STELA MĂRIEȘ

SUPUȘII STRĂINI DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781—1862

UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA“
IAȘI • 1985

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ANUARUL
INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL"
(SUPLIMENT VII)

STELA MĂRIEȘ

SUPUȘII STRĂINI DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781–1862

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA"
IAȘI, 1985

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota III 9369

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

STELA MĂRIEŞ

SUPUŞII STRĂINI DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781-1862

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

STELA MĂRIEŞ

SUPUŞII STRĂINI DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781—1862

Biblioteca Academiei Române - Iaşi
ISTC002718

IAŞI
UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA"
1985

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LES SUJETS ÊTRANGERS EN MOLDAVIE DE 1781 À 1862

PAR

STELA MĂRIEȘ

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. inv. 20.939

Lucrarea a fost realizată
în cadrul colectivului de istorie modernă a României

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"
al
Universității „Al. I. Cuza" din Iași

Supracopertă executată de Waltraud Delibas

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea — *Supuşii străini din Moldova în perioada 1781—1862* — a fost susţinută ca teză de doctorat în cadrul Facultăţii de Istorie şi Filozofie a Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi.

Studiul de faţă îşi propune, pe baza valorificării surselor interne şi externe, să contribuie la o mai cuprinzătoare înţelegere a unei probleme istorice, extrem de complexe, cu multiple şi largi implicaţii de ordin economic, politic şi social. Cercetarea se întemeiază pe un bogat material documentar, în cea mai mare parte inedit, cules din Arhivele Statului Iaşi, Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a R. S. România şi Biblioteca Academiei R. S. România.

Lucrarea a fost întocmită în cadrul planului de cercetare al Academiei R.S.R. şi apoi al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice a R. S. România, conducerilor cărora le aducem mulţumiri recunoscătoare pentru tot sprijinul acordat. Rodul investigaţiilor noastre apare astăzi sub egida Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, conducerii căreia şi a celei a Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" le adresăm, şi pe această cale, distinse mulţumiri pentru sprijinul moral şi financiar acordat în vederea valorificării lucrării. Cu acest prilej, ne exprimăm, totodată, sentimente de aleasă gratitudine faţă de profesorii îndrumători ştiinţifici, faţă de colegii de la Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, precum şi faţă de toţi aceia care, prin îndemnul, sfatul şi ajutorul plin de solicitudine, au contribuit la valorificarea cercetărilor noastre prin cartea ce vede astăzi lumina tiparului.

Iaşi, 3 noiembrie 1985.

Stela Mărieş

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INTRODUCERE

Acțiunea Principatelor Române pentru desființarea jurisdicției consulare și abolirea regimului capitulațiilor a fost indisolubil legată de lupta pentru afirmarea autonomiei interne și cucerirea independenței de stat. Recunoașterea suveranității naționale a României, în urma războiului de independență (1877), a însemnat, implicit, sfîrșitul regimului capitulațiilor, instituit în baza tratatelor încheiate de Imperiul otoman cu statele europene în secolele XV—XIX. Odată cu aceasta se punea capăt și „problemei" supușilor străini din România. Beneficiari ai regimului capitulațiilor, supușii străini constituiau o categorie aparte, privilegiată, în viața social-economică a tîrgurilor și orașelor moldovenești, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cunoscuți îndeobște sub denumirea de sudiți, *supușii străini erau cetățeni străini sau locuitorii autohtoni aflați pe teritoriul român sub protecția statelor europene. „Problema" sudiților în Principatele Române a apărut ca o consecință a tratatului de pace de la Küciük-Kainargi (1774), prin care Rusia țaristă învingătoare a dobîndit de la Poarta otomană dreptul de a stabili consuli și viceconsuli la București și Iași. Prin înființarea consulatelor străine în capitalele celor două țări românești, Principatele au fost incluse în sistemul de capitulații al Porții. Agenții consulari au invocat în favoarea supușilor lor drepturile, privilegiile și imunitățile dobîndite prin capitulații de la Poartă de statele pe care le reprezentau. Ca urmare, supușii marilor Puteri au căpătat, și în cele două Principate, aceleași drepturi pe care le aveau în restul Imperiului otoman. Privilegiile și drepturile conferite sudiților prin capitulații au intrat însă în contradicție cu autonomia internă a Principatelor Române, incompatibilă cu jurisdicția consulară, în forma și în extensiunea cunoscută în statele musulmane ale Imperiului otoman (Egipt, Maroc etc.). Aceasta explică și de ce, de la început, în Principate s-a dezvoltat o mișcare de rezistență împotriva regimului capitulațiilor, în ansamblu, și a jurisdicției consulare, în speță, care sustrăgea pe supușii străini de sub autoritatea tribunalelor și a organelor administrative locale. Prin interpretări arbitrare ale dispozițiilor tratatelor dintre Puterile europene și Poartă, consulii din Principate au sporit privilegiile economice și juridice conferite supușilor lor prin capitulații, extinzînd, totodată, protecția străină și asupra contribuabililor pămînteni.*

Aceasta explică, de asemenea, de ce sudiții au devenit „o problemă" social-economică, politică și națională pentru autoritățile din Principate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la cucerirea independenței de stat, chestiunea sudiților revine constant în memorii și în diverse acte diplomatice adresat marilor Puteri europene, constituind, în același timp, un obiectiv politic important al guvernelor din ambele Principate Prin măsuri de ordin economic și judiciar, acestea s-au străduit, în permanență, să îngrădească privilegiile economice ale sudiților și să restrîngă exercițiul abuziv al jurisdicției consulare. De aici, a rezultat o luptă permanentă cu consulii străini, care n-a încetat decît odată cu desființarea regimului capitulațiilor în România, prin cucerirea independenței de stat. A urmări evoluția „problemei" sudiților înseamnă a prezenta, în fond, bătălia neîncetată pentru apărarea drepturilor ce decurgeau din autonomia administrativă, judiciară, fiscală și vamală a Principatelor Române în fața pretențiilor arbitrare ale consulilor și a extensiunii abuzive dată jurisdicției consulare. Este modul cum am înțeles să tratăm în lucrare situația supușilor străini din Moldova, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la constituirea statului național modern unitar.

În general, lupta împotriva regimului capitulațiilor și a abuzurilor generate de exercitarea jurisdicției consulare în Principate este bine cunoscută. O bogată literatură istorico-juridică, de la mijlocul secolului al XIX-lea și pînă în zilele noastre, a dovedit incompatibilitatea jurisdicției consulare, în forma prevăzută de capitulațiile Porții cu statele europene, cu autonomia internă a Principatelor Române [1].

De aceea, nu vom stărui asupra acestui aspect.

S-a scris, de asemenea, și despre abuzurile consulilor în Imperiul otoman, în general, și în Principate, în special, despre lupta pentru desființarea jurisdicției consulare [2]. *Pînă în prezent însă, în istoriografia românească, nu s-a insistat suficient asupra modului specific în care a funcționat jurisdicția consulară în Principate. S-a scris, în termeni generali, despre regimul capitulațiilor în România, dar nu au fost aprofundate trăsăturile particulare ale acestuia în Principate. Nu s-a relevat încă deosebirea fundamentală între situația* de jure *a sudiților, prevăzută prin dispozițiile capitulațiilor, și situația lor* de fapt *din Principate, în ceea ce privește drepturile reale (deținerea de proprietăți imobiliare rurale și urbane), precum și privilegiile fiscale, vamale și judiciare.*

---

[1] J. A. Vaillant, *Actes diplomatiques constatant l'autonomie politique de la Roumanie*, Paris, 1857 ; B. Boerescu, *Examen de la Convention du 19 Août relative à l'organisation des Principautés danubiennes*, Paris, 1858 ; idem, *Mémoire sur la juridiction consulaire dans les Principautés Unies Roumaines*, Paris, 1865, și București, 1869 ; M. Mîtilineu, *Jurisdicția consulară în România*, București, 1868 ; B. P. Hașdeu, *Jurisdicțiunea consulară în România*, în „Românul", 24 decembrie 1867 ; Ed. Engelhardt, *La Turquie et les Principautés Danubiennes sous le régime des capitulations*, în „Revue de droit international et de législation comparée", Bruxelles, 1879 ; Georges G. Flaișlen, *De la nature de la mission consulaire en général et spécialement de la position personelle des consuls étrangèrs en Roumanie*, București, 1889 ; M. B. Boerescu, *La situation politique des anciennes Principautés roumaines avant 1878*, în „Revue générale de droit international public", IV, 1897, ș.a.

[2] I. Ionescu-Dolj, *Contribuțiuni la istoria luptei duse de domnitorii români în contra introducerii și aplicării regimului capitulațiilor în Principate. Raportul lui Coronini către împăratul Franz Iosef pentru desființarea capitulațiunilor*, București, 1940, 42 p. ; Mircea Maliță, *Independența României și acțiunea pentru desființarea jurisdicției consulare*, în „Anale de istorie", XIII, 1967, 2, p. 25—33 ; idem, *A century of political and diplomatic action for the abolition of the consular jurisdiction in Romania*, în „Revue roumaine d'histoire", (în continuare *RRH*), *VI*, 1967, 4, p. 587—604 ; Stela Mărieș, *Abuzuri ale consulilor în Moldova în anii 1822—1828*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol Iași» (în continuare AIIAI), VII, 1970, p. 291—300.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sudiții, *considerați ca o categorie orășenească distinctă, privilegiată sub raportul regimului juridic, fiscal și vamal, diferențiată de restul populației din tîrgurile și orașele moldovenești, n-au făcut, pînă în prezent, obiectul unei cercetări amănunțite în istoriografia românească.*

În majoritate, comercianți și meșteșugari, sudiții au contribuit la dezvoltarea economică a Moldovei, jucînd un rol nu puțin însemnat în anumite sectoare ale vieții economice (comerț intern și extern, meșteșuguri de înaltă precizie și finețe, finanțe), în domeniul învățămîntului, artelor, medicinei, farmaciei și a științelor, în general. În pofida acestui fapt, categoria sudiților a fost tratată în istoriografia noastră, pînă acum, superficial sau nediferențiat.

Este motivul pentru care am considerat util să aprofundăm acest important subiect. Sarcina nu e deloc ușoară și sîntem pe deplin conștienți de imperfecțiunile studiului întreprins. Nădăjduim, totuși, ca, pe baza analizei unui bogat material documentar, în cea mai mare parte inedit, să contribuim la o mai cuprinzătoare înțelegere a unei probleme extrem de complexe, cu largi implicații de ordin politic, economic, social, național și ideologic.

În lucrare ne propunem să definim privilegiile speciale ale sudiților, să precizăm numărul, ocupația, poziția și importanța lor în structura societății moldovenești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Studiul nu se limitează numai la conturarea configurației unei categorii a populației orășenești din Moldova încă insuficient cunoscută la noi, categorie care a avut un rol important în viața social-economică și culturală a Moldovei, în perioada de destrămare a feudalismului și de ascensiune a capitalismului.

Dată fiind complexitatea problemei, ne vom strădui, concomitent, să reliefăm modul specific de aplicare a jurisdicției consulare în Moldova, ca reflex al luptei continue duse timp de un veac de autoritățile locale împotriva abuzurilor regimului capitulațiilor. În acest context, vom ilustra, pe o bază documentară îmbogățită cu materiale de arhivă, în majoritate inedite, politica guvernului lui Al. I. Cuza de îngrădire a privilegiilor economice și juridice ale sudiților din Principate și de limitare a extinderilor abuzive ale jurisdicției consulare. Totodată, lucrarea documentează mult mai larg procesul istoric, cu multiple implicații social-economice și politice, de trecere a pămîntenilor la protecțiile străine, semnalat sporadic în istoriografia noastră, dar insuficient aprofundat.

Pe baza prelucrării și centralizării datelor furnizate de cele mai importante recensăminte fiscale ale sudiților din Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea, am precizat în cîteva sugestive tabele statistice (vezi cele XIV anexe), numărul, ocupația, protecția și ponderea economică a supușilor străini în viața social-economică a Principatului în epoca care ne interesează.

Semnalăm faptul că unele din materialele statistice prezentate în anexă sînt inedite sau au fost insuficient valorificate pînă în prezent în istoriografia românească.

•

Aspecte parțiale privind situația supușilor străini din Principatele Române, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în special abuzurile consuli-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor și sudiților din Moldova și ingerințele agenților străini în justiția, finanțele și poliția Țării Românești, în epoca regulamentară, au fost cercetate, sporadic, de N. Iorga[3], *I. C. Filitti*[4], *ș.a.*

Dintre lucrările istoricilor români din trecut, o mențiune specială merită studiul lui I. C. Filitti, România față de capitulațiile Turciei, *București, 1915, 62 p. Este printre cele dintîi studii istorice care tratează riguros științific condiția sudiților din Principate, sub raport juridic, deși, fără aprofundarea necesară. Sînt schițate aspectele mai importante ale regimului capitulațiilor în Principate și sînt menționate momentele de bază ale luptei pentru abolirea sistemului capitulațiilor. Studiul lui I. C. Filitti se bazează, cu precădere, pe materiale documentare edite, cu privire, în special, la situația sudiților din Țara Românească.*

Tangențial, chestiunea sudiților din Principate a fost abordată și în unele lucrări de sinteză ca, spre exemplu, în Istoria Românilor *de A. D. Xenopol, în care accentul cade asupra „seriei jurisdicției consulare"*[5]. *Mențiuni sau referiri la supușii străini nu lipsesc nici din studiile lui I. C. Filitti consacrate situației Principatelor Române în epoca regulamentară*[6], *nici în cele ale lui Gh. Zane*[7] *sau în lucrarea lui Constantin C. Giurescu consacrată originilor burgheziei române*[8].

Pe baza unui material documentar inedit privind pe sudiții din Țara Românească, în special, autorul reliefează că aceștia aparțineau, în majoritate, burgheziei, noua clasă în formare în perioada destrămării feudalismului și a ascensiunii capitalismului.

Unele contribuții privind situația supușilor străini după Unirea Principatelor aduce și articolul lui Apostol Stan[9].

Numeroase studii și articole publicate între anii 1960—1977 referitoare la dezvoltarea vieții orășenești în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, bazate pe utilizarea statisticilor, au prezentat observații prețioase cu privire la categoria supușilor străini. Astfel, au fost elaborate lucrări privind numărul, apartenența etnică și proveniența sudiților din cele mai importante tîrguri și orașe moldovenești[10].

---

[3] N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova*, în „Analele Academiei Române". Memoriile Secției Istorice, S. II, t. XXXV, 1912—1913, București, 1913, 11 p.

[4] I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară*, în „Viața românească", Iași, V, 1910, 17, p. 339—352.

[5] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană. Domnia lui Cuza-Vodă, 1859—1866*, XIII, 1, București, f. a., p. 43—45.

[6] I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic de la 1834 la 1848*, București, 1915, p. 453, 484—485, 505, 567, 572.

[7] G. Zane, *Un veac de luptă pentru cucerirea vieții românești*, Iași, 1926, 73 p.; idem, *Die österreichischen und die deutschen Wirtschaftsbeziehungen zu den rumänischen Fürstentümern*, în „Zeitschrift des Instituts für Weltwirtschaft und Seeverkehr an der Universität Kiel", Jena, 26, 1927, 2, p. 31—47; 262—281; idem, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 323, 329—350, 401.

[8] Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, București, 1972, p. 203—205.

[9] Apostol Stan, *Mărturii noi despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor*, în „Revista Arhivelor", IX, 1966, 1, p. 279—282.

[10] Gh. Platon, *Populația tîrgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza", din Iași (în continuare ASUI), Istorie, XI, 1965, p. 43—68; idem, *Observații cu privire la populația tîrgului Bîrlad la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii și articole de istorie", VIII, 1966, p. 269—279; idem, *Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea pînă la 1859*, în *Populație și societate, Studii de demografie istorică*, I, Cluj, 1972, p. 259—343.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De asemenea, observații importante referitoare la sudiți sînt cuprinse în studiile consacrate structurii sociale a orașului moldovenesc și populației acestuia la mijlocul secolului trecut [11]. *În această ordine, printre primele lucrări, bazate pe analiza materialelor statistice, se cuvine a menționa studiul lui C. Turcu, consacrat catagrafiei sudiților din Moldova, din anii 1824—1825* [12]. *Pe baza datelor recensămîntului sudiților din anii 1824—1825, autorul a întocmit cîteva prețioase tabele statistice și un indice analitic de numele celor 2 282 sudiți înregistrați în catagrafie. Indicele analitic, precum și tabelele statistice, sînt instrumente de lucru extrem de utile pentru o investigare detaliată și aprofundată a condiției supușilor străini din Moldova, în primul pătrar al secolului trecut. Autorul s-a limitat însă la stricta prezentare a datelor statistice, fără a valorifica și aprofunda bogăția informațională cuprinsă în tabelele statistice și în prețiosul indice analitic.*

După cum se știe „problema" sudiților a dăinuit mult timp după intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice în Principate. Abia prin cucerirea independenței de stat, prin încetarea aplicării regimului capitulațiilor în România, avea să ia sfîrșit, de fapt, această spinoasă problemă.

Contribuții interesante referitoare la condiția juridică a străinilor din Principatele Române au adus unii juriști români, care au lăsat în această problemă o vastă literatură de specialitate [13].

Subliniem însă că autorii studiilor juridice nu s-au ocupat, în mod special, de situația sudiților din România — adică de cetățenii străini aflați sub protecția unor state europene — ci de toți străinii locuitori pe teritoriul român [14]. *Atît în lucrările istoricilor, cît și în cele ale juriștilor din trecut, nu s-a făcut distincția necesară între* străini *și* sudiți. *Sudiții erau atît cetățenii străini, cît și pămîntenii aflați pe teritoriul român sub protecția unui stat străin.*

Străinii, în accepția dată de Codul Calimach, erau persoanele de altă naționalitate și mai ales de altă religie decît pămîntenii. În această categorie intrau evreii, armenii și turcii.

În încheierea prezentării istoriografiei problemei, menționăm că primele noastre cercetări despre sudiți, bazate pe analiza recensămîntului fiscal al supușilor străini din orașul Iași, din anul 1838, și pe alte materiale statistice din epoca domniei lui Ioniță Sandu Sturza, s-au concretizat în lucrări speciale, relevante pentru dinamica numărului sudiților din Moldova în prima

---

[11] L. Boicu. *Structura socială a orașului moldovenesc*, în „Studii", XVI, 1963, 2, p. 281—305 ; Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica", Bacău, III, 1970, p. 5—32.

[12] C. Turcu, *Observări asupra catagrafiei sudiților din Moldova pe anii 1824 și 1825*, în „Îndrumător în Arhivele Statului din Iași", II, București, 1956, p. 129—150.

[13] Gh. M. Cerchez, *Condițiunea juridică a străinilor în România*, Iași, 1886, 119 p. ; Gh. Mârzescu, *Condițiunea juridică a străinilor în România*, Teză de licență, București, 1897, 128 p. ; M. Cernătescu, *Condițiunea juridică a străinilor în România*, Teză, București, 1898, 84 p. ; M. B. Boerescu, *Étude sur la condition des étrangèrs d'après la législation roümaine rapprochée de la législation française*, Paris, 1899, 348 p. P. Popescu, *Condițiunea juridică a străinilor în România*, București, 1900, 108 p. ; N. Basilescu, *Studii sociale. Străinii în România*, București, 1903, 215 p. ; A. Teodorescu, *Les lois roumainesc et les étrangers*, Paris, 1905, 353 p. ; A. Alexandrescu, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*, I, 1, București, 1906, p. 327, 330, 334, 335, 365 ; George Meitani, *Străinii în fața tribunalelor*, București, 1908, 163 p. ; Jean D. Condurachi, *Cîteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească pînă la Regulamentul Organic*, București, 1918, 114 p.

[14] În *Codul Calimach* (§ 45—46) în categoria străinilor intrau locuitorii Moldovei de altă naționalitate și *de altă religie* decît cea ortodoxă, ca de exemplu : evreii, armenii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

jumătate a secolului al XIX-lea[15]. *Unele contribuții cu privire la dreptul de proprietate imobiliară a sudiților din Moldova, în perioada preregulamentară, au fost incluse în studiul nostru publicat în „Revista de istorie", din anul 1975* [16].

Recent, unele implicații sociale ale chestiunii sudiților sînt tangențial relevate în interesanta lucrare de sociologie istorică : Sincronism european și cultură critică românească, *Ed. științifică și enciclopedică, București, 1984, 328 p., semnată de Ilie Bădescu*[17]. *Într-un „veșmînt nou", ultramodern, autorul reia vechile și judicioasele concluzii despre sudiți prezentate de Constantin C. Giurescu în* Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848, *Ed. științifică, București, 1972, p. 203—215.*

Succinta trecere în revistă a istoriografiei problemei probează evident, credem, necesitatea unei lucrări închegate, unitare, bazată pe o largă bază documentară, consacrată supușilor străini din Principatele Române. Este obiectivul pe care ni-l propunem în lucrarea de față, întemeiată, în bună parte, pe materiale documentare inedite, aflate la Arhivele Statului din Iași și București, la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Biblioteca Academiei R. S. România. Cercetarea noastră se limitează numai la situația supușilor străini din Moldova ; de aceea, pornind de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, am ales ca limită cronologică anul 1862, data desăvîrșirii Unirii. Odată cu constituirea statului național modern unitar, problema sudiților intră într-o fază nouă. Întrucît ea interesează ambele Principate, se impune o cercetare corespunzătoare și pentru Țara Românească.

•

Se cuvine în încheierea introducerii să expunem succint maniera în care înțelegem să tratăm problema care ne interesează.

De la început, subliniem că datorită specificului temei abordate, folosim o metodă de expunere puțin diferită de cea pe care ar reclama-o logica obișnuită a unei lucrări. Potrivit modelului clasic, tratarea ar trebui să înceapă cu situația social-economică a sudiților, să continuie apoi cu trăsăturile și importanța categoriei supușilor străini în structura societății moldovenești.

Dat fiind însă caracterul special al problemei care face obiectul atenției noastre, am considerat necesar să prezentăm mai întîi acele elemente de natură să explice poziția privilegiată a sudiților față de restul populației orășenești din Moldova. Or, originea situației excepționale a sudiților stă în drepturile, privilegiile și imunitățile conferite acestora prin regimul capitulațiilor. În virtutea sistemului capitulațiilor, aplicat și în Principate de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, individul supus unei protecții străine beneficia de însemnate privilegii economice, judiciare și de anumite imunități personale. În Principate, datorită interpretării abuzive date de consuli dispozițiilor capitulațiilor, sudiții s-au bucurat, chiar, de privilegii economice și judiciare suplimentare. În baza tuturor acestor privilegii, sudiții au dobîndit o situație preferențială în Principate, în comparație cu pămîntenii.

---

[15] Stela Mărieș, *Supușii străini din orașul Iași, după catagrafia din anul 1838*, în AIIAI, VI, 1969, p. 185—202 ; Stela Mărieș, *Din abuzurile consulilor în Moldova în anii 1822—1828*, în idem, VII, 1970, p. 291—300 ; idem, *Supușii străini din Moldova în statisticile preregulamentare*, în *Populație și societate, Studii de demografie istorică*, II, Cluj, 1977, p. 297—350

[16] Stela Mărieș, *Proprietatea imobiliară a supușilor străini din Moldova în perioada preregulamentară*, în „Revista de istorie", XXVIII, 1975, 11, p. 1671—1694.

[17] Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească. Contribuții de sociologie istorică privind cultura modernă românească*, București, 1984, p. 103—106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Iată de ce, în mod obiectiv, cercetarea a pornit de la privilegiile economice, juridice și personale conferite de capitulații supușilor străini. Studierea lor înlesnește explicarea numărului mare și a ponderei acestei categorii în viața social-economică a tîrgurilor și orașelor moldovenești.

Totodată, privilegiile de care beneficia un sudit, în condițiile sistemului feudal perimat, caracterizat prin abuzuri și vexațiuni ale agenților fiscali locali, explică procesul istoric de trecere a contribuabililor pămînteni la protecțiile străine, proces care a generat apariția unei categorii aparte în rîndul supușilor străini — așa numiții protejați. *Din considerentele amintite s-a impus cu necesitate următorul plan: prezentarea privilegiilor suditilor, urmată de situația social-economică, în cadrul căreia am precizat numărul, ocupația și ponderea supușilor străini; am continuat cu procesul trecerii elementelor celor mai înstărite din rîndul contribuabililor pămînteni la supușenia străină și am încheiat cu evidențierea rolului suditilor în viața social-economică, politică și culturală a Moldovei în perioada de care ne ocupăm.*

Expunerea privilegiilor suditilor am înțeles s-o facem în strînsă dependență de lupta pentru abolirea jurisdicției consulare, obiectiv care a constituit o preocupare permanentă a autorităților din ambele Principate, mai bine de un veac.

Cu aceste precizări, referitoare la maniera de tratare a problemei ce stă în atenția noastră, prezentăm în cele ce urmează situația supușilor străini în Imperiul otoman, în general și în Principatele Române, în special.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CAPITOLUL I

SITUAȚIA SUPUȘILOR STRĂINI ÎN IMPERIUL OTOMAN. REGIMUL CAPITULAȚIILOR ÎN TURCIA

1. CAPITULAȚIILE TURCIEI CU PUTERILE EUROPENE; JURISDICȚIA CONSULARĂ

Nu se poate analiza situația supușilor străini din Principatele Române fără a prezenta mai înainte situația supușilor străini din Turcia, Principatele fiind considerate, în pofida autonomiei lor interne, ca făcînd parte din Imperiul otoman.

Condiția străinilor în statele Porții a fost reglementată prin tratate, numite „capitulații", încheiate de Turcia musulmană cu statele creștine ale Europei în secolele XV—XIX [1]. Capitulația era „un acord extrateritorial prin care străinului i se permitea să se bucure pe teritoriul Turciei de legile propriei sale țări" — scria Sousa Nasim, autorul unei documentate lucrări cu privire la regimul capitulațiilor în Imperiul otoman [2].

Prin capitulație se înțelege, deci, un tratat în baza căruia străinii, locuitori în Imperiul otoman, beneficiau de imunități speciale și de anumite drepturi, rămînînd, în același timp, supuși legilor țării lor.

Regimul capitulațiilor era alcătuit din excepții de la regulile dreptului internațional, nelimitîndu-se să garanteze străinului libertatea individuală, religioasă, inviolabilitatea domiciliului, dreptul de a face comerț, ci sustrăgîndu-l și de sub imperiul legilor statului în care locuia [3].

Cuvîntul *capitulație* derivă de la *caput, capitulum*, care, în latina medievală însemna *capitol* [4]. Capitulațiile erau, de fapt, împărțite în capitole.

---

[1] Cu privire la regimul capitulațiilor în Imperiul otoman s-a scris o imensă literatură istorică și juridică din care selectăm cîteva titluri de lucrări generale: Pélissié du Rausas, *Le régime des capitulations dans l'Empire ottoman*, I—II, Paris, 1902—1905; Mahmoud Essad bey, *Du régime des capitulations ottomanes, leurs caractère juridique d'après l'histoire et les textes*, Istambul, 1928; Paul Fauchille, *Traité de droit international public*, I, 3, Paris, 1926, p. 183—186; Sousa Nasim, *The capitulatory regime of Turkey, its history, origin and nature*, Baltimore, 1933. Dintre lucrările anterioare anului 1900, citățm: Pradier Fodéré, *La question des capitulations*, în „Revue de droit international et de legislation comparée", 1869, 1, p. 118—137; L. J. D. Férand-Giraud, *De la juridiction française dans les échelles du Levant et de Barbarie*, Paris, 1866; A. Benoit, *Étude sur les capitulations entre l'Empire Ottoman et la France et sur la réforme judiciare de l'Egypte*, Nancy, 1890; F. Martens, *Le régime consulaire et la juridiction consulaire en Orient*, Paris, 1874; K. Lippmann, *Die Konsularjuridiction im Orient*, Leipzig, 1898; F. Rey, *La protection diplomatique et consulaire dans les échelles du Levant et de Barbarie*, Paris, 1899.

[2] Sousa Nasim, *op. cit.*, p. 1. Potrivit notațiilor din *Larousse du XX siècle*", I, Paris, p. 1015 și din *Grand Larousse encyclopédique*, II, Paris, 1960, p. 603, „capitulațiile erau convenții care au reglat odinioară statutul străinilor, mai cu seamă în Imperiul otoman".

[3] I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, București, 1915, p. 2.

[4] Pélissié du Rausas, *op. cit.*, I, p. 1, nota 1; Sousa Nosim, *op. cit.*, p. 3. Paul Fauchille este de părere că denumirea e împrumutată din limba italiană, de la cuvîntul *capitulazione*,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De la aceste *capitole* își trag, deci, denumirea actele încheiate între Poarta otomană și statele creștine, spre a reglementa situația străinilor din Imperiul otoman.

Situația specială creată străinilor în Imperiul otoman prin capitulații — acestea reprezentînd o abatere de la principiile în general admise în dreptul internațional — își are explicația științifică în caracterul religios al puterii civile în Turcia[5]. În epoca încheierii primelor capitulații, dreptul civil în Imperiul otoman se confunda cu dreptul religios. Coranul era codul care conducea societatea otomană, el servea drept bază a vieții sociale și politice. În același timp, Coranul consacra superioritatea absolută a credincioșilor musulmani asupra „infidelilor".

Străinul, nemusulman, era considerat în afara religiei ; deci, legea civilă, care era, în același timp și legea religioasă, nu-i putea fi aplicată. Legea musulmană nefiind făcută pentru străini, acesta trebuiau să se supună legii țării sale ; el trebuia protejat, judecat și pedepsit potrivit propriei sale legi. Așa se face că, atunci cînd interesele de comerț și cerințele politice au impus reglementarea situației străinilor din Imperiul otoman, aceasta s-a făcut într-un mod cu totul aparte de regulile obișnuite ale dreptului internațional. Străinul călător sau locuitor în Imperiul otoman a rămas supus legii țării sale, pentru că dreptul musulman era un drept religios care nu-i putea fi aplicat.

În concepția Sultanilor, capitulațiile erau considerate ca o favoare sau concesie acordată necredincioșilor[6]. La început, ele n-au avut caracterul unor tratate bilaterale între părți, ci al unor privilegii unilaterale date de Sultan[7]. În loc să scadă puterea suveranului în ochii turcilor erau privite ca un semn al generozității acestuia.

Italienii, genovezii în speță, curînd după cucerirea Constantinopolului de către turci (1453), au primit cea dintîi capitulație, sub forma unor scrisori de privilegii, prin care li se garanta libertatea religioasă și de călătorie, protecția bisericilor și a proprietăților lor, aplicarea unei jurisdicții naționale pe teritoriul turcesc[8]. Au fost confirmate, astfel, principalele privilegii ce le fuseseră acordate de împărții bizantini.

După genovezi, venețienii (la 1454)[9] și florentinii (la 1460)[10] au obținut capitulații din partea Sultanilor otomani.

În anul 1535, regele Franței, Francisc I, căutînd să profite de relațiile strînse pe care le stabilise cu Sultanul Soliman (Magnificul), a încercat să

---

ceea ce înseamnă acord, convenție, limba italiană fiind limba diplomatică a Levantului la epoca în care turcii și creștinii au încheiat primele acorduri. Vezi Paul Fauchille, *op. cit.*, I, 3, p. 447.

[5] Pelissié du Rausas, *op. cit.*, p. 20—21. Vezi și Ed. P. Engelhardt, *La Turquie et les Principautés Danubiennes sous le régime de capitulations*, în „Revue de droit international et de législation comparée", Bruxelles, XI, 1879, p. 535—539.

[6] *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, III, Leiden, 1971, p. 1179, Text de Halil Inalcik.

[7] Sousa, Nasim, *op. cit.*, p. 3, nota 1 ; Halil Inalcik este de părere că, exceptînd capitulația cu Franța, din 1535, toate celelalte au avut caracterul unor concesii unilaterale acordate de Sultani ; vezi *The Encyclopedia of Islam*, p. 1183.

[8] Sousa Nasim, *op. cit.*, p. 51—53. După părerea istoricului turc Halil Inalcik, prima capitulație otomană a fost acordată Genovei, care se afla în relații prietenești în anul 1532 la intrarea otomanilor în Rumelia. Vezi *The Encyclopedia of Islam*, p. 1183.

[9] După Gh. Brătianu, Veneția a încercat să obțină, încă din 1361, capitulații de la Sultan, vezi *Études byzantines*, Paris, 1938, p. 167.

[10] Sousa Nasim, *op. cit.*, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dobîndească o capitulaţie directă pentru Franţa [11]. Proiectul de tratat pe care Jean de la Forêt, ambasadorul regelui Franţei, l-a redactat, pe temeiul discuţiilor cu Ibrahim Paşa, a avut forma unui tratat de amiciţie şi comerţ, încheiat între două părţi egale. Dintre toate capitulaţiile, acesta este singurul exemplu de tratat încheiat între două părţi egale, nereprezentînd un privilegiu unilateral, concedat prin bunăvoinţa Sultanului [12].

Actul n-a fost confirmat de Soliman Magnificul ; curînd după aceea, Ibrahim Paşa a fost executat. Cu toate acestea, proiectul de capitulaţie redactat în cursul discuţiilor dintre ambasadorul francez şi ministrul otoman a constituit baza pe care s-a dezvoltat ulterior regimul capitulaţiilor. Proiectul a servit de model tuturor capitulaţiilor care i-au urmat. El era compus din 16 articole, care, în esenţă, prevedeau : libertatea religioasă, individuală, inviolabilitatea domiciliului, libertatea de călătorie şi comerţ a supuşilor francezi în Imperiul otoman [13]. Totodată, pe durata şederii lor, aceştia erau scutiţi de plata capitaţiei şi a altor impozite (awari, khassabiye etc.), de prestarea oricăror servicii. Supuşii francezi beneficiau de scutirea de impozite pe o durată de 10 ani, după care erau supuşi la capitaţie şi la taxele ordinare.

Articolele cele mai importante priveau jurisdicţia consulară.

Se prevedea ca toţi supuşii francezi să fie judecaţi numai de consulul lor. Autorităţile turceşti nu se puteau amesteca în nici un proces civil sau penal dintre doi supuşi francezi. Numai la cererea consului francez, cînd ordinele sale nu erau ascultate, funcţionarii turci trimiteau ajutorul necesar. Procesele civile între un supus francez şi un turc erau de competenţa tribunalelor turceşti, dar procesul nu se judeca fără asistenţa dragomanului consulatului francez. Procesele penale între un supus francez şi o raia a Porţii se înaintau direct Divanului Marelui Vizir [14].

Prima capitulaţie turco-franceză sancţionată de Sultan — şi cea dintîi, de altfel, care a fost publicată, este aceea din 18 octombrie 1569 [15]. Regele Franţei, Carol al IX-lea a trimis la Constantinopol pe ambasadorul său Claude du Bourg. Acesta a obţinut, fără dificultăţi, actul pe care, în 1572, ambasadorul de Noailles l-a numit „le plus ample et avantageux traité qui jamais fu tiré du Levant" [16]. Capitulaţia a fost dobîndită într-un moment cînd turcii erau dornici să aibă relaţii bune cu Franţa, întrucît se pregăteau să atace Ciprul, aflat sub ocupaţie veneţiană. Documentul a fost redactat pe baza capitulaţiilor Veneţiei, ceea ce a atras gelozia acesteia, mai ales în privinţa prevederilor articolului adiţional (articolul 17). Ca rezultat al capitulaţiei din 1569, comerţul francez s-a extins rapid în Levant, a depăşit pe acela al Veneţiei şi a determinat pe negustorii altor state europene să navigheze sub pavilion francez. Privilegiul garantat, pentru prima dată în istoria Imperiului otoman, Franţei ca navele statelor străine, care n-aveau tratate cu Poarta, să poată naviga în Levant sub pavilion francez, a fost cel mai important cîştig obţinut prin noua capitulaţie. De asemenea, acest tratat a abolit prevederea articolului XV din tratatul din 1535 care limita scutirea străinilor de impozite pe o perioadă de 10 ani.

---

[11] *The Encyclopedia of Islam*, p. 1183.

[12] *Ibidem.*

[13] Vezi textul francez al capitulaţiei din 1535 în I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane*, I, Paris, 1864, p. 15—21 ; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, I, Paris, 1897, p. 83—84.

[14] *Ibidem.*

[15] I. de Testa, *op. cit.*, I, p. 91—96 ; G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 88—93.

[16] Apud, *The Encyclopedia of Islam*, p. 1184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Următoarea capitulație franceză s-a încheiat în iulie 1581, între Sultanul Murad al III-lea și Henric al III-lea. Aceasta confirma privilegiile principale obținute prin capitulațiile anterioare. Franța era singura țară privilegiată care folosea pavilionul său pe vase străine. Astfel, din această perioadă timpurie, Franța a devenit protectorul legitim al celor mai mulți negustori străini din Imperiul otoman (englezi, portughezi, spanioli, catalani, sicilieni și raguzani). Aceasta explică de ce negustorii diferitelor națiuni ale Europei au început să fie numiți de către turci, fără deosebire, „franci".

Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, negustorii englezi au încercat să stabilească un drum comercial prin Moscova pînă în Caucaz și Hormuz. Acest proiect fiind dejucat prin ocuparea de către Imperiul otoman a Azerbaidjeanului, în anul 1578, ei și-au întors privirea înspre Levant, încercînd să obțină capitulații pentru ei înșiși.

Doi întreprinzători negustori londonezi, Osborne și Staper, au trimis pe agentul lor, William Harborne, la Istanbul, cu o scrisoare adresată Sultanului din partea reginei Elisabeta. Ca urmare, Harborne a obținut un act, datat martie 1580, prin care se permitea negustorilor menționați să facă comerț în Constantinopol [17].

În răspunsul său către regina Angliei, Sultanul Murad al III-lea a arătat că binevoiește să acorde o concesie negustorilor englezi atîta timp cît „prietenia și buna credință" erau menținute. Această apropiere între suverani a avut și un scop politic, fiind îndreptată împotriva Spaniei. Din punct de vedere economic, turcii au fost atrași de ocazia ce li se oferea de a cumpăra stofe englezești la un preț mai redus și de a obține materii prime necesare producției de război : cositor și oțel. Aceasta relevă substratul economic al capitulațiilor date de Poartă statelor apusene. Acordîndu-le, guvernul turc a avut în vedere nu numai avantaje politice, dar și interesele economice și financiare ale Imperiului otoman.

Printr-o scrisoare din 25 octombrie 1579, regina Elisabeta a întrebat dacă respectivele concesii comerciale erau extinse la toți supușii săi. Întrucît la acea dată Poarta avea nevoie de prietenia engleză împotriva Spaniei, a acceptat, în mai 1580, să dea o capitulație completă, bazată pe capitulațiile franceze [18].

Franța a manevrat la Poartă în sensul ca, în capitulația reînnoită (la 1581), să fie inserată o clauză care prevedea ca, în viitor, ca și în trecut, negustorii englezi să navigheze sub pavilion francez. Totuși, în mai 1583, Anglia a dobîndit de la Sultan o scrisoare de confirmare a capitulației încheiată în 1580. Astfel, a început în Levant o îndelungată luptă comercială între Franța și Anglia [19]. Capitulațiilor engleze le-au urmat cele acordate celorlalte Puteri apusene (Austria, Olanda). Austria a obținut privilegii capitulare prin tratatul din 1 mai 1616 [20], Olanda prin capitulația din 1612, confirmată prin tratatul din 15 septembrie 1680 [21].

Treptat, unele țări (Olanda) au preferat să recurgă la protecția engleză în Levant, fiind mai sigură și mai puțin costisitoare. Ca rezultat al înverșunatei competiții între statele europene, din această perioadă, clauza „națiunii

---

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] I. de Testa, *op. cit.*, I, p. 151—171.
[20] G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 113—120.
[21] *Ibidem*, p. 169, 181. Suedia în 1737, Sicilia în 1740, Danemarca în 1746, Prusia în 1761, Spania în 1782, etc. (*Ibidem*, p. 239—242, 270—277, 308—314, 315—319, 344—349),

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

celei mai favorizate" a început să figureze în mai toate capitulațiile (de exemplu, în capitulația engleză din 1580) (art. 19).

În secolul al XVII-lea, capitulațiile franceze s-au schimbat în funcție de modificările survenite în relațiile politice turco-franceze. De la reînnoirea capitulațiilor franceze, sub Mehmed al III-lea, la 1597, cînd s-au obținut cîteva noi și importante articole [22] și pînă în a II-a jumătate a secolului al XVIII-lea, francezii n-au mai dobîndit alte cîștiguri ci, dimpotrivă, în perioada cînd vizirii Köprülii erau la putere, relațiile politice franco-turce au slăbit foarte mult, iar comerțul francez a scăzut cu o zecime din ceea ce fusese la începutul secolului [23].

Grație eforturilor lui Colbert, de a reînvia comerțul francez în Levant, Franța a reluat campania de reînnoire a capitulațiilor ei cu Poarta. Ca urmare, la 1673, a obținut confirmarea vechilor capitulații și completarea lor cu importante noi clauze. Cele mai importante dintre acestea priveau reducerea taxelor vamale la 3%, tratamentul „națiunii celei mai favorizate" și dreptul francezilor de a proteja pe misionarii lor iezuiți și capucini la Poartă [24].

După 1683, cînd Imperiul otoman a intrat în faza sa de declin și Poarta a avut nevoie de ajutor diplomatic din partea Puterilor apusene, sistemul capitulațiilor a intrat într-o fază nouă. De acum înainte, capitulațiile au fost acordate cu caracter de reciprocitate, în schimbul ajutorului politic acordat [25].

Între 1716—1740, s-a înregistrat o reapropiere de Franța, ceea ce a modificat tabloul relațiilor Porții cu marile Puteri. Ca urmare a demersurilor întreprinse de ambasadorii lui Ludovic al XV-lea la Poartă, marchizul de Villeneuve, în 1740, Franța a obținut de la Sultanul Mahmud I cele mai extinse privilegii care au fost acordate vreodată unui stat creștin de către Turcia [26]. Capitulația din 28 mai 1740 depășește în importanță pe toate celelalte anterioare. Pentru prima dată, Sultanul numea pe regele Franței *prietenul său*. Capitulația respectivă, compusă din 85 articole, confirma privilegiile cuprinse în vechile capitulații și acorda altele noi. În baza acestora, supușii francezi erau scutiți de contribuția personală (haraci) (art. 24) și de alte impozite personale obișnuite în Imperiul otoman (mașdarie, khassabie, reft yassakkouli, selametlîkremsi), (art. 10). Fapt important, noua capitulație conținea clauza reducerii vămii de la 5% la 3% *ad valorem* cerută de negustorii francezi (art. 37). Acestora nu li se putea cere să plătească vama a doua oară (art. 39, 56, 57, 58).

Toți străinii care navigau sub pavilion francez plăteau aceeași vamă ca și francezii. Capitulația mai prevedea libertatea comerțului cu bumbac pentru negustorii francezi (art. 70), libertatea religioasă și dreptul de a-și exercita cultul religios în Imperiul otoman (art. 1, 33, 35, 36, 40, 82).

Ambasadorii Franței la Poartă dobîndeau drept de preeminență asupra ambasadorilor celorlalte state (art. 17, 48). Țările care nu aveau ambasadori la Poartă nu puteau face comerț decît sub pavilionul Franței (art. 32, 38).

---

[22] Toate statele, exceptînd Veneția și Anglia, urmau să navigheze sub pavilion francez, libertatea comerțului în monedă de argint, garanții împotriva corsarilor berberi, protecția Franței asupra pelerinilor creștini și a călugărilor creștini din Ierusalim.

[23] Ph. Masson, *Histoire du commerce français dans le Levant au XVII-e siècle*, I, Paris, 1897, p. XXXI.

[24] Textul francez la G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 136—145.

[25] *The Encyclopedia of Islam*, p. 1185.

[26] A. Vandal, *Une ambassade française en Orient sous Louis XV*, Paris, 1887. Textul capitulației în I. de Testa, *op. cit.*, I, p. 186—210 ; G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 277—306.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Consulii francezi aveau dreptul să-şi aleagă dragomani, interpreţi şi ieniceri. Funcţionarii consulatului (dragomani, interpreţi, secretari) beneficiau de aceleaşi privilegii ca şi consulii.

Fapt important de semnalat este că, pentru prima dată în istoria capitulaţiilor, Sultanul a confirmat capitulaţia din 1740 şi în numele urmaşilor săi, renunţînd, astfel, la sistemul rentabil practicat pînă atunci, ca, la începutul fiecărei domnii, noile capitulaţii să fie negociate [27].

În domeniul justiţiei, capitulaţia prevedea că orice diferend între un negustor francez şi un supus al Porţii nu va fi judecat de cadiu fără asistenţa dragomanului francez. În caz de contestaţie între doi supuşi francezi, consulii şi ambasadorii lor erau singurele instanţe competente să judece, potrivit legilor lor (art. 26). Procesele a căror valoare depăşea 4 000 aspri erau numai de competenţa Divanului imperial de la Constantinopol (art. 41).

Acestea erau, în linii mari, imunităţile şi privilegiile obţinute de francezi prin capitulaţia din 1740. Datorită importantelor avantaje dobîndite prin tratatul din 1740, Franţa şi-a asigurat supremaţia în comerţul Levantului.

În secolele XVIII—XIX, sistemul capitulaţiilor s-a generalizat. Fiecare stat european, care ajungea la un anumit grad de dezvoltare economică, înfiinţa o companie a Levantului şi încerca să obţină capitulaţii de la Poartă. La început, Poarta a acordat privilegii capitulare cu scopul politic de a cîştiga aliaţi în Europa. În secolul al XVIII-lea, ea a fost însă nevoită să le dea, sub presiune, Habsburgilor şi Rusiei, cei doi puternici inamici ai Imperiului otoman.

În urma războiului victorios încheiat cu pacea de la Passarowitz, Austria a obţinut de la Poartă largi privilegii capitulare, după modelul celorlalte capitulaţii acordate marilor Puteri [28]. Prin tratatul de navigaţie şi comerţ de la Passarowitz (1718) [29], supuşii austrieci aveau dreptul să facă orice fel de comerţ — pe apă şi pe uscat — în Imperiul otoman, cu tot felul de produse, în afară de cele prohibite (armele şi praful de puşcă) (art. 1). Prevederile tratatului aveau un caracter de reciprocitate pentru supuşii otomani în Imperiul habsburgic. Se garanta siguranţa persoanei şi a bunurilor, precum şi a tranzacţiilor supuşilor imperiali, libertatea religioasă a acestora. Pentru supravegherea bunului mers al comerţului supuşilor imperiali, împăratul Austriei avea dreptul să acrediteze consuli, viceconsuli, agenţi şi interpreţi în toate centrele comerciale ale Imperiului otoman în care şi alte state aveau reprezentanţi consulari, şi, în plus, oriunde, în alt loc, unde considera că era necesar, chiar dacă alt stat nu avusese pînă atunci acolo un organ similar (art. 5). Tratatul prevedea că negustorii supuşi imperiali erau scutiţi în Turcia de orice fel de daruri sau contribuţii cerute de guvernatori, judecători, funcţionari, etc. (art. 5). În caz de deces al unui negustor austriac pe teritoriul otoman, bunurile sale nu puteau fi luate de agenţii fiscali turci. Averea rămasă, în totalitate, trebuia pusă la dispoziţia Internunţiului austriac la Constantinopol sau la dispoziţia reprezentanţilor acestuia (art. 5).

Litigiile supuşilor imperiali cu cei turci, referitoare la unele tranzacţii comerciale sau de altă natură, trebuiau, după tratat, să fie înfăţişate judecă-

---

[27] *The Encyclopedia of Islam*, p. 1185.

[28] Încă prin tratatul de la Zsitra-Török (1606), negustorii austrieci aveau permisiunea să călătorească şi să facă comerţ în Imperiul otoman, plătind numai o vamă de 3%. Noradounghian, op. cit., I, p. 103—108. Prin pacea de la Carlowitz (1699), art. 14 Poarta a admis să extindă capitulaţiile acordate celorlalte state europene şi la naţiunile supuse Coroanei Habsburgice. (*Ibidem*, p. 189).

[29] Textul francez al tratatului de comerţ la Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 220—227.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

torului turc. Acesta, în urma înregistrării lor în registrul de protocoale, era obligat să elibereze interesaților copii autentice după faptele înscrise, numite „hógget".

Procesele dintre doi supuși austrieci aflați în Imperiul otoman se judecau de către consuli sau de către ceilalți reprezentanți oficiali ai Austriei în Imperiul otoman.

Procesele mai importante dintre supușii otomani și supușii austrieci nu puteau fi judecate de către instanțele provinciale, ci erau trimise spre judecată la Divanul imperial de la Constantinopol (art. 5).

Pentru orice creanță asupra negustorilor imperiali din Imperiul otoman, creditorii erau obligați să ceară plata prin reprezentanții oficiali, consuli, viceconsuli ș.a. (art. 5).

Vasele purtînd pavilionul imperial aveau libertatea de a intra și de a ieși din porturile maritime ale Turciei, exceptînd porturile de la Marea Neagră (art. 1).

Negustorii ambelor state, pentru mărfurile transportate pe rîuri, pe mare sau pe uscat, trebuiau să plătească, atît la import, cît și la export, o taxă vamală de 3% *ad valorem*. Taxa vamală se percepea o singură dată și numai într-o singură stațiune și ea se putea plăti în natură sau în bani. Erau scutite de vamă monezile de aur și argint (art. 3).

Prin tratat, Dunărea era declarată liberă pentru comerțul și navigația supușilor imperiali, nu însă pînă la vărsarea ei în Marea Neagră. Această clauză prezintă o deosebită importanță pentru că, pentru prima dată, după două secole, Dunărea turcească era în mod oficial deschisă corăbiilor altei națiuni decît celei turcești (art. 2) [30].

În general, prin tratatul de la Passarowitz, raporturile comerciale dintre Austria și Poartă erau reglementate pe baza principiului „națiunii celei mai favorizate" (art. 4).

Regimul stabilit prin tratatul de la Passarowitz, extrem de avantajos dezvoltării comerțului austriac în Sud-Estul european, a fost reconfirmat prin pacea de la Belgrad și declarat perpetuu prin actul din 1747. Prin acest ultim act, împăratul Austriei a obținut concesia ca negustorii din marele ducat al Toscanei, din Hamburg și Lübeck să poată naviga sub pavilionul austriac [31].

Rivalitatea cu Rusia, care, în urma păcii de la Küciük-Kainargi (1774), obținuse pentru prima dată libertatea de navigație în Marea Neagră, dreptul de a numi consuli și viceconsuli în tot cuprinsul Imperiului otoman, drept pe care Rusia l-a exercitat cea dintîi în Principatele Române și alte avantaje economice obținute prin tratatul comercial ruso-turc din 10/21 iunie 1783, a îndemnat Austria să ceară să i se acorde aceleași avantaje.

În urma stăruințelor Internunțiului austriac Herbert, la 24 februarie 1784, Sultanul a acordat cunoscutul Sened de comerț [32]. El completează tratatul de comerț și navigație de la Passarowitz, apropiind situația negustorilor austrieci de aceea a negustorilor ruși.

Clauza națiunii celei mai favorizate, prevăzută și în tratatele precedente dintre Austria și Poarta otomană, dar nerespectată de aceasta din urmă, este repetată în Senedul de comerț. Supușii imperiali, fără excepție, beneficiau de

---

[30] Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*, București, 1931, p. 22.

[31] *The Encyclopedia of Islam*, p. 1186.

[32] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 513 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toate libertăţile şi avantajele de care profitau sau urmau să profite francezii, englezii, olandezii, ruşii sau orice altă naţiune mai favorizată (art. 5).

Cu privire la regimul vamal existent între cele două ţări nu se schimba nimic. El rămînea cel fixat prin tratatul de comerţ şi navigaţie de la Passarowitz, care prevăzuse taxa de 3% *ad valorem*, atît la import cît şi la export, plătită o singură dată la frontieră sau la locul de destinaţie a mărfurilor. Perceperea oricărei alte taxe de la supuşii imperiali era interzisă în mod expres de Sened (art. 2). Libertatea comerţului austriac în Imperiul otoman era garantată şi se prevedea că „monopoliştii" sau orice altă companie ori corp privilegiat comercial din Turcia erau opriţi de a împiedica comerţul negustorilor austrieci (art. 3). Fapt deosebit de important, Senedul deschidea atît Marea Neagră, cît şi gurile Dunării, pentru vasele comerciale sub pavilion austriac (art. 6).

De asemenea, se acorda libera trecere negustorilor şi supuşilor austrieci, atît de-a lungul coastelor, cît şi prin strîmtorile Bosfor şi Dardanele. Trecerea era scutită de orice fel de taxă şi se admitea chiar şi numai în scop de tranzit din unele ţări străine în altele (art. 7).

În încheiere, Senedul de comerţ prevedea că, în cazuri de neînţelegeri rezultate din aplicarea dispoziţiilor sale, care nu s-ar putea lichida pe cale amiabilă, să se ia ca normă, chiar pentru Austria, stipulaţiile tratatului de comerţ ruso-turc din 1783.

Pe baza prevederilor Senedului, comerţul Austriei în Imperiul otoman s-a dezvoltat continuu în condiţii favorabile, astfel încît, pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Austria a dobîndit preponderenţa în comerţul ţărilor din Sud-Estul Europei. Atît în Ţările Române, cît şi în Balcani sau la Constantinopol, importul şi exportul de mărfuri austriece va întrece cu mult pe acela al celorlalte ţări apusene [33].

Principalul inamic al Imperiului otoman, care, în urma războaielor victorioase de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, a obţinut capitulaţii mai avantajoase chiar decît marile Puteri apusene, a fost Rusia. Prin tratatul de pace de la Küciük-Kainargi (1774) [34], Poarta a fost nevoită să acorde Rusiei libertatea de navigaţie în apele otomane, incluzînd în mod explicit: Marea Neagră, strîmtorile şi Dunărea pînă la vărsarea în mare. Negustorii ruşi, care veneau pe mare sau pe uscat, au primit drepturile „naţiunii celei mai favorizate". Aceasta însemna că toate clauzele capitulaţiilor engleze şi franceze au fost acordate Rusiei şi, în plus, libertatea de navigaţie în Marea Neagră prin strîmtori şi pe Dunăre, pînă la vărsarea în mare.

Totodată, curtea de la Petersburg avea dreptul să înfiinţeze consulate şi viceconsulate oriunde va găsi de cuviinţă. Alte clauze priveau imunităţile diplomatice acordate ambasadorilor şi dragomanilor ruşi (art. 5, 9), protecţia creştinilor din Imperiul otoman (art. 7, 8, 14). Ţarul primea titlul de Padişah (art. 13), înaltă distincţie de care nu au beneficiat decît monarhii Franţei şi Angliei.

Toate privilegiile obţinute de Rusia au fost încorporate într-un tratat bilateral, care, în ceea ce priveşte forma şi conţinutul, s-a deosebit de actele cu caracter unilateral acordate în secolele XVI—XVIII Franţei şi Angliei de către Poartă [35].

---

[33] Gheron Netta, *op. cit.*, p. 133—134.

[34] D. A. Sturdza şi C. Colescu Vartic, *Acte şi documente relative la istoria Renaşterii României*, I, Bucureşti, 1900, p. 129—130.

[35] *The Encyclopedia of Islam*, p. 1186.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1783, Rusia a silit Poarta să recunoască anexarea Crimeii şi să-i acorde o capitulaţie completă, alcătuită din 81 clauze, „după modelul capitulaţiilor acordate francezilor şi englezilor“ [36]. În preambulul tratatului, se declara că era un pact suplimentar al tratatului de pace din 1774, de la Küciük-Kainargi.

Marile Puteri apusene n-au rămas indiferente la deschiderea Mării Negre vaselor ruseşti ; ele au cerut acum aceleaşi drepturi în baza clauzei „naţiunii celei mai favorizate“, existentă în capitulaţiile lor. Acest drept fusese solicitat zadarnic pînă atunci de francezi şi englezi ; el a fost obţinut abia mai tîrziu.

Prin sistemul capitulaţiilor, pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Poarta a acordat, după cum afirma un specialist, „toute la securité et toutes les facilités necessaires au commerce européen dans l'Empire ottoman“ [37]. Europenii au abuzat însă de largile privilegii obţinute. În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, Imperiul otoman a fost redus la o poziţie de subordonare politică şi economică faţă de statele apusene.

În esenţă, privilegiile capitulare acordate străinilor în Imperiul otoman erau de trei feluri : 1 privilegii personale ;

2 privilegii juridice ;

3 privilegii economice.

1. Printre privilegiile personale de care beneficiau străinii în Imperiul otoman menţionăm : libertatea individuală, religioasă, de comerţ şi de călătorie în cuprinsul Imperiului. Era garantată inviolabilitatea domiciliului. Reşedinţa unui străin putea fi cercetată de funcţionarii otomani numai dacă exista bănuiala că au fost adăpostiţi infractori fugiţi sau sclavi ori s-a făcut contrabandă de mărfuri. Pentru o mai mare siguranţă a persoanei străinului, acesta avea permisiunea să poarte haine musulmane şi arme.

Capitulaţiile garantau nu numai persoana dar şi proprietatea străinilor. Cînd acesta murea în Turcia, proprietatea sa revenea moştenitorilor indicaţi în testament. În caz cînd murea fără testament sau dacă moştenitorii locuiau în alt stat, averea era încredinţată cadiului, care o transmitea consulului sau persoanelor apropiate dintre conaţionalii defunctului [38].

2. Privilegiile juridice, deosebit de importante, de care beneficiau supuşii străini în Imperiul otoman, în materie civilă şi penală, priveau următoarele trei situaţii :

a) procese între străini de aceeaşi naţionalitate ;

b) procese între străini de naţionalităţi diferite ;

c) procese între un supus străin şi un supus otoman.

a) Conform capitulaţiilor, orice proces în materie civilă, comercială sau penală, între străini de aceeaşi naţionalitate, era judecat de tribunalele consulare respective [39].

b) Procesele civile dintre doi străini de naţionalităţi diferite erau de competenţa tribunalelor consulare şi anume a tribunalului pîrîtului. Capitulaţiile nu conţineau clauze precise în acest sens. În lipsa lor, în practică, s-a

---

[36] Text în Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 371—373.

[37] Ph. Masson, *op. cit.*, I, p. 473.

[38] Vezi art. 22 din capitulaţia franceză din 1740. G. Noradounghian, *op. cit.*, p. 285. Această prevedere este înscrisă şi în capitulaţiile din 1535, 1569, 1604, 1676, în edictul din iunie 1778.

[39] Vezi art. 5 din capitulaţia olandeză din 1680, art. 26, aliniatul 2 din capitulaţia franceză din 1740. *(Ibidem*, p. 288).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stabilit că autoritatea judiciară competentă este tribunalul consular al pîrîtului, conform principiului „actor sequitur forum rei" [40].

În privința proceselor penale între străini de naționalități diferite au existat păreri contradictorii cu privire la autoritatea judiciară competentă. S-a susținut de unii că aceste procese trebuiau judecate de tribunalul consular al țării căreia îi aparținea autorul infracțiunii. Aceștia se bazau pe articolul 65 al capitulației din 1740 cu Franța. Invocînd același text, s-a susținut de alții că asemenea procese erau de competența tribunalelor otomane, care trebuiau să judece în prezența dragomanului consulatului. Puterile europene au apărat întotdeauna ideea că procesele dintre străini de naționalități diferite erau de competența tribunalelor consulare [41]. Poarta a acceptat mult timp această situație.

c) În materie civilă, litigiile dintre un supus străin și un supus al Porții erau judecate de cadiu, în prezența dragomanului consulatului de care depindea străinul [42]. Nu era o judecată propriu-zisă, ci un arbitraj.

Litigiile comerciale dintre supușii otomani și negustorii străini erau judecate de tribunalele de comerț mixte, constituite din trei persoane indigene și doi străini, aleși dintre conaționalii străinului.

Prin regulamentele din anii 1847, 1848 și 1860, Poarta a înființat asemenea tribunale la Constantinopol și în alte orașe ale Imperiului otoman [43].

Tribunalele mixte trebuiau să judece și litigiile civile mobiliare între străini și otomani, care depășeau suma de 1 000 piaștri.

Atît în fața jurisdicției civile și a celei comerciale, dragomanul trebuia, întotdeauna, să asiste la proces.

În materie penală procesele dintre un supus otoman, fie victimă sau inculpat și un străin erau judecate de tribunalele otomane, în prezența ambasadorului sau a consulului străinului (art. 65 din capitulația franceză din 1740). Clauza respectivă a fost inclusă în majoritatea capitulațiilor. Judecata avea loc în fața Divanului imperial, cu asistența ambasadorului și a consulului străin [44].

În concluzie, privilegiile juridice conferite străinilor în Imperiul otoman prin capitulații erau deosebit de importante, sustrăgîndu-i de sub jurisdicția tribunalelor otomane în materie civilă, comercială și penală, cînd procesele

---

[40] Paul Fauchille, *Traité de droit international public*, I, 3, Paris, 1926, p. 151, 154. După alți autori, asemenea procese se judecau de tribunalul consular al pîrîtului sau de o comisie mixtă, a cărei componență a fost fixată printr-o convenție încheiată, în 1820, între principalele state europene. Vezi Ed. Engelhardt, *La Turquie et les Principautés Danubiennes sous le régime de capitulations*, p. 550.

[41] Paul Fauchille, *op. cit.*, p. 150. Autorul este de părere că procesele dintre străini de naționalitate diferită aparțin consulului străinului culpabil și aceasta nu în virtutea textelor capitulațiilor, care sînt foarte vagi și ambigui, ci în virtutea unei practici internaționale, care s-a prelungit timp de secole și pe care Turcia însăși n-a contestat-o, decît începînd cu 1890 (*Ibidem*, p. 151).

[42] Vezi articolul 36 al capitulației olandeze din 1613, P. de Rausas, *op. cit.*, I, p. 203; art. 26 al capitulației franceze din 1740. După părerea unor juriști de seamă, interpretarea justă a textului articolului mai sus citat nu poate fi decît aceea că procesele dintre străini și supușii Porții trebuiau să fie de competența judecătorilor otomani, în prezența sau cu asistența dragomanului consulatului străinului. Paul Fauchile, *op. cit.*, I, p. 155.

[43] *Ibidem*, p. 155.

[44] Paul Fauchille, *op. cit.*, p. 151. La începutul secolului al XIX-lea practica a sfîrșit prin a stabili că în materie penală străinii, indiferent de cine era victima infracțiunii, trebuiau să fie supuși jurisdicției consulare. Această inovație n-a fost de lungă durată. La sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a admis dreptul tribunalelor otomane de a judeca procesele mixte, asigurîndu-se însă asistența consulului sau a dragomanului la proces. *Ibidem*, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

erau între străini, şi asigurîndu-le în mod obligatoriu asistenţa consulului sau dragomanului, cînd procesele aveau loc între un străin şi un supus otoman.

3. Privilegiile economice consistau în scutirea de impozite directe şi în reglementarea taxelor vamale pe principiul taxei de 3% *ad valorem*. După cum s-a văzut din cuprinsul capitulaţiilor, străinii erau scutiţi de impozitele personale, capitaţia sau *haraci* [45] şi de alte taxe ordinare sau arbitrare (jizyah, kassabie, masdarie, reftie etc.).

În secolul al XVI-lea, taxa vamală generală pentru străini era de 5%. După eforturi susţinute, prin capitulaţia din 1673, Franţa a obţinut, nu fără mari dificultăţi, reducerea taxei vamale pentru negustorii săi de la 5% *ad valorem* la 3% [46]. Capitulaţia franceză din 1740 a menţinut această taxă. În practică, taxa vamală din Imperiul otoman s-a ridicat de la oficialul 3% la realul 4% [47]. Cîteva mărfuri erau supuse în Imperiul otoman la taxe adiţionale : bumbacul, mătasea şi mohairul. De asemenea, fiecare vas străin trebuia să plătească funcţionarilor portului o sumă fixă, denumită „selamlîk" sau „selametiye", care a crescut continuu. Toate aceste impozite vamale, împreună cu taxa vamală principală, ajungeau, în practică, la cota de cel puţin 9% [48]. De aceea, ambasadorii Puterilor europene au depus neîncetate străduinţe pentru a obţine tarife vamale fixe, incluse în capitulaţii. Ulterior. Poarta n-a mai putut schimba tarifele vamale fără consimţămîntul Puterilor interesate.

Prin privilegiile personale, juridice şi economice conferite de capitulaţii, străinii se bucurau în Imperiul otoman de o situaţie net avantajoasă faţă de populaţia locală.

Relativ la consuli, dispoziţiile capitulaţiilor prevedeau :

1. imunităţi şi privilegii ;
2. atribuţii judecătoreşti ;
3. anumite puteri de poliţie [49].

1. Imunităţile şi privilegiile acordate consulilor constau în : a) garanţii indispensabile exercitării funcţiei lor, dintre care prima şi cea mai importantă era *imunitatea de jurisdicţie*. Consulii nu erau supuşi jurisdicţiei penale otomane, chiar în caz de crimă sau delict comis împotriva unui supus otoman. În aceeaşi măsură, ei erau sustraşi jurisdicţiei civile teritoriale. De asemenea, consulii se bucurau de privilegiul inviolabilităţii persoanei, a domiciliului, corespondenţei şi a arhivelor consulatului. Ei nu puteau fi arestaţi sau reţinuţi ca prizonieri. Consulii beneficiau de o absolută libertate în exercitarea cultului, în interiorul locuinţei lor.

b) Prerogativele de curtoazie. Consulul avea dreptul să arboreze pavilionul statului pe care-l reprezenta deasupra sediului consulatului. Printre cele mai importante privilegii de care se bucura un consul în Imperiul otoman era şi scutirea de impozitul personal, ca, de altfel, toţi supuşii străini. De asemenea, era scutit de vamă, exceptînd cazul cînd era şi comerciant de profesie.

2. Atribuţiile judecătoreşti acordate consulilor prin capitulaţii constituiau dreptul cel mai important al acestora, baza sistemului capitulaţiilor. S-a văzut, din expunerea de pînă acum, că procesele între străinii de aceeaşi naţionalitate

---

[45] Vezi art. 10, 13, 24, 63, 67 din capitulaţia franceză din 1740 ; G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 277—300. Vezi şi Sousa, Nasim, *op. cit.*, p. 73.

[46] *The Encyclopedia of Islam*, III, p. 1182.

[47] *Ibidem.*

[48] *Ibidem.*

[49] P. Fauchille *op. cit.*, I, p. 147.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

erau, în exclusivitate, de competența tribunalelor consulare [50]. În caz de proces între un străin și un supus al Porții, asistența ambasadorului, a consulului sau a dragomanului consulatului era obligatorie. Consulul judeca pe conaționalii săi după legile țării pe care o reprezenta.

Atribuțiile judecătorești pe care consulii le exercitau asupra conaționalilor lor se extindeau și asupra protejaților consulatelor, fie străini sau de proveniență autohtonă [51].

3. În afara dreptului de jurisdicție acordat în virtutea capitulațiilor asupra conaționalilor și a protejaților, consulii din Imperiul otoman mai aveau și anumite *puteri polițienești* [52]. Acestea nu le-au fost conferite prin capitulații, ci rezultau din nevoia de supraveghere și de menținere a bunei ordini în rîndul supușilor străini. Ca urmare, consulul întocmea regulamente de poliție și veghea la respectarea acestora, sub sancțiune penală, sau putea să procedeze la expulzarea conaționalilor care tulburau ordinea publică.

Din expunerea dispozițiilor capitulațiilor cu privire la consuli, la supușii străini și la jurisdicția consulară iese și mai pregnant în evidență faptul că regimul capitulațiilor era un regim *de excepție*. Statele europene au profitat din plin, abuzînd, uneori, de importantele privilegii acordate prin capitulații, subordonînd treptat Imperiul otoman, din punct de vedere politic și economic.

2. APLICAREA REGIMULUI CAPITULAȚIILOR ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE

Capitulațiile încheiate de Puterile europene cu Poarta erau *de jure* valabile în întreg Imperiul otoman, deci și în Principatele Române, socotite, în ciuda autonomiei interne de care s-au bucurat întotdeauna, ca făcînd parte din acesta. Principatele Române au fost *de jure* țări ale regimului capitulațiilor, în pofida autonomiei lor interne și a religiei lor creștine.

Imunitățile și privilegiile capitulare s-au întemeiat pe ideea că legea musulmană, eminamente religioasă, nu putea fi aplicată unei populații creștine și că, prin urmare, dreptatea nu putea fi făcută de tribunalele locale (otomane). Cînd această teorie era aplicată provinciilor creștine, cum erau Principatele, argumentul nu mai era valid, întrucît, în aceste țări, dreptul musulman nu s-a exercitat nici într-un fel. Totuși, începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după instalarea primelor consulate la București și Iași, agenții străini au invocat drepturile pe care statele respective le-au obținut de la Poartă prin capitulații, chiar atunci cînd premiza care a stat la originea acestora nu era valabilă în cazul Principatelor. Consulii nu voiau să ia în considerație situația deosebită a Principatelor Române în cadrul Imperiului otoman, larga autonomie internă administrativă și judecătorească, de care s-au bucurat întotdeauna. Această autonomie a fost recunoscută chiar de Poarta otomană cu prilejul tratativelor pentru instalarea consulilor ruși în Principate.

Refuzînd să accepte consuli ruși la București, guvernul otoman motiva aceasta prin faptul că stabilirea lor era potrivnică privilegiilor de care cele două Principate s-au bucurat în toate timpurile. „De cînd ele se află sub stăpînirea otomană" se declara în nota Porții din 1780, remisă ambasadorului rus la Constantinopol, „ele au avut un regim deosebit de al celorlalte provincii ale Imperiului, nu numai în ceea ce privește tributul, impunerile și alte sarcini publice, dar și pentru cea mai mare parte a chestiunilor civile și

---

[50] Vezi art. 26 din capitulația franceză din 1740. G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 285.
[51] Paul Fauchille, *op. cit.*, p. 157.
[52] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

politice de care Domnii lor s-au ocupat. Este o cîrmuire deosebită de celelalte şi în care ofiţerii ogeacului nu se amestecă deloc. Din timpul cuceririi acestor două provincii, nu s-au aşezat acolo judecători musulmani şi a instala acolo un consulat, al cărui nume e chiar necunoscut locuitorilor ar fi potrivnic privilegiilor lor..." [53].

Într-adevăr, Principatele Române, ca şi alte ţări sau zone nemusulmane (Republica Raguza, anumite insule din Marea Egee, Principatele georgiene şi hanatul Crimeii) n-au fost incluse în sistemul administrativ otoman, ci au format entităţi separate, zone privilegiate, care s-au bucurat de o foarte largă autonomie administrativă [54]. În sprijinul autonomiei interne a Principatelor s-au invocat, pînă tîrziu, tratatele încheiate de vechii Domnitori români cu Poarta, denumite *capitulaţii* [55].

Indiferent de autenticitatea lor, aşa zisele „capitulaţii" ale Domnitorilor români cu Poarta s-au bazat pe un fond istoric real, care n-a fost contestat nici chiar de către turci [56].

După cum arată I. C. Filitti, „fără a căuta textele unor presupuse capitulaţii pe care vechii Domni le-ar fi încheiat cu Poarta, e destul că *de fapt* Principatele se bucuraseră de o largă autonomie, recunoscută de la tratatul de la Küciük-Kainargi încoace, prin acte oficiale ale Porţii" [57].

Principatele s-au bucurat de autonomie judiciară, vamală şi fiscală. Privilegiile fiscale au fost reduse la formula turcă „mefruz el qalem", ceea ce înseamnă că s-a recunoscut Principatelor Române dreptul de a se bucura de libertate în orice chestiune şi că ele n-au fost incluse în contabilitatea generală a Imperiului otoman. Cu alte cuvinte, impozitele n-au fost strînse de funcţionarii turci, ci de către autorităţile locale, care au plătit apoi un „haraci" sau un „gizya" global Porţii [58].

De asemenea, taxa de import, precum şi cea de export asupra mărfurilor ce intrau sau ieşeau din Principate era percepută de către agenţii ocîrmuirii locale, în folosul fiscului român [59].

Datorită acestei largi autonomii interne a Principatelor, regimul capitulaţiilor, *în fapt*, nu s-a aplicat la noi în forma cunoscută în statele musulmane ale Imperiului. El a cunoscut diferenţe substanţiale de aplicare, în ceea ce priveşte latura judiciară, mai ales.

---

[53] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, I, Bucureşti, 1891, p. 181—183.

[54] Ion Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les Pays Roumains*, în „Revue des études sud-est européennes", X, 1972, 1, p. 66.

[55] C. Giurescu în lucrarea *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană*, Bucureşti, 1908 — a dovedit că aşa numitele *capitulaţii* ale vechilor Domnitori români cu Poarta au fost în realitate nişte falsuri patriotice din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Aceasta este opinia general admisă de istoricii noştri. Vezi Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 101—140; Ion Matei, *op. cit.*, p. 66—67. Unele cercetări sugerează existenţa aşa numitelor *Tratate Vechi* sau *Capitulaţii*, fără demonstraţia documentară concludentă. Vezi Mustafa Ali Mehmed, *Istoria Turcilor*, Bucureşti, 1976, p. 187—189. Vezi discuţiile despre *capitulaţii*, în Gh. Zaharia, Mircea Muşat, *Lupta pentru independenţă şi unitate statală — permanenţă a istoriei poporului român*, în „Anale de istorie", XXI, 1975, 1, p. 60.

[56] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 101—140.

[57] I. C. Filitti, *România faţă de capitulaţiile Turciei*, Bucureşti, 1915, p. 4. Autorul citează ca exemplu hatişeriful pentru pronomiile Moldovei, din 4 noiembrie 1774, în virtutea căruia litigiile dintre turci şi raiele erau de competenţa Domnitorului, care trebuia să le judece împreună cu Divan Efendi. Vezi D. A. Sturdza, *Acte şi documente*, I, p. 139.

[58] Ion Matei, *op. cit.*, p. 75.

[59] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pe bună dreptate, fostul mare postelnic al Moldovei, N. Sutu, afirma într-un memoriu inedit, păstrat printre alte acte din arhiva sa personală: „De fait, ces capitulations n'ont pu être et n'ont jamais été invoquées ni apliquées rigureusement à l'endroit des Principautés" [60].

O bogată literatură politico-juridică, de la 1848 pînă după cucerirea independenței de stat (1878), a demonstrat incompatibilitatea capitulațiilor cu autonomia internă a Principatelor [61].

Sprijinindu-se pe Martens, Vattel și alți autori de tratate de drept internațional, N. Bălcescu a fundamentat teza caracterului contractual al relațiilor Principatelor cu Poarta [62]. Revoluționarii de la 1848 au răspîndit-o apoi în Occident, menținînd-o în centrul atenției oamenilor politici [63]. Activitatea lor n-a întîrziat să dea roade [64].

În ce au constat diferențele de aplicare a regimului capitulațiilor în Principate, în speță, a jurisdicției consulare?

Prima și cea mai importantă a decurs din autonomia internă, administrativă și jurisdicțională a Principatelor, despre care am vorbit mai sus. Datorită acesteia, la noi, procesele dintre un supus străin și un autohton s-au judecat, întotdeauna, de instanțele pămîntene cu asistența consulului sau a dragomanului consulatului, pe cînd, în Imperiul otoman, mai ales la început, asemenea procese le judecau tot consulii. Instanța, care în Principate judeca procesele dintre pămînteni și sudiți, s-a numit Departamentul Pricinilor Străine și a fost creată la scurt timp după stabilirea consulatului rus și a celui austriac la București și Iași.

O a doua diferență izvorînd din autonomia internă a Principatelor a fost imprimată de lupta permanentă dusă de români împotriva regimului capitulațiilor și pentru afirmarea dreptului de autonomie al Principatelor în dreptul public european [65]. Formele pe care le-a îmbrăcat această acțiune au fost complexe și variate. Astfel, prin măsuri speciale, cum a fost crearea Departamentului Pricinilor Străine, s-a căutat să se întărească autoritatea instanțelor locale, singurele competente să judece procesele supușilor străini cu pămîntenii. Pe această linie, s-au înscris și măsurile de natură legislativă cuprinse în dispozițiile § 46 din Codul Calimach [66] (1817) sau ale articolului 19 din Codul penal al Moldovei, din 1820—1826 [67].

Prevederile înscrise în cele două Regulamente Organice din 1831, articolul 297 din Regulamentul Organic al Moldovei [68] și articolul 239 din Re-

---

[60] Bibl. Acad., Arhiva N. Sutu, Mss. 1036, p. 401.

[61] Vezi Introducerea lucrării de față, nota. 1.

[62] N. Bălcescu, *Opere*, București, 1953, p. 227—230.

[63] *Studii privind Unirea Principatelor*. București, 1960; G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, în „Studii și cercetări juridice", VI, 1961, 4.

[64] Vezi Protocolul nr. 3 din 19 martie 1855 al Conferinței de la Viena D. A. Sturdza, *Acte și documente*, VI$_1$, p. 551; art. 22 al tratatului de la Paris 1856 *(Ibidem*, II, p. 1075—1084) și art. 2 al Convenției de la Paris 17/19 august 1858), *Ibidem*.

[65] I. Ionescu-Dolj, *op. cit.*, p. 24—25, 28—29; vezi și Mircea Malița, *op. cit.*, p. 25—33.

[66] Codul Calimach, § 46, p. 81. În § 46 se prevedea că „străinul se judecă după acest codice".

[67] *Condica criminalicească cu procedura ei (din 1820 și 1826)* publicată de Ștefan Berechet, Chișinău, 1928, p. 4. Art. 19 prevedea că „supușii străinelor stăpîniri se judecă și se pedepsesc după legiuirea acestor pravile, însă se va da de știre către consulatul respectiv pentru ca atunci cînd i se va lua tacrirul (interogatoriul) să fie de față unul din cinovnicii consulatului".

[68] *Analele parlamentare*, I$_2$, București, 1890, p. 101—102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gulamentul Organic al Munteniei [69], prin care se hotăra că „străinii în pricinile lor cu indigenii sînt judecaţi de instanţele locale", au vizat acelaşi scop de supunere a sudiţilor la legile ţării şi de desfiinţare a jurisdicţiei consulare. Prin dispoziţiile de natură economică ale Regulamentului Organic, sudiţii negustori şi meşteşugari au fost obligaţi la plata patentei, conform cu treapta meseriei sau starea negoţului pe care-l practicau, la fel cu pămîntenii [70]. În perioada administraţiei ruseşti (1808—1812), s-au luat măsuri de îngrădire a privilegiilor economice şi personale ale sudiţilor, prin aplicarea impozitelor ordinare la supuşii străini care se îndeletniceau cu comerţul [71], desfiinţarea scutirii de încartiruiri militare [72] şi suspendarea inviolabilităţii domiciliului acestora [73].

Întrucît lupta împotriva regimului capitulaţiilor în general, şi a jurisdicţiei consulare, în special, va fi tratată detaliat într-un paragraf aparte nu insistăm aici mai mult asupra acestui subiect.

De altminteri, modul specific de aplicare a capitulaţiilor în Principate va putea fi desprins din tot cuprinsul lucrării.

În cele de mai sus, am voit numai să relevăm că, deşi Principatele Române au fost considerate de consuli ca ţări ale regimului capitulaţiilor, în fapt situaţia a fost cu totul diferită.

Nu putem încheia fără a sublinia faptul că jurisdicţia consulară a fost introdusă la noi sub presiunea interesată a Puterilor europene.

Întrucît problema supuşilor străini a apărut în Principate ca o consecinţă a tratatului de pace de la Küciüuk-Kainargi, care a dat posibilitate statelor europene să stabilească consulate la Bucureşti şi Iaşi, considerăm necesar ca, în capitolul care urmează, să ne oprim puţin asupra evenimentului, relevînd însemnătatea lui pentru sudiţi.

---

[69] *Idem*, I_1, Bucureşti, p. 155—156.

[70] *Idem*, I_2, p. 150 (pentru Moldova) şi I_1, p. 151—152 (pentru Ţara Românească).

[71] Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească de la 1806—1812*, IV, Bucureşti, 1909, p. 159—161, 162; Vezi şi Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 918—919. Raportul lui Ledoulx către Maret despre impunerea supuşilor francezi şi austrieci din Moldova şi Ţara Românească la plata unui impozit asupra prăvăliilor; Vezi *Ibidem*, p. 916—917, nota generalului Kutuzov din 27 mai 1811.

[72] Radu Rosetti, *op. cit.*, III, p. 110—111, 112, 114; I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor...*, p. 345.

[73] Radu Rosetti, *op. cit.*, IV, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CAPITOLUL II

ÎNFIINŢAREA CONSULATEOR STRĂINE ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE

„Problema" supuşilor străini în Principatele Române a fost o consecinţă a tratatului de la Küciük-Kainargi (1774), care a dat posibilitate statelor europene interesate să stabilească consulate şi viceconsulate la Bucureşti şi Iaşi, pentru protejarea intereselor supuşilor lor.

Supuşii străini au existat şi înainte în Principate, fără însă să beneficieze la faţa locului de un reprezentant al statului/lor de origine, care să-i protejeze sau să-i asiste în caz de judecată. Protecţia lor era încredinţată ambasadorilor puterilor respective acreditaţi pe lîngă Poartă, cu sediul la Constantinopol.

O dată cu înfiinţarea consulatelor străine în Principate, situaţia sudiţilor s-a oficializat. Acest eveniment, cu complexe consecinţe de ordin politic, economic, social, naţional, a marcat începutul problemei sudiţilor în Principate.

Instituirea reprezentanţelor străine în Principate, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, a avut în vedere obiective economice, politice şi consulare.

În primul rînd, consulatele au avut drept scop să promoveze schimburile comerciale între statele europene pornite pe făgaşul dezvoltării capitaliste şi ţările dunărene, capabile să ofere industriilor occidentale materii prime ieftine şi de calitate şi să asigure un larg debuşeu produselor lor manufacturate.

Înfiinţarea consulatelor nu trebuie însă privită numai ca un reflex al interesului economic crescînd al Puterilor apusene pentru piaţa românească.

Însuşi procesul intern de dezvoltare a forţelor de producţie în sens capitalist, început în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, împingea la atragerea Principatelor Române în circuitul pieţei europene. Desigur, acest proces istoric, care îşi făcea treptat drum, înlesnit de îngrădirea monopolului turcesc după pacea de la Küciük-Kainargi (1774), venea în întîmpinarea cerinţelor crescînde ale Occidentului, în plină dezvoltare capitalistă.

La aceste considerente de ordin economic se adăugau cele, nu mai puţin importante, de ordin politic.

Redeschiderea „problemei orientale", la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, prin expansiunea victorioasă a Rusiei ţariste în dauna Imperiului otoman, înscrie pe ordinea de zi a diplomaţiei europene chestiunea statutului juridic al Principatelor Române. Puterile europene interesate au intuit necesitatea de a avea observatori politici permanenţi în această zonă nevralgică a Imperiului otoman. Prima putere care a sesizat importanţa stabilirii unor consuli,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ca agenți politici, în Principate, a fost Rusia. Tot ea a exercitat cea dintîi acest drept înscris în articolul XI al tratatului de pace de la Küciük-Kainargi [1].

În fine, pe lîngă slujirea intereselor economice și politice ale marilor Puteri, consulii aveau misiunea să protejeze pe supușii străini, aflați permanent sau temporar, din interese comerciale sau private, în Principatele Române. Din acest punct de vedere, vom analiza în continuare ce a însemnat stabilirea consulatelor străine la București și Iași, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor.

După cum s-a mai arătat, Rusia învingătoare a fost prima putere europeană care a impus Porții dreptul de a stabili consuli și viceconsuli în Principatele Române. Așa după cum pe drept s-a observat, ar fi greșit însă dacă am considera înființarea consulatelor la București și Iași drept rezultatul exclusiv al presiunilor Rusiei asupra guvernului otoman [2]. Rusia a grăbit doar un proces care își croia drum.

În ciuda opoziției guvernului turc, primul consul general rus pentru Moldova și Țara Românească se instalează, totuși, la București, în ianuarie 1782 [3].

În cazul Rusiei, care nu avea mari interese comerciale în Principate și dispunea de o industrie slab dezvoltată, prezența unui consul general la București nu răspundea atît unor scopuri comerciale, cît unor puternice interese politice.

Rusia avea nevoie în Principate de un fin observator politic, care să-i furnizeze direct informații sigure și detaliate despre tot ce interesa guvernul rus cu privire la acest punct nevralgic al conglomeratului otoman. Consulul rus trebuia să informeze despre mișcările armatei turcești, despre repararea cetăților de la Dunăre, despre preparativele de război ale Porții, despre atitudinea Domnitorilor din Principate față de Rusia și despre cursul politicii de la Constantinopol. Aceasta era misiunea politică secretă încredințată consului rus în Principate.

Misiunea oficială — cea cu caracter comercial — era să se ocupe „de afacerile negustătorilor și călătorilor ruși, care vin și se duc, atît pe mare, cît și pe uscat și pe fluvii, în Principate" [4].

Instrucțiunile cu care era înzestrat primul consul rus în Principate, Serghei Lazarevici Lașcarev, stabileau detaliat „modul cum trebuie păzite interesele comercianților ruși și ale supușilor ruși, în general". Protejarea supușilor ruși intra, așadar, în atribuțiile de bază ale consulului general rus. În această calitate, S. L. Lașcarev, precum și urmașul său, I. I. Severin, au activat cu rezultate fructuoase. Ei au obținut în favoarea sudiților ruși, care făceau comerț cu Principatele, un tarif vamal protecționist [5]. Taxa vamală,

---

[1] D. A. Sturdza, *Acte și documente*, I, p. 129—130.

[2] Al. Vianu, *Aplicarea tratatului de la Küciük-Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească (1775—1783)*, în „Studii", XIII, 1960, 5, p. 92; *Introducere*, la Hurmuzaki, *Documente*, (Seria nouă), București, 1962, I, p. 21; vezi și Hurmuzaki, *Supliment*, I, 2, p. 9. Amănunte despre înființarea consulatului rus în Principate, vezi C. Șerban, *Înființarea consulatelor ruse în Țara Românească și Moldova*, în „Studii și cercetări de istorie medie", I, 1951, 2, p. 61—72; Al. Vianu, *Introducere*, p. 19—23; B. G. Spiridonakis, *L'établissement d'un consulat russe dans les Principautes Danubiennes, 1780—1782*, în „Balkan Studies", IV, 1963, 2, p. 289—314; D. Dvoichenko-Markov, *Russia and the first accredited Diplomat in the Danubian Principalities, 1779—1808*, în „Slavic and East European Studies", VIII, 1963, 3—4, p. 200—229.

[3] Al. Vianu, *op. cit.*, p. 92

[4] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 380.

[5] *Ibidem*, XIX$_1$, p. 111—112, 116, 155—162.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

stabilită în principiu la 3%, nu depășea, în realitate 1% din valoarea curentă a mărfurilor [6]. De asemenea, au fost îngrădite abuzurile vameșilor locali din ambele Principate, care percepeau diferite taxe de tranzit de la sudiții ruși.

În aceste condiții, comerțul supușilor ruși în Principate — comerț favorizat și de amplul tratat comercial ruso-turc încheiat la 10/21 iunie 1783 [7] — avea toate șansele să prospere.

Puterea care avea însă în Principate mai mari interese comerciale decît Rusia și care întreținea legături mai vechi și mai strînse cu țările românești — era Austria. Cabinetul de la Viena nu putea rămîne pasiv în fața ascendentului politic și economic dobîndit de Rusia în Principate.

Dezvoltarea continuă a industriei în Monarhia habsburgică, sprijinită prin măsurile protecționiste ale împărătesei Maria Tereza, necesita noi debușee pentru produsele manufacturate austriece, pe care Austria intenționa să le dobîndească, profitînd de slăbirea progresivă a Imperiului otoman. Pentru apărarea intreselor comerciale în Orient, încă de la tratatul de comerț de la Passarowitz (1718), Austria a înscris dreptul de a numi consuli, viceconsuli, dragomani și agenți, în toate porturile și centrele comerciale ale Imperiului otomani, în care alte state acreditaseră reprezentanți consulari și chiar și acolo unde nici un alt stat nu avusese pînă atunci vreunul [8]. De asemenea, anterior Rusiei, Austria încheiase, la 6 iulie 1771, o convenție comercială cu Poarta, rămasă însă neratificată. Monarhia habsburgică n-a uzat însă de aceste drepturi decît în fața pericolului concurenței rusești.

Ca o contrapondere a influenței politice și economice a Rusiei în Principate, Cabinetul de la Viena, în vara anului 1782, a numit un agent, cu titlul de „secretar imperial", în persoana fostului secretar domnesc, Ignațiu Ștefan Raicevich [9]. Acesta avea misiunea să slujească obiectivele majore ale politicii orientale austriece : de observator și informator politic în Sud-Estul Europei, și, în același timp, ca pion al penetrației comerciale austriece la Dunăre și în bazinul Mării Negre.

El trebuia, totodată, să contracareze progresul comerțului rusesc, care amenința să cucerească piața românească [10] și să oprească expansiunea politică a Rusiei înspre Sud-Est.

Misiunea complexă încredințată agentului consular austriac Raicevich a fost succint sintetizată de cancelarul Kaunitz, care, la 1783, scria internuntiului Herbert, la Constantinopol : „În perioada actuală, cînd rușii în ambele Principate s-au erijat în stăpîni, este necesar și din partea Curții Imperiale și Regale să se facă intervenții cu multă seriozitate în amîndouă Principatele, astfel încît să obținem din partea lor o purtare favorabilă pentru supușii noștri și pentru interesele Prea Înaltei Împărății" [11].

Protejarea intereselor negustorilor ardeleni, sudiți imperiali, stabiliți în Moldova, precum și a diverselor Case Comerciale, care urmăreau să dezvolte comerțul austriac cu Principatele Române (Casa Willeshofen, Bienenfeld, Festetics, Rutter ș.a.) constituiau atribuții de bază ale primului consul austriac în Principate. În această calitate, chiar de la sosirea sa la București, în iulie 1782, Raicevich, nerecunoscut încă oficial de Poartă, a recomandat Domnitorului N. Caragea interesele expediției comerciale pe Dunăre a su-

[6] *Ibidem*, p. 125.
[7] D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 170—171.
[8] *Ibidem*, p. 43—45.
[9] Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 17
[10] *Ibidem*, VII, p. 125.
[11] *Ibidem*, VII, p. 405.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pușilor austrieci Willeshofen [12]. De asemenea, a solicitat Căimăcămiei din Moldova ca vama din Galați să nu impună mărfurile supușilor austrieci la taxe vamale mai mari de 3% cum se obișnuia de către vameșii locali [13]. În general, în funcția sa de protector al intereselor supușilor austrieci din Principate, Raicevich a activat pentru realizarea unor importante obiective comerciale, fiscale, juridice, dintre care menționăm :

1. — respectarea taxei vamale la import și export (3%) prevăzută în tratatele încheiate de Austria cu Poarta otomană și îngrădirea abuzurilor vameșilor locali ;

2. — obținerea pentru sudiții imperiali a acelorași privilegii comerciale de care beneficiau sudiții ruși în Imperiul otoman ; dobîndirea unui tarif vamal similar cu cel obținut de Rusia în favoarea supușilor săi, care făceau comerț în Turcia ;

3. — scutirea supușilor austrieci de plata impozitelor locale ;

4. — neamestecul organelor judiciare locale în judecarea proceselor dintre doi sudiți austrieci și terminarea proceselor în curs între supușii imperiali și pămînteni.

5. — asigurarea inviolabilității domiciliului, a securității persoanei și a bunurilor aparținînd supușilor austrieci ;

6. — apărarea intereselor păstorilor transilvăneni care veneau cu oile la pășunat și iernat în Principate :

7. — îmbunătățirea situației sudiților din Moldova, armeni de origine [14].

Rezultatele au fost din cele mai însemnate. În aprilie 1783, s-a obținut de la Poartă un firman adresat Domnitorului Moldovei, Al. C. Mavrocordat, prin care se dispunea respectarea tratatelor în vigoare între Austria și Poartă, în privința taxelor vamale, și încetarea abuzurilor vameșilor de la Grozești [15]. La adăpostul protecției și jurisdicției consulare, comerțul supușilor imperiali în Principate a progresat neîncetat, negustorii sudiți beneficiind, numai în privința vămii și a impozitelor de un avantaj de 25% față de negustorii locali [16].

De asemenea, primul agent consular austriac a reușit să obțină, în 1784, de la Domnitorul Moldovei, A. C. Mavrocordat, un privilegiu în favoarea negustorilor de vite armeni, supuși austrieci, care a îmbunătățit simțitor situația acestora și a favorizat dezvoltarea comerțului de vite și cai cu Imperiul habsburgic [17]. Toate acestea, precum și alte realizări [18], au contribuit substanțial la dezvoltarea comerțului supușilor austrieci în Principate.

Conștient de importanța consulatelor ca instrumente politice și economice, Cabinetul de la Viena a amplificat și perfecționat continuu rețeaua consulară din Principate : cîte un consul general la București și Iași, cu titlul de *agent consular*, un vice consul la Galați, Brăila și Tulcea și starosti în aproape toate ținuturile și județele din ambele țări românești au creat un adevărat »stat în stat".

---

[12] *Ibidem*, XIX$_1$, p. 22.

[13] *Ibidem*, p. 25.

[14] Vezi Stela Mărieș, *Activitatea lui Ignațiu Ștefan Raicevich, primul consul al Austriei în Principatele Române (1782—1786)*, în „Cercetări istorice", Iași, 1975, p. 135.

[15] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 390—391.

[16] *Ibidem*, XIX$_1$, p. 187.

[17] Vezi Hrisovul din 9 martie 1784 în Th. Codrescu, *Uricarul*, II, p. 145—149.

[18] Privilegiul din 19/30 august 1785 în favoarea păstorilor ardeleni. Hurmuzaki, *Documente*, XV, p. 1 779—1 780.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prin intermediul acestora, Austria a reușit să sporească simțitor numărul supușilor din Principate — cei mai numeroși, de altfel — și să-și consolideze influența politică și economică în aceste părți.

Așa cum pe drept s-a observat, dacă consulii ruși aveau în Principate un ascendent politic asupra celor austrieci, aceștia din urmă, în schimb, nu s-au mulțumit să contracareze influența celor dintîi, prin acțiuni de culise, ci au dobîndit o situație specială în domeniul jurisdicției consulare [19]. Ei au reușit să preia și jurisdicția sudiților în materie de falimente și succesiuni, extinzîndu-și arbitrar competența jurisdicțională. Prin imixtiuni în justiția și poliția țării, ei au depășit atribuțiile consulare prevăzute de capitulații și au extins nepermis privilegiile supușilor imperiali. Au desfășurat în ambele Principate o adevărată campanie de atragere a locuitorilor pămînteni la protecția austriacă creînd „o armată" de sudiți austrieci, pe care i-au organizat și transformat în adevărate unelte puse în slujba intereselor Austriei. Evident, această politică a prejudiciat interesele naționale, politice și economice ale Principatelor Române, lupta lor pentru eliberare socială și națională. Este interesant de remarcat, ceea ce excelenta lucrare a lui L. Boicu, consacrată relațiilor româno-austriece în vremea războiului Crimeii [19 bis] a relevat, deja, că, în vremea ocupației militare a Principatelor de către austrieci (1854—1857), pentru a-și consolida propria lor influență și pentru a pune capăt amestecului celorlalți consuli străini în afacerile interne ale Principatelor, comandanții militari austrieci au preconizat o modificare a jurisdicției consulare într-un sens, aparent, favorabil românilor.

Este vorba de memoriul generalului austriac Coronini, din 13 iunie 1855, care propunea împăratului Francisc Iosif al Austriei desființarea jurisdicției consulare în Principate, desigur, în profitul Austriei [20]. Coronini admitea că jurisdicția consulară formează un stat în stat și propunea ca să fie transferată autorităților române în anumite condiții, care însemnau, de fapt, trecerea justiției și poliției țării sub control austriac [21].

După cum era de așteptat, propunerea generalului Coronini nu s-a realizat, iar jurisdicția consulară, cu tot cortegiul ei de abuzuri, a dăinuit încă mai bine de două decenii, pînă la dobîndirea independenței de stat a României.

Dintre celelalte Puteri europene care au stabilit consulate în Principate, se cuvine a menționa pe rivala Austriei, Prusia, care se grăbește să urmeze exemplul austriac, instalînd la Iași, în 1784 [22], pe silezianul Ernest Frederic König — fost profesor al fiilor unor Domnitori, ca de pildă : Grigore Ghica, C. Moruzi, Al. Mavrocordat — în calitate de consul prusian. Rod al rivalității austro-prusiene, consulatul prusian avea o dublă misiune, una *politică :* să supravegheze activitatea consulului austriac și să informeze asupra situației politice din Principate și din Sud-Estul european, în general, și una *economică :* să protejeze comerțul și pe negustorii prusieni în Principate și să asigure aprovizionarea cu cai a cavaleriei lui Frederic al II-lea. De asemenea, el trebuia să faciliteze corespondența diplomatică dintre Berlin și Constantinopol.

---

[19] L. Boicu, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, București, 1972, p. 42.

[19 bis] *Ibidem*, p. 248.

[20] I. I. Nistor, *op. cit.*, p. 749 și urm ; I. Ionescu-Dolj, *op. cit.*, p. 347—355.

[21] I. Ionescu-Dolj, *op. cit.*, p. 351.

[22] Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 23—24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Protejarea supușilor prusieni era funcția consulară de bază atribuită agentului prusian König. În virtutea acestei atribuții, König a apărat în fața autorităților locale drepturile supușilor prusieni în materie vamală, protestînd împotriva abuzurilor vameșilor locali [22]. De asemenea, el a acordat asistența necesară unor inițiative comerciale ale supușilor prusieni, menite să stabilească legături comerciale directe între Prusia și Moldova [23].

Înființarea consulatului prusian în Moldova, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a fost privită, atît de domnitori, cît și de Poartă, ca un factor de echilibru în „problema orientală", ca o contrapondere față de influența crescîndă a Rusiei și Austriei la București și Iași.

Pentru Franța, problema stabilirii unor reprezentanțe consulare în Principate s-a pus ca o chestiune de prestigiu la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după ce Rusia, Austria și Prusia au obținut de la Poartă aprobarea de a numi consuli la Iași și București.

De fapt, Franța, care se bucura de cea mai mare influență la Poartă și, care, în persoana secretarilor domnitorilor dispunea de informatori siguri, nu avea nevoie de consuli în Principate. Totuși, după stabilirea consulatelor rusești și austriece la București și Iași, diplomația franceză a înțeles necesitatea de a avea un observator oficial în capitale, care să contracareze influența rusă și austriacă. Problema devine stringentă după revoluția franceză (1789) și retragerea ambasadorilor francezi de la Viena, Varșovia și Petersburg [24]. Ca urmare, la începutul anului 1795, Directoratul numește pe Constantin Stamati ca agent al Republicii franceze la București [25]. Poarta îl respinge ca fiind supus otoman și Constantin Stamati e înlocuit cu secretarul ambasadei franceze de la Constantinopol, Emile Claude Gaudin, care va fi primul consul al Franței la București, cu titlul de „agent confidențial pe lîngă Domnul Munteniei" [26]. Misiunea lui avea atît un caracter politic, cît și unul economic. El trebuia să se ocupe de interesele politice și economice ale Republicii franceze în țările române, să informeze guvernul francez despre situația politică, economică și socială din Principate, din Polonia și Ungaria, să supravegheze activitatea consulilor ruși și austrieci de la București și să cîștige încrederea Domnilor, prin care să influențeze Poarta într-un sens favorabil intereselor Franței [27].

Totodată, Gaudin avea o misiune economică: să dezvolte schimburile comerciale franco-române și să obțină maximum de avantaje pentru supușii francezi. Ca protector al supușilor francezi, Gaudin a activat pentru îmbunătățirea regimului vamal al negustorilor francezi, în general și a firmei „Pellet et Hortolan", care avea o sucursală la București, în special [28]. El reușește să obțină un tarif vamal asemănător cu cel rus, tarif care acorda negustorilor francezi drepturi egale cu cele pe care le aveau negustorii ruși și austrieci [29]. Cu alte cuvinte, aceasta însemna că sudiții francezi, conform tarifului, plăteau pe viitor taxe vamale mai mici de 3%, la fel cu sudiții ruși și austrieci, ceea ce era de natură să favorizeze dezvoltarea comerțului francez în Principatele Române. Totuși, Franța n-a valorificat aceste avan-

[23] *Ibidem*, p. 23.

[24] Andrei Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în Țările Române*, în „Revista istorică", XVIII, 1932, 10—12, p. 334.

[25] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I/2, p. 114—115.

[26] *Ibidem*, p. 112—113.

[27] Ariadna Camariano-Cioran, *L'activité d'Emile Claude Gaudin, premier consul de France à Bucarest*, în R.R.H., IX, 1970, 2, p. 253—254.

[28] *Ibidem*, p. 255—258.

[29] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

taje, poziția ei în comerțul Principatelor fiind întrecută cu mult de Austria, statele germane și Anglia.

Consulatele franceze la București și Iași au jucat mai mult un rol politic, decît unul economic.

După ce, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Rusia, Austria, Prusia și Franța au stabilit reprezentanțe consulare în Principate, a venit, ca într-o reacție în lanț, rîndul Angliei. Creat la începutul veacului al XIX-lea, din necesitatea de a avea un post de observație în Sud-Estul Europei, de a supraveghea îndeaproape acțiunile emisarilor francezi în Balcani și de a contrabalansa influența crescîndă a Rusiei în Principate, consulatul britanic la București a îndeplinit un rol important în obiectivele politicii orientale ale Marii Britanii [30]. Consulatul britanic de la București și, ulterior, consulatul de la Iași, creat la 19/31 mai 1836 [30 bis], au căutat să transpună în activitatea lor liniile directoare ale politicii engleze în „problema orientală" de menținere a echilibrului între marile Puteri interesate și de păstrare a integrității Imperiului otoman. Consecvenți acestor principii, consulii britanici au privit întotdeauna Principatele ca „pe o parte integrantă a Imperiului otoman". Ei au pretins să aplice „ad literam" capitulațiile Marii Britanii cu Poarta, fără să țină cont de autonomia administrativă și judiciară a țărilor române. Pe lîngă considerentele politice, preponderente, Anglia a avut în vedere și considerente de ordin economic: încurajarea comerțului englez în Principate și protejarea supușilor britanici. În această ultimă calitate, consulul britanic trebuia să apere interesele negustorilor și protejaților săi din Principate în fața instanțelor locale. Numărul protejaților britanici sporea necontenit prin trecerea grecilor, originari din insulele aflate sub protecția engleză, la supușenia britanică. De asemenea, consulul britanic urma să reglementeze numeroasele conflicte dintre negustorii greci, supuși otomani sau supuși ruși, și comercianții englezi, care încheiau tranzacții cu primii la tîrgurile de la Leipzig [31].

Primul consul britanic la București, Francis Summerers, numit în februarie 1800 și recunoscut în calitate de consul general în cele două Principate la 17 ianuarie 1803 [32], a activat cu succes ca protector al supușilor britanici în Țara Românească, dovedindu-se foarte util, atît pentru interesele sudiților săi cît și pentru obiectivele politicii orientale ale Cabinetului de la Londra [33].

Dezvoltarea forțelor de producție în economia românească, abolirea monopolului otoman asupra comerțului exterior (1829), deschiderea Mării Negre, a strîmtorilor, pentru vasele de comerț ale tuturor statelor au contribuit simțitor la lărgirea schimburilor comerciale dintre Principate și statele europene, antrenînd tot mai mult economia românească în orbita pieței mondiale, dominată de modul de producție capitalist. Ca urmare, în deceniile IV și V ale secolului al XIX-lea s-a înregistrat o creștere sensibilă a numărului reprezentanțelor consulare în Principatele Române. Au luat ființă noi agenții consulare, mai ales în cele două porturi de la Dunăre:

---

[30] Paul Cernovodeanu, *Înființarea consulatului englez în Țările Române (1803) și activitatea sa pînă la 1807*, în „Revista română de studii internaționale", București V, 1971, 1, (11), p. 156.

[30 bis] Idem, *An. interesting Account concerning the British Consulate in Jassy (1841)*, în R.R.H., XX, 1981, 4, p. 727—733.

[31] Paul Simionescu și Radu Valentin, *Documents inédits concernant la création du consulat britannique à Bucarest (1803)*, în R.R.H., VIII, 1969, 2, p. 254.

[32] *Ibidem*, p. 258—261.

[33] Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 147—148, 154—156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Galați și Brăila. Acestea au avut, în special, un caracter comercial, avînd ca misiune protejarea comerțului și navigației vaselor pe Dunăre, dezvoltarea schimburilor comerciale cu țările de la Dunărea de Jos, furnizoare de materii prime, protejarea intereselor conaționalilor lor aflați pentru comerț sau interese private în Principate.

Sardinia este prima țară care, după pacea de la Adrianopol, stabilește, în 1833, în Principate, reprezentanțe consulare [34], urmată de Grecia (1835) [35], Belgia (1838) [36], Regatul celor două Sicilii (1840) [37] și Olanda (1841) [38]. În deceniile VI—VII ale secolului trecut, ca urmare a interesului comercial crescînd al statelor apusene pentru piața românească, se înființează la Galați vice-consulatul Suediei și Norvegiei (1851) [39], consulatul Danemarcei (1853) [40], consulatul orașelor libere Hamburg, Lübeck, Bremenn (1852) [41] și consulatul S.U.A. (1858) [42].

O mențiune aparte trebuie făcută consulatelor generale ale Greciei de la Iași (1835) [43] și București (1841) [44], care au avut un caracter politic. Scopul lor a fost să protejeze intersele supușilor greci, cei mai numeroși în Principate după cei austrieci.

•

În încheiere, se degajă cîteva concluzii de natură să precizeze importanța înființării consulatelor străine în Principatele Române.

O dată cu stabilirea reprezentanțelor străine la București și Iași, supușii străini au dobîndit protectori oficiali, care au vegheat la aplicarea riguroasă a drepturilor, imunităților și privilegiilor garantate prin tratatele încheiate de Puterile europene cu Poarta. Ei au căutat să obțină — și de cele mai multe ori au reușit — un maximum de avantaje economice pentru supușii lor.

Prin intervenții repetate și insistente pe lîngă Domnitori, prin demersuri la Constantinopol, consulii au obținut noi privilegii în favoarea supușilor străini. S-a îmbunătățit simțitor regimul vamal al sudiților care făceau comerț cu Principatele. S-au obținut tarife vamale detaliate pentru fiecare marfă importată, ceea ce a micșorat taxa vamală de la oficialul 3% *ad valorem* la realul 1%. Au fost îngrădite, temporar, abuzurile vameșilor locali, care lezau comerțul de tranzit al supușilor ruși și austrieci, în special.

S-au făcut progrese în ceea ce privește asigurarea persoanei și averii sudiților, care au fost puși la adăpostul jurisdicției consulare. Astfel, sudiții erau apărați în toate ocaziile de consuli și feriți de abuzurile și vexațiu-

---

[34] D. Bodin, *I. Consulati del Regno di Sardegna nei Principati Romeni all'epoca del Risorgimento*, în „Rassegna storicha del Risorgimento", XXIII, 1936, 2, p. 147—148.

[35] C. N. Velichi, *Înființarea reprezentanțelor diplomatice ale României la Atena*, în *Reprezentanțele diplomatice ale României*, I, (1859—1917), București, 1967, p. 325.

[36] A. Filimon, *Stabilirea consulatelor belgiene în România*, în A.S.U.I., Istorie, XVII, 1971, 2, p. 227.

[37] D. Bodin, *Contribuțiuni la istoricul consulatului Regatului celor două Sicilii în Principatele Române*, în „Revista istorică română", VIII, 1938, p. 70.

[38] *Reprezentanțele diplomatice ale României*, I, p. 297. Vezi și Arhiva M.A.E., Arhiva istorică, Pachet 16, dosar 40, f. 74.

[39] N. D. Popescu, *Schiță istorică relativă la înființarea și organizarea Ministerului Afacerilor Streine de la înființarea sa și pînă astăzi*, București, 1890, p. 171.

[40] *Reprezentanțele diplomatice ale României*, II, (1917—1939), București, 1971, p. 82.

[41] Arhiva M.A.E., Arhiva istorică, Pachet, 80, dosar 14, f. 1.

[42] Constantin Bușe, *Primii consuli americani în România (1858—1878)*, în „Revista română de studii internaționale", București, 1970, 1, p. 92—93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nile aparatului fiscal feudal. Consulii au obținut ca sudiții să fie scutți de plata impozitelor personale, rămînînd să achite numai taxele vamale și obligațiile fiscale aferente meseriei sau negoțului cu amănuntul practicat în țară.

Profitînd de sprijinul larg dat de consuli, sudiții și-au extins considerabil drepturile și privilegiile, practicînd comerț cu amănuntul, achiziționînd proprietăți rurale sau urbane, drepturi ce le erau interzise prin capitulații și legile locale.

Ca urmare a înființării consulatelor și, implicit, a introducerii jurisdicției consulare în Principate, s-a îmbunătățit substanțial regimul juridic al sudiților, aceștia beneficiind, în procesele cu pămîntenii, de asistență consulară. Imixtiunea consulilor în justiția și poliția țării a lărgit și mai mult privilegiile juridice conferite sudiților prin tratate. Ca urmare, supușii străini s-au constituit într-o categorie aparte, privilegiată sub raport juridic, fiscal și vamal, care nu asculta decît de consuli și devenea, pe măsură ce-i sporeau drepturile și privilegiile, mai arogantă și mai nesupusă legilor țării și organelor locale.

Dar înființarea consulatelor a însemnat un moment hotărîtor nu numai pentru sudiți. Implicațiile acestui important eveniment istoric sînt mult mai complexe. Recunoașterea de către Poartă a numirii reprezentanților consulari la București și Iași trebuie privită ca o importantă etapă în procesul de emancipare a țărilor dintre Carpați și Dunăre.

Semnificativ, în acest sens, este faptul că, de la început, puteri ca Austria au înzestrat consulii cu scrisori de recomandare pe lîngă Domnitorii din Principate[45], recunoscînd, implicit, autonomia noastră internă, prestigiul și importanța politică, diplomatică și economică, a țărilor române.

Activitatea unora din consulii marilor Puteri în Principate a servit cauzei naționale, luptei de eliberare de sub suzeranitatea Porții.

Astfel, în ciuda cadrului îngust al politicii expansioniste a Rusiei țariste, consulii ruși au adus, direct sau indirect, reale foloase cauzei românești.

Concludentă în acest sens este mărturia consulului britanic de la București, W. Wilkinson, de la începutul secolului trecut, care afirma următoarele: „în timpul șederii mele în Principate am fost de mai multe ori martor al intervenției active a Rusiei pentru a înfrîna sistemul de stoarcere adoptat de turci și a se opune asupririi poporului. Această intervenție a împiedicat adesea agravarea jugului care apăsa asupra acestei populații nenorocite“ [46].

Prezența și atitudinea unor consuli străini din Principate — în special, consulii Franței, Rusiei, Prusiei, Sardiniei, Belgiei — a servit cauza unității naționale, interesele puterilor respective fiind în concordanță cu aspirațiile naționale ale românilor.

În general, prezența consulilor Puterilor europene la București și Iași a dus la o lărgire a orizontului politic, dezvăluind elementelor celor mai înaintate posibilitatea de a folosi rivalitățile dintre marile Puteri în fo-

---

[43] C. N. Velichi, *op. cit.*, p. 325.

[44] *Ibidem*, 326.

[45] Primul agent consular austriac în Principate, I. Șt. Raicevich, a fost înzestrat cu scrisori de recomandare pe lîngă Domnitorii din Principate. Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 19

[46] W. Willkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Valachie et de la Moldavie*, Paris, 1821, p. 163.

[47] *Istoria României*, III, București, 1964, p. 618.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

losul mișcării de emancipare națională [47]. Așa au fost, spre pildă, rivalitățile austro-prusiene, antagonismele austro-ruse, austro-franceze, pe care românii le-au speculat în folosul cauzei unității naționale.

Dar avantajele aduse de introducerea misiunilor consulare în Principate nu compensau daunele și stîrbirile provocate prestigiului și economiei țării de regimul capitulațiilor, extins și asupra Principatelor Române.

Intervenind în toate conflictele în care erau implicați conaționalii lor, consulii căutau să-i sustragă complet legilor țării și organelor locale.

Astfel, jurisdicția consulară a dus la crearea unui adevărat „stat în stat", care a prejudiciat interesele naționale.

Amestecul unor consuli străini în actele de guvernare ale Domnitorior a provocat adeseori conflicte supărătoare. Astfel, în 1815, Domnitorul Țării Românești, N. Caragea, se vede nevoit să atragă atenția agentului consular austriac la București, Fleischhakl de Hakenau, că nu se consideră „subalternul" lui și că acesta „nu poate acționa, ca și cum ar domni deopotrivă cu el" [48]

O consecință negativă a înființării consulatelor, cu largi repercusiuni economice și sociale, a fost adoptarea și practicarea de către consulii de la București și Iași și agenții lor de prin ținuturi și județe (starosti) a sistemului vînzării patentelor de sudiți. Aceasta a provocat un transfer al elementelor autohtone în rîndul supușilor străini, ceea ce a adus deficite considerabile bugetului țării si a determinat schimbări importante în structura socială a orașelor și tîrgurilor românești.

Materialul pe care-l prezentăm în continuare va arăta mult mai explicit și, totodată, va documenta mult mai larg consecințele de ordin economic, social și politic ale stabilirii consulatelor străine în Principate, felul cum au înțeles consulii să aplice jurisdicția consulară și să apere privilegiile sudiților.

---

[48] I. C. Filitti, *Corespondența domnilor și boierilor români cu Metternich și Gentz, între anii 1812—1828*, în „Analele Academiei Române", S. II, Memoriile Secției istorice, t. XXXVI, București, 1913—1914, p. 1 003—1 004.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CAPITOLUL III

SUPUȘII STRĂINI ÎN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781—1862

Prin supușii străini sau „sudiți"* se înțelegeau, după cum am mai arătat, cetățenii străini aflați pe teritoriul român sub protecția unui consulat străin. Aceștia erau sudiții propriu-ziși, supușii veritabili, adică cetățeni străini provenind din țara lor de origine și avînd naționalitatea statului respectiv.

Pe lîngă aceștia, existau și așa-numiții *protejați*, persoane autohtone (armeni, evrei, greci, bulgari, chiar și moldoveni) strecurați sub o protecție străină, prin fraudă sau abuz. În rîndul protejaților mai figurau și străinii de altă naționalitate decît a statului care le acorda protecția, care, în lipsa protectorului lor natural, recurgeau la o supușenie străină.

Categoria sudiților este alcătuită, deci, din supușii propriu-ziși și protejați [1]. Distincția este necesară pentru că, în lucrare, ne vom referi la ambele categorii.

A. PRIVILEGIILE SUPUȘILOR STRĂINI

Sudiții constituiau o categorie distinctă, privilegiată față de restul populației din tîrgurile și orașele moldovenești. Ei beneficiau de regimul capitulațiilor, care le conferea o serie de drepturi și privilegii.

În ce constau aceste privilegii care făceau din calitatea de sudit o ipostază rîvnită de locuitorii pămînteni ?

Principalele privilegii de care beneficia un sudit, în virtutea capitulațiilor, erau :

1. *privilegii economice ;*
2. *privilegii juridice ;*
3. *privilegii și imunități personale ;*

În cele ce urmează, le vom prezenta pe rînd, arătînd în ce măsură sudiții din Moldova au beneficiat de ele.

De la început, subliniem că fără privilegiile economice, îmbinate cu cele de ordin juridic, supușii străini n-ar fi dobîndit situația preferențială de care s-au bucurat în Principate, în comparație cu pămîntenii.

---

* Cuvîntul sudit provine de la latinescu *sub-ditus*, supus al unei puteri străine.

[1] Felix Colson în lucrarea sa *De l'État présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1839, p. 249, distingea 2 feluri de subordonați ai consulatelor în Principate : „1. sujets immédiats, c'est-à-dire sujets de l'Empire qu'ils représentent, ou bien, 2. *protéjés*, c'est-à-dire soumis a la juridiction et relevent de la protection du consul, en vertu des traités ou par abus".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De asemenea, prin interpretările abuzive date de consuli dispozițiilor capitulațiilor, sudiții din Moldova s-au bucurat, chiar, de privilegii suplimentare, sub raport economic și judiciar.

1. *Privilegiile economice* de bază ale sudiților constau din :

a) privilegii fiscale ;

b) privilegii vamale.

a) *Privilegiile fiscale*

Scutirea de impozitul personal era unul din cele mai importante privilegii economice de care, în virtutea capitulațiilor, beneficiau supușii străini în Imperiul otoman. Încă din prima capitulație încheiată de Poartă cu Franța, în anul 1535, se prevedea, în mod expres, că supușii francezi sînt scutiți în statele Imperiului otoman de plata „haraciului", prin care se înțelegea capitația sau impozitul personal [2]. Scutirea era valabilă pe o durată de 10 ani, după expirarea căreia sudiții francezi erau supuși la plata capitației și a taxelor obișnuite (awariz, kassabie etc.) [3]. Ulterior, clauza care prevedea scutirea supușilor francezi de plata impozitului personal a fost introdusă în toate capitulațiile Porții cu Puterile europene, constituind unul dintre cele mai rentabile privilegii acordate supușilor străini în Imperiul otoman.

Privilegiile fiscale conferite prin capitulații sudiților au avut în vedere stările de lucruri existente la data încheierii tratatelor respective ; ele se refereau la negustorii străini, care veneau pentru un timp limitat în Imperiul otoman, în interese comerciale. De asemenea, acestea priveau pe negustorii străini care desfășurau comerțul „en gros" în schelele Levantului sau în Turcia europeană și care nu făceau comerțul intern „cu amănuntul".

Totodată, capitulațiile, conform legii mahomedane, interziceau supușilor străini dreptul de a avea proprietăți imobiliare în statele otomane [4], deoarece exercitarea unui asemenea drept era incompatibilă cu sustragerea de la legile și obligațiile locale.

Aceasta era situația *de jure* a supușilor străini din Imperiul otoman, în ceea ce privește regimul fiscal și dreptul de a avea proprietăți imobiliare.

Privilegiile fiscale ale sudiților, prevăzute prin capitulații, aveau aplicare și în Principatele Române, considerate, în pofida largei autonomii interne de care acestea au beneficiat dintotdeauna, ca făcînd parte din Imperiul otoman.

Imunitățile și privilegiile capitulare fiscale au fost invocate în favoarea sudiților din Principatele Române începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o dată cu înființarea consulatelor străine la București și Iași. Mai ales după înființarea Agenției consulare austriece în Principate, în anul 1782, consulii austrieci, printr-o interpretare tendențioasă și abuzivă a tratatelor de comerț încheiate de Austria cu Poarta otomană, au pretins că supușii lor sînt scutiți în tot cuprinsul Imperiului otoman, prin urmare și în Principatele Române, de orice taxă sau impozit, în afară de vama de 3% *ad valorem*, la import și export. Tratatele respective se referau numai la negustorii austrieci care veneau temporar în Imperiul otoman și care făceau comerțul „en gros". Consulii austrieci pretindeau însă ca și supușii lor care se îndeletniceau cu comerțul „en detail" în Principate să beneficieze

---

[2] G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 97.

[3] I. Mouradgea d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire ottoman*, III_2, Paris, 1820, p. 448.

[4] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de aceeaşi scutire de orice fel de impozit ca şi cei care făceau comerţul „en gros".

Pe aceeaşi poziţie s-au situat şi consulii celorlalte Puteri europene în privinţa privilegiilor fiscale ale supuşilor lor. De aici, după cum era de aşteptat, a rezultat o permanentă controversă între autorităţile locale şi consulii străini, care n-a încetat decît odată cu desfiinţarea regimului capitulaţiilor în Principate în a doua jumătate a secolului trecut.

Să vedem în cele ce urmează în ce constau privilegiile fiscale ale sudiţilor din Moldova?

În calitate de cetăţeni străini, sudiţii nu plăteau impozitul personal. Ei constituiau o categorie fiscală distinctă, scutită de „bir", înscrisă în statisticile vremii în rîndul stărilor privilegiate.

Prin urmare, sudiţii din Moldova se bucurau de scutirea de impozitul personal prevăzută prin tratatele încheiate de Puterile europene cu Poarta. În acelaşi timp, însă, în pofida prevederilor capitulaţiilor, supuşii străini aveau în Moldova proprietăţi imobiliare urbane şi rurale, încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea [5], practicau comerţ cu amănuntul şi exercitau meserii, îndeletniciri care, după prevederile legilor locale, constituiau drepturi exclusive ale pămîntenilor. Practicarea lor impunea şi plata impozitelor aferente. Prin urmare, între situaţia *de jure* prevăzută prin capitulaţii în privinţa regimului fiscal şi cea *de fapt* din Moldova exista o mare deosebire, care n-a fost pînă în prezent semnalată în istoriografia românească.

În acest sens, considerăm că observaţiile noastre, întemeiate pe un bogat material inedit, prezintă un interes particular.

*

În Principate negustorii erau încadraţi obligatoriu în bresle. Negustorii străini din Moldova, după cum arată hrisovul Domnitorului Alexandru C. Mavrocordat, din septembrie 1783 [6], nu aveau voie să vîndă mărfurile lor „cu cotul" sau „cu cumpăna", adică „cu mărunţişul", ci numai cu „ridicata". Marfa era cumpărată de negustorii breslaşi pămînteni, care o vindeau apoi cu amănuntul. Aceeaşi interdicţie exista şi în Ţara Românească [7]. Făceau excepţie de la această regulă numai negustorii originari din Braşov, stabiliţi la Bucureşti, care, în baza unor hrisoave domneşti acordate încă de pe timpul Domnitorului Constantin Brâncoveanu, aveau permisiunea să vîndă cu amănuntul, în prăvăliile domneşti de lîngă biserica Sf. Gheorghe, mărfuri din Braşov, care nu se puteau vinde cu ridicata [8]. Aceştia plăteau un impozit de 10 paştri de persoană către visteria domnească [9]. După stabilirea Agenţiei consulare austriece în Principate, primul consul austriac, I. Şt. Raicevich, la 14 octombrie 1782, a intervenit pe lîngă Domnitorul Moldovei, Al. C. Mavrocordat, în favoarea negustorilor braşoveni stabiliţi în Principate. Acesta a solicitat un privilegiu asemănător cu acel acordat de Domnitorul Ţării Româneşti, care să-i scutească, în calitate de sudiţi imperiali, de plata impozitelor locale [10]. În sprijinul cererii sale, Raicevich invoca prevederile tra-

---

[5] Vezi Stela Mărieş, *Proprietatea imobiliară a supuşilor străini...*, p. 1671—1694.

[6] T. Codrescu, *Uricarul*, II, p. 40.

[7] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, 1, p. 99; *Cartea domnească* din 16 ianuarie 1776; *Ibidem*, VI, p. 365—366; Document din 27 iunie 1795.

[8] Hurmuzaki, *Documente*, XIX_1, p. 234—235; Radu Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească de la 1806—1812*, IV, Bucureşti, 1909, p. 154—156.

[9] Hurmuzaki, *Documente*, XIX_1, p. 94.

[10] *Ibidem*, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tatelor încheiate între Austria şi Poartă, conform cărora supuşii austrieci erau scutiţi de plata oricăror impozite în tot cuprinsul Imperiului otoman, în afara taxei vamale de 3% *ad valorem*; invoca în egală măsură şi prevederile articolului 71 din tratatul de comerţ ruso-turc, încheiat la 21 iunie 1783, care scutea, în statele Imperiului otoman, pe supuşii ruşi de plata impozitului personal [11]. Teza susţinută de consulul austriac nu era întemeiată; nicăieri în cuprinsul tratatului de comerţ de la Passarowitz (1718), dintre Austria şi Poartă, nu se prevedea că supuşii imperiali ar avea voie să aibă prăvălii şi să vîndă mărfuri „en detail", situaţii în care se aflau negustorii braşoveni din Principate. Scutirea de impozit acordată de tratatul de comerţ ruso-turc se referea la comerţul cu ridicata nu şi la cel cu amănuntul. De asemenea, nici o clauză a tratatului de la Passarowitz nu stipula scutirea de impozitul pe proprietăţi imobiliare şi pe exercitarea unor meserii, care erau drepturi exclusive ale pămîntenilor. Însuşi Internunţiul austriac de la Constantinopol, Herbert, într-o scrisoare către Raicevich, din 10 ianuarie 1785 [12], recunoştea că străinii, în Imperiul otoman, nu aveau dreptul să aibă prăvălii şi să exercite comerţ cu amănuntul, drepturi care erau rezervate numai pămîntenilor.

Astfel, teza Agentului consular austriac, invocată în scopul scutirii supuşilor austrieci de plata sarcinilor fiscale, care decurgeau din practicarea comerţului cu amănuntul sau din deţinerea de bunuri imobiliare, se dovedea complet neîntemeiată. În consecinţă, autorităţile locale s-au considerat în drept să perceapă impozitele cuvenite de la sudiţi, iar faţă de cei care refuzau s-au luat măsuri coercitive [13].

În pofida opoziţiei consulilor, supuşii străini din Moldova au fost impuşi la plata unor impozite, care priveau însă averea şi nu persoana sudditului. Acestea au fost: fumăritul şi aşa numitele *rusumaturi* sau impozite pe venituri (ocăritul, cotăritul, pogonăritul, vădrăritul, goştina, desetina, oieritul, văcăritul ş.a.). Pe lîngă aceste impozite ordinare, se mai percepea, ocazional, de la sudiţii proprietari de case, cîrciumi şi „acareturi" sau de la cei care practicau comerţul cu amănuntul, un impozit extraordinar numit „ajutorinţă" sau „ajutorinţă de iarnă", cum a fost în anii 1822—1824, pentru întreţinerea trupelor turceşti de ocupaţie din Moldova.

Fumăritul era un impozit plătit din vechime de proprietarii de case, cîrciumi, prăvălii şi pivniţe din oraşele şi tîrgurile moldoveneşti. El constituia un impozit de bază al negustorilor şi meşteşugarilor sudiţi proprietari de case, dughene şi cîrciumi [14]. Suma acestuia se ridica în anul 1832 la 127 887 lei [15].

Fumăritul se calcula în funcţie de starea negoţului sau meseriei fiecărui sudit şi se împărţea în trei categorii:

— categoria I — de la 30 la 60 lei,
— categoria a II-a — de la 10 la 30 lei,
— categoria a III-a — de la 5 la 10 lei.

Aceasta era situaţia fumăritului plătit de sudiţii austrieci din Moldova la 1824 [16]. În funcţie de fumărit, se calcula şi aşa numita „ajutorinţă de iarnă", percepută de la toţi negustorii din Principat, fără nici o deosebire, în anii 1822—1824, pentru întreţinerea oştilor turceşti de ocupaţie. „Aju-

[11] *Ibidem*, p. 213, 225.
[12] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 426—428.
[13] Idem, XIX$_1$, p. 187—188.
[14] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 6, 10.
[15] Ibidem, f. 6. Suma respectivă se împărţea astfel: 60.000 lei banii Vistieriei, 22.900 lei banii răsurilor, 15.387 banii poştelor.
[16] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet CXXX/205.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

torința" era, în general, un impozit suplimentar și se plătea de cei care practicau comerțul ori meșteșugurile sau care aveau proprietăți imobiliare urbane, pentru a se face față unor cheltuieli neprevăzute. Supușii străini, care făceau comerț în dughene deschise, aveau case și „acareturi" și plăteau fumăritul între 5—10 lei, dădeau ca „ajutorință" de iarnă" o sumă anumită, care se dubla pentru cei care plăteau fumăritul între 10—30 lei și se tripla pentru cei care plăteau fumăritul între 30—60 lei [17]. Ajutorința se calcula în funcție de numărul caselor și acareturilor fiecărui sudit, cînd acesta nu practica comerțul cu amănuntul sau vreun meșteșug. Nu erau scutiți de acest impozit nici supușii străini care nu aveau imobile urbane proprii, ci locuiau cu chirie, dar practicau comerț cu amănuntul.

După starea materială a negustorului sau meșteșugarului sudit, „ajutorința de iarnă" se împărțea în trei categorii :

— fruntașii, cu cîte o dugheană, plăteau 36 lei,
— mijlocașii, cu cîte o dugheană, plăteau 26 lei,
— codașii, cu cîte o dugheană, plăteau 15 lei [18].

Fiecare deținător de dugheană plătea, pe lîngă fumărit, un impozit în folosul „casei răsurilor" denumit „răsură". Aceasta era o zecime adițională fumăritului și se percepea în felul următor : de fiecare leu dat în contul fumăritului se mai plăteau separat 15 parale „răsura" [19]. Sudiții negustori și meșteșugari deținători de dughene plăteau și ei impozitul sus menționat. Ei mai plăteau, începînd cu anul 1826, cînd s-a introdus un impozit pentru întreținerea poștelor din Moldova, „cîte 11 parale de tot leul birului", ca taxă poștală [20].

O categorie mare de impozite plătite de sudiții din Moldova au fost așa numitele *rusumaturi*. Acestea erau tot impozite pe avere și se plăteau atît de pămînteni cît și de sudiți. În categoria rusumaturilor intrau următoarele impozite : cotăritul și ocăritul, pogonăritul, vădrăritul, goștina, desetina, oieritul, văcăritul ș.a.

Cotăritul și *ocăritul* erau impozite pe toate prăvăliile, inclusiv cele ale sudiților, pentru cotul obligator oficial de măsurat, precum și pentru ocaua oficială.

Pogonăritul era un impozit pe viile străinilor, introdus pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea [21]. La 1827, se plătea de către sudiți, de fiecare pogon de vie, cîte 10 lei [22].

Regulamentul Organic al Moldovei a stabilit că străinii, care aveau vii în Principat, să plătească sau cîte 10 lei de fiecare pogon sau vădrăritul, cîte 25 lei de vadra de vin, după pilda anului 1830 [23].

Vădrăritul era un alt impozit care se plătea de către sudiții care vindeau vin sau rachiu în cîrciumi. Cotitatea acestuia era, la 1827, de 10 parale vadra de vin și 4 parale vadra de rachiu [24]. Regulamentul Organic n-a schimbat

---

[17] Instrucțiunile Agenției, din anul 1824, „după cum să se supuie străinii la plata ajutorinței". Bibl. Acad., *Documente*, CXXXI/205.
[18] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 190.
[19] Arh. St. Iași, Litere S/126, f. 127 v.
[20] *Ibidem*, vezi Bibl. Acad. : *Documente*, Pachet 1856/86.
[21] I. C. Filitti, *Considerații generale despre vechea organizare fiscală a Principatelor Române pînă la Regulamentul Organic*, în „Analele economice și statistice", XVIII, 1935, 1—3, p. 184.
[22] Arh. St. Iași, Tr. 1 423, op. 1 619, dosar 1 056, f. 4.
[23] „*Analele parlamentare*", I_2, p. 99.
[24] Arh. St. Iași, Condici K/342, f. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cota vădrăritului, lăsînd în schimb sudiților care aveau vii să aleagă între pogonărit sau vădrărit.

Goștina era un impozit pe porci, plătit de sudiții care creșteau porci pentru comercializare. În special, sudiții austrieci se ocupau cu acest comerț, exportînd numeroși porci în Imperiul austriac și, în primul rînd, în Transilvania [25]. Denumirea de goștină s-a mai aplicat în Moldova și la impozitul „oieritului". Acesta se percepea pe oile păstorilor ardeleni, supuși imperiali, care coborau cu turmele lor la iernat în cîmpiile și bălțile de la Sud și Răsărit de Carpați. Taxa plătită de oierii ardeleni pentru oile și caprele aduse la iernat în Moldova apare în documente sub numele de „goștina străinilor" [26]. Aceasta era, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de 10 bani de oaie sau capră, plătită odată pe an, toamna [27], la care se mai adăuga ploconul respectiv [28]. În 1832, sudiții plăteau goștina cîte 13 bani de oaie [29].

Desetina era zeciuiala stupilor și se plătea de către sudiții care se ocupau cu creșterea albinelor spre comercializare. În 1832, sudiții plăteau desetina cîte 30 de bani de stup [30].

Văcăritul era un impozit pe vitele mari, plătit numai de străini. Supușii austrieci, care desfășurau un larg comerț cu vite în Imperiul habsburgic, beneficiau de o reducere pînă la jumătate a taxei văcăritului față de ceilalți sudiți. Ei plăteau numai 11 parale de vită mare în loc de 22 parale [31]. Este încă o dovadă că Austria a știut să apere cu strășnicie interesele negoțului ei și ale supușilor săi din Principate, creîndu-le un regim fiscal preferențial, în comparație cu ceilalți sudiți.

Regulamentul Organic a desființat impozitele numite rusumaturi și a introdus impozitul patentei pentru toți aceia care practicau comerțul sau care se ocupau cu vreo meserie în Principate, fără deosebire dacă erau autohtoni sau sudiți [32]. Rămîneau scutiți de patentă numai supușii străini care făceau comerț cu ridicata [33]. Toți ceilalți, care doreau să practice comerțul cu amănuntul, erau obligați să ia patenta corespunzătoare cu starea negoțului ce-l vor desfășura. Numai după îndeplinirea acestei condiții, sudiții aveau dreptul să practice comerțul cu amănuntul în cuprinsul țării. Cei care luau patenta locală intrau automat în corporațiile respective de negustori sau meșteșugari.

Datorită opoziției ferme a Austriei și refuzului obstinat al acesteia de a recunoaște Regulamentul Organic, „en tout ce qui porte atteinte aux droits et privilèges stipulés par les traités" [34], atitudine care s-a concretizat într-un protest vehement al consulului austriac adresat președintelui Divanurilor Moldovei și Țării Românești, generalul Kiselev [35], la care s-au raliat consulii

---

[25] Bibl. Acad., Arhiva Agenției Austriece din București, Pachet MDCCCXCVII/XCV, nr. 43.

[26] Arh. St. Iași, Ispravnicia Bacău, Tr. 255, op. 280, dosar 181.

[27] Vezi scrisoarea vizirială din 1785, în Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 240—241; firmanul Porții din 4 decembrie 1786 către Domnitorul Țării Românești, N. Mavrogheni și „Așezămîntul" lui N. Mavrogheni din 20 februarie 1787 în V. A. Urechia, *op. cit.*, III, p. 530—531, 634—635.

[28] „Arhivele Basarabiei", III, 1931, 4, p. 290.

[29] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 251.

[30] *Ibidem.*

[31] „Arhivele Basarabiei", III, 1931, 4, p. 290.

[32] „*Analele Parlamentare*", I$_2$, p. 97—98.

[33] *Ibidem.*

[34] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 417.

[35] Idem, XXI, p. 426—428; 430—431; Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 32, 64, 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și vice-consulii francezi din București și Iași[36], impunerea supușilor străini la plata patentei s-a suspendat pînă cînd chestiunea avea să fie hotărîtă de comun acord între marile Puteri europene și Poarta otomană[37]. Pînă la soluționarea ei, sudiții urmau să plătească în continuare vechile impozite la care fuseseră impuși în trecut (fumăritul, rusumaturile). Prin circulara din 11 februarie 1832, adresată tuturor consulilor străini din Principate, se lăsa la latitudinea acestora să aleagă pentru sudiții lor între vechile impozite, în proporția în care s-au perceput pînă în anul 1831, sau impozitul patentei, care le înlocuia pe acestea[38]. Consulii au optat pentru vechiul sistem, cerînd însă ca la rusumaturi și fumărit să se mențină cotitatea anului 1827 și nu cea a anilor 1830—1831, stabilită de autoritățile locale[39]. Pînă la urmă, autoritățile moldovene, în urma cererilor consulilor din Iași, au făcut o concesie, admițînd temporar ca fumăritul și rusumaturile să fie plătite de sudiți, după cotitatea anului 1827, rezervîndu-și însă dreptul ca, pe viitor, să revină asupra acestei hotărîri[40]. Hotărîrea respectivă s-a comunicat, prin circulara din 31 martie 1833[41], tuturor consulilor străini din Iași și a servit ca bază la perceperea fumăritului de la sudiți în perioada regulamentară.

Cu prilejul promulgării Regulamentului Organic în forma revizuită (1834), Sultanul a emis un firman, adresat ambilor Domnitori din Principate, prin care se interzicea sudiților dobîndirea de proprietăți imobiliare în Principate ; sudiții frauduloși trebuiau scoși de sub protecția străină, iar cei care se ocupau cu comerțul cu amănuntul sau cu arendarea de moșii, ocupații interzise acestei categorii, trebuiau să se supună în toate prevederilor Regulamentului Organic[42]. Aceasta însemna reafirmarea obligativității patentei pentru sudiții care făceau comerț cu amănuntul și, implicit, anularea dispoziției cu privire la facultatea sudiților de a alege între vechile impozite și patentă. Datorită opoziției marilor Puteri, cu excepția Rusiei, față de noile dispoziții[43], prevederile firmanului Porții au rămas literă moartă. Sudiții din Moldova au continuat să plătească impozitele din trecut, desființate prin Regulament.

Un fapt îngrijorător pentru autoritățile locale era refuzul sudiților de a plăti chiar și impozitele acceptate de consuli, adică fumăritul și rusumaturile, în cotitatea anului 1827, admisă de consuli. Astfel, în ținuturile Botoșani, Tecuci și Neamț supușii ruși și austrieci, instigați de starostii de sudiți de la ținuturi, în ciuda nenumăratelor cereri ale autorităților locale, au refuzat să plătească banii restanți pe anul 1831 în impozitul rusumaturilor (goștina, desetina și vădrăritul)[44]. În unele cazuri, ca, de exemplu, la Galați, sudiții s-au împotrivit plății rusumaturilor în moneda cursul Visteriei[45]. Ei voiau să plătească după cursul pieței din Galați, inferior

---

[36] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 260—261, 262—263. Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 171—173.

[37] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 2.

[38] *Ibidem*, f. 16.

[39] *Ibidem*, dosar 155, f. 4—10, 211—215.

[40] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 292.

[41] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 306—307 v.

[42] Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 415—416.

[43] Vezi în special cu privire la opoziția Austriei, Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 324—326 ; I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară*, p. 346 ; Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, vol. 61, dosar 4, f. 129.

[44] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 13, f. 40, 43, 71.

[45] *Ibidem*, dosar 244, f. 241.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

față de cel al Vistieriei. Refuzul sudiților de a plăti rusumaturile și fumăritul, pe anii 1832—1833, atestat de mulțimea reclamațiilor ispravnicilor de la diferite ținuturi [46], de notele circulare repetate adresate în acest sens în cursul anului 1833 de Secretariatul de Stat al Moldovei tuturor consulatelor străine [47] din Iași, a provocat reale prejudicii fiscului țării.

Concludente, în acest sens, sînt datele cuprinse într-un referat al Vistieriei Moldovei, din anul 1833, adresat Secretariatului de Stat al Moldovei [48], ca răspuns la informațiile cerute de președintele Divanurilor, Kiselev, cu privire la lucrările Vistieriei Moldovei de la introducerea Regulamentului Organic și pînă la 2 iulie 1833. În raportul respectiv, Vistieria semnala unele aspecte demne de luat în seamă de autorități: faptul că, din cauza împotrivirii sudiților, nici pînă la 1 iulie 1833 nu s-au putut percepe impozitele pe anul 1832 (și anume: fumăritul, vădrăritul, goștina, desetina, cotăritul și ocăritul) care reveneau celor 3 634 familii de sudiți din Moldova, evaluate la 78 746 lei 46 bani. De asemenea, din cauza abuzului cu patentele de protecție acordate autohtonilor de consulii și staroștii de sudiți nu s-a putut definitiva situația financiară pe anul 1832.

Bugetele Moldovei de după 1832, an de an, înregistrează restanțe la capitolul fumăritului și rusumaturilor sudiților. În 1834, restanța era de 52 531 lei [49]. La 1 ianuarie 1835 mai existau încă restanțe din anul 1833: 11 616 lei, 48 bani [50], iar la 31 decembrie 1835 rămăseseră 2 757 lei neîncasați din anul 1834 [51].

Deficitele Vistieriei la capitolul impozitele sudiților sînt și mai evidente, dacă facem comparație între numărul sudiților, aflat în continuă creștere în perioada regulamentară, și suma impozitelor încasate de la aceștia în perioada dintre cele două catagrafii (1832—1845), care înregistrează o scădere simțitoare.

Astfel, dacă în 1832, la un total de 3 174 sudiți [52], fără evreii sudiți *, se încasau 78 746 lei [53] (fumăritul și rusumaturile), în 1845, la un total de 4 000 sudiți [54] (fără evreii sudiți) se încasau numai 26 000—27 000 lei [55].

În 1835, de la 4 000 sudiți se încasau 80 000 lei, în timp ce în 1858, de la 6 000 sudiți se încasau 25 000 lei [55 bis].

Constatăm că suma impozitelor plătite de sudiți în 1845 era neînsemnată și necorespunzătoare cu veniturile și posibilitățile materiale ale acestei categorii, care concentra pe negustorii și meșteșugarii cei mai cu stare din orașele moldovenești.

---

[46] *Ibidem*, f. 163 : dosar 13, f. 40.
[47] *Ibidem*, dosar 244, f. 105—106, 134 ; dosar 260, f. 168.
[48] Arh. St. Iași, Litere M/512, f. 22, 86, 107 v, 108, 206—206 v.
[49] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 333, f. 24—25.
[50] *Ibidem*, p. 35 v.
[51] *Ibidem*, f. 38.
[52] Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, dosarele 261—280 Tr. 644, op. 708, dosarele 107, 144, 203, 311, 346, 375, 452, 485, 524.
* Evreii sudiți plăteau impozitul la un loc cu evreii raiale în sistemul „taxiei".
[53] Arh. St. Iași, Litere M/512, f. 22, 86 ; 107 v—108, 206—206 v.
[54] Cifra sudiților la 1845 este dată după rapoartele Vistieriei Moldovei către Sfatul Administrativ, din 2 mai și 31 decembrie 1843. Vezi Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 415, f. 1—10 ; Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1061, f. 25—32. După calculele noastre, numărul total al sudiților din Moldova la 1845 era de 4.624, dintre care 3.187 sudiți creștini și 1.437 sudiți evrei. Vezi lucrarea de față la pag. 121.
[55] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1061, f. 25 v.
[55bis] Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, Pachet 178, dosar 4, f. 340.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Această situație nu este ignorată de Departamentul de Finanțe al Moldovei ; la 2 mai 1843 [56] și 19 decembrie 1843 [57], Vistieria semnalează situația Sfatului Administrativ al Moldovei, propunînd chiar măsuri de îndreptare. În locul numeroaselor impozite din trecut, se propune o singură taxă de 50 lei pe an, anumită „dare sudețească", clasificată în trei categorii, după starea negoțului sau meseriei fiecărui sudit (80, 60 și 40 lei pe an), taxă mai mică decît patenta introdusă de Regulamentul Organic. Aceasta ar însuma anual 400 000 lei, în locul celor 26—27 000 lei de pînă atunci, percepuți „cu îndestule greutăți" de la sudiți.

Propunerea a fost înaintată Domnitorului Mihai Sturza al Moldovei, care, însă, n-a aprobat-o, pentru a nu strica relațiile politice cu Imperiile vecine, cu Rusia și, mai ales, cu Austria, care avea cei mai numeroși sudiți în Principat.

Ca urmare, sudiții au continuat să plătească vechile impozite (desființate pentru pămînteni prin Regulamentul Organic), într-o cotitate redusă (ca în anul 1827), pînă la 1860, cînd au fost obligați la plata patentei.

Supărător era faptul, relevat de Sfatul Administrativ al Moldovei, într-un documentat raport din 31 decembrie 1843 [58], adresat domnitorului Mihai Sturza, că cea mai mare parte a supușilor străini nu erau sudiții veritabili, ci „protejații", adică, proveneau dintre pămînteni sau dintre străinii lipsiți de protecția țării lor de origine. Aceștia erau stabiliți în Principat, aveau acareturi „de veci", unii chiar și „mari proprietăți de moșii întregi, ba încă și răzășii", și, beneficiau de toate drepturile acordate de Regulamentul Organic pămîntenilor, practicînd, ca și aceștia, meșteșugurile sau negoțul, cu amănuntul sau „din picioare", atît în dughene la stradă, în orașe și tîrguri, cît și în afara acestora. Alții erau arendași pe moșii sau aveau în proprietate vii, la fel cu pămîntenii.

De asemenea, Sfatul Administrativ mai scotea în evidență prejudiciile aduse fiscului țării de modul neunitar de încasare a rusumaturilor (goștină, desetina, vădrăritul) de la sudiți, percepute fiecare separat, la diverse date ale anului, ca și faptul că unii sudiți, care aveau o vie, cîteva oi, stupi, porci sau o mică dugheană erau datori să plătească toate rusumaturile, în timp ce acei mai înstăriți, care se ocupau cu comerțul ambulant, în diverse și numeroase ramuri, neavînd dughene, vii, animale sau stupi nu plăteau nimic, lăsînd toată greutatea impozitelor în seama celorlalți sudiți.

Observația este foarte interesantă și pentru distingerea unui proces de diferențiere materială în rîndul categoriei privilegiate a sudiților, care a avut drept consecință obligatorie stratificarea socială în rîndul acestora.

Urmările deficitare pentru bugetul țării ale sistemului fiscal preferențial aplicat sudiților în perioada regulamentară au ieșit în evidență și mai pregnant în anul 1858, cînd Principatele Române se aflau în ajunul reorganizării lor politice, economice și sociale, în baza prevederilor Convenției de la Paris (1858).

La 21 aprilie 1858 [59], Departamentul de Finanțe al Moldovei, într-un amplu referat, adresat Sfatului Administrativ, a prezentat situația impozi-

---

[56] Arh. St. Iași, Tr. 1352, nr. 415, f. 1—10.

[57] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1061, f. 25—32.

[58] *Ibidem.*

[59] Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, Pachet 178, dosar 4, f. 339—343. Informație comunicată de prof. Const. C. Angelescu. Vezi și mențiune în adresa Departamentului de Finanțe al Moldovei către Secretariatul de Stat al Moldovei, din 2 iunie 1859, Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, Pachet 113, dosar 6, f. 114—119.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

telor sudiților (negustorilor și meșteșugarilor), începînd de la Regulamentul Organic pînă la zi. Documentul semnala micșorarea treptată, de la an la an, a sumei anuale a impozitelor sudiților în comparație cu numărul lor, aflat în continuă creștere, precum și nesiguranța și dificultățile întîmpinate în perceperea acestor impozite.

Considerînd că, o dată cu reorganizarea țării a sosit și momentul dezlegării acestei chestiuni importante, Departamentul de Finanțe cerea ca, pînă la stabilirea unei legi care să reglementeze impozitele tuturor categoriilor de contribuabili, să se aplice prevederile Regulamentului Organic, în sensul obligării negustorilor și „industriașilor" supuși străini să plătească acelelași impozite ca și pămîntenii (respectiv patenta), „după gradul spiculei și al industriei ce uneltesc". Impunerile respective urmau să fie încasate de agenții fiscali locali și nu de consuli. Propunerea se întemeia pe argumente judicioase : scutirea sudiților meșteșugari și negustori de impozite nu se bazează pe vreo legiuire a țării, dimpotrivă, Regulamentul Organic, care a fost constituția țării pînă la Convenție, îi obliga la aceleași impozite ca și pe negustorii și meșteșugarii pămînteni. Totodată, această scutire crea o situație fără exemplu în toate statele Europei, „o stare anormală", un fel de „stat în stat".

Demn de remarcat este și faptul că înșiși comisarii Franței, Angliei, Prusiei, Rusiei, Sardiniei și Turciei, întruniți în comisia europeană de la București, în raportul semnat la 13 aprilie 1858, după ce constată că supușii străini, care exercită diferite meserii și comerț în Principate, nu plătesc nici un fel de impozit, admiteau necesitatea desființării scutirii fiscale de care beneficiau aceștia și situarea lor, sub raport fiscal, pe picior de perfectă egalitate cu pămîntenii [60].

Propunerea Departamentului de Finanțe al Moldovei, din 1858, repetată în 1859, a fost luată în considerare abia după Unire, cînd guvernul lui Al. I. Cuza, prin legea patentei din 1863, a desființat privilegiile fiscale ale sudiților negustori și meseriași, plasîndu-i, sub raport fiscal, pe picior de egalitate cu pămîntenii. Victoria înregistrată în anii domniei lui Cuza Vodă a fost rezultatul unor străduințe permanente ale autorităților locale de îngrădire a privilegiilor fiscale ale sudiților.

•

Lupta dintre autoritățile locale și consulii străini pe tema impozitelor sudiților

De la instituirea reprezentanțelor consulare în Principatele Române, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și pînă la desființarea regimului capitulațiilor, în urma cuceririi independenței de stat (1877), s-a dus o luptă continuă, cu intensități diferite, pe tema impozitelor sudiților, între agenții consulari străini și autoritățile locale.

A urmări desfășurarea controversei dintre consuli și ocîrmuirea pămînteană nu înseamnă altceva decît a prezenta lupta acesteia din urmă pentru afirmarea autonomiei interne administrative a Principatelor Române, incompatibilă cu aplicarea integrală a capitulațiilor și cu interpretarea abuzivă dată acestora de către consulii străini. Consulii dădeau capitulațiilor care scuteau pe străini în Imperiul otoman de impozitul personal o interpretare unilaterală

[60] D. A. Sturdza, *Acte și documente*, VI_2, p. 599.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi abuzivă. Ei pretindeau că sudiţii stabiliţi în statele Porţii urmau să fie scutiţi de toate sarcinile fiscale, chiar dacă se îndeletniceau cu comerţul interior cu amănuntul, şi aveau proprietăţi imobiliare, ocupaţii şi drepturi interzise sudiţilor prin capitulaţii.

Am amintit, deja, disputa dintre primul consul austriac în Principate, Raicevich şi Domnitorul Moldovei, Al. C. Mavrocordat, din 1782, pe tema impozitelor negustorilor braşoveni stabiliţi în Moldova, care aveau prăvălii şi făceau comerţ cu amănuntul şi lipsa de temei a tezei susţinută de agentul consular austriac. Autorităţile locale au trecut la perceperea forţată a impozitelor de la sudiţii austrieci.

Chestiunea obligaţiilor fiscale ale sudiţilor austrieci din Moldova s-a pus din nou în anii 1795—1800 cu ocazia impunerii proprietarilor de case şi prăvălii la taxa fumăritului. Acesta era un impozit plătit din vechime de proprietarii de case care aveau la stradă prăvălii, cîrciumi sau pivniţe în tîrgurile moldoveneşti [61]. Era de la sine înţeles că sudiţii, care, în pofida prevederilor tratatelor, au dobîndit proprietăţi imobiliare urbane în ambele Principate, să fie impuşi la fel ca şi pămîntenii la plata fumăritului. Consulii austrieci, însă, au protestat în numele imunităţilor fiscale conferite sudiţilor prin capitulaţii, cerînd scutirea lor de fumărit. Astfel, în anii 1799—1800 [62], agentul consular austriac din Iaşi, Schilling, a intervenit pe lîngă Domnitorul Moldovei în vederea scutirii sau măcar a reducerii taxei fumăritului pentru fraţii Paskalovicz, sudiţi austrieci, armeni de origine, proprietari de magazine în Iaşi şi Botoşani şi care făceau comerţ cu amănuntul, şi pentru Hagi Manciuc, negustor armean, care avea în proprietate o casă de piatră şi „o boltă" în Iaşi [63]. Sprijinindu-se pe o argumentaţie logică, inspirată chiar din prevederile capitulaţiilor, căreia consului Schilling recunoştea că nu-i putea opune nici un temei juridic legal, Domnitorul Moldovei a declarat că nu cere nici un impozit de la sudiţii austrieci, ci de la proprietarii de case, conform legii „jus soli", iar dacă primii, contrar prevederilor tratatelor, au intrat în categoria respectivă, se cuvine să se supună impozitelor aferente proprietăţii sau să le vîndă pămîntenilor [64]. Consulul austriac a trebuit să se mulţumească cu reducerea taxei fumăritului pentru supuşii respectivi. El nu a pierdut însă speranţa că, după ce va pune „întreaga problemă pe o bază solidă" [65], va reuşi „cu timpul" să o rezolve.

Consulii austrieci nu erau singurii care protestau, pe drept sau pe nedrept, invocînd imunităţile capitulare, împotriva obligaţiilor fiscale impuse sudiţilor.

În anul 1811, în timpul administraţiei ruseşti în Principate, consulul francez din Bucureşti, Ledoulx, reclama Ministerului de Externe al Franţei că negustorii francezi din Ţara Românească erau supuşi la incartiruiri militare şi la plata unui impozit asupra prăvăliilor [66]. Totodată, el protesta pe lîngă preşedinte Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti, generalul Kutuzov, împotriva noii impuneri care „tinde să distrugă drepturile, privilegiile şi prero-

---

[61] Dare pe hornuri, pe fum, de unde şi numele de fumărit, introdusă în Moldova în a doua domnie a lui Antioh Cantemir. Vezi *Letopiseţe*, II, p. 52, 266, 285. I. C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a Principatelor Române pînă la Regulamentul Organic*, p. 18.

[62] Hurmuzaki, *Documente*, XIX_2 p. 36—37, 42—43, 52—53, 56—57.

[63] *Ibidem*, p. 42—43, 56—57.

[64] *Ibidem*, p. 42—43.

[65] *Ibidem*, p. 53.

[66] Radu Rosetti, *op. cit.*, IV, p. 159—161 ; Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 918—919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

gativele de care s-au bucurat supuşii francezi în această ţară" [67]. Consulul francez întrevedea cu regret, în caz că situaţia nu se îndrepta, pierderea „pentru totdeauna a frumoaselor privilegii care sporeau aici consideraţia noastră" [68]. Protestul a rămas fără rezultat [69].

Aceeaşi atitudine a adoptat-o şi consulul francez de la Iaşi, Martin, care, într-un raport, din 26 iunie 8 iulie 1810, adresat Ministrului de Externe, Champigny, făcea cunoscut că supuşii străini din Moldova sînt impuşi la plata impozitelor ordinare (fumăritul) la fel cu moldovenii [70]. Inexact afirma consulul francez că sudiţii n-au fost impuşi anterior niciodată la obligaţia fumăritului. El protesta şi pe lîngă generalul Kutuzov, la fel ca şi colegul său de la Bucureşti, dar fără nici un rezultat.

Controversa dintre consuli şi autorităţile locale cu privire la impozitele sudiţilor s-a accentuat în timpul domniei lui Ioniţă Sandu Sturza (1822—1828). De remarcat este faptul că administraţia locală din acea perioadă a luat măsuri concrete de îngrădire a privilegiilor economice ale sudiţilor [71].

În atmosfera de prefaceri economice, politice şi sociale care au urmat anului revoluţionar 1821, de înnoiri în materie fiscală, problema sudiţilor a stat în centrul atenţiei administraţiei primului domn pămîntean din Moldova. Memoriile boierilor moldoveni către Rusia, din anul 1822, cuprindeau ca un deziderat de seamă soluţionarea acestei probleme, în sensul ca meşteşugarii şi negustorii străini, care se vor aşeza în Principat, să fie supuşi la legile ţării, să fie încadraţi în breslele pămîntenilor, să fie impuşi la sarcinile publice deopotrivă cu aceştia [72].

Aceleaşi revendicări erau înscrise şi în memoriile boierilor moldoveni către Poartă, din aprilie şi iunie 1822 [73]. Firmanul Porţii din iunie 1824 [74], consecinţa sesizărilor cuprinse în memoriile boierilor moldoveni şi a reclamaţiei Domnitorului Moldovei către guvernul otoman împotriva abuzurilor supuşilor străini din Moldova, interzicea categoric acestora din urmă să aibă proprietăţi imobiliare în Principat, să arendeze moşii, să construiască case, să exercite comerţ cu amănuntul sau să practice meserii.

În această împrejurare, după cum era de aşteptat, consulii străini au protestat, invocînd capitulaţiile. Teza Austriei exprimată de agentul consular din Iaşi, I. Lippa, era că, în conformitate cu regula statu-quo-ului strict, care stă la baza tratatului de pace de la Şiştov (1791), supuşii austrieci au fost repuşi atunci, legal, în folosinţa tuturor drepturilor, privilegiilor şi libertăţilor de care s-au bucurat la izbucnirea războiului. Deci, ceea ce a fost, în mod tacit, tolerat în practică de autorităţile locale (exercitarea de profesiuni, comerţul cu amănuntul, dobîndirea de proprietăţi imobiliare) a fost ridicat prin tratatul de la Şiştov la rangul unui drept pozitiv [75].

---

[67] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 162.
[68] *Ibidem*, p. 160.
[69] *Ibidem*, p. 162—163. Vezi argumentaţia generalului Kutuzov din scrisoarea către Ledoulx, din 27 mai 1811.
[70] Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 859—860.
[71] Stela Mărieş, *op. cit.*, p. 1690—1691.
[72] E. Vîrtosu, *1821. Date şi fapte noi*, Bucureşti, 1932, p. 129.
[73] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, X, p. 322; Bibl. Acad., *Documente*, Pachet MCCXXIII/161, Copie în lb. greacă tradusă de N. Gaidagis.
[74] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet MCCXXII/162 a. Copie în lb. greacă tradusă de N. Gaidagis.
[75] Arh. St. Bucureşti, Xerografii Viena, Pachet LXX, f. 1—3; Bibl. Acad., *Documente*, Pachet CXXXI/208.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Este evident că Austria încerca, prin sofisme juridice, să legitimeze o abatere de la tratatele sale cu Poarta, care nu acordau supușilor austrieci drepturile mai sus menționate. Scopul era să mențină situația creată prin toleranță și abuz în Moldova pentru a nu micșora baza economică a influenței sale în țările de la Răsărit și Sud de Carpați.

Perioada regulamentară s-a caracterizat și ea printr-o aprinsă și permanentă luptă, pe tema impozitelor sudiților, oglindită într-o vastă corespondență [76], purtată între consulii străini (care invocau pe nedrept capitulațiile), și autoritățile locale, care se refereau la prevederile Regulamentului Organic sau la ale firmanelor Porții din 1834, 1838, încercînd să apere autonomia internă, incompatibilă cu interpretarea unilaterală și abuzivă a capitulațiilor, dată de unii consuli.

Teza agenților consulari străini era că, în conformitate cu tratatele Puterilor europene cu Poarta, supușii străini din Principate sînt scutiți de orice fel de impozite, în afara taxei vamale legale de 3%. Acesta este leitmotivul notelor de protest al consulilor austriac, britanic și francez din Iași și București, din anii 1831—1833 [77], adresate autorităților locale, împotriva introducerii patentei asupra negustorilor și meșterilor sudiți. Consulii denumeau noua contribuție „o inovație care contravine privilegiilor și imunităților conferite prin tratate supușilor și protejaților lor", un „act violent, care atentează la drepturile și privilegiile sudiților".

Cînd autoritățile locale au suspendat patenta pentru sudiți, obligîndu-i însă la plata impozitelor din trecut (rusumaturi, fumărit), desființate pentru pămînteni prin Regulament, consulul general britanic din București, E. D. Blutte, a refuzat să admită impozitul fumăritului pentru supușii și protejații britanici din Moldova, „nici după pilda anului 1830, nici după oricare alta", considerîndu-l, pe nedrept, un impozit abuziv. În nota sa, din 11 martie 1833, adresată Secretariatului de Stat al Moldovei, el susținea că, în baza capitulațiilor, supușii britanici beneficiau de privilegiul de a avea magazine pentru desfacerea mărfurilor, fără să fie obligați la plata unui impozit și că s-au bucurat de el „atît în trecut cît și în prezent", la Constantinopol, în Țara Românească, și peste tot, de altfel, exceptînd Moldova [78].

Starostele britanic din Iași, M. Furnarachis, renumit pentru atitudinea sa insolentă față de autoritățile pămîntene [79], pretindea chiar că supușii străini au dreptul de a exercita negoțul în Principat, fără să fie înscriși în corporații [80].

Consulul britanic E. D. Butte încerca să facă dintr-o abatere de la spiritul tratatelor și legilor locale, tolerată tacit de autoritățile pămîntene, un drept pozitiv în favoarea sudiților săi. Netemeinicia poziției sale, mai ales cînd era vorba ca aceste impozite (fumăritul, rsumaturile) să fie percepute de la sudiții care dețineau prăvălii în care făceau comerț cu amănuntul sau aveau diverse bunuri imobiliare în Principat, este evidentă.

---

[76] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 274, f. 22, 34, dosar 414; dosar 419, f. 37—40, dosar 519, 530, f. 44—189, dosar 533, f. 16, 19, 35, 50, 166, dosar 534, f. 36, 37, dosar 538, f. 31, 43, dosar 539; Vistieria Moldovei, Tr. 1768, op. 2017, dosar 806.

[77] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 260—261,262—263; XXI, p. 426—428, 430—431; Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 13—14, 32, 64, 65, 171—173.

[78] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 296—299.

[79] I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară*, p. 345.

[80] Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, vol. 61, dosar 3, f. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Şubrezenia şi falsitatea argumentaţiei consulului britanic este relevată de Secretarul de Stat al Moldovei, prinţul N. Suţu, care, răspunzînd, la 31 martie 1833, consulului Blutte, arăta că fumăritul nu era un impozit abuziv, datînd din vremurile de tulburări politice, ci o impunere veche, percepută fără întrerupere, de mai bine de 60 de ani, de la sudiţii din Moldova [81].

Aşezarea generală a impozitelor din anul 1802, confirmată prin hatişeriful din acelaşi an, cuprinde fumăritul printre impunerile ce se cer în mod legal de la străini pentru a forma veniturile statului — adăuga Secretarul de Stat al Moldovei.

În ceea ce priveşte impozitul patentei, în două ample referate, inedite, adresate administraţiei ruseşti din Principate, la 22 ianuarie 1832 [82] şi, respectiv, la 20 decembrie acelaşi an [83], de Sfatul Administrativ al Moldovei, sînt expuse motivele impunerii sudiţilor la plata acestui impozit. Documentele se bazează pe o perfectă cunoaştere a prevederilor capitulaţiilor şi a drepturilor conferite de acestea sudiţilor, precum şi pe apărarea autonomiei interne administrative a Moldovei. Aplicînd prevederile Regulamentului Organic, care introdusese patenta pentru toţi negustorii şi meşteşugarii din Principat, Sfatul Administrativ arăta că n-a adus nici o atingere privilegiilor conferite sudiţilor prin tratate, deoarece patenta nu este un impozit personal, ci o contribuţie pe comerţul cu amănuntul şi pe proprietăţile imobiliare ale sudiţilor, interzise prin tratate. Propunîndu-şi să înlocuiască vechile impozite desfiinţate prin Regulamentul Organic (rusumaturi, fumărit), printr-un impozit general, uniform (patenta), ocîrmuirea locală n-a făcut o inovaţie, ci a voit să reglementeze modul de percepere a impozitului de la sudiţi, disparat şi fărîmiţat, după vechiul sistem al rusumaturilor.

Totodată, Sfatul Administrativ făcea cunoscut că cei mai mulţi dintre supuşii străini din Moldova nu sînt de fapt decît pămînteni, care au proprietăţi imobiliare sau străini stabiliţi de multă vreme în ţară, care au dobîndit case, dughene, diverse acareturi şi locuri „de veci" prin tîrguri, precum şi vii pe la podgorii. A impune această categorie la plata obligaţiilor fiscale, aferente îndeletnicirilor (comerţ cu amănuntul) şi proprietăţilor imobiliare de la care erau opriţi prin însăşi tratate, era un lucru de la sine înţeles.

Cu acest prilej, ocîrmuirea moldovenească a manifestat ferma hotărîre de a nu admite pe viitor extensiunea evaziunii fiscale a contribuabililor pămînteni, provocatoare de deficite bugetului ţării. Se cerea aplicarea neîntîrziată a articolului 92 din Regulament, care hotărîse să fie numită o comisie specială în Principate, menită să verifice titlurile de naţionalitate ale tuturor persoanelor care se prevalau de protecţia străină.

O altă chestiune în care guvernul moldovean a combătut pretenţiile arbitrare ale consulilor, relevată de rapoartele sus menţionate, apărînd autonomia internă administrativă, a fost aceea a cotităţii fumăritului, pe care urmau să-l plătească sudiţii care nu acceptaseră plata patentei. Sfatul Administrativ arăta cu justeţe că nu putea admite cererea consulilor ca fumăritul să fie perceput de la sudiţi la cota ce fusese încasată în anul 1827 şi nu la cota prevăzută în anul introducerii patentei — 1831 — pentru că aceasta ar echivala cu desfiinţarea dreptului incontestabil pe care-l avea guvernul moldovean de a mări sau micşora fumăritul după nevoile bugetului.

---

[81] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 104, f. 297.
[82] *Ibidem*, f. 4—6, 10.
[83] *Ibidem*, f. 232—235.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Recunoscînd justeţea punctului de vedere autohton, generalul Kiselev a dat dispoziţii ca fumăritul să fie perceput de la sudiţi după cotitatea anului 1830, iar rusumaturile ca în timpul administraţiei lui Ioniţă Sandu Sturza [84].

Pentru a pune capăt dificultăţilor de tot felul întîmpinate în încasarea impozitelor de la supuşii străini, guvernul moldovean a propus consulatelor străine, în mai multe rînduri, la 1833, 1835 şi 1843, să consimtă să fie înlocuite toate impozitele sudiţilor printr-o singură contribuţie, denumită „dare sudeţească". Aceasta urma să fie împărţită în patru clase (prima clasă — 80 piaştri, clasa a II-a — 50, clasa a III-a — 30, clasa a patra, care cuprindea calfele — 15) [85]. Propunerea a fost respinsă de consuli, în special de cel francez, pentru acelaşi vechi şi nefondat argument că este „contrară spiritului tratatelor încheiate de Franţa cu Poarta otomană, tratate care nu impun pe sudiţi la alte impozite decît la taxele de vamă" [86].

Secretarul de Stat al Moldovei, N. Suţu, a combătut, cu competenţă, într-o notă din 9/21 ianuarie 1836 [87], adresată consulului general francez din Bucureşti, Cochelet, această părere, arătînd că tratatele nu prevăd o asemenea dispoziţie. N. Suţu afirma cu justeţe că Sfatul Administrativ, propunîndu-şi, acum, să înlocuiască diferitele impozite percepute de la sudiţi printr-o simplă redevenţă, n-a crezut că face vreo „inovaţie". Nu a avut în vedere decît evitarea greutăţilor, a fluctuaţiei şi a abuzurilor provenind din perceperea complicată a numeroaselor impozite din trecut, substituindu-le o redevenţă egală, uniformă şi uşor de perceput [88].

În pofida justeţei punctului de vedere expus de guvernul moldovean, atitudinea consulului general francez din Bucureşti, Cochelet, a rămas neschimbată. Teza acestuia era că fumăritul şi rusumaturile constituie „o abatere" de la prevederile tratatelor, că impozitele respective au fost create prin abuz şi introduse arbitrar în vremuri de turburare, că, întrucît chestiunea e legată de interpretarea textului tratatelor cu Poarta, ea trebuie discutată numai la Constantinopol, unde va fi dezbătută şi apreciată la dreapta ei valoare [89].

Lupta dintre consuli şi autorităţile locale s-a manifestat cu pregnanţă mai ales după actul de la 24 ianuarie 1859, cînd guvernul Al. I. Cuza, pornit pe calea întăririi autonomiei Principatelor Unite, a luat măsuri energice de desfiinţare a jurisdicţiei consulare şi de îngrădire a privilegiilor economice ale supuşilor străini [90].

Printre acestea din urmă se numără şi legea din 2 septembrie 1860 [90 bis] pentru contribuţia de poduri şi şosele şi legea patentei din anul 1863 [91].

În Moldova, încă de la 4/16 iunie 1859, printr-o decizie ministerială, confirmată de Al. I. Cuza, s-a hotărît că supuşii străini care sînt stabiliţi în

---

[84] *Ibidem*, f. 232—233.

[85] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 562; Arh. St. Iaşi, Tr. 1352, op. 1535, nr. 415, f. 1—10; Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1061, f. 25—32.

[86] *Ibidem*, p. 586.

[87] *Ibidem*, p. 587.

[88] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 348 Vezi şi I. C. Filitti, *România faţă de capitulaţiile Turciei*, p. 18.

[89] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 588.

[90] Stela Măriei, *Lupta pentru desfiinţarea privilegiilor economice ale supuşilor străini în timpul domniei lui Al. I. Cuza*, în „Acta Moldaviae Meridionalis", I, Vaslui, 1979, p. 181—187.

[90bis] I. M. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile României vechi şi noi*, I, Bucureşti, 1873. p. 1248. În 1862 s-a dat o lege pentru unificarea contribuţiei de poduri şi şosele în ambele Principate. *Ibidem*, p. 1249.

[91] *Ibidem*, p. 1258.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

țară și exercită o meserie sau comerțul cu amănuntul vor fi obligați să presteze trei zile de lucru pe an la drumuri și șosele sau să plătească echivalentul acestei taxe în bani — 16 piaștri [92].

Consulii străini, în frunte cu consulul francez din Iași, Victor Place, au protestat vehement pe lîngă Secretariatul de Stat al Moldovei [93], la 29 iunie 1859 și la 2 iulie 1859 [94], împotriva acestei impuneri, pe care au calificat-o „ilegală", „arbitrară", contrară" spiritului capitulațiilor care exclud orice impozit personal asupra sudiților. Opinia unanimă a consulilor străini era că, în conformitate cu articolul 8 din Convenția de la Paris (7/19 august 1858), capitulațiile sînt încă în vigoare în Principatele Române [95]. Interpretarea dată de consuli articolului respectiv era însă vădit unilaterală și tendențioasă. Ei ignorau finalul articolului 8 din Convenția de la Paris care declara că tratatele marilor Puteri cu Poarta rămîneau în vigoare sub rezerva imunităților de care Principatele Române se bucurau. Punînd accentul tocmai pe autonomia lor internă, garantată de convenție, guvernul lui Al. I. Cuza a afirmat hotărîrea sa de a nu ține seamă de capitulații și de a aplica supușilor străini stabiliți în țară și care făceau comerț cu amănuntul același tratament fiscal ca și negustorilor autohtoni, ceea ce a și reușit. Pînă la urmă înșiși ambasadorii puterilor garante de la Constantinopol, care au luat în dezbatere chestiunea respectivă, au consimțit ca sudiții statorniciți în Principat și care exercitau comerțul cu amănuntul să fie supuși la impozitul „prestației", „dacă taxa este aplicată exclusiv pentru întreținerea marilor drumuri sau pentru construcția de poduri de utilitate generală" [96].

Demn de remarcat este motivarea dată acestui consimțămînt de către consulul britanic din Iași, H. Churchill, care, cel dintîi dintre toți agenții consulari străini din Moldova, încă de la începutul lunii octombrie 1859 [97], a înștiințat guvernul local că guvernul britanic este de acord ca supușii și protejații britanici din Moldova să fie scutiți de taxa de 14 piaștri cu titlul de contribuție pentru întreținerea drumurilor. Consulul britanic declara că guvernul său a încuviințat „socotința arătată de Excelența Sa (Al. I. Cuza — n. ns.) ca străinii statorniciți în Principat și exersînd oarecare negoț pot fi considerați, în genere, ca și cei mai favorizați din supușii locali de clasa lor, și să fie admiși a unelti meseriile lor cu aceleași avantaje și dezavantaje" [98]. Era recunoașterea oficială de una din puterile care au apărat cu multă strășnicie regimul capitulațiilor în Imperiul otoman și în Principatele Române că de vreme ce supușii lor beneficiază în Moldova de o situație de favoare, ocupîndu-se cu comerțul cu amănuntul și cu meseriile, la egalitate cu autohtonii, era normal să participe, în mod egal, și la plata obligațiilor fiscale.

În 1861, consulii Franței, Austriei și Prusiei au exprimat acordul guvernelor lor cu privire la măsura impunerii sudiților la taxa „prestației". Prin legea din 1862 aceasta a fost extinsă și în Țara Românească și uniformizată la 12 piaștri în ambele Principate [99].

Acceptarea de către Puteri a impunerii sudiților la taxa „prestației" are o dublă explicație : pe de o parte, ea se datorează acțiunii energice a statului

---

[92] A. D. Sturdza, *Acte și documente*, IX, p. 332—341, 347—348.
[93] *Ibidem*, p. 341—344, 344—346.
[94] *Ibidem*, p. 357—359.
[95] Arhiva M.A.E., vol. 7, f. 6 ; D. A. Sturdza, *op. cit.*, IX, p. 357—359.
[96] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 88, f. 85—85 v.
[97] Ibidem, f. 71 ; Vezi și „Monitorul Oficial al Moldovei", 2, din 2 octombrie 1859, p. 5.
[98] „Monitorul Oficial al Moldovei", 2, din 2 octombrie 1859, p. 5.
[99] I. M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 1249 ; Vezi Arhiva M.A.E., vol. 7, f. 56—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unit român, iar pe de altă parte este o manevră a Puterilor care sînt concesive într-o chestiune secundară pentru a nu pierde în alta importantă (legea patentelor).

O reacție puternică din partea consulilor străini a provocat și legea patentei pe comerț și meșteșuguri, pusă în aplicare mai întîi în Moldova, prin ordonanța din 20 mai 1860 [100] și, extinsă, în 1863, în ambele Principate. Articolul 1 al legii patentei din 1863 stabilea că orice individ, român sau străin, care exercita în Principatele Unite vreun comerț sau meșteșug, va fi supus la impozitul patentei [101]. După cum se observă, n-au fost excluși de la această obligație nici supușii străini și, fapt demn de semnalat, nici chiar sudiții comercianți „en gros". În baza Regulamentului Organic, aceștia au continuat să rămînă scutiți de patentă. Iată că, prin noua lege, înceta unul din privilegiile cele mai importante de care beneficiaseră mai bine de trei sferturi de veac sudiții comercianți cu ridicata. După cum era de așteptat, legea patentei a provocat protestul general al consulilor străini din Iași și București. Consulul britanic Green a protestat vehement în numele „capitulațiilor" împotriva impunerii la plata patentei a doi negustori cu ridicata din Galați, supuși britanici, A. L. Pavlu și Constantin Balsamachi, cerînd restituirea sumelor percepute de la aceștia [102].

De asemenea, consulul francez din București, Tillos, la 22 iunie/3 iulie 1864 [103] a înaintat o reclamație Ministerului Afacerilor Străine împotriva măsurii luate de administrația județului Galați de a impune la plata patentei de clasa a I-a pe unii bancheri din oraș, supuși francezi, ca de exemplu pe bancherul Petru Nicoli, șeful Societății comerciale „Nicoli frați", una din cele mai mari case comerciale din marele port de la Dunăre. Consulul invoca în sprijinul refuzului de a admite impozitul patentei faptul că bancherii nu pot fi considerați comercianți „en detail", pentru care patenta e obligatorie. Ei nu pot intra decît în categoria comercianților „en gros", care, în virtutea capitulațiilor, sînt scutiți de acest impozit. Consulul francez înștiința că a sesizat de aceste măsuri ale guvernului local pe Ministrul de Externe al Franței, Drouyn de Lhuys, care a considerat perfect îndreptățită reclamația supușilor respectivi și a trimis în consecință o telegramă în acest sens către Domnitorul Al. I. Cuza, în chestiunea jurisdicției consulare și a impozitului patentei în Principatele Unite [104]. Spre a nu indispune guvernul francez, Cuza Vodă a hotărît să suspende pînă la noi dispoziții încasarea patentei numai de la bancherii și angrosiștii supuși străini [105].

Guvernul austriac, pus la curent de consulii săi din Iași și București, cu privire la măsurile luate de guvernul lui Cuza Vodă, în sensul impunerii supușilor austrieci din Principate la plata patentei, a reclamat această situație Porții, care, prin Ministrul de Externe, Fuad, s-a adresat Domnitorului Al. I. Cuza semnalîndu-i că Internunțiul Austrei la Constantinopol s-a plîns de unele abuzuri săvîrșite de autoritățile de la Iași împotriva supușilor austrieci, invitîndu-l să ia măsurile necesare pentru ca astfel de acte să nu se mai repete [106].

---

[100] „Tribuna Română", 96, din 2 iunie 1860.
[101] I. M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 1258.
[102] Arhiva M.A.E., vol. 5, dosar 44, f. 1—3.
[103] *Ibidem*, f. 8—9, 41.
[104] *Ibidem*, f. 8—9; Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 330—333, Apud Arhiva Cuza, IX, f. 283.
[105] Arhiva M.A.E., vol. 5, dosar 44, f. 15.
[106] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 118—119, Apud Arhiva Cuza, XII, f. 30—31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu toate protestele Puterilor europene la Poartă și ale reprezentanților lor în Principate, interesați în menținerea privilegiilor supușilor străini, autoritățile românești nu s-au lăsat intimidate și au aplicat impozitul patentei asupra comercianților supuși străini, domiciliați în Principate, care făceau comerț cu amănuntul sau cu ridicata sau exercitau meserii.

Veniturile încasate de la meșteșugarii și negustorii sudiți patentari de clasa I-a, a II-a, a III-a, din capitala Moldovei, pe anul 1860, reprezentau o sumă însemnată : 93.264 lei [107]. Dacă ținem seama că meșteșugarii și negustorii pămînteni plăteau, în același an, ca impozit al patentei 104.832 lei [108], atunci veniturile încasate din patenta asupra sudiților nu par de neglijat.

Pînă la urmă, cu toate protestele, consulii străini au trebuit să admită, nu fără o oarecare rezervă, plata patentei de către supușii lor domiciliați în Principate, care exercitau comerțul cu ridicata și amănuntul [109]. Recunoașterea acestui drept al autorităților locale s-a concretizat în articolul 42 din proiectul de regulament pentru exercitarea jurisdicției consulare din Principatele Române, redactat de consuli în anul 1862, în care ei au recunoscut că au aderat la cererea autorităților locale de a impune pe supușii străini domiciliați în Principatele Unite nu numai la plata taxelor vamale, dar și la plata patentei impusă asupra comercianților și meseriașilor autohtoni, fără a excepta comerțul cu ridicata, care pînă la acea dată fusese scutit de acest impozit.

Deci, în articolul 42 din proiectul de regulament citat s-a admis de către consuli că orice străin domiciliat în Principate este obligat să plătească :

a) taxele vamale fixate prin tratate, atît la importul cît și la exportul mărfurilor ;

b) taxele municipale stabilite în orașe asupra articolelor de consumație internă ;

c) patenta asupra comerțului și meseriilor, fără a excepta comerțul „en gros" și

d) contribuția pentru poduri și șosele, dacă străinul e stabilit în țară [110].

Rămînea în vigoare numai scutirea supușilor străini de plata impozitului personal. Prin legea din 8 ianuarie 1863 pentru unificarea contribuției personale s-a hotărît însă ca toți locuitorii stabiliți în sate, tîrguri și orașe, fără excepție de condiția lor socială sau de profesie, care împliniseră vîrsta de 25 ani și erau în deplinătatea facultăților fizice, erau supuși la contribuția personală [111]. Cu acest prilej s-a propus ca și supușii străini domiciliați în Principate să fie impuși la impozitul personal ca și pămîntenii [112].

În Iași, Huși, Piatra Neamț, Roman și Botoșani s-a și trecut la încasarea impozitului personal de la sudiții proprietari de imobile urbane (case, vii) sau care se ocupau cu agricultura [113].

Chestiunea a fost examinată la un loc de toți consulii din Iași, care au înaintat în acest sens un raport consulilor generali din București, pentru a

---

[107] Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. II, 2018, nr. 1603, f. 113, 148.

[108] *Ibidem.*

[109] Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 8, Ministère des Affaires Étrangeres. Archives diplomatiques, Turquie, Bucarest, 1859, vol. 19, f. 305—305 v.

[110] Arh. St. București, Microfilme Belgia, Rola 3, c. 323. Ministère des Affaires Étrangeres et du Commerce Exterieur, Correspondence politique, Legation Roumaine, 1861—1870, Consulat de Belgique dans les Principautés Moldo-Valachie.

[111] I. M. Bujoreanu, *op. cit.*, I, p. 1241.

[112] Arhiva M.A.E., vol. 8, dosar 44, f. 6—6 v.

[113] Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, vol. 63, dosar 27, f. 81—82, Pachet 214, dosar 13 ; vol. 8, dosar 44, f. 15, 20, 60, 64, 79, 84, 117.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

obține încetarea impunerii supușilor străini la impozitul personal. După o corespondență, purtată în august 1863 [114], cu consulii generali din București, guvernul Principatelor Unite, recunoscînd justețea motivelor expuse de consuli, a acceptat cererea acestora ca, pînă ce o nouă lege va rezolva definitiv chestiunea, supușii străini să fie scutiți de impozitul personal. Scutirea lor de impozitul personal era în vigoare și la 1871 cînd Ministrul Afacerilor Străine al României, Callimachi-Catargi, rezumînd într-o notă din 8/20 martie 1871 [115] întreaga problemă a impozitelor sudiților (notă adresată Agenției Serbiei la București) arăta că străinii plătesc în România următoarele contribuții fiscale :

— ei achitau, ca și autohtonii, toate impozitele indirecte stabilite în favoarea statului, județului și comunei ;

— patenta pentru profesiunea pe care o exercitau ;

— impozitul funciar pentru imobilele pe care le aveau în România.

Ei erau scutiți numai de impozitul personal, în virtutea principiilor dreptului ginților.

În concluzie, subliniem că regimul de privilegii fiscale ale sudiților din Principate a încetat prin intrarea în vigoare a legilor patentei, prestației și impozitului funciar, sancționate de Cuza Vodă, legi care au pus pe meșteșugarii și pe comercianții sudiți, atît cei cu ridicata cît și cei cu amănuntul, pe picior de egalitate cu pămîntenii față de fisc. Impunerea comercianților sudiți „en gros" la plata patentei, la fel cu pămîntenii, a însemnat desființarea unuia din cele mai importante privilegii fiscale ale sudiților. Recunoașterea de către consuli ca impozitele menționate să fie achitate și de sudiți a însemnat victoria punctului de vedere românesc în lupta dusă mai bine de trei sferturi de veac cu reprezentanții statelor străine cu privire la impozitele sudiților. Guvernul lui Al. I. Cuza a obținut în felul acesta confirmarea autonomiei interne a țării. Totodată, îngrădind privilegiile economice ale sudiților sau chiar desființîndu-le pe unele, iar pe altele reducîndu-le în limitele prevăzute de tratate, el a dat o puternică lovitură regimului capitulațiilor în Principatele Unite.

*

În majoritate comercianți, supușii străini din Principate, în virtutea capitulațiilor, au beneficiat, pe lîngă privilegiile fiscale, și de importante privilegii vamale. Cunoașterea acestora este indispensabilă pentru explicarea poziției deținute de comercianții sudiți în comerțul Principatelor Române cu statele europene, în special cu Austria, Saxonia, în secolele XVIII—XIX.

b) *Privilegiile vamale ale supușilor străini din Moldova.*

Din punct de vedere comercial, capitulațiile Porții cu Puterile europene se bazau pe principiul taxei de 3% *ad valorem*, atît la import cît și la export, și pe reciprocitatea clauzei națiunii celei mai favorizate [1]. Vama se plă-

[114] Idem, vol. 8, dosar 44, f. 31—32 v, 64, 106.

[115] Idem, vol. 98, dosar 137, f. 208—209.

[1] Vezi tratatele de comerț ale Turciei cu Franța (art. 5 din capitulația de la 1673) ; (art. 8, 9, 39, 56, 57 — din capitulația de la 1740) în G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationeaux de l'Empire ottoman*. I, Paris, 1897, p. 144, 281, 288 ; tratatul de comerț cu Anglia (art. 54 din capitulația din 1675) *(Ibidem*, p. 163) ; tratatul de comerț cu Austria (1718) — art. 3 *(Ibidem*, p. 222) ; cu Prusia (1761) — art. 2 *(Ibidem*, p. 316) ; cu Rusia (1783) — art. 19, 20, 25 — *(Ibidem*, p. 358, 359, 361).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tea o singură dată asupra mărfurilor importate sau exportate, în şi din Imperiul otoman, de către supuşii străini. După achitarea taxei vamale de 3%, negustorul sudit primea un bilet de plată („teşcherea"), care-l scutea de vamă a doua oară, dacă marfa importată era transportată în alt port sau schelă a Imperiului otoman [2].

Tratatele de comerţ încheiate de guvernul turc cu Puterile europene erau *de jure* aplicabile şi în Principatele Române. Deci, regimul vamal al Principatelor era reglementat de tratatele puterii suzerane cu diferitele ţări din Europa, iar tarifele vamale ale Moldovei şi Ţării Româneşti trebuiau să se încadreze în dispoziţiile tarifare vamale care însoţeau tratatele respective.

Ca urmare, negustorii străini, supuşi ai diferitelor state europene, care desfăşurau un larg comerţ cu ridicata în Principate, plăteau taxa de 3% *ad valorem* prevăzută în capitulaţiile Porţii, atît la importul cît şi la exportul mărfurilor din Principate [3].

De remarcat este faptul că taxa de import, precum şi cea de export, din Principate, se percepea de agenţii vamali locali, în folosul fiscului românesc.

Această situaţie se explică prin relativa autonomie vamală a Principatelor, în pofida dependenţei lor politice faţă de Poarta otomană. Deşi supuse din punct de vedere comercial dispoziţiilor tratatelor Porţii cu Puterile europene, Principatele române formau un teritoriu vamal distinct de cel turcesc. În acest sens s-au pronunţat şi membrii comisiei europene de la Bucureşti, în raportul alcătuit în aprilie 1858. Constatările cuprinse în raportul menţionat sînt concludente pentru autonomia vamală relativă de care s-au bucurat Moldova şi Ţara Românească.

Cu toate că cele două Principate, în privinţa relaţiilor lor comerciale, erau subordonate capitulaţiilor Porţii cu statele europene, observau membrii comisiei europene, între ele şi Imperiul otoman exista, totuşi, o frontieră vamală distinctă, astfel încît mărfurile străine, ca şi cele indigene, exportate din Principate în Turcia, plăteau la frontiera Moldovei şi, respectiv, a Ţării Româneşti, taxa vamală de ieşire, iar la intrarea în Turcia plăteau o nouă taxă vamală. Operaţia similară avea loc la import. Autorii raportului au subliniat că, în plus, chiar şi mărfurile şi produsele solului otoman importate în Principate plăteau aceleaşi taxe vamale ca şi cele străine, la graniţa Principatelor, şi că importul cerealelor, vitelor şi al sării din Imperiul otoman în Principate era prohibit [4].

Consulul britanic din Bucureşti, W. Wilkinson, afirma acelaşi lucru în lucrarea sa consacrată Moldovei şi Ţării Româneşti, publicată la Londra în 1820, arătînd că mărfurile care au plătit odată vama în Imperiul otoman sînt impuse la o nouă taxă vamală de 3% la intrarea sau la vînzarea lor în Principate [5].

Sub rezerva autonomiei vamale relative de care amîndouă Principatele au beneficiat, vom analiza în cele ce urmează în ce măsură tratatele de comerţ

---

[2] Vezi art. 10 din capitulaţia cu Franţa de la 1673 (*Ibidem*, p. 145).

[3] Vezi Hrisovul lui Al. C. Mavrocordat, din 9 martie 1784, dat negustorilor armeni, supuşi austrieci, în Th. Codrescu, *Uricarul*, II, Iaşi, 1852, p. 147; vezi condiţiile vămilor Ţării Româneşti pe anul 1776 în M. I. Angelescu, *Tariful vamal şi nartul lucrurilor de băcănie din 1776*, Bucureşti, 1907. p. 13; condiţiile vămii Ţării Româneşti pe 1792 în V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, IV, p. 233.

[4] D. A. Sturdza, *Acte şi documente*, VI, p. 641.

[5] V. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821, p. 75. Prima ediţie a apărut în lb. engleză şi a fost publicată la Londra în 1820.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale Porții cu statele europene s-au aplicat în Moldova, în special, și care au fost privilegiile vamale ale supușilor străini.

În tratatul de comerț ruso-turc, încheiat la Constantinopol, la 10/21 iunie 1783, Rusia, care nu avea interese comerciale prea mari în Principate, dar înțelegea să apere privilegiile dobîndite prin pacea de la Küciük-Kainargi (1774), adăugîndu-le altele noi (în special pe cele acordate Franței, sub raport comercial, prin marea capitulație din anul 1740) a obținut, prin articolul XIX din tratatul respectiv, desființarea diferitelor taxe de tranzit impuse de vameșii locali la trecerea mărfurilor negustorilor ruși prin cele două Principate și stabilirea taxei vamale de 3%, atît la importul cît și la exportul mărfurilor din cele două țări, plătibilă o singură dată [6].

Printr-un firman, Poarta a făcut cunoscut de îndată Domnitorilor din Principate că prevederile tratatului de comerț ruso-turc din anul 1783 sînt aplicabile, în viitor, și în Moldova și în Țara Românească [7]. Un tarif detaliat, anexat tratatului respectiv, a stabilit în mod exact cuantumul vămii pentru fiecare marfă în parte. Taxa respectivă — după afirmațiile lui Raicevich — era atît de moderată, încît nu depășea 1% din valoarea reală curentă a mărfurilor [8].

Sub aceste auspicii, comerțul supușilor ruși în Principate avea mari șanse să prospere. Faptul era constatat cu îngrijorare de agentul consular austriac într-un memoriu, din 8 august 1783, adresat cancelarului Kaunitz [9]. Raicevich avertiza guvernul de la Viena că dacă nu se va obține un tarif vamal asemănător cu cel rusesc și pentru supușii austrieci, dat fiind faptul că negustorii ruși erau mai favorizați la vămi decît ceilalți, comerțul Principatelor va deveni monopolul supușilor ruși, mai exact, preciza agentul consular austriac, monopolul negustorilor greci, care dobîndeau protecția rusească.

Evident, Austria, care avea mai mulți supuși și mai mari interese comerciale în Principate, precum și legături comerciale mai vechi și mai strînse cu cele două țări decît Rusia, nu putea rămîne pasivă în fața ascendentului economic cîștigat de aceasta în Moldova și Țara Românească.

Austria privea cu multă invidie avantajele acordate Rusiei prin amplul tratat de comerț (81 articole) de la 10/21 iunie 1783, care situa comerțul rus în țările otomane pe picior de egalitate cu comerțul Franței și al Angliei.

Deși Austria avea tratate de comerț cu Turcia încă de la 1718 [10], deși, anterior Rusiei, ea încheiase, la 6 iulie 1771 [11] o convenție comercială la Constantinopol cu Poarta, rămasă însă neratificată, ea n-a stăruit în aplicarea lor și dobîndirea de noi privilegii decît în fața pericolului concurenței rusești. Tratatul de comerț ruso-turc (1783) a constituit, în acest sens, un nou îndemn pentru guvernul de la Viena. După intervenții repetate la Poartă, prin intermediul Internunțiului austriac, Herbert von Rathkeal, un fin și abil diplomat, Austria a obținut, în împrejurări politice favorabile, cunoscutul „Sened de comerț" din 24 februarie 1784 [12]. Acest act a completat clauzele

---

[6] D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 170—171. Traducere franceză în Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 498—512.

[7] Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 153—155.

[8] *Ibidem*, p. 125.

[9] *Ibidem*.

[10] G. Noradounghian, *op. cit.*, p. 22 ; D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 42.

[11] D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 60.

[12] G. Noradounghian, *op. cit.*, I. p. 380 ; L. Neumann, *Recueil des traités et conventions conclus par l'Autriche avec les puissances étrangères depuis 1763 jusqu'à nos jours*, I, Leipzig, 1855, p. 332 ; Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 513.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comerciale stipulate în favoarea supușilor austrieci în Imperiul otoman prin tratatele de la Passarowitz (1718) și Belgrad (1739) apropiindu-le de cele acordate Franței, Angliei și Rusiei, care se bucurau de clauza „națiunii celei mai favorizate". Deși, în privința regimului vamal propriu-zis, Senedul nu a admis nici o schimbare, păstrînd taxa de 3% *ad valorem*, atît la import cît și la export, plătibilă o singură dată la frontieră sau la locul de destinație a mărfurilor, actul a avut, totuși, o deosebită importanță, deoarece a interzis, în mod expres, perceperea de la supușii imperiali a oricăror altor taxe suplimentare, introduse de-a lungul timpului, numite : „mastarie", „cassabie", „bideat", „resmi", „houdamie", „Refft", „Badch", „Yassak-Couli" (art 7) [13]. Totodată, a desființat pe „monopoliști" (art. 3) [14]. Aceștia erau negustorii turci împuterniciți de Poartă cu privilegiul exclusiv de a cumpăra mărfurile străine ce se aduceau în Imperiul otoman.

Senedul de comerț a fost notificat Domnitorilor din Principate, prin firman, la sfîrșitul lunii mai 1784 [15]. Cu acest prilej, au fost semnalate Domnitorilor diferitele abuzuri vamale în Moldova și în Țara Românească [16]. Poarta a pus în vedere ambilor Domnitori să ia măsuri pentru ca abuzurile să înceteze. În fapt, Domnitorul Moldovei, Al. Mavrocordat, a tergiversat să înștiințeze Divanul țării despre firmanul Porții relativ la aplicarea Senedului [17], iar cel al Țării Românești, deși l-a notificat, a încercat pe toate căile să-l eludeze [18].

Explicația atitudinii Domnitorilor din Principate este foarte simplă. Considerîndu-se stăpîni absoluți în administrația internă, din care făceau parte și vămile, Domnitorii nu erau dispuși să micșoreze veniturile rezultate din taxele vamale, care intrau în caseta particulară a acestora. De aceea, ei tolerau tacit și abuzurile funcționarilor vamali, abuzuri care au existat incontestabil [19] și din care vameșii, precum și Domnitorii, au tras foloase.

Desigur, Austria, care depunea eforturi de trei sferturi de veac pentru dezvoltarea comerțului și asigurarea de noi debușee industriei sale în Sud-Estul european, nu putea admite nerespectarea în Principate a tratatelor sale de comerț cu Poarta. Prin agenții consulari de la București și Iași [20], prin intervențiile frecvente la Constantinopol ale Internunțiului austriac [21], prin firmanele adresate Domnitorilor din Principate, smulse Porții în repetate rînduri (1783 [22], 1784 [23], 1785 [24], 1786 [25]), guvernul de la Viena a impus principiul taxei vamale de 3% *ad valorem* pe mărfurile supușilor imperiali, la importul și exportul din Principate.

---

[13] G. Noradounghian, *op. cit.*, I. p. 380.
[14] *Ibidem*, p. 381.
[15] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 419.
[16] G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 380.
[17] Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 197—198, 214.
[18] *Ibidem*, p. 190—191.
[19] Vezi reclamațiile din anii 1782, 1783 ale negustorilor brașoveni, supuși austrieci, care făceau negoț în Moldova, împotriva abuzurilor vameșilor de la Grozești. Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 76—77, 94.
[20] *Ibidem*, p. 139—140, 148.
[21] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 391—392, 444—445 ; Bibl. Acad., Arhiva Agenției consulare austriece din București, Pachet MDCCCLXXVI/102.
[22] Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 390—391.
[23] *Ibidem*, p. 419.
[24] *Ibidem*, p. 444—445.
[25] Firmanul din 4 septembrie 1786 în favoarea păstorilor ardeleni supuși imperiali (*Ibidem*, p. 518—521).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Astfel, în privilegiul din 9 martie 1784, acordat de Domnitorul Moldovei, Al. C. Mavrocordat, negustorilor armeni, supuși austrieci din Galiția, care făceau comerț cu vitele îngrășate în Moldova, era înscris, deja, principiul taxei vamale de 3% *ad valorem*, atît la import cît și la export [26].

Concludentă pentru regimul vamal al supușilor austrieci în Moldova este și adresa Departamentului Pricinilor Străine, din 7 februarie 1810, către Președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, Serghei Kușnicov [27]. Prezentînd drepturile supușilor austrieci în Principat, Departamentul Pricinilor Străine enumera, printre altele, plata vămii de 3% pentru mărfurile aduse spre vînzare la Iași. Taxa se achita la „carvasara", adică la vama locală, „după tarifa deosebită la multe madeli" [28].

Deosebit de interesante ne par a fi explicațiile care însoțesc adresa respectivă, cu privire la diferite puncte și care relevă că în privința vămii, în realitate, sudiții austrieci plăteau sub 3%. Aceasta constituia un avantaj față de negustorii pămînteni. Aceștia, după cum se arată în document, plăteau o vamă de 5% după „încheierea păcii cei dintîi" (Küciük-Kainargi — *n. ns.*), în timp ce sudiții plăteau numai 3%. Abia mai înainte de războiul al doilea (1787—1791—1792 — *n. ns.*) „spre neasuprirea pămîntenilor neguțitori" a coborît și vama acestora la nivelul celei plătite de sudiți — adică la 3%. Cu toate acestea, sudiții beneficiau, și în cadrul acestei egalități aparente, de avantaje față de pămînteni. Avantajele rezultau din faptul că sudiții aveau și un tarif vamal, anexat tratatelor, care indica pentru toate mărfurile cît trebuiau să plătească. Conform acestor tarife, păstrate în cancelariile consulatului rusesc și ale Agenției austriece, sudiții plăteau vamă pentru unele mărfuri, mai ales „pentru cele mai scumpe", mai puțin de 3%, „spre folosul lor și spre păgubirea vămii", în timp ce pămîntenii și supușii Imperiului otoman plăteau 3% pentru toate mărfurile, „după prețul cumpărăturii", fără să mai aibă tarife vamale [29].

Se desprinde, din cele de mai sus, concluzia că, și sub raport vamal, supușii străini din Principate beneficiau de privilegii, care-i puneau într-o situație net avantajoasă față de pămînteni. În aceste condiții, și la adăpostul jurisdicției consulare, comerțul supușilor austrieci în Principate a înregistrat progrese considerabile, încît secretarul agentului consular austriac Raicevich de la Iași, Oechsner, se putea lăuda, într-un raport din 26 iunie 1784, că: „negustorii austrieci, care aveau un avantaj real de 25% asupra celor pămînteni, *în privința vămii și a impozitelor* (sublinierea ns.) cîștigă din zi în zi avans asupra negustorilor locali" [30].

După stabilirea reprezentanțelor consulare în Principatele Române, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, consulii străini, printr-o interpretare mecanică a capitulațiilor, au pretins să aplice riguros, și sub raport vamal, tratatele comerciale ale Porții cu Puterile europene. Consulii ignorau voit autonomia vamală a Moldovei și Țării Românești în cadrul Imperiului otoman.

Concludentă în acest sens este disputa din anul 1786 dintre Domnitorul Moldovei Al. I. Mavrocordat (Firaris) și consulul prusian de la Iași, E. F.

---

[26] „...iară pentru alți cai, cum și pentru vitele și alte lucruri ce vor cumpăra de aice din țară și le vor trece peste hotar (armenii, sudiții austrieci — *n. ns.*) să aibă a plăti vamă, după hotărîrea ponturilor din Vistierie cu pecetea gospod., *ce s-au făcut în anul acesta, întru care se arată pentru toți sudiții austrieci în ce chip este să plătească vama, adecă: trei lei după poroncă*" (n.ns.). Vezi Th. Codrescu, *op. cit.*, II, Iași, 1852, p. 145—149.

[27] Vezi „Arhivele Basarabiei", Chișinău, III, 1931, 4, p. 291—293.

[28] *Ibidem*, p. 291.

[29] *Ibidem*, p. 292.

[30] Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

König. În baza capitulației Porții cu Prusia, din anul 1761, König pretindea să fie scutit de taxa vamală în Moldova, pe mărfurile aduse de la Constantinopol la Iași, pe motiv că plătise odată vamă în capitala Imperiului otoman [31]. Răspunsul Domnitorului a fost un exemplu de apărare fermă a autonomiei vamale a celor două Principate. „Sultanul cu propria mînă a semnat privilegiile acordate acestor țări, prin care acestea sînt considerate ca țări exceptate" — i-a declarat Al. I. Mavrocordat consulului prusian — și, prin urmare, deși potrivit capitulațiilor, vămile se plătesc numai o singură dată în toate teritoriile Turciei, această dispoziție trebuie, totuși, înțeleasă că nu se aplică Moldovei și Valahiei, care sînt exceptate de la acest regim" [32].

Chiar dacă veridicitatea afirmației Domnitorului cu privire la privilegiile acordate Principatelor Române semnate de însuși Sultanul otoman poate fi pusă la îndoială (astăzi fiind bine cunoscut că respectivele capitulații au fost un fals patriotic al boierilor moldoveni și munteni din secolul al XVIII-lea), totuși, afirmația Domnitorului reflectă o situație reală, de fapt, în privința autonomiei vamale a Principatelor.

Regulamentul Organic al Moldovei [33] a recunoscut și consfințit libertatea exportului tuturor produselor din Principat, stipulată prin tratatul de la Adrianopol (1829), rezervînd guvernului local dreptul de a hotărî asupra taxării produselor de primă necesitate al căror export, în cazul lipsei resimțite în țară, putea fi chiar oprit. Fiscul moldovean se bucura de dreptul perceperii vămii, atît la import cît și la export. Astfel, de la 1829 înainte, guvernul moldovean a ridicat taxa la exportul de vite din Moldova în Austria de la 3 lei și 12 parale, cît a fost atunci, la o jumătate de galben. Austria a protestat imediat prin consulul de la Iași, care, la 27 februarie 1833, a înaintat o reclamație Secretariatului de Stat al Moldovei. Răspunsul Secretarului de Stat, N. Suțu, din 3 martie 1833, este revelator pentru dreptul administrației moldovene de a impune produsele indigene, de a spori sau micșora taxa de export, drept care n-a fost supus la nici o restricție prin tratatele de comerț existente între Poartă și Puterile europene [34].

În pofida largei autonomii administrative interne, acordate Principatelor prin Regulamentul Organic, regimul vamal a rămas în continuare subordonat tratatelor de comerț ale Porții cu statele europene. Situația supușilor străini care se îndeletniceau cu comerțul „en gros" în Moldova și Țara Românească rămînea, deci, neschimbată. Articolul 135 din Regulamentul Organic al Moldovei prevedea clar că negustorii străini care făceau comerț cu ridicata erau supuși la plata taxelor vamale cuprinse în tarifele generale ce însoțeau respectivele tratate [35].

Tratatele de comerț încheiate între anii 1838—1840 [36] de guvernul turc cu unele state europene, care sporeau taxa de import la 5%, iar pe cea de export la 12%, prevedeau că dispozițiile lor vor fi aplicate „în toate pro-

---

[31] *Idem*, X, p. 23—24.

[32] *Ibidem*, p. 24.

[33] Vezi art. 148 și 150 din Regulamentul Organic al Moldovei, „*Analele parlamentare ale României*", I, București, 1893, p. 158.

[34] I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, p. 14—15.

[35] Vezi mai sus nota 33.

[36] Tratatul cu Anglia din 16 august 1838 în G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 249—253; convenția comercială cu Franța — 25 noiembrie 1838 (*Ibidem*, p. 256—260); cu Sardinia — 2 septembrie 1839 (*Ibidem*, p. 283—287); cu Suedia — 31 ianuarie 1840 (*Ibidem*, p. 298); cu Spania — 2 martie 1840 (*Ibidem*, p. 298); cf. tratatul cu Sardinia, cu Olanda, 14 martie 1840 (*Ibidem*); cu Prusia și Zollvereinul german — 22 octombrie 1840 (*Ibidem*, p. 314—319).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vinciile Imperiului otoman" [37]. Prin firmanele emise în anul 1839, Poarta invita pe Domnitorul Moldovei, M. Sturza, să se conformeze noilor tratate de comerț încheiate cu Franța și Anglia [38].

Această măsură prejudicia interesele românești prin modul cum stipulațiile tratatelor respective aveau să fie aplicate în Principate, unde situația era complet diferită de cea din Imperiul otoman. Prin tratatul de comerț cu Anglia, din 1838, cunoscut sub denumirea de tratatul Ponsomby (la care au aderat și alte state apusene), în schimbul desființării vămilor interne, Poarta a majorat taxele vamale de la 3% *ad valorem* la 5%, la import, și la 12% la export [39] Din modul cum noile taxe se descompuneau, și aveau să se perceapă, rezulta însă un prejudiciu pentru visteriile Principatelor, fiindcă acestea erau lipsite, în unele împrejurări, de sporul de taxe încuviințate prin noile tratate de comerț [40]

O demonstrație convingătoare în favoarea neaplicării în Moldova a acestor tratate a făcut-o N. Sutu, pe atunci ministru de finanțe, într-un interesant și puțin utilizat document, datat 10 decembrie 1840, intitulat: *Mémoire concernant les traités de commerce conclus en dernièr lieu entre la Sublime Porte et diverses Puissances étrangers dans leurs rapports à l'état des choses en Moldavie.* Memoriul, redactat cu ocazia discuțiilor pe marginea aplicării tratatelor încheiate în anii 1838—1840 de Poarta otomană cu diferite state apusene, a fost considerat pînă în prezent opera Domnitorului Mihai Sturza, deoarece figura ca anexă la scrisoarea acestuia din 10 decembrie 1840[41], adresată consulului rus din Iași, Titov. De fapt, autorul memoriului, după cum indică stilul frazei și caracterul scrisului, este fostul Secretar de Stat, N. Sutu, în arhiva căruia se și află originalul documentului [42]. Din însăși autonomia vamală a Moldovei, N. Sutu extrăgea argumente concludente în sprijinul inaplicabilității tratatelor respective la stările de lucruri în vigoare în Principat. Puterile europene, arăta autorul memoriului, voind să obțină avantaje în favoarea comerțului lor în Imperiul otoman și să desființeze, totodată, monopolurile și diferitele taxe excepționale care grevau mărfurile străine în Imperiu, au căzut de acord cu Poarta să le înlocuiască printr-un spor fix și regulat al taxei vamale de 9% (la export). În Moldova însă nu existau nici monopoluri, nici taxe excepționale, de aceea, introducerea noii taxe vamale de 5% la import, 12% la export, și 3% la tranzit pe mărfurile străine, care, pînă atunci, nu plătiseră decît 3%, iar în tranzit fuseseră scutite de orice impozit, însemna o împovărare a comerțului străin.

Prevederile noilor tratate nu numai că agravau comerțul Puterilor europene în Principate, dar prejudiciau și interesele țării, deoarece taxa vamală de 3% fiind percepută de fiscul otoman la intrarea mărfii în Imperiul otoman, vămii locale nu-i reveneau decît restul de 2%, la vînzarea mărfii [43].

---

[37] De ex. vezi art. 9 al tratatului de comerț cu Sardinia, din 2 septembrie 1839 (*Ibidem*, p. 286).

[38] Firmanele către Domnitorul Moldovei, Mihai Sturza, din 18 aprilie 1839, 29 iunie 1839, 31 iulie 1839, în Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I_6, p. 626—630.

[39] G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 250—252.

[40] I. C. Filitti, *Domnii române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 192—194.

[41] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment, I_6, p. 283—284.

[42] Bibl. Acad.; Arhiva N. Sutu, Mss. 1030, f. 192—195v. Documentul a fost publicat integral în Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I_6, p. 284—288.

[43] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment, I_6, p. 285—288.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În încheiere, N. Sutu conchidea cu justeţe că Moldova trebuie să rămînă — în privinţa regimului vamal — la statu-quo-ul anterior ultimelor tratate de comerţ ale Porţii cu statele europene.

Datorită opoziţiei Austriei, care nu a aderat la noile tratate de comerţ ale Porţii (întrucît acestea ar fi avut consecinţe din cele mai nefavorabile pentru legăturile comerciale ale Imperiului habsburgic cu Principatele Române) decît cu condiţia ca în Moldova şi Ţara Românească regimul vamal de 3% să rămînă în continuare în vigoare [44], precum şi datorită sprijinului acordat de Rusia demersurilor Domnitorului Mihai Sturza de menţinere a vechiului tarif [45], prevederile tratatelor amintite nu s-au aplicat în Moldova. Taxa vamală la import şi export a rămas în continuare, pînă la 1850, de 3%.

Concludentă în acest sens este nota gerantului consulului francez din Iaşi, Louis Castaing, din 10 ianuarie 1845, către însărcinatul de afaceri al Franţei la Constantinopol, în care se constata că: „tratatul din 1838 n-a avut nici un efect asupra tranzacţiilor comerciale ale celor două Principate", deoarece n-a fost niciodată pus în executare în Moldova"; explicaţia fiind că „pe de o parte, după 1829 comerţul Moldovei a fost separat în întregime de cel al Turciei, iar pe de alta, guvernul moldovean se temea să nu aducă prejudicii comerţului ţării" [46].

Informaţia respectivă este confirmată şi de alte surse documentare din aceeaşi perioadă. La 21 ianuarie 1847, de pildă, Ministrul Agriculturii al Franţei scria inginerului constructor francez Hommaire de Hell, aflat în Moldova: „cît despre legislaţia vămilor... reiese... cît priveşte Galaţii şi Brăila că nici în Moldova, nici în Ţara Românească, tratatul de la 1838 cu Turcia nu se aplică şi, de fapt, aşa şi trebuie să fie, căci tratatele care au reglementat fiinţa politică a Ţării Româneşti şi a Moldovei opresc Poarta de a aşeza acolo impozite" [47].

Supuşii străini care făceau comerţ cu ridicata în Moldova au plătit, deci, în continuare vamă 3%.

În general, în clauzele de arendare a vămilor Principatului, din epoca regulamentară, exista, în mod obişnuit, inclus un articol care prevedea că: „de se va pune în lucrare în Prinţipatul Moldovei vreo tarifă statornicită cu vreuna din puterile străine, apoi supuşii acestor puteri străine, locuitori peste graniţă, pentru mărfurile şi producturile ce vor aduce din Europa aici în Prinţipat şi se vor vinde *cu ridicata* vor plăti vamă după tarifă, iar pentru cîte nu se vor cuprinde în tarifă să plătească 3%" [48].

În cursul deceniului cinci al secolului al XIX-lea, Domnitorii din ambele Principate au întreprins demersuri pentru majorarea taxei vamale la import de la 3% la 5% [49].

---

[44] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 194.

[45] *Ibidem*, p. 566—567; Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I_6, p. 341—343; N. Corivan, *Rusia şi lupta Moldovei pentru emanciparea de sub tariful vamal turcesc în perioada Regulamentului Organic*, în „Analele româno-sovietice", Istorie, XVII, S. III, 2, p. 118—122.

[46] C. Buşe, *Contribuţii privind regimul vamal al Principatelor Române în perioada 1838—1874*, în „Analele Univ. C. I. Parhon", Bucureşti, XX, 1971, 2, p. 76.

[47] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 568.

[48] Vezi condiţiile de arendare a vămilor Moldovei pe anul 1848, în *Analele parlamentare*, XV, 2, Bucureşti, 1908, p. 806.

[49] Vezi I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834—1848*, p. 567, pentru demersurile Domnitorului Moldovei, Mihai Sturza (*Ibidem*, p. 372), pentru intervenţiile Domnitorului Ţării Româneşti, Gh. Bibescu, care a obţinut în 1843 chiar un firman de la Poartă, firman care majora taxa de import la 5%, însă neaplicat din cauza opoziţiei Austriei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prin articolul XVI al tratatului de comerț ruso-turc de la Balta Liman, din 30 aprilie 1846, Rusia a dat satisfacție dorințelor exprimate de Domnitorii români [50]. Tratatul respectiv a avut o mare importanță și pentru faptul că recunoștea autonomia administrativă internă a Principatelor Române, stabilind că „întrucît dintre provinciile care fac parte din statele Sublimei Porții, Principatele Valahia, Moldova și Serbia se bucură de *privilegiul unei cîrmuiri deosebite*, importurile rusești în acele Principate vor plăti la *vămile acestora* taxele prevăzute la articolul 4 al convenției de față, fără să mai plătească altele în celelalte schele ale Turciei pe unde zisele mărfuri ar trece" [51]. Tariful de 5% la importul pentru sudiții ruși trebuia să intre în vigoare de la 1 ianuarie 1848 [52].

Evenimentele anului revoluționar 1848 au împiedicat, pentru un timp, aplicarea tarifului respectiv. Ele au sistat, de asemenea, și tratativele duse de Domnitorul Țării Românești, Gh. Bibescu, cu Austria, pentru majorarea vămii la 5% [53].

Abia printr-un firman al Porții din 1850 s-a acordat și Principatelor Române sporirea taxei de import de la 3% la 5% *ad valorem* și a celei de export la 12%, însă tot cu excepția mărfurilor provenind din Austria [54].

Austria nu voia să piardă piața de desfacere lesnicioasă pentru produsele industriei sale pe care i-o ofereau țările dunărene învecinate, de la Sud și Răsărit de Carpați, cu atît mai mult cu cît comerțul austriac în Principate era puternic concurat de cel englez.

Tariful vamal de 5% la import asupra mărfurilor străine a intrat în vigoare, în Moldova și Țara Românească, la 1 septembrie 1850 [55].

Demn de remarcat este faptul că firmanul Porții din 1850 dispunea că negustorii străini care se ocupă cu *comerțul intern* în Principate vor plăti la cumpărare, precum și la vînzare, aceleași taxe ca și negustorii autohtoni [56].

Supușii străini din Moldova au plătit, deci, vama la import, începînd din 1850, după tariful de 5%. Cu toată excepția prevăzută în favoarea supușilor austrieci, guvernul Moldovei a început să aplice tariful majorat pentru toții sudiții, fără deosebire. În condițiile vămii Moldovei pe anul 1854 (articolul 3) se preciza, în mod expres, că: „toți negustorii, indigeni sau supuși străini, de orice condiție, stabiliți în Principate sau veniți de altundeva, care importă mărfuri, băuturi, vite de orice fel, sînt obligați să plătească vamă, *fără excepție*, 5%, socotită asupra prețului mărfii acolo unde a fost cumpărată" [57].

Această dispoziție a avut ca urmare reclamații din partea Agenției consulare austriece din Iași împotriva încălcării tratatelor de către vameșii locali [58].

---

[50] D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 351—352.

[51] *Ibidem.*

[52] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 568.

[53] I. C. Băicoianu, *O pagină din istoria relațiilor noastre vamale cu Austro-Ungaria*, București, 1898, p. 14—15.

[54] I. C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent*, I, 1, București, 1904, p. 35.

[55] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1686, f. 47, 49, 54. În raportul comisiei europene de la București, din 13 aprilie 1858, se arăta că tariful de 5% s-a introdus din anul 1851. Vezi D. A. Sturdza, *op. cit.*, VI_2, p. 641. În fapt, după cum arată documentele, el s-a introdus din 1850.

[56] I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, Anexa IV, p. 52

[57] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1961, f. 9—9v (lb. franceză) și f. 25 (lb. română).

[58] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 2141, f. 2—2v, 5—6v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În adevăr, au existat unele abuzuri din partea funcționarilor vamali din Galați față de sudiți. Consulul britanic din Iași, Samuel Gardner, n-a întîrziat să le aducă la cunoștință autorităților locale, cerînd ca justele cereri ale negustorilor Agassis și Milessi, supuși britanici în Galați, să fie satisfăcute. Totodată, el a stăruit ca mărfurile intrate în portul de la Dunăre, mai înainte de 1 septembrie 1850, să nu fie impuse la adaosul vamal prevăzut de 2% [59].

Abuzuri vamale s-au înregistrat în Moldova și din cauza cursului diferit al monedelor străine, pe care funcționarii vamali le estimau după bunul lor plac. Aceasta a provocat reclamații justificate din partea consulilor străini. Astfel, consulul Prusiei la Iași, într-o notă din 30 septembrie 1850 [60] adresată Secretariatului de Stat al Moldovei, atrăgea atenția asupra unui astfel de abuz din partea vameșilor moldoveni, abuz care a devenit și mai mare odată cu majorarea vămii de import de la 3% la 5%. Sporirea vămii la import aducea grave prejudicii comerțului străin și mai ales comerțului statelor din Zollverein-ul german. Consulul prusian arăta că, datorită acestui procedeu, supușii germani plăteau, în fapt, o vamă de import mult mai mare decît 5%, ceea ce, indiscutabil, era un abuz.

Între revendicările formulate de Divanul Ad-hoc al Moldovei, printre chestiunile generale privind reorganizarea viitoare a țării, în ședința din 9 noiembrie 1857, a figurat și recunoașterea „vechiului și imprescriptibilului drept" al Principatelor Române de a reglementa liber relațiile lor comerciale cu alte state [61]. Era, de fapt, cererea de eliberare a Principatelor Române de sub regimul vamal prevăzut prin tratatele de comerț încheiate de Poartă cu Puterile europene.

Convenția de la Paris, din 7/19 august 1858, n-a răspuns așteptărilor românilor în acest sens, ci, dimpotrivă, a confirmat vechea stare de lucruri. Prin articolul 8 al Convenției de la Paris s-a prevăzut, categoric, că „la fel ca în trecut, tratatele internaționale care vor fi încheiate de Puterea suzerană cu Puterile străine vor fi aplicabile Principatelor în tot ceea ce nu va aduce atingere imunităților lor" [62].

Motive politice, dar mai ales economice, au împiedicat realizarea autonomiei vamale depline revendicată de români, deoarece Puterile apusene n-au voit să piardă piața Principatelor Române favorabilă industriilor lor, în baza capitulațiilor turcești.

Între anii 1861—1862, guvernul turc a încheiat noi tratate de comerț cu marile puteri europene, prin care a majorat vama la import de la 5% la 8%. Taxa de export a fost coborîtă la 8%, urmînd să fie redusă anual cu 1% pînă se ajungea la procentul de 1%.

De remarcat este faptul că, la fel ca și în trecut, Austria a prevăzut, într-un act adițional la tratatul de comerț, încheiat cu Poarta, la 22 mai 1862, că sporirea de 8% nu se aplica și Principatelor Române, care rămîneau în statu-quo-ul existent la acea dată [64].

---

[59] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1686, f. 47, 49, 56—56 v, 57—69. Supușii britanici Agassis și Milessi cereau să li se restituie banii percepuți ilegal pe mărfuri aflate în tranzit.

[60] Gh. Zane, *Un veac de luptă pentru cucerirea pieței românești*, Iași, 1926, Apendice, p. 71—72.

[61] D. A. Sturdza, *op. cit.*, VI_2, p. 198—200.

[62] G. Noradounghian, *op. cit.*, III, Paris, 1902, p. 111

[63] Textele tratatelor de comerț din anii 1861—1862 cu Anglia, Austria. *Ibidem* p. 130—135, 136—144, 193—200.

[64] *Ibidem*, p. 201.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Austria a acceptat, între timp, *de facto*, sporirea vămii de la 3% la 5% la importul mărfurilor austriece în Moldova [65].

Conform Convenției de la Paris (art. 8), noile tratate de comerț trebuiau să se aplice și Principatelor Unite. Guvernul lui Al. I. Cuza a dovedit cu această ocazie o atitudine fermă de apărare a autonomiei interne, protestînd la Constantinopol împotriva modificării regimului nostru vamal, fără asentimentul țării [66]. În plus, ca răspuns la tratatul de comerț încheiat de Poartă cu Franța (1861), tratat care ne cauza prejudicii de 20.000.000 lei anual, guvernul român a reinființat taxele de export [67].

Datorită opoziției întîmpinate în Principate, noile tratate de comerț ale Porții cu statele europene nu s-au mai aplicat, taxa de import rămînînd tot la tariful de 5%, care se percepea de vămile noastre. Cu începere din 1866, guvernul român a majorat taxa de import la 7 1/2%, fără să mai țină seama de tratatele de comerț ale Turciei cu marile Puteri și de reclamațiile Austriei pe lîngă Poartă, rămase fără efect [68].

În sfîrșit, convenția de comerț cu Austro-Ungaria, încheiată la 22 iunie 1875, a însemnat dobîndirea de către România a deplinei autonomii vamale și comerciale și, implicit, emanciparea politică de sub suzeranitatea Porții.

În concluzie, supușii străini au beneficiat în Moldova de regimul vamal privilegiat conferit prin tratatele de comerț ale Puterilor europene cu Poarta. Datorită autonomiei vamale a Principatelor în cadrul Imperiului otoman, tratatele de comerț ale Porții cu țările europene nu s-au aplicat integral acestora. În general, supușii străini care făceau comerț cu ridicata în Moldova, au plătit, atît înainte, cît și după Regulamentul Organic, taxa de 3% *ad valorem* atît la import, cît și la export, plătibilă o singură dată, la vămile moldovenești și nu la cele otomane. Tariful de 3% la import a durat pînă la 1850, cînd a fost majorat la 5%, iar acesta din urmă a fost valabil pînă în 1866, cînd a fost mărit la 7 1/2%.

Semnalăm faptul că, dintre toți supușii străini care făceau comerț în Moldova, cei mai avantajați, sub raport vamal, au fost *supuși austrieci*. Aceasta se explică prin politica activă dusă de cabinetul de la Viena de apărare a privilegiilor comerciale ale supușilor imperiali în Imperiul otoman, și de dezvoltare, în general, a comerțului austriac în Sud-Estul european.

Sudiții austrieci au beneficiat de tarife vamale riguros alcătuite, care specificau cuantumul vămii pentru fiecare marfă. Respectarea acestora de vameșii locali a fost conștiincios observată de agenții consulari austrieci din Iași și Galați și raportată guvernului de la Viena. Datorită acestor tarife, sudiții austrieci plăteau, în fapt, mai puțin de 3% vamă.

Nu la fel au stat lucrurile cu ceilalți supuși străini și nici cu pămîntenii. Negustorii pămînteni care, teoretic, plăteau aceeași vamă ca și sudiții, n-au beneficiat de tarife vamale detailate. Ca urmare, ei au plătit, în fapt, 3% pentru toate mărfurile, fără deosebire, deci mai mult decît sudiții austrieci. Astfel, se poate vorbi, fără teamă de a greși, de o situație privilegiată a supușilor austrieci față de negustorii locali, în ceea ce privește regimul vamal.

[65] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1790, f. 220—220v. Nota Agenției consulare austriece din Iași, din 26 februarie 1854, către Secretariatul de Stat al Moldovei.

[66] Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 114—115.

[67] *Ibidem*, p. 332.

[68] I. C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent*, I. 1, București, 1904, p. 148—149.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Privilegiile vamale ale sudiților s-au făcut remarcate încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și au crescut în mod ascendent în secolul următor. Comerțul extern al Moldovei a ajuns, astfel, să fie monopolizat de supuși austrieci, cei mai numeroși dintre toți sudiții din Principat. Situația lor privilegiată a ieșit în evidență în deceniul VI al secolului al XIX-lea, cînd, un timp (1850—1854), sudiții austrieci au continuat să plătească vama de 3%, pe cînd toți ceilalți sudiți plăteau taxa vamală majorată de 5%, care s-a introdus în Moldova începînd din anul 1850.

Chiar dacă ulterior au fost obligați să plătească aceeași vamă ca și pămîntenii sau ca și ceilalți sudiți, supușii austrieci aveau, deja, o poziție puternică în economia moldovenească, ocupînd ramurile cele mai lucrative din comerț, poziție pe care au întărit-o, treptat, la adăpostul jurisdicției consulare, și prin sprijinul și influența politică a Austriei în Principate.

În condițiile specifice ale perioadei de descompunere a feudalismului și de apariție a relațiilor capitaliste, cînd dăinuiau încă o serie de racile ale regimului feudal, în justiție, administrație, finanțe, economie, sudiții n-ar fi beneficiat de totalitatea privilegiilor economice conferite prin capitulații fără sprijinul atotputernic exercitat de consuli, prin jurisdicția consulară. Cum s-a aplicat aceasta în Moldova, care au fost privilegiile juridice ale sudiților, veniți pentru interese comerciale sau private în Principat, vom arăta, pe larg, într-un paragraf distinct, în cele ce urmează.

2. *Privilegiile juridice ale sudiților. Jurisdicția consulară în Moldova*

Supușii străini din Moldova s-au bucurat de totalitatea privilegiilor judiciare prevăzute de tratatele Porții cu statele europene. În ce constau acestea?

Supușii străini din Moldova erau justițiabili numai în fața consulilor lor pentru litigiile survenite între ei. Acestea se judecau după legile țării de origine a sudițului.

În pricinile cu pămîntenii, erau justițiabili de instanțele locale, însă asistența consulului sau a dragomanului la proces era obligatorie.

Citarea sudiților se făcea numai prin mijlocirea consulului de care depindeau. Nici o sentință nu se putea aplica fără conlucrarea consulului respectiv.

Împotriva hotărîrii Divanului domnesc, cea mai înaltă instanță de judecată în Moldova, sudiții puteau face apel la Divanul imperial de la Constantinopol.

Toate acestea reprezentau însemnate avantaje, care asigurau supușilor străini un regim juridic preferențial. Privilegiile judiciare conferite sudiților prin capitulații au fost apărate cu strășnicie de consuli și nu odată depășite prin extensiunea abuzivă a jurisdicției consulare.

În Principatele Române, dispozițiile capitulațiilor relative la jurisdicția consulară nu s-au aplicat decît din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu instalarea consulilor ruși și austrieci la București și Iași. Începînd, deci, din anii 1781—1782, în Moldova, procesele dintre sudiți au fost *de drept* de competența tribunalelor consulare, cu apel la instanțe anume desemnate din țara lor de origine. Că lucrurile stăteau astfel ne-o dovedește faptul că primul consul al Austriei în Principate, Ignațiu Ștefan Raicevich, scurt timp după recunoașterea sa oficială de către Poartă (16 octombrie 1783), exercita efectiv funcția de judecător al litigiilor dintre sudiții austrieci.

Concludent în acest sens este documentul din 4 iulie 1784, în care este menționat procesul dintre doi păstori ardeleni, supuși austrieci, Ioniță

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Făgărăşanul şi comisul Coste, care se judeca de către agentul consular austriac din Principate, I. Şt. Raicevich [1]. Există şi alte menţiuni documentare, care atestă faptul că procesele civile dintre doi sudiţi de aceeaşi naţionalitate se judecau în Moldova de către consuli, după legile ţării de origine a sudiţilor [2].

Consulii erau singurii judecători nu numai ai comercianţilor, veniţi în interese de afaceri în Moldova, ci şi ai tuturor persoanelor aparţinînd naţiunii lor, în general, care se aflau temporar sau permanent în Principat.

Potrivit afirmaţiilor consulului prusian din Iaşi, C. A. Kuch, fiecare consul exercita în Principate „dreptul de jurisdicţie asupra supuşilor săi, care nu stăteau în nici o privinţă de-a dreptul sub autoritatea legilor din Moldova" [3].

Dreptul de jurisdicţie al consulului se exercita şi în procesele dintre sudiţii de naţionalităţi diferite, în speţă, sudiţii ruşi cu sudiţii austrieci [4]. În asemenea cazuri, consulul rus sau austriac se găsea într-una din următoarele situaţii : era judecător, cînd supusul său era pîrît, şi apărător, cînd acesta era reclamant. Sudiţii nemulţumiţi de hotărîrea instanţei consulare puteau face apel la Domnitor [5].

Constatăm, aşadar, că jurisdicţia consulară s-a aplicat şi în Moldova, începînd de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în procesele civile, comerciale şi penale dintre sudiţii de aceeaşi naţionalitate sau de naţionalităţi diferite. Aceasta nu înseamnă însă că jurisdicţia consulară s-a exercitat în Principate într-un mod similar ca în statele musulmane ale Imperiului otoman.

În Principate, datorită autonomiei lor judiciare, jurisdicţia consulară a cunoscut diferenţe substanţiale de aplicare. Acestea s-au vădit, în special, în cazul proceselor civile, comerciale sau penale dintre un sudit şi un pămîntean. Spre deosebire de Imperiul otoman, unde asemenea procese, mai ales la început, se judecau tot de consuli, în Principate acestea erau de competenţa instanţelor pămîntene, cu asistenţa consulului sau a dragomanului consulatului respectiv.

De asemenea, la noi n-au existat niciodată comisii sau tribunale mixte ca în Imperiul otoman, tribunale care judecau litigiile comerciale sau civile dintre un sudit şi un pămîntean.

Procesele civile sau comerciale dintre un sudit şi un moldovean au fost judecate întotdeauna de instanţele naţionale. După stabilirea consulilor străini în Principate a fost creată, în acest scop, o instanţă specială — Departamentul Pricinilor Străine. Departamentul judeca procesele civile dintre sudiţi şi pămînteni cu asistenţa consulului sau a dragomanului consulatului respectiv [6]. Numai în procesele penale dintre sudiţi şi pămînteni, Departamentul Pricinilor Străine se limita la primirea reclamaţiilor şi la completarea actelor.

---

[1] Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Agenţiei consulare austriece din Bucureşti, Pachet MCMI/4.

[2] Vezi procesul civil dintre sudiţii ruşi, Ivan Covateev şi Axinia Antonova, pentru o moştenire, judecat de consulatul rus din Iaşi, la 16 iulie 1860, după legile civile ruseşti, „Monitorul Oficial al Moldovei", II, 251, 16 august 1860, p. 905—906.

[3] C. A. Kuch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, Leipzig, 1844, traducere în lb. română de A. C. C[uza] în „Convorbiri literare", XXV, 1891, 8, p. 686.

[4] T. G. Bulat, *Varia*, în „Arhivele Basarabiei", III, 1931, 4, p. 291—293.

[5] *Ibidem*.

[6] Răspunsul Divanului Moldovei la ordinul oral al senatorului Kuşnikov cu privire la drepturile supuşilor austrieci, din 7/19 februarie 1810, în Hurmuzaki, *Documente*, XIX_2, p. 621—622. Vezi şi T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 291—293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Procesul era trimis apoi spre judecare la Departamentul Pricinilor Criminalicești [7].

Întrucît această procedură a provocat tergiversări în procese, Domnitorul Ioniță Sandu Sturza, la 10 august 1827, a hotărît ca Departamentul Pricinilor Străine să nu se mai amestece în procesele penale, urmînd ca orice proces penal să fie deferit direct Departamentului Pricinilor Criminalicești, în urma intervenției consulatelor respective [8].

Instanța de apel pentru procesele judecate de Departamentul Pricinilor Străine era Divanul Domnesc prezidat de Domn, cea mai înaltă instanță judecătorească în Principate.

•

O chestiune demnă de interes este precizarea datei înființării Departamentului Pricinilor Străine în Moldova [8bis].

Există, în această privință, păreri diferite în istoriografia românească. V. A. Urechia fixează data de 1813, în vremea domniei lui Scarlat Calimach, în Moldova [9] și cu un an mai înainte în Țara Românească, în timpul domniei lui Nicolae Caragea [10].

I. C. Filitti se raliază acestei opinii [11]. Gh. Ungureanu înlătură, primul, afirmația respectivă, dovedind că existența Departamentului Pricinilor Străine este atestată documentar încă din anul 1801 [12]. Ulterior, pe baza unei cărți de judecată dată de Departament, la 29 februarie 1793, (descoperită în Arhivele Statului din Iași), C. Turcu fixează înființarea instanței speciale pnetru judecarea proceselor dintre sudiți și pămînteni după tratatul de la Șiștov (1791) [13].

În cele ce urmează, vom încerca, pe baza unui document inedit, să dovedim că, în Moldova, Departamentul Pricinilor Străine a funcționat înainte de tratatul de la Șiștov (1791), modificînd astfel părerea admisă pînă în prezent în istoriografia românească.

Este vorba despre o scrisoare inedită, din 18 iunie 1783, adresată de consulul general al Rusiei, Severin, din Iași, agentului consular austriac din Principate, Raicevich. Documentul se află în Biblioteca Academiei R.S.R., în arhiva Agenției consulare austriece din București" [14]. Prin scrisoarea respectivă, consulul rus informa pe agentul consular austriac din București că va înștiința *Departamentul Pricinilor Străine din Iași* (n.ns.) de tot ceea ce Raicevich i-a comunicat referitor la procesul lui Demeter Saphir (sic). Din alte documente, se constată că Demeter Saphir era negustor grec, fostă „raia" a Porții și că

---

[7] Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova (1741—1832)*, Iași, 1934, p. 55, 58. Exemple: vezi Arh. St. Iași, Condici K/342, f. 14.

[8] *Ibidem*, p. 59.

[8] bis Vezi Stela Mărieș, *Precizări relative la data înființării Departamentului Pricinilor Străine în Moldova*, în AIIAI, XVI, 1979, p. 445—447.

[9] V. A. Urechia, *op. cit.*, X B, p.330.

[10] *Ibidem*, vol. X A, p. 470.

[11] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 20.

[12] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 53—54.

[13] C. Turcu, *Arhiva Departamentului Pricinilor Străine, 1824—1832*, în *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, II, București, 1956, p. 26. Cartea de judecată din 29 februarie 1793 în procesul dintre spătarul Constantin Paladi și vechilul mănăstirii Nicoriță din Iași pentru moșiile Biceni și Balosinești, pe Simila, ținutul Tutova. I. Antonovici, *Documente Bîrlădene*, IV, p. 345—346.

[14] Bibl. Acad., Arhiva Agenției consulare austriece din București, Pachet MDCCCLXXIII/182, original limba franceză. Documentul a fost ulterior publicat de noi în: Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 445—447.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

devenise, în urma cererii sale, din 12 iulie 1779, cetățean austriac [15]. Documentul atestă, deci, existența Departamentului încă din 1783, ceea ce coboară cu zece ani data știută pînă în prezent. Nu se dau alte informații cu privire la procesul suditului austriac Saphir, judecat de Departament în 1783, la care a asistat, probabil, consulul rus, căci cel austriac nu era încă recunoscut oficial la acea dată. În pofida lipsurilor semnalate, documentul prezintă o netăgăduită valoare.

Presupunem că instanța respectivă a existat chiar anterior anului 1783. Înființarea acesteia poate fi pusă în legătură cu stabilirea consulatului rus (1781) și a Agenției consulare austriece (1782) în Principate, cînd s-a simțit necesitatea unei asemenea instanțe. Autonomia internă a Principatelor Române nu era compatibilă cu prezența unor judecători musulmani, care să judece procesele dintre sudiți și supușii nemusulmani ai Porții, cum se proceda în restul Imperiului otoman. Deosebirile de religie erau un puternic impediment ca un nemusulman să fie judecat de un cadiu. Probabil, datorită autonomiei judiciare de care se bucurau Moldova și Țara Românească, precum și din considerențe de ordin religios, a fost înființată instanța specială de judecare a proceselor dintre sudiți și pămînteni, care a funcționat neîntrerupt pînă la Regulamentul Organic. După 1831—1832, prin noua organizare judecătorească a țării, Departamentul Pricinilor Străine a fost desființat, unele din atribuțiile sale (cele administrative) au fost preluate de Secretariatul de Stat al Moldovei [15] (Postelnicia), iar cele judiciare au trecut în competența tribunalelor obișnuite. Acestea urmau să judece și pe supușii străini din Principate în pricinile pe care le aveau cu pămîntenii [17].

Din arhiva Departamentului Pricinilor Străine, care s-a mai păstrat după incendiul din anul 1827 de la Iași, se pot cita numeroase exemple de litigii între pămînteni și sudiți judecate de Departament [18]. Pentru perioada mai veche au rămas doar mențiuni [19].

Activitatea Departamentului, ca instanță de judecată a proceselor dintre pămînteni și sudiți, a fost atît de intensă în perioada administrației rusești, ce a urmat războiului ruso-turc (1828—1829), încît Departamentul a fost nevoit să ceară lui Pahlen, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Româ-

---

[15] *Ibidem*, Pachet MDCCCLXXII/2. În 1766, Saphir Demeter este menționat printre negustorii lipscani din Moldova debitori ai firmei prusiene Reitemeyer din Magdeburg. Vezi N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria Românilor*, II, București, 1895, p. 387. La 22 ianuarie 1784, Demeter Constantin Saphir cerea, printr-un memoriu adresat Împăratului Austriei, ca, atît el cît și alți negustori sudiți imperiali, să fie scutiți de plata unei vămi mai mari de 3% în Principate. *Idem*, Pachet MDCCCLXX/281.

[16] Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 53.

[17] Vezi art. 297 din Cap. VIII al Regulamentului Organic al Moldovei, în *Analele Parlamentare*, I$_2$, p. 199.

[18] Arh. St. Iași, Condica K/342, f. 172. Nota Departamentului Pricinilor Străine, din 17 septembrie 1827, către Agenția consulară austriacă, prin care se menționează *hotărîrea dată prin judecată* de Departament în pricina dintre Nicolai Mihăilescu și supusul austriac din Iași, Ursu Jidovul, pentru o cîrciumă, cerîndu-se neîntîrziat aplicarea ei. Reclamantul Mihăilescu s-a prezentat cu o reclamație către Domnitor protestînd pentru neaplicarea hotărîrii judecătorești de către Agenția consulară austriacă. Alte exemple: *Ibidem*, K/342, f. 134v, 243 v—244v.

[19] „Carte" de întărire, din 5 noiembrie 1803, a hotărîrii date de Departamentul Pricinilor Străine în judecata dintre suditul austriac Vasile Flondor din Bucovina și moștenitorii lui Toader Manole sulgerul pentru părți din moșia Dumășeni, ținutul Dorohoi. Arh. St. Iași, Condici K/372, f. 114; vezi și semnalările documentare pentru anii 1801—1804 citate de Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 53, nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

neşti, suplimentarea numărului de funcţionari cu încă „un arhivar, un condicar, un copist şi un tălmaci rus“ [20].

În cazul cînd una din părţi era nesatisfăcută cu hotărîrea Departamentului Pricinilor Străine avea latitudinea să facă apel la Domnitor, care rejudeca pricina în Divan. Citãm, în acest sens: hotărîrea dată de Domnitorul Al. C. Moruz, la 28 aprilie 1792, în pricina de judecată dintre Zota Panaite, sudit rusesc, locuitor în Iaşi, şi cumnatul său, Dumitru Elefterie, pentru succesiunea lui Elefterie dascălul, proces care a fost rejudecat, întrucît suditul rusesc Zota Panaite a fost nemulţumit de hotărîrea „veliţilor boieri“ [21].

În procesele penale, după cum s-a arătat anterior, Departamentul Pricinilor Străine primea reclamaţiile, completa actele şi le trimitea spre judecare Departamentului Criminalicesc [22]. Acesta înştiinţa imediat consulatul de care depindea suditul pentru ca dragomanul sau delegatul consulului să asiste la interogatoriul pîrîtului şi la cercetările ce vor urma [23].

Citarea suditului la judecată se făcea prin intermediul consulului de care aparţinea.

„Dacă vreun sudit este pîrît de către un locuitor, el este adus la judecată prin ştirea Agenţiei, fără ştirea ei nu se duce“ — se arată într-un raport al Divanului Moldovei, din 7 februarie 1810, către Preşedintele Divanurilor Moldovei şi Valahiei, senatorul Kuşnicov [24], în care erau indicate regulile respectate la Departamentul Pricinilor Străine cu privire la sudiţii austrieci.

După cum am menţionat, deja, Departamentul a existat pînă la Regulamentul Organic, cînd au fost desfiinţate instanţele speciale pentru sudiţi.

•

După 1832, prin articolul 297 al Regulamentului Organic al Moldovei, se decide că supuşii străini sînt justiţiabili de instanţele locale pentru „toate pricinile şi judecăţile“ pe care le au cu pămîntenii.

Tribunalele de la ţinuturi judecau pricinile civile şi comerciale în primă instanţă. Se instituiau două Divanuri de Apel pentru toată ţara: Divanul de Ţara de Sus şi Divanul de Ţara de Jos (art. 320). Cea mai înaltă instanţă de apel era Divanul domnesc (art. 280).

Supuşii străini din Moldova erau, în majoritate, negustori, de aceea şi litigiile lor erau mai mult de natură comercială. Cînd era vorba de contestaţii comerciale între doi supuşi străini, aceştia se adresau consulului lor. În caz de litigii comerciale între un supus străin şi un pămîntean, judecau instanţele locale, cu asistenţa dragomanului.

Dezvoltarea tot mai accentuată a comerţului Moldovei, după 1829, mai ales, rolul crescînd din punct de vedere comercial al oraşului Galaţi, au determinat înfiinţarea, în 1833, a unui tribunal de comerţ. Acesta a funcţionat mai întîi în Iaşi şi apoi în portul de la Dunăre. Tribunalul respectiv avea

---

[20] Arh. St. Iaşi, *Documente*, Pachet 627/108.

[21] Arh. St. Iaşi, Colecţia Litere K 368, f. 20. Domnitorul hotărăşte ca Dumitru Elefterie să-şi păstreze partea dăruită încă din viaţă de tatăl său, iar restul averii să se împartă frăţeşte: jumătate să o ia Margarita, sora lui Dumitru Elefterie, soţia lui Zota Panaite, potrivit listei de zestre, iar cealaltă jumătate să o ia Dumitru Elefterie.

[22] Pentru exemple vezi Arh. St. Iaşi, Litere K/342, f. 492v, 495.

[23] Vezi şi art. 19 din *Condica criminalicească cu procedura ei din Moldova (1820 şi 1826)*, publicată de Ştefan Gr. Berechet, Chişinău, 1928, s. II, p. 4.

[24] T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

îndatorirea să judece toate litigiile referitoare la acte de comerț dintre negustori (art. 334, 335, 336). La Arhivele Statului din Iași există o întreagă arhivă a activității desfășurată de această instanță. Numeroase dosare se referă la procese dintre negustori pământeni și sudiți [25]. De competența Tribunalului de comerț erau litigiile pînă la suma de 20 000 lei (art. 338).

Spre deosebire de procedura urmată la celelalte instanțe din ținuturi, apelul se făcea direct la Divanul domnesc (art. 340).

În 1845, a fost mărit numărul membrilor Tribunalului de comerț de la 3, cîți erau pînă atunci, la 5, dintre care doi puteau să fie aleși „dintre străinii cei mai capitaliști" din Galați [26].

La procesele dintre negustorii pământeni și sudiți, judecate de Tribunalul de comerț din Galați, asista, întotdeauna, dragomanul consulatului respectiv [27].

Asistența consulului sau a delegatului consular la procesele dintre sudiți și pământeni era, după cum am mai arătat, obligatorie. Fără participarea consulului și fără cooperarea interpretului nu se putea face instrucția procesului. De asemenea, nu se putea pronunța o hotărîre judecătorească în procesele dintre sudiți și pământeni.

În Principat, asistența consulului sau a dragomanului la procesele mixte s-a introdus odată cu înființarea consulatelor străine. Trebuie înlăturată părerea, admisă pînă acum, că numai din timpul administrației rusești în Principate (1808—1812) s-a stabilit obiceiul ca la procesele împricinaților străini să asiste consulul sau delegatul acestuia [28].

În Moldova, asistența consulului la procesele mixte se constată documentar încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, odată cu înființarea consulatului rus în Principatele Române [29].

Prezența consulului este consemnată documentar nu numai în fața Departamentului Pricinilor Străine și a Tribunalului de comerț, dar chiar și în fața celei mai înalte instanțe judecătorești din Principate, Divanul Domnesc [30].

Asistența consulară constituia un privilegiu juridic foarte important, deoarece aducea, nu odată, sudițului cîștig de cauză în proces.

După cum rezultă din cele prezentate, privilegiile juridice ale sudiților erau însemnate. Ele asigurau sudițului un regim juridic de favoare. Consulii

---

[25] Există numai pentru supușii Sardiniei din Galați, pentru casa comercială a fraților Pedemonte, 12 dosare referitoare la procesele acestora cu negustorii pământeni judecate de Tribunalul de comerț din Galați, în perioada 1833—1841. Vezi Arh. St. Iași, Tr. 90, op. 104, dosar 99 ; Tr. 280, op. 307, dosar 11 ; Tr. 351, op. 382, dosar 32 ; Tr. 486, op. 529, dosar 4,8 ; Tr. 500, op. 543, dosar 24 ; Tr. 695, op. 771, dosar 65 ; Tr. 754, op. 849, dosar 26 ; Tr. 847, op. 964, dosar 12 ; Tr. 1166, op. 1320, dosar 31, 32 ; Tr. 1654, op. 1886, dosar 37. Semnalăm și din fondul Secretariatului de Stat al Moldovei cîteva dosare conținînd procese comerciale judecate de Tribunalul de comerț din Galați, în anii 1839—1845 ; dosar 554 (Procesul supusului sard., Lamberti, din Galați, cu debitorul său Frederic Krauss), dosar 1361 (Procesul supusului britanic Giovani Inglesi cu comisul Gheorghe Constantin, pentru 250 kile de grîu).

[26] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1 450, f. 4—6 ; vezi și *Ibidem*, dosar 1596, f. 4, 58 — proiectul din 12 ianuarie 1846 pentru suplimentarea persoanelor din completul Tribunalului de comerț din Galați.

[27] *Ibidem*, dosar 673, f. 5 ; dosar 1220, f. 1—15.

[28] V. A. Urechia, *op. cit.*, X, A, p. 601 ; I. C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor...*, p. 341.

[29] Bibl. Acad., Arhiva Agenției consulare austriece din București, Pachet MDCCCLXXIII/182. Vezi scrisoarea consulului rus din Iași, Severin, din 18 iunie 1783, adresată agentului consular austriac din București, I. Șt. Raicevich.

[30] Arh. St. Iași, Condica K/370, f. 76—77. Carte de judecată din anul 1803, dată de Divanul Domnesc în procesul dintre Zota pământean și supusul rus din București, Cuțovschi, pentru o sumă de bani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

străini, prin interpretări arbitrare ale capitulațiilor, prin ingerințe continui în domeniul justiției, au depășit privilegiile juridice conferite inițial sudiților prin tratate.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm, pe de o parte, unele aspecte ale jurisdicției consulare, în care s-au manifestat în mod deosebit ingerințele consulare în justiția țării, iar, pe de altă parte, să arătăm poziția autorităților locale față de extensiunea abuzivă a jurisdicției consulare în Moldova.

O gravă ingerință a constituit-o prezența consulului sau a delegatului consular (dragomanul) la judecarea proceselor dintre sudiți și pămînteni.

Din dreptul de a asista pe conaționalii lor în fața instanțelor locale, consulii au pretins că aveau și dreptul de a participa la deliberările judecătorilor, adică la judecarea propriu-zisă a procesului și la pronunțarea hotărîrii. Aceasta reprezenta o încălcare flagrantă a prevederilor regulamentare, care stipulau că delegații consulari aveau dreptul să asiste pe supușii lor înaintea instanțelor țării numai în timpul examinării cauzelor, nu și în acel al deliberărilor [31].

În perioada regulamentară, în special, dragomanul consulatului britanic din Iași și viceconsulul britanic din Galați formulau asemenea pretenții și declarau că nu recunosc deciziile instanțelor locale privitoare la supușii britanici, rostite fără participarea lor [32].

În 1840, viceconsulul britanic din Galați a ridicat o pretenție și mai îndrăzneață: de a examina sentința dată de Tribunalul de comerț din Galați în procesele sudiților britanici și de a hotărî asupra valabilității acesteia [33]. Autoritățile moldovene, prin Secretarul de Stat, N. Suțu, au dat o ripostă demnă pretențiilor neîntemeiate ale agenților consulari britanici [34].

Prin rezoluția Sfatului Administrativ al Moldovei, din noiembrie 1844, se punea în vedere consulului britanic din Iași, Samuel Gardner, că dragomanul consulatului are dreptul să asiste numai la instrucția proceselor dintre sudiți și pămînteni, nu și la dezbaterile judecătorești, care, potrivit legilor țării, „sînt apărate de orice contestare din partea dragomanilor" [35].

Domnitorul Mihai Sturza însuși a luat poziție împotriva unei pretenții asemănătoare a consulului rus de la Iași, Karl Kotzebue, în procesul supusului rus P. Panu cu postelnicul Mavrocordat [36].

Totuși, pînă la urmă, punctul de vedere al consulilor a triumfat. În anul 1845, în urma cererii Agenției consulare austriece și pe baza unui ordin verbal al Domnitorului Mihai Sturza s-a admis ca dragomanii să fie primiți la deliberările judecătorilor în procesele sudiților cu pămîntenii [37]. Dispoziția a rămas în vigoare pînă în timpul domniei lui Al. I. Cuza, cînd, printre primele măsuri de consolidare a autonomiei judiciare a Principatelor Unite, s-a decis înlăturarea dragomanului de la deliberările judecătorești.

---

[31] Vezi art. 327, capitolul VIII (Rînduiala judecătorească) din Regulamentul Organic al Moldovei în *Analele Parlamentare*, I_2, p. 204.

[32] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 371, f. 160—161, dosar 1220, f. 2, 15.

[33] *Ibidem*, dosar 673, f. 3.

[34] *Ibidem*, dosar 371, f. 160.

[35] *Ibidem*, dosar 1220, f. 7, 15.

[36] Hurmuzaki *Documente*, Supliment I_4, p. 216—217. Vezi memoriul din 7 octombrie 1833 adresat de Mihai Sturza consulului rus din București, baronul Rückmann.

[37] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1220, f. 23; Scarlat Pastia, *Adunare completă de așezămintele judecătorești date în ramul decanic în curs de 12 ani*, 2, Iași, 1856, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Hotărîrea Ministerului de Justiție al Moldovei, din 9 iunie 1859, prin care se interzicea asistența dragomanului la deliberările magistraților a fost aprobată de presa românească a vremii [38] și combătută de consulii străini [39]. Ea a pus capăt unui grav abuz, dăunător bunului mers al justiției naționale.

*

Consulii străini din Moldova, interpretînd abuziv tratatele încheiate de Puterile europene cu Poarta, pretindeau ca sudiții infractori să fie judecați de instanțele consulare și pedepsiți în țara de origine a vinovatului. Ei nu voiau să admită judecarea sudiților și punerea în executare a sentințelor penale de către autoritățile pămîntene. Or, în virtutea autonomiei judiciare de care beneficiau Principatele Române, crimele și delictele comise de străini se judecau de instanțele locale, conform legilor locale. Executarea sentinței se făcea de către ocîrmuirea pămînteană, în țară. Acest principiu era înscris în Condica penală a Moldovei din 1820—1826 (art. 19) [40].

Începînd din anul 1841, Austria a cerut ca supușii austrieci care au comis o infracțiune în Moldova să fie predați Agenției consulare austriece [41]. Aceasta trebuia să-i trimită peste hotar, împreună cu sentința de condamnare. Executarea sentinței urma să aibă loc în Austria. Curînd după aceea, în anii 1844—1845 [42], Agenția austriacă din Iași a pretins ca tribunalele țării să se limiteze numai la instrucția procesului în care era implicat un sudit imperial, iar actele instrucției să-i fie remise pentru a fi trimise împreună cu acuzatul în țara de a cărei jurisdicție depindea acesta din urmă, pentru ca procesul să fie judecat definitiv în Austria.

În sprijinul pretențiilor sale, agentul austriac Eisenbach invoca prevederile articolului 2 ale tratatului de la Șistov (1791). După părerea consulului, vinovații supuși austrieci trebuiau, în baza tratatului, să fie predați autorităților austriece spre a fi judecați și pedepsiți. În realitate, tratatul de la Șistov nu conținea o atare prevedere. El confirma numai vechile privilegii acordate prin tratatele precedente.

Cererea consulului austriac însemna, de fapt, tendința de sustragere a sudiților austrieci de sub jurisdicția tribunalelor pămîntene pentru infracțiunile săvîrșite în Moldova. Aceasta reprezenta, indiscutabil, o gravă încălcare a dreptului de jurisdicție asupra sudiților, exercitat în mod constant pînă atunci de tribunalele locale. De subliniat este faptul că instanțele moldovene au exercitat dreptul de jurisdicție asupra sudiților chiar și în materie penală, cu singura deosebire că executarea sentinței era lăsată în sarcina statului de origine a celui condamnat.

Atitudinea Austriei în această împrejurare dovedea lipsa totală de încredere în justiția moldovenească. Deși abuzivă, cererea Agenției consulare austriece a fost, pînă la urmă, satisfăcută, în parte. La 30 ianuarie 1845, Domnitorul Mihai Sturza, de teama de a nu provoca supărarea puternicului vecin,

---

[38] „Tribuna Română", Iași, 11 iunie 1859.

[39] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 88, f. 49—50.

[40] *Condica criminalicească cu procedura ei din 1820 și 1826, Legi românești*, publicată de Ștefan Gr. Berechet, Chișinău, 1928, S. II., p. 4.

[41] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 916, f. 1—1v. Mențiune la Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 428.

[42] Arh. St. Iași, Tr. 955, op. 1097, dosar 242, f. 165; Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 612—614.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a dispus ca ori de cîte ori se va trimite în Austria vreun condamnat spre a-şi executa pedeapsa să se trimită şi actele instrucţiei procesului [43].

Prin măsura decretată de Mihai Sturza s-a introdus un grav abuz, care a dăinuit pînă în vremea domniei lui Al. I. Cuza.

Accentuarea luptei împotriva regimului capitulaţiilor în Principate, după înfăptuirea actului de la 24 ianuarie 1859, a înlesnit punerea în aplicare a principiului pedepsirii supuşilor străini în ţară, conform sentinţelor date de tribunalele pămîntene.

Un merit deosebit, în acest sens, l-a avut Al. Papiu Ilarian, în calitatea sa de jurisconsult al statului moldovean. În februarie 1861, el a prezentat Ministerului Dreptăţii observaţii referitoare la sentinţele Curţii Criminale din Iaşi rostite în procesele unor supuşi austrieci, care comiseseră infracţiuni împotriva unor pămînteni [44]. Sentinţele respective urmau să fie executate în Austria, după extrădarea vinovaţilor.

Printr-o temeinică argumentare juridică, îmbinată cu o permanentă grijă pentru afirmarea suveranităţii naţionale şi a demnităţii tribunalelor pămînteane, Al. Papiu Ilarian a pus în evidenţă ilegalitatea extrădării infractorilor străini. El a cerut cu energie ca sudiţii vinovaţi să fie pedepsiţi în Moldova, unde comiseseră infracţiunea şi numai după executarea pedepsei să fie extrădaţi în Austria.

Pe baza justelor observaţii prezentate de Al. Papiu Ilarian, la 26 aprilie 1861, Ministerul Dreptăţii a înaintat un raport Domnitorului Al. I. Cuza cerînd ca sentinţele date de Curtea Princiară să fie executate în Moldova, „după cum se şi urmează în ţara surorâ" [45].

Precizarea de la urmă arată că, în Ţara Românească, se aplicau, deja, sentinţele tribunalelor pămînteane referitoare la infractorii străini.

Prin rezoluţia domnească din 2 mai 1861, pusă pe raportul citat, s-a aprobat cererea Ministerului Dreptăţii şi s-a dispus executarea în ţară a sentinţelor referitoare la infractorii străini [46]. Drept urmare, Curtea de Casaţie din Bucureşti a casat sentinţele instanţelor judecătoreşti din Moldova, care admiseseră extrădarea criminalilor străini [47].

Măsurile menţionate, la care s-a adăugat intrarea în vigoare, la 22 aprilie 1865, a noului Cod penal [48] (art. 5) au pus capăt definitiv privilegiilor supuşilor străini în materie de jurisdicţie, desfiinţînd situaţia excepţională de care aceştia beneficiaseră pînă atunci în Principatele Române.

Autorităţile locale au luptat şi împotriva extensiunii arbitrare a jurisdicţiei consulare în materie de falimente şi succesiuni [48bis]. În special, consulatul Austriei, care avea cei mai numeroşi sudiţi în Moldova, a manifestat, începînd din anul 1848 [49], intenţia de a sustrage falimentele supuşilor austrieci care aveau creditori pămînteni de sub jurisdicţia locală. Consulii austrieci

---

[43] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 612. Ordinul respectiv a şi fost aplicat începînd din februarie 1845. *Ibidem*, p. 612.

[44] „Românul", 13 august 1861, V, p. 715.

[45] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 1386—1387.

[46] *Ibidem.*

[47] „Românul", 9 mai 1863, p. 407.

[48] I. C. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile României vechi şi noi*, Bucureşti, 1873, p. 304 ; C. Hamangiu, *Codul general al României*, I, ed. a II-a, Bucureşti, 1907, p. 804.

[48] bis Vezi Stela Măries, *National Rebirth and the Abolition of the Capitulation System in Romania*, în „Nouvelles Études d'Histoire", II, Bucureşti, 1980, p. 67—76.

[49] Scarlat Pastia, *Codul judiciar pentru tribunalele din Moldova*, 3, Iaşi, 1862, p. 1248—1249.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

susţineau că falimentele supuşilor imperiali sînt de exclusiva competenţă a tribunalelor consulare.

Potrivit opiniei agentului austriac din Iaşi, Eisenbach, expusă pe larg într-un memoriu rămas inedit, din 18 februarie 1850, adresat Domnitorului Grigore Ghica [50], instanţa consulară era singura competentă să se ocupe de falimentul unui sudit austriac, *chiar dacă între creditori s-ar fi aflat şi moldoveni* (sublinierea noastră). Memoriul a fost examinat de Sfatul Extraordinar al Moldovei, prezidat de însuşi Domnitor. Comentariul Sfatului, în această împrejurare, a însemnat o replică fermă dată pretenţiilor arbitrare ale consulilor austrieci. Concluziile cuprinse în *încheierea* Sfatului Administrativ al Moldovei, din 27 iunie 1850 [51], puneau în evidenţă, pe baza unei solide argumentări juridice, totala netemeinicie a tezei susţinute de consulul Eisenbach, precum şi inconvenientele la care ar da naştere admiterea competenţei exclusive a consulilor austrieci în falimente în care ar exista şi interese moldovene.

Manifestînd cu tărie hotărîrea guvernului de a nu tolera extensiunea abuzivă a jurisdicţiei consulare, Sfatul extraordinar al Moldovei declara, cu justeţe, pe baza principiilor dreptului public european : „nu este admis nicăieri de către vreun stat ca vreo putere străină să aibă influenţă de jurisdicţie în alt stat străin asupra supuşilor acesteia, pentru că o asemenea primire nu ar fi alta decît stat în stat" [52].

În cadrul acţiunii de îngrădire a jurisdicţiei consulare în materie de falimente, succesiuni etc, un merit deosebit l-a avut însuşi Domnitorul moldovean, Grigore Ghica, care a ţinut piept pretenţiilor abuzive ale consulilor austrieci, opunîndu-se oricărei încălcări a autonomiei judiciare a ţării. El a informat Poarta despre tendinţele consulilor austrieci de a sustrage falimentele supuşilor imperiali, care aveau creditori indigeni, de sub jurisdicţia tribunalelor locale. Într-un amplu şi documentat memoriu, din 27 septembrie 1851 [53], rămas inedit, adresat Ministrului de Externe al Turciei, Ali paşa, Grigore Ghica reclama că „de cîţiva ani" Curtea Austriei n-a încetat să pretindă ca, în cazurile de faliment, clasificarea creditorilor să fie făcută de către autoritatea consulară, chiar dacă între creditori s-ar fi aflat şi indigeni. Domnitorul considera, pe drept, o asemenea pretenţie abuzivă şi insista pe lîngă Poartă pentru respingerea ei. De asemenea, el făcea cunoscut la Viena, prin intermediul agentului său, baronul Zedlitz, că nu aprobă pretenţiile arbitrare ale consulilor austrieci. Relevînd absurditatea acestora, Grigore Ghica întreba în scrisoarea adresată baronului Zedlitz : „unde va fi chemat moldoveanul lezat în drepturi : la Viena, la Paris, la Londra şi ce va deveni în acest caz autonomia ţării ?" [54]. Domnitorul Moldovei respingea categoric pretenţiile Austriei, declarînd că avea „sacra îndatorire de a apăra drepturile ţării [55].

Cu toate acestea, în perioada ocupaţiei austriece a Principatelor, Agenţia consulară austriacă a impus în practică punctul ei de vedere. În 1855, consu-

---

[50] Arhiva M.A.E., vol. 62, dosar 20, f. 81—89.

[51] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 1246—1256 ; „Monitorul Oficial", 105, februarie 1860

[52] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 1253.

[53] Bibl. Acad., Mss. rom., 1030, f. 180, 189—189v. Memoriul Domnitorului Grigore Ghica, din 27 septembrie 1851, adresat lui Ali paşa, este inedit. A fost descoperit şi pe larg comentat de L. Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, Bucureşti, 1972, p. 253—256.

[54] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, Bucureşti, 1963, p. 104—106.

[55] *Ibidem*, p. 106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

latul general al Austriei a comunicat, pentru prima dată, tribunalului de comerț din București că falimentele supușilor austrieci vor fi tratate pe viitor în cancelariile consulare, iar în 1857 el a exercitat efectiv aceste drepturi, intitulîndu-se, în publicațiile de faliment, ca „tribunal de faliment" [56].

După exemplul Agenției consulare austriece și consulatul Angliei, la 1858, și-a arogat dreptul de a judeca falimentele supușilor săi [57]. Această situație, pe care am semnalat-o pentru Țara Românească, se constată și în Moldova.

La 27 mai 1859 [58], se protesta, în presa locală ieșeană, împotriva „ingerințelor arbitrare" ale Agenției consulare austriece în falimentul supusului austriac Zamfirovici, care avea numeroși creditori pămînteni.

Consulii străini, în special Agentul austriac, nu numai că sustrăgeau falimentele supușilor lor, care aveau creditori pămînteni, de sub jurisdicția autorităților locale, dar interveneau chiar în falimentele unor pămînteni, trimițînd dragomanii să întocmească inventarul averii falitului, deoarece unul din conaționalii lor era interesat în faliment [59].

Nu numai consulii din Iași, dar și staroștii de prin ținuturi săvîrșeau felurite abuzuri în materie de falimente. Astfel, la 20 decembrie 1851, Ministerul Dreptății trebuia să respingă cererea, pe cît de ciudată pe atît de arbitrară, a stărostiei britanice din ținutul Dorohoi de a i se acorda, pentru anumite cheltuieli de cancelarie, 3% din suma rezultată în urma vînzării publice a averii falitului Panaioti Macri, supus britanic [60].

Sustragerea falimentelor supușilor austrieci de sub jurisdicția instanțelor locale nu era lipsită de consecințe economice defavorabile Principatelor. Trebuie avut în vedere numărul însemnat de supuși austrieci care făceau comerț în Principate (la care se adăugau așa-zișii „protejați austrieci", proveniți din rîndul pămîntenilor), la ale căror falimente, cinstite sau frauduloase, erau interesați, nu o dată, comercianți sau boieri pămînteni. Potrivit afirmației lui Felix Colson, prin numeroasele bancrute ale sudiților austrieci, care s-au succedat în perioada 1819—1839, Austria a scos din țară capitalurile boierilor, făcîndu-i tributari industriei și comerțului său [61].

Afirmația lui Colson rămîne valabilă și pentru deceniile următoare, în care influența economică a Austriei asupra Principatelor Române s-a accentuat.

Față de extinderea arbitrară a jurisdicției consulare în materie de falimente, autoritățile locale au luat măsuri concrete de îngrădire. Semnificativă, în acest sens, este circulara Ministerului Dreptății din Moldova, din ianuarie 1859 [62], dată la scurt timp după actul Unirii, adresată judecătorilor din ținuturi, prin care acestea erau înștiințate că, „după legi", falimentele supușilor străini cu creditori pămînteni erau de competența instanțelor locale. În consecință, judecătoriile ținutale erau invitate să nu mai întrețină o corespondență zadarnică, în asemenea cazuri, cerînd dezlegări, ci să treacă neîntîrziat la „lucrarea legiuită".

De asemenea, nu întîmplător, în februarie 1860 [63], a fost republicată, în „Monitorul Oficial", „încheierea" Sfatului Administrativ al Moldovei, din

---

[56] *L'Autriche dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1858, p. 13.
[57] *Ibidem*, p. 14.
[58] „Steaua Dunării", Iași, IV, din 27 mai 1859, 109, p. 425.
[59] Bibl. Acad., Mss. rom., 1030, f. 167v.
[60] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 912—913.
[61] Felix Colson, *De l'Etat présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1839, p. 325.
[62] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 1256.
[63] *Ibidem*, p. 1246—1256.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

27 iunie 1850. Guvernul Cuza dădea astfel o ripostă pretențiilor reafirmate de consuli prin nota colectivă din 17/29 iunie 1859 adresată Secretariatului de Stat al Moldovei [64].

Încercările consulilor de extindere arbitrară a jurisdicției consulare, fie prin sustragerea falimentelor și succesiunilor supușilor lor de sub autoritatea instanțelor locale, sau a infractorilor străini de sub jurisdicția tribunalelor pământene, fie prin imixtiunile dragomanilor în judecarea propriu-zisă a proceselor sudiților, au întîmpinat, în permanență, o rezistență dîrză din partea guvernelor țării. Apărarea autonomiei judiciare și administrative în fața încălcărilor agenților străini a fost o constantă a politicii Domnitorilor și a guvernelor Principatului. O probează memoriile adresate de Ioniță Sandu Sturza și Grigore Ghica Porții sau cabinetelor europene. O confirmă actele oficiale interne, ca „încheierea" Sfatului Extraordinar al Moldovei, din 27 iunie 1850, deja menționată, precum și vasta corespondență dintre Secretariatul de Stat al Moldovei și agenții străini. Confruntarea de opinii între consuli și autoritățile locale în materie de falimente [65], succesiuni [66], infracțiuni [67] nu poate fi privită numai ca o strictă controversă pentru stabilirea competenței uneia sau alteia dintre instanțe. Aceasta a fost o luptă mult mai profundă și complexă de apărare a autonomiei interne a Principatelor în fața extinderii abuzive a regimului capitulațiilor.

Așa după cum, în 1851, Domnitorul Grigore Ghica, pe drept, a observat, cea mai mare parte a clauzelor capitulațiilor erau căzute în desuetudine și erau incompatibile cu autonomia administrativă și judiciară a Moldovei [68]. Printre acestea, Domnitorul menționa și dreptul de apel la Cosstantinopol invocat de consuli în favoarea sudiților lor pentru procesele ce depășeau suma de 3 000 aspri (o sumă derizorie la jumătatea secolului trecut). În aceeași categorie intrau, adăugăm noi, dreptul revendicat de consuli de a administra în exclusivitate succesiunile și falimentele sudiților, de a judeca infracțiunile și de a executa sentințele ș.a. Toate aceste pretenții ale consulilor străini, bazate pe interpretări arbitrare ale tratatelor încheiate de Puterile europene cu Poarta în secolele XVI—XVIII, erau inadmisibile în condițiile organizării politice și judiciare a Moldovei, la jumătatea secolului al XIX-lea. De aici și rezistența Principatelor Române față de regimul capitulațiilor și acțiunea permanentă pentru desființarea jurisdicției consulare, obiectiv complex asupra căruia vom stărui mai îndeaproape în paragraful următor.

3. *Lupta pentru abolirea jurisdicției consulare în Principatele Române*

Începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la realizarea independenței de stat, desființarea jurisdicției consulare a stat în centrul atenției guvernelor Moldovei și Țării Românești, fiind indisolubil legată de lupta

---

[64] *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 496.

[65] Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 1248—1249 ; Bibl. Acad., Mss. rom., 1030, f. 181—185.

[66] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 201, f. 1, dosar 824, f. 11, dosar 742, f. 51, dosar 513 ; Ministerul de Justiție, Tr. 1756, op. 1990, dosar 1103, f. 2—2v ; Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Țării Românești, Pachet 63, dosar 1536/27.

[67] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 504, f. 244 ; Tr. 955, op. 1097, dosar 242, f. 123, 165 ; Scarlat Pastia, *op. cit.*, p. 612—613.

[68] Bibl. Acad., Mss. rom. 1030, f. 180, 189—189v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pentru afirmarea dreptului de autonomie al Principatelor Române și de cucerirea neatîrnării naționale [1].

Abolirea jurisdicției consulare în Principate, aspect distinct și dominant al luptei împotriva regimului capitulațiilor, s-a desfășurat în decurs de peste un secol, îmbinînd acțiunea internă cu lupta diplomatică pe plan extern și îmbrăcînd forme din cele mai variate. Astfel, prin măsuri interne speciale, cum a fost crearea Departamentului Pricinilor Străine, s-a întărit autoritatea instanțelor locale, singurele competente să judece procesele supușilor străini cu pămîntenii. Pe această linie, s-au înscris și dispozițiile speciale înserate în Codul Calimach (§ 46) și în Codul penal al Moldovei din 1820 — 1826, care prevedeau că „supușii străinelor stăpîniri se judecă și se pedepsesc după legiuirea acestor pravile, însă se va da de știre către consulatul respectiv pentru ca atunci cînd i se va lua tacrirul (interogatoriul — *n. ns.*) să fie de față unul din cinovnicii consulatului" [2].

Reclamațiile Domnitorilor către Poartă, începînd cu mai puțin cunoscutele memorii ale lui N. Caragea și Al. C. Mavrocordat, din 4 noiembrie 1784 [3], continuînd cu „plîngerea" lui Ioniță Sandu Sturza, din anul 1826, împotriva abuzurilor sudiților din Moldova și terminînd cu memoriul lui Grigore Ghica, din 27 septembrie 1851 [4], către Ali pașa, Ministrul de Externe al Turciei, au vizat același scop : demascarea abuzurilor consulilor și desființarea jurisdicției consulare în Principate.

În același timp, Domnitorii sesizau cabinetele de la Petersburg și Viena asupra traficului cu patente de protecție acordate de consuli contribuabililor pămînteni. Sînt semnificative, în acest sens, observațiile Domnitorului Al. Suțu, din 4/16 mai 1802, înaintate ambasadei ruse de la Constantinopol [5] și scrisoarea Domnitorului Ioniță Sandu Sturza, din 8 mai 1825 [6], adresată principelui Metternich.

Supunerea supușilor străini din Principate la tribunalele, legile și poliția țării apare constant în memoriile boierilor moldoveni și munteni din primul pătrar al secolului al XIX-lea. Deja, la 1800, banul Racoviță cerea să fie îngrădită „această obrăznicie nesuferită și neînfrînată a hoților acestora de sudiți" [7].

Memoriile boierilor moldoveni către Poartă, din anul 1824 [8], înscriu ca un deziderat de seamă supunerea străinilor la legile țării. De asemenea, cu ocazia discutării în Divanul Moldovei, în iunie 1824, a garanțiilor pentru păstrarea ordinei interne cerute de Poartă, în cazul retragerii parțiale a trupelor turcești de ocupație din Principat, mica boierime a cerut ca străinii să fie supuși tribunalelor și legilor țării, fără de care nu se putea da nici o garanție de păstrare a ordinei interne [9].

---

[1] Vezi Stela Mărieș, *Abolirea jurisdicției consulare în România — parte integrantă a luptei pentru independență națională*, în „Revista de istorie", XXX, 1977, 1, p. 5—21.

[2] *Condica criminalicească cu procedura ei din 1820 și 1826*, publicată de Șt. Gr. Berechet, Chișinău, 1928, p. 4.

[3] Bibl. Acad., Arhiva Agenției consulare austriece din București, Pachet MCMXII/4.

[4] Bibl. Acad., Mss. rom., 1030, f. 180, 189—189 v.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, (serie nouă), IV, p. 368—370.

[6] I. C. Filitti, *Corespondența domnilor și boierilor români cu Metternich și Gentz...*, p. 1006—1007.

[7] V. A. Urechia, *op. cit.*, IX, p. 242—244.

[8] Arh. St. București, Achiziții noi, Pachet CCLX/8, f. 1—4.

[9] Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 1159—1160 ; X, p. 592 ; *Istoria României*, 1964, III, p. 921.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Revoluţia de la 1848 aduce afirmarea pe plan european a aspiraţiilor de independenţă şi suveranitate ale ţărilor române. Independenţa naţională implica înlăturarea tutelei străine şi desfiinţarea tuturor limitărilor exercitării suveranităţii, de felul jurisdicţiei consulare. Revoluţionarii de la 1848, în frunte cu N. Bălcescu, au fundamentat teza caracterului contractual al relaţiilor Principatelor cu Poarta, pe care au răspîndit-o apoi în Occident, menţinînd-o în centrul atenţiei oamenilor politici [10].

Toate marile acţiuni diplomatice de emancipare de sub tutela străină şi de afirmare a suveranităţii naţionale, din secolul trecut, s-au întemeiat juridiceşte pe teza autonomiei interne a Principatelor în relaţiile cu Poarta. Printre acestea, s-a înscris şi încercarea de lichidare a jurisdicţiei consulare. De aceea, afirmarea dreptului de autonomie a Principatelor în dreptul public european a devenit o preocupare constantă a Domnitorilor români şi a fost adusă în discuţia cabinetelor europene îndată ce evenimentele internaţionale au înlesnit aceasta.

Izbucnirea războiului Crimeii şi redeschiderea „problemei orientale" a fost unul din acele evenimente care au făcut din autonomia Principatelor o chestiune internaţională. Între anii 1855—1858, aceasta a preocupat întreaga diplomaţie europeană. Prin protocolul nr. 3 din 19 martie 1855 al Conferinţei de la Viena s-a hotărît că Principatele dunărene, conform vechilor lor „capitulaţii" cu Turcia, vor continua să depindă de Poartă [11]. Astfel, pentru prima dată, oficial, într-un act internaţional, au fost recunoscute capitulaţiile Principatelor cu Poarta ca bază a relaţiilor lor cu puterea suzerană.

Importanţa momentului politic pentru soarta Principatelor a fost sesizată de Domnitorii români. Barbu Ştirbei, Domnul Ţării Româneşti, la începutul anului 1855, prin intermediul generalului Coronini, a adresat Curţii de la Viena un memoriu, în care, pe baza capitulaţiilor Principatelor cu Poarta, se demonstrau drepturile de autonomie ale acestora [12].

Este semnificativ de semnalat că însuşi generalul Coronini, la invitaţia Împăratului Franz Iosef [13], într-un documentat memoriu din 13 iunie 1855 [14], arăta că, în anumite condiţii, desfiinţarea jurisdicţiei consulare în Principatele Române este „de dorit" [15].

Congresul de la Paris, deschis la 25 februarie 1856, a consfinţit caracterul internaţional al chestiunii româneşti, iar prin art. XXII al tratatului semnat la 30 martie 1856 a stabilit că „Principatele Moldovei şi Valahiei vor continua să se bucure, sub suzeranitatea Porţii şi sub garanţia Puterilor contractante, de privilegiile şi imunităţile în a căror posesie se află... Nu va

---

[10] *Studii privind Unirea Principatelor*, Bucureşti, 1960 ; G. G. Florescu, *Unele aspecte ale concepţiei lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea ţărilor române*, în „Studii şi cercetări juridice", VI, 1961, 4.

[11] D. A. Sturdza, *op. cit.*, III, p. 627.

[12] I. I. Nistor, *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din iunie 1854 — martie 1857*, Cernăuţi, 1938, p. 527—558.

[13] I. Ionescu-Dolj, *op. cit.*, p. 31, opinează că împăratul Franz Iosef a fost sesizat de raportul Domnitorului Ştirbei. În consecinţă, a scris generalului Coronini să-i alcătuiască un raport cu privire la dreptul de jurisdicţie şi de protecţie al tuturor consulilor străini asupra supuşilor lor în Principate.

[14] *Ibidem*, p. 3—39 ; I. I. Nistor, *op. cit.*, p. 749—760.

[15] „...o desfiinţare a jurisdicţiei consulare ar fi conjugată cu mai puţine pericole ca o încercare similară în Turcia, iar dacă se iau în considerare relele care rezultă din situaţia de excepţie a consulatelor străine şi chiar a celor proprii, pentru interesele austriece în Principate, atunci desfiinţarea acestora apare, sub anumite condiţii (drept) de dorit", *Ibidem*, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

exista nici un drept particular de ingerință în afacerile lor interioare" [16]. De asemenea, prin art. XXII al tratatului, Poarta se angaja să conserve Principatelor „o administrație independentă și națională, precum și deplina libertate de cult, de legislație, de comerț și de navigație" [17].

Era recunoașterea oficială de către acest forum internațional a autonomiei interne a Principatelor Române. Totuși, tratatul de la Paris n-a suprimat regimul capitulațiilor în Principate, ci l-a menținut sub rezerva „imunităților și a privilegiilor" Principatelor. Prin dispozițiile sale (art. XXIV care prevedeau convocarea Divanurilor Ad-hoc în fiecare Principat), tratatul a deschis însă calea spre o manifestare oficială, internă, a voinței poporului român de desființare a jurisdicției consulare.

În Principate, abolirea jurisdicției consulare devine o chestiune la ordinea zilei. Ea figurează în programul Comitetului electoral al Unirii din Iași, din 1/13 martie 1857 [18] și a fost dezbătută în Divanul Ad-hoc al Moldovei.

Chestiunea s-a pus în Divanul Ad-hoc al Moldovei în ședința din 6 noiembrie 1857, în care raportorul, Anastasie Panu, a prezentat un temeinic raport, bazat pe argumente istorice și juridice, cu privire la problema supunerii străinilor din Principate la jurisdicția țării [19].

Raportul a analizat din punct de vedere juridic aplicabilitatea capitulațiilor în Principate. Pentru combaterea lor, se apelează la capitulațiile proprii încheiate de Domnitorii români cu Poarta, la diferența dintre legile musulmane și cele romane, care au acționat în Principate. Raportul demonstrează că jurisdicția consulară, în forma prevăzută de capitulațiile puterilor europene cu Poarta și în extensiunea cunoscută în Imperiul otoman, n-a fost niciodată în vigoare la noi. Existența unor tribunale pământene și legile proprii Principatelor Române au limitat aplicarea ei. Amestecul consulilor în toate chestiunile privitoare la supuși, se notează în continuare în document, n-a fost pentru aceste țări decît o piedică ce a paralizat aplicarea legilor civile și penale naționale. În baza argumentelor juridice expuse în raport, întemeiate pe propriile capitulații și pe dreptul internațional, ca o concluzie logică, se degaja ideea necesității supunerii străinilor la jurisdicția țării [20].

Prin Divanul Ad-hoc al Moldovei, dorința românilor de desființare a jurisdicției consulare este oficial adusă la cunoștința comisarilor marilor Puteri din Comisia europeană de la București. Aceștia o iau în discuție. Comisarii Franței, Marii Britanii, Rusiei, Prusiei și Sardiniei au observat că problema comportă două aspecte :

1. reclamația Divanului Ad-hoc al Moldovei împotriva aplicării în mod absolut în Principate a tratatelor încheiate de Poartă cu Puterile europene, în ceea ce privește jurisdicția consulară ;

2. reclamația împotriva extensiunii abuzive a acesteia.

În privința primului aspect, comisarii amintiți au opinat că problema trebuie discutată de Puterile europene ; totodată, însă, au recunoscut că jurisdicția consulară dă loc la multe neajunsuri și că ar fi de dorit ca

---

[16] D. A. Sturdza, *op. cit.*, II, p. 1043. Vezi și G. Noradounghian, *op. cit.*, III, p. 77. Formula „privilegiile și imunitățile în a căror posesie se află" a dat naștere la interpretări diferite. În timp ce românii au văzut în ea o recunoaștere a autonomiei Principatelor, conform capitulațiilor încheiate de vechii Domnitori cu Poarta, Puterile europene au interpretat-o în sensul consfințirii libertăților de fapt, existente în acel moment.

[17] D. A. Sturdza, *op. cit.*, II, 1043—1044.

[18] *Idem*, IV, București, 1889, p. 40—41. Cf. *Istoria Românilor*, IV, p. 269.

[19] D. A. Sturdza, *op. cit.*, VI$_1$, p. 183—186.

[20] *Ibidem*, p. 191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aceasta să fie suprimată de îndată ce tribunalele țării vor oferi garanții suficiente [21].

În ceea ce privește aspectul al doilea, considerau că trebuiau luate urgente măsuri de constatare și de reprimare a abuzurilor consulare.

Este interesant de relevat poziția comisarului turc, care a aderat la principiul abolirii jurisdicției consulare în Principate, cu condiția ca Puterile europene să consimtă la desființarea acesteia și în Imperiul otoman [22].

O atitudine singulară a adoptat comisarul Austriei, Liehman, motivată de faptul că Imperiul habsburgic avea cei mai numeroși sudiți în Principate. El a arătat că dorința manifestată de Divanul Ad-hoc al Moldovei nu face parte din chestiunile pe care acesta avea dreptul să le discute. Firmanul de convocare a Divanului nu i-a recunoscut și dreptul de a cere revizuirea tratatelor internaționale. Cît privește exercițiul abuziv al jurisdicției consulare în Principate, Liehman a declarat că, potrivit informațiilor primite de la consulii austrieci din Principate, aceștia nu s-au făcut vinovați de vreun abuz în exercitatrea drepturilor jurisdicționale, ci au uzat numai de drepturile recunoscute prin tratatele Austriei cu Poarta [23].

Prin comisarul ei, Austria a dovedit încă odată cît era de interesată în menținerea stării de lucruri existente, pentru a nu micșora influența economică și politică ce o exercita prin consulii și supușii austrieci în Principate. Cu toată opoziția comisarului Austriei, și în pofida rezervelor comisarului turc, raportul alcătuit de comisia europeană, la 7 aprilie 1858 (semnat la 13 aprilie același an), și înaintat Conferinței de la Paris, printre altele, a înscris și ideea necesității suprimării jurisdicției consulare în Principate, în cel mai scurt timp posibil [24].

În raport (cap. III), se releva că extensiunea recentă dată jurisdicției consulare în Principate reprezintă o atingere adusă drepturilor acestora, o încălcare a independenței administrative interne. Se recunoștea că jurisdicția consulară a fost stabilită în Orient pentru a proteja pe străini de dispozițiile legislației otomane, prin urmare aplicarea acesteia într-un stat unde nu există musulmani și unde legislația era creștină constituia o anomalie [25].

Sub rezerva garanțiilor oferite de tribunalele locale, în încheiere, raportul propunea abolirea jurisdicției consulare în Principate. Pînă la realizarea obiectivului fixat, comisarii s-au pronunțat pentru restrîngerea atribuțiilor judiciare consulare în limitele stabilite de tratate [26].

Demn de semnalat este faptul că Rusia, care nu vedea cu ochi buni infiltrarea Austriei în Principate prin extensiunea dată jurisdicției consulare, a venit cu propuneri concrete de limitare a acesteia. Printr-un memoriu separat, prezentat de comisarul rus Basily, în aprilie 1858, au fost propuse unele reguli menite să pună capăt conflictelor de jurisdicție și abuzurilor agenților austrieci în materie civilă, comercială și penală [27].

---

[21] *Ibidem*, VI_2, p. 569.

[22] În ședința din 25 martie 1856 a Congresului, Ali pașa, plenipotențiarul turc, a cerut abolirea jurisdicției consulare în Imperiul otoman, vezi Féraud-Giraud, *De la jurisdiction française dans les echelles du Levant et de la Barbarie*, ediția a II-a, I, p. 54, 56. Cf. Pelissié du Rausas, *op. cit.*, p. 95.

[23] D. A. Sturdza, *op. cit.*, VI_2, p. 570.

[24] *Ibidem*, p. 626.

[25] *Ibidem*, p. 625—626.

[26] *Ibidem*, p. 626.

[27] Aceste reguli erau: 1. Orice proces civil, comercial sau penal, dintre doi străini este de competența exclusivă a consulatului, dar de îndată ce un pămîntean este în cauză, tribunalul local este singura instanță competentă să judece procesul; 2. În cazul în care procesul

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Conferința de la Paris, deschisă la 22 mai 1858, în șirul chestiunilor referitoare la viitoarea organizare a Principatelor a luat în discuție și problema desființării jurisdicției consulare, cuprinsă în raportul înaintat Conferinței de comisia europeană de la București. Importanța ei se vede și din faptul că a făcut obiectul unei ședințe speciale, care a avut loc la 16 august 1858. Cu acest prilej, plenipotențiarul Rusiei, generalul P. D. Kiselev, bazîndu-se pe concluzia raportului comisarilor europeni, a opinat pentru desființarea jurisdicției consulare în Principate, cu condiția ca și celelalte puteri să consimtă la aceasta [28]. Ideea n-a fost acceptată de reprezentanții celorlalte puteri. S-a pus atunci problema limitării jurisdicției consulare numai la naționalii consulilor.

Din nefericire însă, cînd P. D. Kiselev a propus ca guvernele din Principate să fie invitate să dovedească abuzurile menționate în raportul comisarilor europeni, pentru a fi suprimate fără întîrziere, iar jurisdicția consulară să fie limitată în granițele prevăzute de tratate, toate acestea cu scopul de a servi de bază în vederea studierii unei reforme, părerile celorlalți plenipotențiari au fost atît de împrăștiate și contradictorii încît nu s-a ajuns la nici un rezultat.

Analiza atitudinii fiecărui plenipotențiar în parte sugerează observații interesante pentru aprecierea poziției fiecărei Puteri garante față de problema jurisdicției consulare în Principatele Române.

Chestiunea ridicată în propunerea lui P. D. Kiselev implica două aspecte: pe de o parte, abolirea jurisdicției consulare, iar pe de alta, suprimarea abuzurilor provocate de exercițiul jurisdicției consulare.

În timp ce contele Walewski, reprezentantul Franței, adera, fără rezerve, la suprimarea abuzurilor consulare semnalate în raportul comisiei europene, plenipotențiarul Marii Britanii, contele Cowley, opina pentru o revizuire generală a jurisdicției consulare, fără însă a consulta guvernele din Principate asupra abuzurilor consulare. În optica reprezentantului britanic, a cere guvernelor din Principate să dovedească abuzurile consulilor marilor Puteri echivala cu o gravă atingere adusă prestigiului acestora. Abil, baronul Hübner, plenipotențiarul Austriei, s-a raliat acestui punct de vedere, considerînd dăunător prestigiului marilor Puteri dreptul acordat Principatelor de a reclama împotriva abuzurilor consulare. Reprezentantul Austriei era de părere că problema jurisdicției consulare trebuie și poate fi discutată numai la Constantinopol, între puterea suzerană și statele semnatare ale tratatului de pace de la Paris. Aceasta era și punctul de vedere al lui Fuad pașa, care observa că există abuzuri consulare în întreg Imperiul otoman.

Cu excepția reprezentantului Rusiei, nici un alt plenipotențiar nu s-a pronunțat pentru desființarea jurisdicției consulare în Principate.

Reprezentantul Prusiei, contele de Hatzfeld, considera că o suprimare integrală a jurisdicției consulare nu este oportună, fiindcă tribunalele din Principate nu oferă suficiente garanții supușilor străini. Însuși Walewski socotea momentul inoportun discutării chestiunii abolirii jurisdicției consulare.

---

dintre un străin și un pămîntean n-a fost judecat de tribunalul local, numai sentința va fi comunicată consulului de care aparține străinul; 3. Condamnatul în materie penală nu va putea reveni în Principate fără să dovedească că și-a îndeplinit pedeapsa dată în țara sa; 4. Orice proces referitor la închirierea, arendarea sau ipotecarea unui imobil este de resortul tribunalelor locale; 5. Dacă consulii foloseau în interes de poliție alți agenți decît cei locali, aceștia nu aveau voie să exercite nici o autoritate asupra pămîntenilor. *Ibidem*, IX, p. 45—47.

[28] D. A. Sturdza, *op. cit.*, VII, p. 295—297; Vezi și *Annuaire des Deux Mondes*, t. VIII (1857—1858), Apendice, Protocolul nr. XVIII, p. 921.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ceilalți reprezentanți, fie că s-au declarat în dezacord cu propunerea lui Kiselev, de exemplu, Cowley, fie că au încercat să transfere discuția la Constantinopol (Fuad pașa, Hübner), n-au contribuit cu nimic la rezolvarea problemei.

Singurul fapt pozitiv a fost că toți reprezentanții marilor Puteri au recunoscut că nu se putea face abstracție de abuzurile flagrante semnalate în raportul comisiei europene. În acest sens, se cuvine a fi menționată atitudinea plenipotențiarului Prusiei, contele de Hatzfeld, care se pronunță deschis pentru restrîngerea severă a atribuțiilor judiciare ale consulilor, în limitele prevăzute de tratate și pentru suprimarea neîntîrziată a abuzurilor cu patentele de protecție acordate pămîntenilor. De asemenea, plenipotențiarul Sardiniei considera necesar să se dea guvernelor din Principate posibilitatea de a pune capăt abuzurilor semnalate de comisia europeană [29].

Deși unanimi în recunoașterea abuzurilor provocate de exercitarea jurisdicției consulare în Principate și în întreg Imperiul otoman, reprezentanții puterilor semnatare ale tratatului de la Paris n-au putut ajunge la un acord în privința mijloacelor de realizare.

Faptul este pe deplin explicabil. Din sumara prezentare a poziției plenipotențiarilor marilor Puteri se constată că interesele acestora în problema jurisdicției consulare erau contradictorii, reflectînd, totodată, noul echilibru european creat pe continent după tratatul de la Paris.

Rusia, care, în general, considera Principatele ca o chestiune accesorie [30], propunea desființarea jurisdicției consulare pentru a sustrage Moldova și Țara Românească de sub influența austriacă, exercitată tacit și prin jurisdicția consulară. Din această cauză, reprezentantul Rusiei se raliază în toate chestiunile privind Principatele poziției adoptate de Franța, arbitra Europei după Congresul de la Paris. Apropierea dintre Franța și Rusia se întemeia pe animozitatea comună împotriva Austriei. Celelalte puteri, ca, spre exemplu, Sardinia și Prusia, urmărind același obiectiv, din motive politice și naționale proprii — scăderea influenței Austriei — se situau pe poziția Franței și Rusiei. Reprezentanții acestor puteri cereau restrîngerea atribuțiilor judiciare ale consulilor străini în limitele prevăzute de tratate, tocmai pentru că Austria avea cei mai numeroși „protejați" în Principate. Austria, rămasă izolată între Puterile europene după războiul Crimeii, era pentru menținerea statu-quo-ului în privința Principatelor, inclusiv în problema jurisdicției consulare, din motive lesne de înțeles, asupra cărora nu stăruim aici fiind binecunoscute. Austria nu putea fi salvată din izolarea în care se afla de sprijinul Angliei, adepta integrității Imperiului otoman, și, în consecință, a menținerii jurisdicției consulare în Principate.

În condițiile unor păreri atît de contradictorii cu privire la abolirea jurisdicției consulare și a unei lipse de unitate în vederi în privința mijloacelor de suprimare a abuzurilor, propunerea lui Kiselev a căzut, iar actul Convenției din 7/19 august 1858 s-a încheiat fără să fi inclus vreo dispoziție în acest sens.

Actul de la 7/19 august 1858, precum, cu justețe, s-a afirmat, a însemnat un pas înapoi față de tratatul de la Paris, în privința posibilității de a acționa împotriva jurisdicției consulare [31].

---

[29] Apud. *Annuaire des Deux Mondes*, VIII, p. 921—922.

[30] Gh. Platon, *La problème roumaine dans la politique européene dans les années de la lutte pour l'Union (1856—1859)*, în R.R.H., XIV, 1975, 1, p. 31.

[31] Mircea Maliță, *op. cit.*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dacă prima parte a art. 2 al Convenției de la Paris, recunoscînd oficial „capitulațiile" încheiate de Domnitorii români cu Poarta în secolele XIV, XV a recunoscut și explicitat, implicit, autonomia internă a Principatelor, partea a doua a restrîns drepturile acestora la „privilegiile și imunitățile în a căror posesie sînt" [32], deci, pe care le aveau în acel moment. Dimpotrivă, prin prevederile (ultimul aliniat) articolului 8, care stipula că tratatele internaționale încheiate de către Curtea Suzerană cu Puterile străine se vor aplica Principatelor, ca și în trecut, sub rezerva „imunităților" acestora, regimul capitulațiilor a fost întărit și mai mult. Prin „imunitățile țării", marile Puteri înțelegeau drepturile pe care Principatele le aveau în acel moment și nu pe acelea de stat suveran, cuprinse în „capitulațiile" proprii ale Domnitorilor români cu Poarta, cum înțelegeau românii. Curînd însă, marile Puteri aveau să-și dea seama că Principatele Unite erau decise să ignore tratatele încheiate de marile Puteri cu Poarta. Aceasta a și determinat statele apusene să acorde mai multă atenție regimului capitulațiilor în Principate. Prin măsuri judiciare, ca, de exemplu interzicerea prezenței dragomanului la deliberările judecătorilor [33], judecarea falimentelor supușilor străini, care aveau printre creditori persoane autohtone, de către instanțele pămîntene [34], interzicerea intrării caporalilor austrieci înarmați în pretoriul tribunalelor [35] ș.a., guvernul Domnitorului Al. I. Cuza a restrîns aplicarea jurisdicției consulare în Principatele Unite. Aceasta a provocat protestele vehemente ale consulilor austrieci și chiar o notă colectivă a tuturor consulilor, la 7/29 iunie 1859 [36].

Răspunsul Secretarului de Stat al Moldovei la nota consulilor a fost că autonomia Principatelor fiind recunoscută prin tratatul de la Paris, vechile capitulații, deși valabile încă în Imperiul otoman, nu puteau să se aplice noii stări de lucruri din aceste țări [37].

Internunțiul austriac de la Constantinopol, Prokesch-Osten, s-a crezut în drept să atragă atenția colegilor săi asupra noii situații; înzestrat însă cu simțul realităților, a preferat unei dezbateri colective o negociere directă între guvernele interesate, pentru a ajunge, de comun acord cu Poarta, la un compromis [38].

---

[32] D. A. Sturdza, *op. cit.*, VII, p. 307; G. Noradounghian, *op. cit.*, III, p. 110; *Annuaire des Deux Mondes*, VIII, p. 927.

[33] Vezi rezoluția Curții de Apel din Iași, din 5 iunie 1859, prin care se interzicea prezența dragomanului consulatelor la deliberarea judecătorilor. „Tribuna Română", I, 9, din 11 iunie 1859, p. 2—3.

[34] Vezi circulara Ministerului Dreptății din Moldova, din 21 ianuarie 1859, adresată tribunalelor de pe la ținuturi, prin care se făcea cunoscut că falimentele supușilor străini care au printre creditori persoane autohtone sînt de competența instanțelor locale. Vezi Scarlat Pastia, *Codul judiciar pentru tribunalele din Moldova*, p. 1256 și alte măsuri.

[35] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, I, Iași, 1903, p. 125.

[36] D. A. Sturdza, *op. cit.*, IX, p. 341—344; Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 88, f. 20—24; Arh. St. Iași, Documente, Pachet 343/30.

[37] D. A. Sturdza, *op. cit.*, IX, p. 350.

[38] R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1938, p. 129—130. Compromisul sugerat, expus în raportul Internunțiului din 21 decembrie 1859, adresat lui Rechberg, Ministrul Afacerilor Străine al Austriei, conținea următoarele puncte: A. În procesele civile între supuși austrieci — consulatul are competența exclusivă; B. În procesele civile între supuși austrieci și români, competența aparține jurisdicției naționale, dar în prezența unui delegat al consulatului, prezență necesară, de asemenea, și pentru faptul că supușii austrieci în cauză ar putea să nu cunoască limba română; C. Competența aparține consulatului în falimentele supușilor austrieci, chiar dacă printre creditori („creanțieri") existau români; D. Succesiunile supușilor austrieci să fie reglate de consulat după legile austriece. Totuși, dacă existau supuși austrieci într-o moștenire a unui român se vor aplica numai legile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În acest scop, în martie 1860, a propus agentului român la Constantinopol, Costache Negri, o comisie mixtă austro-română, care să intre în tratative în această materie [39]. Guvernul român n-a acceptat nici proiectul nici comisia propusă de Prokesch-Osten. În fața situației create, reprezentanții Puterilor garante s-au întrunit la Constantinopol, în iunie 1860, pentru a examina măsurile ce trebuiau luate [40]. S-a căzut de acord să se dea instrucțiuni agenților din România și Serbia, prin care să se reamintească guvernelor respective că tratatele încheiate de Puterile europene cu Poarta erau în vigoare în toate cele trei Principate danubiene [41].

În 1860, între guvernul Kogălniceanu și guvernul Austriei s-a ajuns la un acord în privința poliției locale și a naturalizării supușilor austrieci în Principate [42].

În primăvara anului 1862, conform instrucțiunilor ambasadorilor de la Constantinopol, consulii Puterilor garante s-au întrunit la București în conferință, cu scopul de a studia modificările ce trebuiesc aduse capitulațiilor pentru a putea fi aplicate în Principate [43].

Rezultatul discuțiilor s-a concretizat într-un proiect de regulament pentru exercitarea jurisdicției consulare în Principatele Unite [44]. Documentul, inedit, prezintă o deosebită importanță, pentru că atestă schimbarea de optică a reprezentanților marilor Puteri în privința regimului capitulațiilor în Principate. Aceștia sînt nevoiți să recunoască, că, după 1832 și mai ales după tratatul de la Paris, Principatele au fost dotate cu instituții moderne și că îmbunătățirile aduse impun revizuirea capitulațiilor. Consulii trebuie să admită că, în practică, dispozițiile capitulare au suferit numeroase modificări și că în numeroase cazuri n-au fost deloc aplicate, din cauza administrației interne independente a Principatelor. Proiectul de regulament conținea așadar „les adoucissements et les changements", după cum declarau consulii, care s-ar putea aduce în viitor tratatelor Porții cu Puterile europene pentru a le pune de acord cu situația de fapt a Principatelor.

Demn de semnalat este faptul că guvernul local din Moldova, încă din anul 1859, a propus consulilor din Iași și viceconsulilor din Galați să cadă de acord asupra unui regulament care să reglementeze situația supușilor străini din Principat „cu o precizie care să nu lase loc la incertitudini și conflicte de autoritate" [45].

---

românești ; E. În procesele penale, cînd acuzatul este austriac și nu are complici români, consulatul va judeca procesul ; dacă există și complici români, procesul va fi de resortul tribunalelor românești, care vor judeca în prezența unui delegat al consulatului ; F. Inviolabilitatea domiciliului și interdicția de a sechestra bunurile supușilor austrieci fără autorizația prealabilă a consulatului etc. *Ibidem*, p. 130, nota 2.

[39] „Tribuna Română", I, 75, din 17 martie 1860, p. 4 ; Bibl. Acad., Arhiva Cuza, vol. I, Mss. 4857, p. 44—45 ; vezi și R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 130.

[40] R. V. Bossy, *op. cit.*, Anexa LXXXIX, p. 265—266.

[41] *Ibidem*.

[42] *Ibidem*, Anexa XCVII, p. 273—274.

[43] Arh. St. București, Microfilme Belgia, Rola 3, c. 323—338, Ministère des Affaires Étrangeres et du Commerce Exterieur de Belgique. Vezi și B. Boerescu, *Mémoire sur la jurisdiction consulaire dans les Principautes Unies Roumaines*, București, 1865, p. 47—48

[44] Arh. St. București, Microfilme Belgia, Rola 3, c. 323—338, Ministère des Affaires Étrangeres et du Commerce Exterieur de Belgique.

[45] Circulara Ministerului Afacerilor Străine din Moldova, din 28 septembrie/10 octombrie 1859, către consulii din Iași și Galați, Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, vol. 63, f. 91—92. Mențione în *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 334. Se propunea ca bază de discuție art. 8 din Convenția de la Paris (7/19 august 1858) în accepția dată de români și se atrăgea atenția să nu fie ignorată autonomia Principatelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În expunerea de motive care însoțește proiectul redactat de consuli, după ce se constată tendințele Principatelor Române de a se elibera de legăturile care le unesc cu Imperiul otoman, tendințe manifestate mai ales după tratatul de la Paris, se subliniază validitatea capitulațiilor în Principatele Unite [46].

Proiectul de regulament, alcătuit din 46 de articole, se ocupă de competența consulară în materie penală (art. 1—15), civilă și comercială, inclusiv de falimente și succesiuni (art. 23—40). Proiectul mai conținea un regulament de poliție pentru sudiți, propuneri cu privire la naturalizarea străinilor și dispoziții diverse (taxe, impozite și altele).

La bază, proiectul avea prevederile capitulațiilor la care se adăugau dispoziții noi.

Semnalăm, în cele ce urmează, numai principalele modificări aduse de consuli capitulațiilor Puterilor europene cu Poarta.

În materie penală, s-a admis ca executarea sentințelor să aibă loc în țara unde crima a fost comisă (art. 7), sub rezerva protestului consulului împotriva sentinței pronunțate. Asistența consulară la instrucția procesului putea lipsi în cazul în care consulul, deși înștiințat în timp oportun de ziua instrucției, n-a trimis un delegat (art. 5). Principiul respectiv se admitea și în materie civilă și comercială (art. 25).

Unii dintre consuli, cum a fost cel al Marii Britanii, E. Green, la care s-au raliat consulul rus și sard, în cursul discuțiilor au sugerat să se abandoneze complet dreptul consulului de a asista pe conaționalii lui prin delegatul consular în fața tribunalelor locale. De asemenea, au propus să se renunțe la remiterea citațiilor părților interesate, prin intermediul consulului [47].

Într-adevăr, acest punct de vedere este exprimat în articolul 26 din proiect, care prevedea că în procesele civile sau comerciale judecate în fața tribunalelor locale, supusul străin va putea renunța, prin declarație în scris, la asistența consulară.

Explicația acestei concesii stă în faptul că existau, deja, numeroase precedente în acest sens și că majoritatea consulilor se aflau în imposibilitatea de a trimite delegați în tîrgurile din provincie pentru a asista pe conaționalii lor.

În materie de falimente, consulii au admis că singura autoritate competentă să declare un comerciant în stare de încetare de plăți este tribunalul de comerț local, conform legilor țării (art. 34). Consulii au considerat că, prin acest articol din regulament, au făcut o „largă concesie" exigențelor guvernului local, pentru a stabili competența domiciliului și pentru a evita dificultățile inextricabile care rezultă din diverse jurisdicții străine [48]. Ei au recunoscut însă că această concesie era justificată. Prezența delegatului consular la toate operațiile falimentului, legile comerciale ale Moldovei și Țării Românești copiate după Codul comercial francez, și existența în majoritatea falimentelor comercianților străini domiciliați în Principate a unor interese ale creditorilor pămînteni — îndreptățeau aceste modificări.

---

[46] Arh. St. București, Microfilme Belgia, Rola 3, c. 323, Ministère des Affaires Étrangers et du Commerce Exterieur de Belgique, „Les Agents des Puissances signataires du traite de Paris en vertu de leurs instructions et convaincus d'ailleurs de cette nécesité maintiennent à l'unanimité le principe de l'application dans les Principautés Unies des traités et capitulations conclus avec la Porte ottomane". Vezi și *Archives diplomatiques*, II, 1863, p. 94.

[47] Arh. St. București, Microfilme Belgia, Rola 3, c. 323, Ministère des Affaires Étrangers et du Commerce Exterieur de Belgique.

[48] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În privința succesiunilor, consulii n-au acceptat nici o schimbare față de litera tratatelor, neadmițînd, sub nici o formă, amestecul autorităților locale (art. 36). Obiecției guvernului român, că în succesiunea unui străin domiciliat în Principate ar putea fi angajate și interese pămîntene, consulii i-au răspuns prin articolul 38 din regulament, care prevedea că orice contestație survenită între un indigen și un străin în privința unei moșteniri va fi judecată de tribunalele țării.

Un articol important referitor la regimul fiscal al sudiților, care modifica prevederile capitulațiilor, este articolul 42 din regulament, care menține scutirea de impozit personal, dar supune pe supușii străini la plata accizelor și a patentelor pentru cei care practică comerțul și industria, fără a excepta comerțul „en gros", și la plata taxei șoselelor, dacă supusul străin era stabilit într-o comună rurală.

O altă modificare, impusă de stările de lucruri de fapt, cînd sudiții, împotriva prevederilor capitulațiilor, aveau bunuri imobiliare în Principate, este înscrisă în articolul final al regulamentului (art. 46), prin care se prevede că orice contestație între străini sau între străini și pămînteni avînd ca obiect un imobil (nu se specifica ce fel de imobil : rural, urban) este, exclusiv, de resortul tribunalelor țării.

Guvernul local, instruit de lucrările efectuate de consuli, le-a comunicat un proiect de regulament propriu, în care a expus schimbările care, din punctul său de vedere, ar trebui aduse capitulațiilor, mai ales în materie penală, falimente și succesiuni [49]. Consulii au considerat propunerile guvernului local inacceptabile și n-au ținut cont de ele la redactarea proiectului de regulament.

Din scrisoarea, din 24 aprilie/6 mai 1862, a Ministrului Afacerilor Străine, A. Arsaki, adresată lui C. Negri, la Constantinopol, aflăm că guvernul Principatelor Unite era decis să nu accepte regulamentul consulilor în forma în care era redactat [50]. Se cerea un abil și urgent demers diplomatic din partea lui C. Negri pentru a atenua conflictul supărător care ar rezulta din refuzul Principatelor de a accepta aplicarea regulamentului, în cazul în care nu va fi modificat. Se sugera să se invoce și faptul că Poarta, care n-a avut drept de jurisdicție în Principate și n-a exercitat un asemenea drept, nici în favoarea supușilor săi, în general, nici în a coreligionarilor săi, în particular, chiar în epoca celei mai accentuate dominații, nu putea să transmită altor state un drept pe care ea însăși nu l-a avut niciodată. Și dacă Poarta, prin abuz, l-ar exercita acum, cum l-ar putea accepta Puterile garante, care au recunoscut *capitulațiile* Domnitorilor români cu Poarta ca bază a relațiilor lor cu Principatele ?

C. Negri s-a conformat cerințelor guvernului său. La 28 aprilie/10 mai 1862 scria lui A. Arsaki că a făcut toate demersurile necesare pentru ca observațiile sugerate să fie luate în considerație la Constantinopol [51].

Reprezentantul Angliei, sir H. L. Bulwer, la 16 iunie 1862 [52], a adresat o depeșă agentului din Principate, E. Green, în care observa că nota lui Arsaki este argumentată într-un mod în care face să se creadă că Principatele ar fi un stat independent, drept urmare, el se vede obligat să considere scrisoarea acestuia ca neavenită și să reafirme principiul integrității Imperiului

---

[49] Arh. St. Iași, *Documente*, Pachet 343/72, 76. Vezi și Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 137, f. 192—192 v.

[50] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 137, f. 192—192 v.

[51] *Ibidem*, f. 194—195.

[52] *Ibidem*, f. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

otoman, în care sînt cuprinse şi Principatele române. Totodată, el reafirma validitatea capitulaţiilor în Principate.

Obiecţiile guvernului român n-au fost luate în consideraţie, dar nici regulamentul consulilor n-a mai fost aplicat în Principate. La 19 iunie/1 iulie 1862, Arsaki îşi exprima speranţa că „trebuie să aşteptăm în împrejurări mai bune succesul pe care nu l-am putut obţine în circumstanţele prezente" [53].

Puterile străine au folosit limitările Convenţiei de la Paris pentru reafirmarea valabilităţii capitulaţiilor în Principatele Române. Astfel, la 20 decembrie 1861, ambasadorul francez la Constantinopol, marchizul de Moustier, scria consulului general al Franţei la Bucureşti că este de imediată urgenţă ca agenţii consulari ai Franţei, Italiei, Prusiei şi Rusiei să declare, de comun acord, guvernului român că propriile guverne consideră capitulaţiile cu Sublima Poartă în vigoare în Principatele danubiene şi că, în consecinţă, ele trebuie respectate [54].

Protestul colectiv al corpului consular din Bucureşti are loc la 18 februarie 1862 [55].

Cu demnitate, Ministrul Afacerilor Străine, A. Arsaki, răspunde baronului Eder, agentul şi consulul general al Austriei, că este regretabilă noua poziţie colectivă luată de reprezentanţii Puterilor garante la Constantinopol cu privire la stricta aplicare a capitulaţiilor în Principate. Totodată, el îşi exprimă speranţa că Puterile garante vor reveni asupra unei hotărîri pe care logica evoluţiei lucrurilor o va modifica, după cum a modificat şi punctul de vedere şi bazele de unde decurg capitulaţiile şi vor crea Principatelor Române o situaţie mai bună, conformă cu drepturile pe care Puterile garante le-au recunoscut acestora prin ultimele acte internaţionale [56].

Domnitorul Al. I. Cuza însuşi a dat dovadă de fermitate în apărarea autonomiei ţării. El a făcut cunoscut la Constantinopol, atît în cercurile turceşti, cît şi în acelea ale ambasadorilor Puterilor garante, că aplicarea strictă a regimului capitulaţiilor nu va putea fi impusă Principatelor Unite decît numai printr-o dublă ocupaţie : rusă şi austriacă [57].

Tonul folosit de Domn în răspunsul pe care l-a dat unei reclamaţii făcute de consulul general al Austriei, baronul Eder, a fost neobişnuit de demn. „Atîta vreme cît Principatele nu sînt ocupate de trupe, nu voi îngădui să se hotărască drepturile străinilor în ţările române în dauna intereselor româneşti" [58].

Demersurile marilor Puteri în problema impunerii capitulaţiilor în Principate au continuat şi în anii următori.

[53] *Ibidem*, f. 210.

[54] *Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire*, II, 1862, Paris, f. 276. Vezi şi notele din 24 ianuarie/5 februarie 1862, şi 29 ianuarie 1862 adresate de ambasadorii de la Constantinopol consulilor din Bucureşti. Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 137, f. 163—164, 169—170, vezi şi R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, Bucureşti, p. 131 şi Anexa CLXXIII, p. 336.

[55] *Ibidem*, f. 168—185.

[56] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 137, f. 186.

[57] Bibl. Acad., Arhiva Cuza, VI, f. 254. Vezi şi Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, p. 331.

[58] Staatsarchiv, Viena, XXXVIII/154. Eder către Mensdorf, 7 iulie 1865, Apud T. W. Riker, *op. cit.*, p. 576.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Astfel, în octombrie 1863, ambasadorii la Constantinopol se întrunesc în vederea unei declarații comune adresate Domnitorului Al. I. Cuza [59]. La fel, în primăvara și vara anului 1865 ei se reunesc pe malurile Bosforului pentru a discuta revizuirea capitulațiilor [60]. Conferința ambasadorilor de la Constantinopol, din februarie 1865, deși a recunoscut capitulațiile drept baza legală a drepturilor străinilor în Principatele Unite, a admis, totuși, utilitatea și oportunitatea de a le pune în acord cu poziția creată Principatelor prin tratatul de la Paris [61].

În urma înțelegerii intervenite între ambasadori, reprezentantul Franței, marchizul de Moustier, în februarie 1865, a trimis lui Cuza o notă, urmată de un demers colectiv al consulilor din București, la 19/31 martie 1865 [62]. Scopul era să se reamintească guvernului român că era obligat să respecte capitulațiile. Însuși Ministrul Afacerilor Străine al Franței, Drouyn de Lhuys, a intervenit pe lîngă guvernul român în acest sens, în chestiunea falimentelor și succesiunilor supușilor străini, în special [63].

Atitudinea guvernului român a rămas demnă și neschimbată. Cu prilejul demersului colectiv al consulilor, din 31 martie 1865, Domnitorul Al. I. Cuza s-a limitat să le citească articolul XXII al Tratatului de la Paris (1856) și articolul 2 din Convenția din 1858, relative la autonomia țării, adăugînd că el nu cunoștea capitulațiile despre care era vorba, dar că respectă echitatea și dreptul gînților („le droit des gens"). Totodată, a făcut cunoscut că menținea statu-quo-ul pînă va lua cunoștință de regulamentul pe care-l pregătesc Puterile garante în privința aplicării capitulațiilor în Principate [64].

S-a proiectat, atunci, un al doilea demers mai energic, dar ambasadorul Franței s-a opus categoric unei noi intervenții consulare, convins fiind că nu se va obține nimic de la Domnul Cuza prin intervenții colective [65]. Ambasadorii Puterilor garante la Constantinopol, precum și unii din consulii din Principate, au ajuns chiar la părerea că nici o intervenție consulară în această chestiune nu putea da rezultate decît dacă era sprijinită pe o amenințare precisă și pe o forță capabilă să o pună în execuție, ceea ce însă ar fi riscat să provoace abdicarea lui Cuza și o revoluție [66]. Astfel, diplomația statelor care voiau cu orice preț să impună Principatelor Unite regimul capitulațiilor, respectiv cea austriacă, engleză, prusiană, a eșuat, problema fiind privită chiar de marile Puteri ca insolubilă.

În felul acesta, încercarea marilor Puteri de a rezolva problema regimului capitulațiilor în Principate, așa cum o dictau interesele Puterilor, n-a reușit. În Principate, se dezvoltase o mișcare națională de rezistență împotriva capitulațiilor și un sentiment de afirmare a autonomiei, care nu se împăca cu existența capitulațiilor pe teritoriul României. Pe de altă parte, politica de menținere a integrității Imperiului otoman și teama Puterilor

---

[59] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 132.

[60] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 577, nota 2; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, XIII, 2, p. 43.

[61] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 133.

[62] Bibl. Acad., Arhiva Cuza, VI, f. 254, 255—256 v, LVIII, f. 156; vezi și Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 331; R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 133.

[63] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 132.

[64] Bibl. Acad., Arhiva Cuza, VI, f. 254, 255—256 v. Vezi și R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 133.

[65] R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 134.

[66] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 577, nota 2; Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 10, c. 252—258, Ministère d'Affaires Étrangeres, Archives diplomatiques, Dépêches politique de Bucharest, 1864.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

europene că Poarta va pretinde extinderea eventualelor reglementări și în restul Imperiului otoman a împiedicat rezolvarea problemei [67].

Prin introducerea noului cod penal (promulgat la 30 octombrie 1864), a codului de procedură penală (promulgat la 2 decembrie 1864) și a noului cod civil (promulgat la 4 decembrie 1864), prin noua lege a patentelor, poziția privilegiată a supușilor străini a fost zdruncinată, iar dacă guvernul român nu era silit să-și schimbe atitudinea, capitulațiile ar fi încetat să mai aibă autoritate în Principate [68].

Lupta pentru abolirea jurisdicției consulare în perioada domniei lui Al. I. Cuza a fost larg susținută, pe plan intern, de o campanie de presă, iar pe plan extern, prin lucrări menite să facă cunoscută opiniei publice europene justețea cauzei românilor.

C. A. Rosetti, Cezar Bolliac, Winterhalder și alții, prin o serie de articole publicate în „Românul", între anii 1860—1863, au militat cu fervoare pentru desființarea jurisdicției consulare în Principatele Unite [69]. N-au rămas mai prejos nici ziarele „Naționalul" [70] al lui V. Boerescu, „Tribuna Română" [71] a lui N. Ionescu, „Trompeta Carpaților" [72] a lui Cezar Bolliac.

Dintre lucrările publicate în străinătate, se cuvine să menționăm pe cea a lui Vasile Boerescu, *Memoire sur la juridiction consulaire dans les Principautes Unies Roumanines*, Paris, 1865, scrisă, după însăși indicațiile date de Cuza, în perioada conferinței ambasadorilor Puterilor garante de la Constantinopol [73]. Ea a reprezentat punctul de vedere al guvernului român și a avut un caracter semioficial. Broșura lui V. Boerescu a demonstrat, pe baza textului însuși al tratatelor Puterilor europene cu Poarta și a propriilor capitulații încheiate de Domnitorii români cu aceasta, inaplicabilitatea jurisdicției consulare în Principate. Concluzia studiului era că Principatele nu pot fi sustrase dreptului ginților și supuse la o jurisdicție excepțională, lipsită de orice rațiune de a fi în statele nemusulmane și că Puterile garante, care, la

---

[67] *Istoria României*, IV, 1964, p. 334.

[68] T. W. Riker, *op. cit.*, p. 577.

[69] Cesar Bolliac publică în acest sens articolul *Ne administrăm în libertate sau nu*, în „Românul", IV, 316, din 11 noiembrie 1860, p. 961—962 ; IV, 317, din 12 noiembrie 1860, p. 966—966 v ; 339, din 4 decembrie 1860 ; 347—348, din 12—13 decembrie 1860 ; Winterhalder publică un întins articol, *Jurisdicția consulară*, în „Românul", VI, 168, din 17 iunie 1862, p. 522—522 v ; C. A. Rosetti, în calitatea sa de prim staroste al corpului comercianților din București, adresează Consiliului de Miniștri cererea corpului comercianților români de desființare a jurisdicției consulare : „Românul", V, 310—314 din 11 noiembrie 1861, p. 987 ; VI, 106—107, din 16, 17 aprilie 1862, p. 330 ; VI, 157, din 6 iunie 1862, p. 485—486 ; Un anume Iuliu Marin publică o serie de articole cu privire la necesitatea desființării jurisdicției consulare în „Românul", din 2 martie 1863, p. 195 ; din 8 martie 1863, p. 237, din 28 martie 1863, p. 278—279 ; din 13 aprilie 1863, p. 214—215, din 9 martie 1863, p. 218—219 ; din 16 martie 1863, p. 325—326, din 18 aprilie 1863, p. 342—343 ; din 24—25 aprilie 1863, p. 362—363 ; din 8 mai 1863, p. 407 ; din 9 mai 1863, p. 411—427 ; din 16 mai 1863, p. 431.

[70] V. Boerescu publică articolul *Autonomia română*, în care cere încetarea abuzului ce-l reprezintă la noi exercitarea jurisdicției consulare. Vezi „Naționalul", 2, din 7 ianuarie 1860, p. 7—8 ; 3, din 10 ianuarie 1860, p. 10—11 ; 4, din 4 ianuarie 1860, p. 14.

[71] Vezi articolul *Un mare abuz stîrpit*, în „Tribuna Română", I, 9, din 11 iunie 1859, p. 1—2 ; articolul *Asupra jurisdicției consulare (Idem)*, I, 34, din 10 septembrie 1859, p. 3.

[72] Cezar Bolliac publică articolul *O cauză celebră*, prin care cere desființarea regimului capitulațiilor în Principate. Vezi „Trompeta Carpaților", din 16, 20, 28 mai 1865. Se mai publică și studiul lui V. Boerescu apărut în broșura separată în lb. franceză *(Idem)*, din 9, 12, 16, 19, 23, 26 și 30 septembrie 1865.

[73] Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, II, 1903, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acea dată, dezbăteau chestiunea prin ambasadorii lor la Constantinopol, o vor rezolva conform autonomiei interne garantate de însăşi marile Puteri prin Tratatul şi Convenţia de la Paris şi potrivit principiilor dreptului internaţional modern.

Speranţa exprimată de români în 1865 nu va fi înfăptuită de Puterile garante, interesate în menţinerea jurisdicţiei consulare în Principate. Prin cucerirea independenţei de stat, Principatele singure au realizat acest vechi deziderat.

Problema desfiinţării jurisdicţiei consulare a rămas ca o preocupare constantă pentru guvernul român şi în anii care au urmat. În 1867, în acest scop, a fost trimis în misiune specială pe lîngă suveranii Austriei, Prusiei, Rusiei, Franţei, Angliei, Italiei şi Belgiei — Dumitru Brătianu. El a fost însărcinat să încheie o convenţie privitoare la modificarea jurisdicţiei consulare, conform cu drepturile şi interesele României, să rezolve chestiunea patentelor la care erau impuşi supuşii străini comercianţi cu ridicata şi aceea a actelor de stare civilă ale străinilor [74]. Misiunea n-a dat însă rezultatele scontate.

În ţară, în aceeaşi perioadă, apăreau articolele lui Hajdeu din „Românul" [75] în sprijinul misiunii lui D. Brătianu şi broşura lui M. Mitilineu [76], care, în esenţă, cerea abolirea neîntîrziată a jurisdicţiei consulare în România.

Pe lîngă lucrările cu caracter mai mult sau mai puţin oficial, publicate în ţară sau în străinătate, s-au scris şi memorii în favoarea acţiunii de desfiinţare a jurisdicţiei consulare, adresate acelora dintre marile Puteri care erau favorabile românilor. În acest sens, trebuie menţionate excelentele memorii ale fostului Secretar de Stat al Moldovei, prinţul N. Suţu, necunoscute pînă în prezent [77]. Primele două nu sînt datate, dar rezultă din textul lor că sînt posterioare Tratatului şi Convenţiei de la Paris şi că sînt adresate „puterii care a prezidat la regenerarea" Principatelor (respectiv a Moldovei), adică Franţei [78]. Ultimul, intitulat *Aperçu rélatif à la juridiction consulaire et aux capitulations existantes entre les Puissances de l'Europe et l'Empire Ottoman dans leur rapport à la Roumanie*, poartă data 1869.

Memoriul adresat Franţei relevă abuzurile flagrante la care a dat naştere aplicarea regimului capitulaţiilor în Moldova, ingerinţa continuă a consulilor străini în justiţia şi poliţia ţării şi consideră de extremă urgenţă să fie cel puţin respectate acele clauze ale capitulaţiilor care interzic supuşilor străini să dobîndească proprietăţi şi să exercite profesiuni industriale. Memoriul conţine propuneri concrete de remediere a situaţiei, ca, de pildă :

a) Să fie interzis consulilor să numească, arbitrar şi în afara tratatelor, staroşti prin ţinuturi ;

b) Naţionalitatea fiecărui individ să fie dovedită prin documente autentice şi să se interzică consulilor să recruteze noi protejaţi ;

c) Consulii să fie obligaţi să execute hotărîrile judecătoreşti date după toată forma şi în prezenţa delegatului consular, referitoare la protejaţi ;

---

[74] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 46. În Italia, misiunea lui D. Brătianu a fost marcată de caracterul festiv al evenimentului la care acesta era trimis să asiste din partea Domnitorului României : căsătoria prinţului moştenitor Umberto. Vezi *Reprezentanţele diplomatice ale României*, I, Bucureşti, 1967, p. 240 ; *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, IV, Bucureşti, p. 43.

[75] B. P. Haşdeu, *Jurisdicţiunea consulară în România*, în „Românul", XI, din 24 decembrie 1867, p. 1102 şi XII din 1, 2, 3 ianuarie 1868, p. 2.

[76] N. Mitilineu, *Jurisdicţiunea consulară în România*, Bucureşti, 1868, p. 47.

[77] Bibl. Acad., Mss. rom., 1030, f. 164—168 ; f. 170—175 ; f. 449—455.

[78] *Ibidem*, Mss. rom., 1030, f. 172 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

d) Să se numească o comisie care să verifice titlurile tuturor persoanelor care se declară de supuși străini ;

e) Să nu fie împiedecată acțiunea poliției prin ingerințe care sustrag pe vinovați de la pedeapsă și încurajează dezordinea [79].

Al doilea memoriu, fără vreo specificare din care să rezulte cui a fost destinat, analizează situația Moldovei sub raportul dreptului internațional și scoate în evidență abuzurile de tot felul generate de jurisdicția consulară, dovedește imposibilitatea aplicării riguroase a capitulațiilor la Principate și propune asimilarea acestora, sub raportul dreptului internațional, cu statele independente [80].

Un interes deosebit prezintă cel de al treilea memoriu (datat 1869), care propune măsuri de natură a pune de acord situția reală, de fapt, a României, la acea dată, cu prevederile capitulațiilor încheiate de Poartă cu Puterile europene, rămase încă în vigoare. Dintre acestea citățm :

1. Consulii să înceteze să invoce stipulații care nu se adaptează acelei epoci, în general, și nici României, în particular ;

2. Să nu mai extindă protecția lor asupra pămîntenilor ;

3. Să nu mai exercite în țară o altă jurisdicție decît aceea care privește exclusiv pe naționalii lor ;

4. Să nu împiedice acțiunea legală a tribunalelor și a poliției și să nu se amestece în procese în care sînt angajate drepturi sau interese ale pămîntenilor ;

5. Să nu acorde, în detrimentul autohtonilor, avantaje și privilegii supușilor lor, care au stabilimente sau au dobîndit proprietăți în țară, cu condiția de a se supune legilor în vigoare [81].

Memoriul este interesant și prin analiza detaliată a specificului regimului capitulațiilor în România. Chiar dacă memoriul din 1869 n-a fost remis marilor Puteri, el a servit, probabil, guvernului român la fundamentarea juridică a poziției sale în tratativele pe care le-a purtat pentru încheierea de convenții consulare.

Încheierea de acorduri bilaterale cu diferite state, ale căror clauze au fost puse în armonie cu practica internațională, a reprezentat o altă cale pentru lichidarea efectelor capitulațiilor în România.

Semnalăm că primul stat care s-a arătat dispus să discute cu statul român încheierea unei convenții consulare a fost Austro-Ungaria, în 1867. Atitudinea Austro-Ungariei era determinată de concurența crescîndă a Angliei pe piața țărilor dunărene. Comerțul austriac în Principate începuse să sufere tot mai mult din cauza ieftinității mărfurilor engleze care, către sfîrșitul deceniului al șaselea al secolului trecut, inundau porturile de la Dunăre. Era imperios necesară o schimbare a politicii economice austriece față de România. De asemenea, motivelor economice li se adăugau puternice interese politice. Înfrîntă în războiul cu Prusia (1866), obligată să se retragă din Confederația germanică, Austria era împinsă de interesele sale spre Balcani. Întărirea influenței politice în țările aflate sub dependența Porții era singura politică ce rămînea cabinetului de la Viena pentru a compensa pierderile teritoriale suferite în Italia și Germania.

În acest context politic și economic nu ne surprinde simpatia cu care sînt primite la Viena propunerile românești de încheiere a unei convenții

---

[79] *Ibidem*, f. 174—175.
[80] *Ibidem*, f. 164—168 v.
[81] *Ibidem*, f. 455.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

consulare. În acest scop, la începutul lunii februarie 1867 [82], guvernul Ion Ghica a trimis la Viena pe Ministrul de Externe, Gheorghe Ştirbei, fiul fostului Domnitor al Ţării Româneşti. Aceasta a propus guvernului austriac o convenţie relativă la extrădarea criminalilor, comerţul direct şi de tranzit, în condiţii de reciprocitate, pe baza libertăţii schimbului de mărfuri, reglementarea tarifului vamal şi modificarea jurisdicţiei consulare în punctele care împiedicau libertatea de acţiune a guvernului român [83]. Cancelarul Austriei, Beust, a acceptat propunerile româneşti, declarînd că este gata să intre în negocieri cu guvernul român, pentru a reglementa regimul jurisdicţiei consulare într-un mod conform cu noile necesităţi [84].

Pregătirea dualismului austro-ungar, care implica alipirea Transilvaniei la Ungaria, a întrerupt însă tratativele începute, provocînd o nouă încordare în raporturile dintre cele două state. Cu toate acestea, în 1871, cu Austro-Ungaria, se va semna prima convenţie consulară cu privire la procedura referitoare la falimentele supuşilor austro-ungari pe teritoriul român [85], iar, în 1875, cunoscuta convenţie comercială.

Atitudinea binevoitoare manifestată de Austro-Ungaria în 1875 faţă de România a fost dictată nu de dorinţa dezinteresată de a-i favoriza emanciparea politică, ci de multiplele interese economice şi politice ale Monarhiei în această zonă.

Poziţia Austro-Ungariei se încadra, totodată, în spiritul Alianţei celor trei împăraţi, inaugurată în 1872, a cărei linie politică generală nu contravenea aspiraţiilor României spre independenţă. România — din punct de vedere al Alianţei celor trei împăraţi — avea să se constituie în stat independent prin eliberarea progresivă din legăturile de vasalitate faţă de Poarta otomană. România trebuia să ajungă la independenţă treptat, prin păstrarea aparentă a statu-quo-ului. În spiritul principiilor Alianţei celor trei împăraţi, Austro-Ungaria a luat iniţiativa încheierii unei convenţii comerciale directe cu statul român, asigurîndu-se, în schimbul recunoaşterii autonomiei comerciale a României, de importante avantaje şi concesii economice şi politice [86]. Austro-Ungaria dobîndea prin convenţia comercială încheiată la 22 iunie 1875, pe o durată de 10 ani, un larg debuşeu pentru produsele sale industriale şi absorbea, în acelaşi timp, exportul de animale şi cereale ale României.

Interesul major al Austro-Ungariei a concis, în această împrejurare, cu interesele aliatelor sale, Germania şi Rusia, care vedeau România atrasă în orbita politicii Alianţei celor trei împăraţi.

Poziţia comună a celor trei puteri a fost adusă la cunoştinţa Porţii prin nota identică din 20 octombrie 1874 [87] prezentată de ambasadorrii celor trei împăraţi la Constantinopol, în care se recunoştea României dreptul de a încheia direct convenţii comerciale. În faţa atitudinii ferme a celor trei puteri

---

[82] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, I, (1859—1917), Bucureşti, 1967, p. 167. Vezi şi Arhiva M.A.E., dosar 174, f. 275.

[83] *Archives diplomatiques. Recueil de diplomatie et d'histoire*, II, Paris, 1867—1868, 8-e années, 1868, p. 525; M. Mitilineu, *Tratatele şi convenţiunile României cu puterile străine de la anul 1868 pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1874, p. 129—131. Vezi şi *Reprezentanţele diplomatice ale României*, I, 1859—1917, p. 162.

[84] Textul convenţiei în L. Neumann et Adolphe de Plason, *Recueil des traités et conventions conclus par l'Autriche*, VII, 1861, p. 320.

[85] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 32.

[86] Gh. Platon, *Afirmarea suveranităţii României în preajma războiului din 1877—1878. Mărturii din arhivele diplomatice ale Belgiei*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", V, Bucureşti, 1975, p. 144—145, 155.

[87] V. Boerescu, *Discursuri politice*, II, (1874—1883), Bucureşti, 1910, p. 466—467

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din Nord, protestul Porții, susținută de Anglia, apărătoarea integrității Imperiului otoman, a rămas fără efect. Treptat și celelalte puteri — Franța, Italia, — au aderat la poziția puterilor Triplei Alianțe.

Contînd pe atitudinea binevoitoare a Puterilor grupate în Alianța celor trei împărați, guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu a venit în întîmpinarea intențiilor Austro-Ungariei, nu fără a accepta importante concesii economice. Încheierea convenției comerciale româno-austro-ungare, la 22 iunie 1875 [88], văzută ca mijloc de recunoaștere a dreptului suveran al României de a încheia tratate de comerț cu Puterile străine, — a avut o necontestată importanță politică. Ea a deschis drumul unor convenții similare, încheiate în 1876, cu Rusia, Franța, Italia, Anglia, Olanda și Elveția, și în 1877 cu Germania.

Calea încheierii convențiilor comerciale cu statele europene deschidea, totodată, perspectiva independenței totale a României și implicit a eliberării de sub prevederile capitulațiilor încheiate de Puterile apusene cu Poarta.

Astfel, dreptul de a încheia convenții cu alte state a fost afirmat mai ușor în domeniul comercial, în care Puterile europene n-au sprijinit Turcia. Aceasta a fost nevoită să recunoască convenția comercială, din 22 iunie 1875, încheiată de statul român cu Austro-Ungaria.

Războiul de independență (1877—1878) a fost însă evenimentul care trebuia să pună capăt regimului capitulațiilor în România.

Prin declararea stării de război cu Turcia, la 18/30 aprilie 1877 și proclamarea solemnă în Adunarea Deputaților, la 9/21 mai 1877, a independenței de stat, România a rupt ultimile legături cu Poarta.

Care era situația, de fapt, în țară, în privința exercitării jurisdicției consulare.

Potrivit mărturiei lui Arthur von Brauer, atașat pe lîngă consulatul general german din București, care a funcționat în această calitate, între anii 1872—1873, guvernul român a refuzat categoric să recunoască consulatelor dreptul de a da decizii judecătorești. Ca urmare, la consulatul german nu se mai judecau procesele penale, ci numai reclamațiile cu caracter civil sau comercial dintre germani sau cele introduse de cetățenii neromâni împotriva cetățenilor germani [89].

În aceeași perioadă, Ministrul Afacerilor Străine al României, Callimachi-Catargi, într-o notă, de la începutul anului 1871, adresată Agenției Serbiei în România, arăta că instrucția, judecata și executarea sentințelor în materiile corecțională și criminală se face la fel pentru străini ca și pentru autohtoni, potrivit codului nostru penal. În privința impozitelor, se preciza că străinii sînt supuși, ca și pămîntenii, la toate contribuțiile directe stabilite de departamente și comune, plătesc patenta pentru profesiunea pe care o exercită și impozitul funciar dacă au imobile și nu sînt scutiți decît de impozitul personal [90].

De asemenea, printr-o hotărîre a Curții de Casație din București, din 1873, nu se recunoștea în țară altă jurisdicție decît aceea a tribunalelor instituite în virtutea unei legi exprese [91].

---

[88] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 32.

[89] Const. C. Angelescu, *Amintirile lui Arthur von Brauer despre România din 1872—1873*, în „Arhiva de Drept Public", Iași, 1941, 1, p. 121.

[90] Arhiva M.A.E., vol. 98, dosar 137, f. 209. Nota Ministerului Afacerilor Străine, din 8/20 martie 1871, către Agenția Serbiei.

[91] Paul Fauchille, *op. cit.*, p. 185.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Rezultă, din cele de mai sus, că, de fapt, jurisdicția consulară fusese limitată strict la conaționalii consulilor, și aceasta numai în privința contestațiilor civile sau comerciale. Pentru celelalte materii (de exemplu : procesele penale), nu exista nici o diferență între supușii străini și pămînteni în privința regimului judiciar. Și sub raport fiscal, situația sudiților suferise serioase modificări, care reduseseră considerabil privilegiile acestora.

După proclamarea independenței, între 9 mai 1877 și 1 iulie 1878, guvernul român a refuzat categoric consulilor străini dreptul de a mai exercita jurisdicția consulară, așa cum se practica aceasta în țările regimului capitulațiilor [92]. Astfel, timp de 14 luni după proclamarea independenței, jurisdicția consulară n-a mai funcționat și regimul consular s-a exercitat ca în statele independente.

Se constată, și de data aceasta, că poporul român, ca și în cazul înfăptuirii Unirii, și-a cucerit singur drepturile și că tratatele internaționale n-au făcut decît să le consacre, cu tergiversări și ambiguități.

Tratatul de la Berlin (1/13 iulie 1878) a recunoscut României independența și dreptul de a încheia convenții consulare cu diferite state, dar a menținut, de drept, regimul capitulațiilor pînă la încheierea acestora (art. 49) [93]. Prevăzînd că „drepturile cîștigate" vor rămîne în vigoare, tratatul a stabilit că regimul capitulațiilor va subzista și pe viitor. Dar, de fapt, după cum s-a văzut, în intervalul de la 9 mai 1877 — 1 iulie 1878, România a cîștigat emanciparea de sub tutela capitulară. Românii au considerat că tratatul de la Berlin a sancționat starea de lucruri reală, care exista în acel moment [94]. Gradul de dezvoltare națională atins de România era prea avansat pentru ca prin „drepturile cîștigate", cum prevedea art. 49 din tratatul de la Berlin, să se poată înțelege drepturile consulilor într-o țară a capitulațiilor. Se distinge o diferență netă de formulare, comparînd art. 49 cu dispozițiile aceluiași tratat relative la Serbia (art. 37, aliniatul 3) și Bulgaria (art. 8, aliniatul 4). Referindu-se la Serbia, tratatul vorbește despre *jurisdicția consulară*, în cazul Bulgariei — despre *capitulații*, iar pentru România se folosește un termen neutru — *drepturile cîștigate*. Românii au interpretat aceasta tot ca o dovadă a consacrării de către tratat a situației reale, de fapt, adică a desființării jurisdicției consulare [95].

După tratatul de la Berlin, nici un stat n-a mai pretins folosirea unor privilegii de tipul jurisdicției consulare în România. În afară de interpretările contradictorii ale specialiștilor de drept internațional și a încercării de a condiționa renunțarea la privilegiile consulare prin evoluția justiției românești, nu exista nici un obstacol pentru România în calea încheierii de convenții consulare, ca stat independent. Pe această linie s-au înscris convențiile consulare cu Elveția (încheiată la Viena, la 2/14 februarie 1880) [96], cu Italia

---

[92] Georges F. Flaișlen, *De la nature de la mission consulaire en général et spécialement de la position personelle des consuls étrangers en Roumanie*, București, 1889, p. 51.

[93] „Convențiuni vor putea fi încheiate de către România pentru a reglementa privilegiile și atribuțiile consulilor în materie de protecție în Principate. Drepturile cîștigate vor rămîne în vigoare atîta timp cît nu vor fi modificate de comun acord între Principat și părțile interesate". (Vezi T. G. Djuvara, *Tratate, convențiuni și învoiri internaționale ale României*, București, 1888, p. 201.)

[94] G. F. Flaișlen, *op. cit.*, p. 51—52.

[95] *Ibidem*, p. 52.

[96] Text în T. G. Djuvara, *op. cit.*, p. 204—212. Publicat în „Monitorul Oficial", 7, din 11/23 ianuarie 1881, p. 121—123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(la București, 5/17 august 1880) [97], cu Belgia (la București, 31 decembrie 1880/12 ianuarie 1881) [98] și cu S.U.A. (5/17 iunie 1881) [99]. Stingerea prin acorduri a jurisdicției consulare era astfel definitivă.

Cu celelalte state, problema jurisdicției consulare s-a rezolvat în mod tacit.

Pe plan intern, prin hotărîrea Curții de Apel din București, din 16/28 februarie 1901, s-a decis că jurisdicția consulilor străini în România era ilegală începînd cu tratatul de la Berlin [100].

În concluzie, desființarea jurisdicției consulare în România a necesitat abile acțiuni diplomatice pe plan extern, îmbinare cu o serie de măsuri legislative pe plan intern. Combaterea dreptului consulilor de a exercita atribuții judecătorești pe teritoriul român, începută chiar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după stabilirea primelor reprezentanțe consulare la București și Iași, n-a fost nici simplă și nici de scurtă durată. Continuitatea acestui proces, care a durat mai bine de un veac, reliefează sträduințele îndelungate pe care le-a necesitat.

Lichidarea jurisdicției consulare s-a realizat ca urmare a unor acțiuni politice și diplomatice dificile și complexe, începînd cu memoriile Domnitorilor români către Poartă sau Puterile apusene și terminînd cu încheierea de convenții consulare cu diferite state europene.

Parte integrantă a luptei pentru independență, bătălia diplomatică pentru abolirea jurisdicției consulare a cunoscut momente distincte de afirmare. Domnia lui Al. I. Cuza a reprezentat un punct culminant în cadrul acestei complexe acțiuni. Proclamarea independenței de stat a României, la 9 mai 1877, a marcat momentul decisiv, în urma căruia drepturile consulilor de a exercita prerogative decurgînd din capitulații nu au mai fost recunoscute. Începînd de la această dată, de fapt, jurisdicția consulară a încetat să mai acționeze în România.

Tratatul de la Berlin, precum și convențiile consulare încheiate de România, după 1880, ca stat independent, cu diferite țări apusene, n-au făcut decît să consacre situația, de fapt, existentă în țară, aceea a desființării jurisdicției consulare.

În încheiere, se poate afirma, deci, că poporul român, la fel ca și în cazul Unirii, și-a cîștigat singur dreptul de a fi pe deplin stăpîn pe teritoriul său, lichidînd jurisdicția consulară ca formă de limitare a suveranității României.

*

În condițiile perioadei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, caracterizată prin criza de structură a sistemului feudal, prin lipsa de stabilitate a regimului politic din Principate, prin abuzuri și practici feudale în administrație, justiție, calitatea de supus străin era foarte prețioasă. Ipostaza de sudit asigura beneficiarului ei importante imunități, care puneau la adăpost persoana și averea suditului față de vexațiunile administrației locale.

Care au fost aceste imunități și privilegii personale de care au beneficiat sudiții din Principate vom arăta în paragraful următor.

---

[97] „Monitorul Oficial", 9, din 26 ianuarie 1881, p. 170; T. G. Djuvara, *op. cit.*, p. 253—285.

[98] „Monitorul Oficial", 1, din 1/13 aprilie 1881, p. 7; T. G. Djuvara, *op. cit.*, p 348—359.

[99] *Ibidem.*

[100] Paul Fauchille, *op. cit.*, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

4. *Privilegiile personale ale supușilor străini din Moldova*

Supușii străini din Moldova s-au bucurat de totalitatea libertăților și privilegiilor personale prevăzute de capitulații: libertatea individuală, respectul domiciliului, siguranța averii, libertatea de credință și de exercitare a cultului religios, libertatea de stabilire și de circulație pe apă și pe uscat, libertatea comercială ș.a.

Dintre acestea vom stărui, în special, asupra celor mai importante imunități — aceea a inviolabilității persoanei și domiciliului sudiților, precum și asupra privilegiilor religioase.

Inviolabilitatea persoanei și domiciliului supușilor străini

Inviolabilitatea domiciliului unui sudit era una din cele mai de seamă imunități acordate prin capitulații. Articolul 70 din capitulația franceză din anul 1740 prevedea că nici un agent al forței publice turcești nu putea pătrunde într-o casă locuită de un francez, fără să fie avertizat ambasadorul sau consulul de care depindea supusul respectiv [1]. În egală măsură, era inviolabilă persoana suditului, care nu putea fi arestat fără să fie de față un reprezentant al consulului respectiv, exceptînd cazul de flagrant delict sau cînd arestarea se făcea în locuri unde nu exista autoritate consulară. În ambele situații prevăzute mai sus, cînd arestarea suditului se opera fără intervenția consulatului, trebuia anunțat în termenul cel mai scurt organul consular cel mai apropiat.

În Principatele Române, anterior instalării consulatelor străine, autonomia internă a țării nu admitea intrarea vreunui agent al forței publice turcești în vreo casă fără a se fi citit în prealabil un firman în fața Domnitorului și fără a fi cerută de el persoana reclamată de Poartă [2]. După înființarea consulatelor în Principate, consulii n-au mai ținut seama de obiceiurile mai vechi și de autonomia internă a Principatelor, ci s-au considerat îndreptățiți să pătrundă în casele sudiților fără a înștiința mai înainte autoritățile locale. Consulii au pretins să aplice mecanic în Principate prevederile capitulațiilor. Cu atît mai surprinzătoare a părut autorităților moldovenești pretenția Agenției consulare austriece de a intra cu forța în casele unor negustori, foști sudiți austrieci, care, în baza vechimii și a proprietăților imobiliare ce le aveau în Moldova, au cerut să fie recunoscuți ca supuși moldoveni. Un asemenea caz s-a petrecut în anul 1825, cu negustorul pămîntean Hascal Kaufmann din Iași, proprietar de case și prăvălii în oraș, domiciliat în Principat din tinerețe, arestat cu forța de caporalii Agenției austriece, pentru a-și plăti datoriile față de un alt sudit austriac. Incidentul, soldat cu molestarea negustorului Hascal și a unor agenți ai forței publice locale de către caporalii austrieci, a generat o aprigă controversă între consulul austriac din Iași, Lippa, și autoritățile moldovene. Divanul Moldovei, într-un amplu raport, din 12/24 noiembrie 1825, adresat Domnitorului Ioniță Sandu Sturza, a protestat cu vehemență împotriva procedeului caporalilor austrieci și al Agenției consulare austriece, care se erija într-un veritabil „stat în stat", încălcînd toate regulile la care era datoare față de gu-

---

[1] G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 295; L.J. D. Feraud-Giraud, *De la juridiction française dans les échelles du Levant et de la Barbarie*, ediția a 2-a, I, Paris, 1866, p. 185.

[2] Vezi I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, p. 7, pentru cazul din anul 1756 al supusului francez François Linchou (Lenș).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vernul moldovean [3]. Ca o reacţie de protest, consulul austriac Lippa a rupt relaţiile oficiale cu autorităţile locale, a închis Agenţia austriacă din Iaşi şi a reclamat cazul direct la Viena şi la Constantinopol [4]. Pînă la urmă, punctul de vedere al consulilor, care invocau sus şi tare prevederile capitulaţiilor, a triumfat. Rezistenţa temporară din timpul domniei lui Ioniţă Sandu Sturza împotriva unor astfel de măsuri din partea consulilor austrieci a încetat. Inviolabilitatea persoanei şi a domiciliului oricărui sudit din Moldova a fost expres prevăzută în dispoziţiile organelor centrale către ispravnicii de la ţinuturi. Astfel, în instrucţiunile Sfatului Administrativ al Moldovei, din 25 mai 1833 [5], cu privire la supuşii străini, comunicate isprăvniciilor din ţinuturi [6] la primul punct se înscria următoarea dispoziţie: „persoana supusului străin trebuie a fi apărată de oricare silnicie, precum şi casele lor care nu pot fi vizitate decît numai la întîmplare de vinovăţie, care ar cere o nemijlocită înfrînare din partea poliţiei. La o asemenea împrejurare, ispravnicul trebuie să înştiinţeze pe consulat sau pe starostele lor în termen de 24 ceasuri, iar la locurile unde nu vor fi staroşti, dregătoriile locale vor păzi aceeaşi urmare ca şi pentru locuitorii pămînteni, trimiţînd pricina către tribunalurile cuvenite în vadelile cerute după pravile".

Consulii nu s-au mulţumit cu atît. Ei n-au îngăduit ca autorităţile locale să aresteze pe un sudit nici chiar cînd acesta era prins că tulbură ordinea publică. N-au admis nici condamnarea străinilor la amenzi, nici descinderi în localuri publice ţinute de străini, fără ca, în prealabil, să fie înştiinţat consulul sau starostele de la ţinuturi [7].

Se poate afirma, deci, că sudiţii s-au bucurat nu numai de drepturile şi imunităţile prevăzute prin capitulaţii, dar şi de privilegii suplimentare, ca urmare a unor practici abuzive introduse în Principate de consulii străini.

Între privilegiile sudiţilor un loc important îl deţineau *privilegiile religioase.*

Iniţial, acestea au fost menite să apere libertatea de credinţă a negustorilor europeni faţă de fanatismul religios al turcilor. De aceea, în cele dintîi capitulaţii, încheiate de Franţa cu Poarta otomană, libertatea de credinţă şi de exercitare a cultului religios în tot cuprinsul Imperiului otoman erau expres prevăzute chiar în primele articole ale fiecărui tratat [8].

În Principatele Române, unde domnea cea mai deplină toleranţă religioasă [9], aplicarea clauzelor capitulaţiilor, care garantau libertatea religioasă a sudiţilor, nu avea nici un sens. Totuşi, după înfiinţarea reprezentanţelor străine, consulii invocau şi dreptul de a proteja pe toţi supuşii de religie

---

[3] I. C. Filitti, *Corespondenţa Domnilor şi boierilor români cu Metternich şi cu Gentz, între anii 1812—1828*, p. 1008 şi Anexa II, p. 1016—1023.

[4] Arh. St. Bucureşti, Xerografii Viena, Pachet LXV/26, Raport din 28 noiembrie 1825.

[5] *Manualul administrativ al Moldovei*, t. II, Iaşi, 1856, p. 165.

[6] Vezi circulara Secretariatului de Stat al Moldovei din 14 iunie 1833. Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 244, f. 60.

[7] I. C. Filitti, *România faţă de capitulaţiile Turciei*, p. 8. Vezi *Manualul administrativ al Moldovei*, I, p. 560; II, p. 165—167.

[8] Vezi art. 6 din capitulaţia franceză din 1535; art. 33, 35 şi 36, 82 din capitulaţia franceză din 1740, în G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 85, 287, 299.

[9] B. P. Hajdeu, *Istoria toleranţei religioase în România*, Bucureşti, 1865; Gh. V. Speranţă, *Dovezi de toleranţă religioasă în ţările române*, în „Biserica ortodoxă română", 1965, nr. 7—8, p. 735—751; Em. Vasilescu, *Ortodoxia şi celelalte religii*, în „Studii teologice", XV, 1963, 1—2, p. 3—29; [Raicevich], *Osservazioni storiche et naturale intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 245—246; W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 166—167; F. G. Laurençon, *Nouvelles observations sur la Valachie sur ses productions, son commerce, les moeurs et coûtumes des habitants et sur son gouvernement*, Paris, 1822, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

catolică sau protestantă. La început, protecția catolicilor din Moldova a aparținut Poloniei. Pacea de la Passarowitz (1718) recunoștea însă, formal, acest drept Austriei. Abia după împărțirea Poloniei, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd papa Clement al XIV-lea a încredințat împărătesei Maria Tereza și succesorilor ei protecția catolicilor [10], Austria a exercitat efectiv acest drept. Așa s-a făcut că protecția catolicilor din Moldova a revenit Agenției consulare austriece din Iași.

Prin intermediul consulilor săi de la Iași și București, guvernul de la Viena a și exercitat, în fapt, dreptul de a proteja pe catolicii din Principate. Catolicismul era pentru Austria un puternic sprijin în țările de credință ortodoxă, un mijloc de infiltrare tainică în teritoriile de la Răsărit și Sud de Carpați, pe care spera să le anexeze Imperiului. De la apărarea libertății religioase a sudiților imperiali din Imperiul otoman protejarea catolicilor a devenit în mîna Austriei un instrument politic.

De aceea, Austria a susținut propagarea catolicismului în Principate, a acordat, adeseori, ajutoare de ordin material catolicilor, a extins protecția asupra tuturor catolicilor (bulgari, armeni) chiar dacă nu erau supuși austrieci [11].

Pe la 1844, numărul catolicilor din Moldova era de 40.000 suflete, după consulul prusian C. A. Kuch [12], iar la 1869 de 60.000 suflete [13], potrivit constatării consulului Franței la Iași, Delaporte.

Numeroasa populație catolică, alcătuită în majoritate din unguri emigrați din Transilvania, stabiliți mai ales în ținuturile Bacău și Roman, sau din germani, austrieci, polonezi, italieni, veniți pentru comerț ori în căutare de lucru, sau din cîțiva francezi, preceptori în familiile boierești, s-a bucurat de o deplină libertate religioasă. Aceasta era înțeleasă sub dublul aspect prevăzut de capitulații: pe de o parte, respectarea credinței, iar pe de altă parte, asigurarea liberei exercitări a cultului religios. În Moldova, sudiții s-au bucurat de ambele libertăți. Ei au avut biserici proprii și o puternică organizație ecleziastică. Astfel, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [14] în capitala Moldovei exista o biserică romano-catolică, care a fost rezidită în secolul al XVIII-lea [15]. La 3 octombrie 1736, catolicii, care aveau deja biserică la Iași, dobîndeau o serie de privilegii de la Domnitorul Grigore Ghica [16], reînnoite, la 1777, de Grigore Al. Ghica [17], la 1813, de Scarlat Calimach [18], la 1846, de Mihai Sturza [19]. Însuși Al. I. Cuza a acordat catolicilor o serie de privilegii ca: dreptul de a deschide un seminar (la 1866), de a

---

[10] Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 132, c. 397 Ministère des Affaires Étrangeres, Archives diplomatiques, Correspondence commerciale, Jassy.

[11] Mircea Păcurariu, *Incercări de propagandă romano-catolică în Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea*, în „Studii teologice", 1958, seria a II-a, nr. 7—8, an. X, 1958, p. 424—439.

[12] C. A. Kuich, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*, în „Convorbiri literare", XXV, 1891, 5, p. 401.

[13] Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 132, c. 399, Ministère des Affaires Etrangeres, Archives diplomatiques, Correspondence commerciale, Jassy.

[14] Eugen Pavelescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, p. 278—279.

[15] Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 431.

[16] Al. Lapedatu, *Istoria catolicismului în Moldova*, în „Convorbiri literare", an. XXXVI, p. 949—950.

[17] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, București, 1891, p. 53—55.

[18] Th. Codrescu, *Uricarul*, V, p. 434.

[19] „Gazeta Transilvaniei", IX, 1846, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

înființa școli catolice în Iași și Galați. De asemenea, bisericile catolice au obținut dreptul de împroprietărire cu pămînt [20].

Prin urmare, în Moldova, se poate vorbi nu numai de libertatea de credință pentru catolici, dar și de deplina libertate de exercitare a cultului religios și chiar de o serie de privilegii suplimentare. De aceleași libertăți s-a bucurat și *religia protestantă*.

Comunitatea protestantă din Moldova, aflată sub protecția formală a Suediei, ocrotitoarea bisericilor protestante din Imperiul otoman, din vremea regelui Carol al XII-lea [21], avea biserici la București și Iași, conduse de un vicar, numit și plătit de arhiepiscopul de la Stockholm [22].

Comunitatea protestantă din București, considerată ca cea mai veche de acest fel din Principate, a stat sub protecția Suediei de la 1730 pînă la 1839, dată de la care comunitățile din ambele Principate au trecut sub protecția Austriei și a Prusiei [23].

Influenta protecție a regelui Carol al XII-lea al Suediei, de care a beneficiat comunitatea protestantă din Iași, a favorizat și acordarea de danii de către unii Domnitori moldoveni. La începutul secolului al XIX-lea, Domnitorul Constantin Moruzi a dăruit comunității protestante din Iași un loc domnesc în Păcurari [24], pe care s-a ridicat, în anul 1812, o biserică. Aceasta a fost opera generalului maior von Städter, protestant de religie, fiul unui general rus de origine livoniană, care, la moartea sa, în 1812, a lăsat prin testament 1000 de galbeni comunității protestante din Iași pentru zidirea unei biserici [25].

Ca și catolicii, protestanții din Moldova au dobîndit însemnate privilegii de la Domnitori [26]. Acestea le-au asigurat exercitarea, fără nici o restricție, a cultului religios. Încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, ei au obținut dreptul de a ridica o biserică proprie, drept pe care coloniștii protestanți de la Chiperești (Filipenii Noi), județul Iași, l-au și valorificat [27].

De o deplină libertate religioasă s-au bucurat, în Moldova, și celelalte confesiuni: armeană și mozaică [28]. La jumătatea secolului trecut, armenii aveau în Moldova trei biserici. Cea mai veche data din 1350 și se afla la Botoșani, alta din 1395 era la Iași [29].

De asemenea, evreii aveau numeroase temple în orașele moldovenești [30].

Este o dovadă de larga toleranță religioasă a românilor, confirmată de mărturiile atîtor călători și consuli străini în Principate. Autoritățile locale

---

[20] Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 433.

[21] J. F. Neigebaur, *Die Moldau-Walachen oder Romanen*, Breslau, 1855, p. 29.

[22] W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 166.

[23] W. S. Teutschländer, *Geschichte der evangelischen Gemeinden in Rumänien*, București, 1891, p. 91—99; J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 29—30.

[24] *Documente privitoare la istoria economică a României: Orașe și tîrguri (1776—1861)*, Seria A, Moldova, II, București, 1960, p. 36—38.

[25] W. S. Teutschländer, *op. cit.*, p. 196—197; C. A. Kuch, *op. cit.*, p. 401—402; J. F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Zweite Auflage, Breslau, 1854, p. 303.

[26] N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, p. 375—377; Idem, *Introducere* la Hurmuzaki, *Documente*, X, p. XXXVI.

[27] *Ibidem*.

[28] B. P. Hajdeu, *op. cit.*, p. 61—65, 76.

[29] N. Suțu, *Notiții statistice asupra Moldaviei*, Iași, 1852, p. 51.

[30] Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 132, c. 404v, 405—406, Ministère des Affaires Étrangeres, Archives diplomatiques, Correspondence commerciale, Jassy.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au vegheat în permanență ca orice religie străină să fie respectată [31]. De aceea, se poate conchide că sudiții s-au bucurat în Moldova de largi libertăți religioase. În plus, demn de remarcat este faptul că au beneficiat de un mare număr de privilegii (scutiri fiscale etc.) necuprinse în tratate și care nu le erau acordate în nici o altă parte a Imperiului otoman. De asemenea, nu trebuie ignorat faptul că ei s-au bucurat de sprijin material din partea unor Domnitori moldoveni, într-o epocă în care diferența de credință în Apusul Europei era motiv de prigoană și de războaie religioase. Toate acestea ne îndreptățesc să afirmăm că, din punct de vedere religios, sudiții s-au bucurat de totalitatea privilegiilor capitulare, precum și de însemnate privilegii suplimentare.

*

În încheierea primei părți, în cursul căreia am reliefat drepturile, privilegiile și imunitățile de care au beneficiat sudiții din Moldova, se impun cîteva concluzii.

Așa după cum s-a putut observa, calitatea de sudit conferea o serie de privilegii economice, juridice și personale. Suditul era scutit de impozitul personal, plătea o taxă vamală de numai 3% *ad valorem*, se bucura de libertatea de a face comerț în tot cuprinsul țării. De asemenea, beneficia de însemnate privilegii juridice: în procesele pe care le avea cu pămîntenii era asistat de dragomanul consulatului; nu putea fi arestat sau condamnat la amenzi, fără a fi înștiințat în prealabil consulatul de care depindea.

Persoana și domiciliul unui sudit erau inviolabile. Cu alte cuvinte, individul supus unei protecții străine era o persoană privilegiată, respectată și apărată în orice împrejurare datorită protecției atotputernice a consulilor străini. Datorită interpretării abuzive date de consuli dispozițiilor capitulațiilor, sudiții, în fapt, au beneficiat de privilegii suplimentare. Practicau comerț cu amănuntul, dețineau proprietăți imobiliare rurale sau urbane, facultăți interzise prin tratate, plăteau o vamă sub 3%, la import și export, nu plăteau patenta obligatorie pentru toți cei care se îndeletniceau cu comerțul sau meseriile în Principate. În aceste condiții, sudiții formau o categorie aparte de restul populației orășenești, privilegiată sub raport juridic, fiscal și vamal. Analiza situației social-economice a sudiților din Moldova în perioada care ne interesează, de care ne vom ocupa în partea a doua a lucrării, ne va îngădui să apreciem locul și rolul acestei categorii în structura economică a tîrgurilor și orașelor moldovenești, în condițiile destrămării feudalismului și ale ascensiunii capitalismului.

B. SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A SUPUȘILOR STRĂINI DIN MOLDOVA

Numărul, ocupația și protecția supușilor străini.

Recensămintele fiscale sau catagrafiile efectuate în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Moldova sînt principala sursă documentară pe care am utilizat-o pentru precizarea numărului, ocupației, protecției și ponderei economice a supușilor străini în viața social-economică a Moldovei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Informațiile furnizate de catagrafii au fost

[31] Vezi circulara Secretariatului de Stat al Moldovei, din 14 iunie 1833, către ispravnicii de la ținuturi; Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 244, f. 63v.; *Manualul administrativ al Moldovei*, t. II, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

coroborate și completate și cu alte izvoare de epocă (informațiile călătorilor străini, rapoartele consulare etc.).

Valoroase studii apărute în istoriografia românească în ultimele decenii [1] dovedesc din plin utilitatea catagrafiilor și a statisticilor întocmite pe baza acestora pentru cercetarea structurii economice, sociale și demografice a tîrgurilor și orașelor moldovenești în secolul al XIX-lea.

În pofida deficiențelor, erorilor și a imperfecțiunilor recensămintelor fiscale din anii 1803, 1820, 1831—1832, 1838, 1845, 1851 și 1859 semnalate de cercetători avizați [2], acestea sînt singurele materiale documentare mai sigure pe baza cărora se poate întreprinde analiza obiectivelor propuse. În special, pentru perioada preregulamentară, atît de puțin cercetată în istoriografia noastră, catagrafiile sînt un material unic de informație statistică.

Remarcăm, de asemenea, că recensămintele fiscale sînt documente oficiale, de o autenticitate incontestabilă, și, prin urmare, cu toate deficiențele semnalate, ele prezintă o imagine, dacă nu completă sau perfect exactă, totuși apropiată de situația reală. În limitele datelor existente, făcînd toate rezervele cuvenite cu privire la exactitatea datelor furnizate de recensămintele fiscale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, vom încerca să desprindem unele constatări cu privire la numărul, proveniența, protecția și ocupația supușilor străini din Moldova în perioada de care ne ocupăm.

Informații statistice oficiale cu privire la sudiții din Moldova există încă de la începutul secolului al XIX-lea.

Sudiții, constituind o categorie privilegiată din punct de vedere fiscal, erau înscriși în catagrafii separat de restul populației impozabile. Din acest motiv, în arhive există condici speciale pentru sudiți, alcătuite cu ocazia diferitelor recensăminte fiscale ale populației Moldovei.

Sudiții au apărut ca o categorie fiscală distinctă, înscrisă în rîndul „treptelor" privilegiate, în toate catagrafiile cunoscute din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Primul recensămînt fiscal oficial efectuat pe întreaga Moldovă, în care sînt incluși și sudiții, este așa numita „Condică a liuzilor", din anul 1803.

În general, „Condica liuzilor" conține date puține și disparate cu privire la sudiți. Figurează numai sudiții din Iași — 532 capi de familie și cei din ținutul Suceava — 8 capi de familie. Evident, cei 540 sudiți, cîți apar înregistrați în condică [3], nu reprezintă numărul real al supușilor străini din Moldova. Lipsesc sudiții din orașe comerciale cum era Galațiul, în care prezența lor este atestată încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea [4]. Toți cei indicați sînt înregistrați la categoria „breslelor fără bir". Condica liuzilor indică numai protecția la care aparțineau cei 540 sudiți. Astfel, în capitala Moldovei, din cei 532 capi de familie, 289 aparțineau protecției ruse și 243 protecției austriece. Cei mai numeroși erau sudiții ruși, urmați, apoi, de cei austrieci.

---

[1] L. Boicu, *Despre structura socială a orașului moldovenesc...*, p. 271—306; Gh. Platon, *Populația tîrgului Huși...*, p. 43—68; idem, *Observații cu privire la populația tîrgului Bîrlad...*, p. 269—279; idem, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 5—32; idem, *Populația orașului Iași...*, p. 259—343; Ecaterina Negruți-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a tîrgurilor și orașelor moldovenești la 1832* în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, I, Cluj, 1972, p. 239—257; Ecaterina Negruți, *Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Iași, 1984, 145 p.

[2] L. Boicu, *op. cit.*, p. 282.

[3] Th. Codrescu, *op. cit.*, VIII, p. 368.

[4] Hurmuzaki, *Documente*, XIX_1, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu sînt menționați supușii prusieni sau francezi, cu toate că, la acea dată, consulatele Franței și Prusiei aveau o vechime de 5 și, respectiv, 18 ani, și este puțin probabil ca aceștia să nu fi avut, în momentul înregistrării sudiților, nici un supus străin sau, cel puțin, vreun protejat.

În suma totală de 532 sudiți din Iași sînt incluși și evreii supuși străini, în număr de 198 capi de familie, dintre care 57 aparțineau protecției ruse și 141 celei austriece.

Aici se termină informațiile cu privire la sudiți din „Condica liuzilor".

Cunoscînd numărul total al populației orașului Iași la acea dată, care era, aproximativ, de 3.199 capi de familie [5] (ceea ce reprezenta 15.995 suflete), apreciem că sudiții reprezentau un procent de 16,6% din populația capitalei Moldovei. Din păcate, nu dispunem de date care să indice ce reprezintă această cifră sub raport economic.

Un izvor statistic intern, care conține informații mai bogate despre sudiți, este *Condica scrierii sufletelor și a familiilor a stării de gios din Tîrgul Eșii* din anul 1808 [6], care se referă însă numai la supușii străini din Iași.

Sursa citată, incluzînd pe lîngă categoriile contribuabile și pe cele scutite de bir, (exceptînd boierii și alți privilegiați), dă o primă imagine mai apropiată de realitate a numărului total al locuitorilor din Iași la începutul secolului al XIX-lea [7]. Mai ales, în aceasta rezidă importanța documentului, în care sînt înregistrați și sudiții la categoriile privilegiate. Înscrierea acestora s-a făcut nominal, pe străzi, menționîndu-se numele capului de familie, numărul sufletelor dintr-o familie, protecția căreia îi aparținea, starea civilă, naționalitatea — în unele cazuri și ocupația — numărul calfelor sau ucenicilor de care dispunea, felul cum depunea munca : singur sau în tovărășie cu un asociat.

Numărul total al sudiților din Iași era de 522 familii [8], sau 2487 suflete. Comparativ cu recensămîntul fiscal din 1803, care indica 532 sudiți, catagrafia din 1808 arăta că numărul lor a rămas, în general, staționar. Apreciem că, la totalul populației din capitala Moldovei (fără boieri și alte categorii privilegiate), care era de 16.410 suflete (3307 capi de familie), sudiții reprezentau un procent de 15%.

În privința protecției, situația sudiților din capitală se prezenta astfel : 307 familii (1.469 suflete) aparțineau protecției austriece, 206 familii — celei rusești (261 suflete) și 9 familii protecției franceze (61 suflete).

Se observă că protecția austriacă a depășit pe cea rusă în privința numărului de supuși, trecînd pe primul loc, cu o diferență de 100 sudiți. Dintre cei 307 capi de familie sudiți austrieci — 147 erau evrei, iar dintre cei 206 capi de familie sudiți ruși — 53 aveau aceeași origine.

Sudiții francezi erau puțini numeroși la acea dată. Ei nu sînt decît, în rare cazuri, de origine franceză (exemplu : Amuron „franțuz"). Restul proveneau dintre autohtoni. La protecția franceză mai figurează și cîțiva italieni. În Condică, din motive insuficient cunoscute nouă, nu sînt menționați supușii prusieni, deși aveau la Iași, încă din 1785, un consulat.

---

[5] Th. Codrescu, *op. cit.*, VIII, p. 359. Vezi și Gh. Platon, *Populația orașului Iași...*, p. 272.

[6] Arh. St. București, Mss. 804. O copie se găsește la Arhivele Statului Iași, Mss. nr. 1634.

[7] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 273.

[8] Arh. St. Iași, Mss. 1634. În totalul sudiților din Iași, la 1808, indicat de Gh. Platon, în *op. cit.*, Anexa VII și VIII, p. 516 au fost omise 6 familii sudiți austrieci de pe ulița Bărboi. Totalul exact este de 522 capi de familie și nu 516 cîți apar în lucrarea citată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În privința ocupației sudiților, se constată că un număr de 65 sudiți practicau negoțul, 109 meșteșugurile, 3 erau și meșteșugari și negustori, fără să se poată face o delimitare riguroasă între ocupațiile meșteșugărești și cele comerciale, 14 lucrau „în tovărășie" cu un meșteșugar sau negustor, 12 aveau alte profesiuni, iar unui număr de 431 sudiți nu li se menționează ocupația [9].

Se observă, exceptînd pe cei cărora nu li se indicau ocupația, că majoritatea sudiților practicau meșteșugurile.

La numărul indicat de meșteșugari și negustori sudiți lucrau 120 calfe, 24 ucenici, 7 argați și 459 slugi. Calfele, cu excepția cîtorva, care erau sudiți, se recrutau, în general, dintre pămînteni. Majoritatea meșteșugarilor și negustorilor sudiți aveau calfe pămîntene, dar existau și unele cazuri cînd calfe sudiți lucrau la meșteșugari autohtoni. De exemplu, un Iancu ciubotar avea 20 calfe sudiți, germani de origine (f. 81v). Presupunem că aceștia erau angajați să lucreze modele noi de ciubote în atelierul lui Iancu, ciubotar pămîntean.

De asemenea, se constată concentrarea unui număr mai mare de calfe, ucenici și slugi la unii meșteșugari sudiți comparativ cu alții, lipsiți de orice ajutoare, cea ce indică o stratificare socială pe criterii materiale în masa sudiților. Totodată, aceasta atestă existența în capitala Moldovei a unor prăvălii sau ateliere mai însemnate aparținînd sudiților.

Din condica de la 1808, rezultă următoarea situație : dintre cei 203 sudiți ce practicau meșteșuguri, negoțul sau alte ocupații, 80 erau lipsiți de calfe și slugi, 39 aveau 1—3 calfe, iar uneori și ucenici, 7 sudiți aveau între 4—6 calfe, 2 sudiți aveau între 7—9 calfe, 8 aveau 1—3 ucenici, iar restul dispuneau de slugi, unii chiar pînă la 14 slugi [10].

Dintre sudiții meșteșugari cu calfe mai numeroase menționăm pe : Ioan Roblis, supus rus, care avea 9 calfe ; pe „Musiu Leon", sudit francez, cu 5 calfe sudiți francezi ; pe Dumitru Docsachi, sudit austriac, cu 7 calfe (f. 14 v), pe Volvol Leiba, croitor, sudit austriac, cu 4 calfe și 6 ucenici (f. 83).

Condica din 1808 mai indică unele cazuri de sudiți, meșteșugari sau negustori, care își desfășurau activitatea împreună cu un asociat. De exemplu, este menționat un Gh. Prisler, german de origine, supus austriac, care are un ucenic în dugheana sa și lucrează „în tovărășie" cu Ștefan Ungurul, care avea 4 calfe (f. 17).

Comerțul și meșteșugurile practicate de sudiți înregistrează o amănunțită specializare [11].

Statistica din 1808 consemnează prezența la Iași a unor doctori și „șpițeri" aparținînd protecției străine [12].

În privința originei etnice, se observă o mare varietate la sudiții aparținînd celor două protecții înregistrați în condica din 1808. Pe lîngă rușii și germanii propriu-ziși, mai figurează și alte naționalități : greci, evrei, mol-

[9] Calculele noastre dau cifre diferite de cele indicate de Gh. Platon, *op. cit.*, vezi anexa VII.

[10] Dintre aceștia din urmă, menționăm pe un Vasile Popovici, supus austriac, zugrav de profesie, care avea 14 slugi sudiți (f. 48), un Rappaport sudit avea, de asemenea, 14 slugi (f. 31), un Gh. Gotco, supus austriac, german de origine, ceasornicar, avea 8 slugi ; un Petrache Popovici, supus austriac, avea 14 slugi și o calfă (f. 22v).

[11] Potrivit unor calcule recente, în orașul Iași, la 1808 existau, în general, 23 ramuri de negoț, practicate de 429 negustori și 77 ramuri de meserii practicate de 1 125 meseriași. Vezi Gh. Platon, *op. cit.*, p. 274 și anexele II—III, p. 309—315.

[12] Doctorii : Șmilț, sudit austriac, Stavrache, supus austriac din mahalaua „Muntenime", Constantin Fintă de pe Ulița Măjilor și Scărlat, sudit austriac.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

doveni trecuți la protecția rusă, armeni, evrei, italieni, francezi, unguri, polonezi, români din provinciile Imperiului habsburgic la protecția austriacă. Se observă, deci, că, în schimbul unei patente de protecție, care costa cîțiva galbeni, dobîndeau supușenia străină și persoane care nu aveau originea etnică corespunzătoare sau care nu se născuseră pe teritoriul rus sau austriac, ci, uneori, proveneau dintre elemente autohtone. Numele multor sudiți este grăitor în acest sens.

Un document statistic oficial, care oferă o primă imagine de ansamblu asupra numărului sudiților din Moldova, este catagrafia generală a populației din Principat din anul 1820 [13]. Chiar și aceasta conține însă unele lipsuri [14]. La ținuturile Neamț, Hîrlău, Dorohoi și Herța nu apar înregistrați supușii străini. De aceea, cifra totală a sudiților este aproximativă. Pentru completarea lacunelor, am folosit un material documentar complementar, intitulat *Extract de obște pentru toți locuitorii birnici, trepte și cei fără bir* [15], alcătuit în ianuarie 1821, pe baza datelor catagrafiei din 1820, pentru a servi la stabilirea impozitelor pe noul an financiar 1821.

Potrivit datelor catagrafiei din 1820, combinate cu cele din „extractul" din 1821 (vezi anexa nr. I), numărul total al sudiților din Moldova, la 1820—1821, era de 1935 capi de familie. Dintre aceștia, 1451 sînt supuși de rit creștin și 484 de rit mozaic. Față de totalul populației Moldovei, de 158.597 capi de familie [16], la 1820, sudiții reprezentau un procent de 1,2%. Comparativ cu începutul secolului al XIX-lea (1803), se constată o creștere apreciabilă a numărului sudiților. Fenomenul se explică prin venirea unor comercianți sau meseriași străini în Principate, atrași de posibilitățile largi de cîștig, dar și prin pătrunderea elementelor autohtone în rîndul supușilor străini.

Cei mai numeroși sudiți găzduia capitala Moldovei — 1145 capi de familie (dintre care 705 sudiți și 440 evrei sudiți), ceea ce, la populația de 21.130 suflete locuitori [17] ai Iașului, reprezenta un procent de 24%, adică aproape un sfert din totalul populației capitalei. Urmau apoi, în ordine descrescîndă: ținuturile Covurlui (169 sudiți), Roman (107 sudiți), Botoșani (82 sudiți).

În privința protecției, conform datelor catagrafiei din 1820 se observă că prioritatea o deținea protecția austriacă: 931 sudiți. Pe locul doi se situa, cu o diferență de circa 300, protecția rusă, care avea 610 sudiți. Puțini numeroși erau supușii prusieni — 51, supușii francezi — 19 și englezi — 16.

Supușii austrieci sînt mai numeroși în Iași (615), în ținutul Roman (91), în ținutul Bacău (66) și în ținutul Botoșani (65). Supușii ruși, de asemenea, sînt mai numeroși în capitală și în ținuturile din jurul acesteia (481). Ca apartenență etnică, aceștia erau ruși (134), greci (30), sîrbi, lipoveni, armeni (12), polonezi și moldoveni (25).

În catagrafia din 1820, ocupația sudiților este menționată în mod expres numai la cei din orașul Iași. La ținuturi ea nu este consemnată decît spo-

[13] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, nr. 7—21.

[14] Catagrafiile ținuturilor Tecuci, Covurlui, Tutova din anul 1820 lipsesc din Arhivele Statului Iași, fiind distruse în incendiul din 1827.

[15] „Ion Neculce", Buletinul Muzeului Municipal din Iași, Iași, 1928, 7, p. 139—141. Originalul la Biblioteca „N. Bălcescu" din București.

[16] În calculele totalului populației Moldovei am utilizat datele furnizate de „extractul" statistic din 1821.

[17] Numărul locuitorilor orașului Iași la 1820 l-am calculat adăugînd la totalul de 4 068 capi de familie indicat de catagrafia din 1820 (Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 21) pe cele 158 familii de boieri. Vezi „Ioan Neculce", 1923, 3, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

radic. În unele cazuri, ocupația se poate desprinde din însuși numele individului. Procedeul neputîndu-se aplica la toți sudiții, ne vom ocupa numai de cei din orașul Iași, unde dispunem de date sigure.

Din totalul de 1 154 sudiți capi de familie, 364 erau meșteșugari, 107 negustori, 31 practicau alte profesiuni, iar unui număr de 575 nu li se menționează ocupația [18]. La meșteșugarii și negustorii menționați, lucrau 62 calfe și 1 slugă, calfe despre care nu se arată că erau sudiți sau pămînteni.

Se constată, comparativ cu anul 1808, o creștere apreciabilă a numărului sudiților ce practicau meșteșuguri. Ca și la recensămîntul precedent, sudiții meșteșugari dețin majoritatea în comparație cu celelalte ocupații.

Cei 364 meșteșugari sudiți practicau 54 ramuri de meserii, iar cei 107 negustori — 24 ramuri de negoț [19]. Bogăția și varietatea acestora indică larga dezvoltare și diversificare a meșteșugurilor și comerțului practicate de supușii străini din Iași. Dintre ramurile de meserii — cele mai răspîndite — menționăm : ciubotăria, croitoria și pietrăritul, iar dintre cele de negoț : crîșmăritul și precupeția. Printre celelalte profesiuni practicate de sudiții din capitală, amintim predarea limbilor străine. Dintre „dascălii franțuzești", menționăm pe un Lincourt, Schneider, Dubel, Gal și „dascălul" italian Ruja.

Ca și în anul 1808, sînt înregistrați unii meșteșugari sudiți care dispun de un număr mai mare de calfe, comparativ cu ceilalți, dintre care unii aveau ateliere în care desfășurau o activitate meșteșugărească mai însemnată. Astfel, menționăm pe un Hristov „fabricant" caretaș, care avea 3 calfe, un Johann Huzăr, supus prusian, stoler de ocupație, cu 4 calfe, un Avram, croitor, supus austriac, cu 4 calfe.

Nu putem considera însă aceste ateliere decît ca forme ale micii producții de mărfuri, în pofida termenului impropriu de „fabricant" folosit în catagrafie.

În ceea ce privește catagrafiile ținutale alcătuite în anul 1820, prezintă interes cercetarea unor notații marginale, în lipsa altor informații despre ocupația sudiților.

Astfel, spre exemplu, catagrafia ținutului Roman [20] indică pe grade (I, II, III) starea negoțului sau meseriei la care aparțineau sudiții din Tg. Roman. Din cei 58 sudiți capi de familie : 24 sînt de starea I, 21 de starea a II-a, 14 de starea a III-a, ceea ce atestă o stratificare socială în rîndul sudiților.

În catagrafia ținutului Bacău se menționează sporadic ocupația sudiților. La unii se specifică, totuși, ocupația și dacă aveau sau nu dugheană ; de exemplu, Iordache Caramanlău, „șezător" în Bacău, „cu casa lui și dugheană", Ivan Sîrbu, bacal cu „dugheană" [21].

Prețioase sînt și mențiunile marginale cu privire la proveniența sudiților înregistrați în condicile catagrafiei din 1820. Acestea lasă să se întrevadă că, la verificarea actelor de protecție ale supușilor străini, s-au des-

---

[18] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica 21. Calculele noastre diferă în mică măsură de cele date de Gh. Platon, *op. cit.*, anexa IX, p. 322.

[19] Gh. Ghibănescu, *Iașii în 1820*, în „Ioan Neculce", 1923, 3, p. 13. Autorul indică 76 ramuri de meserii practicate de sudiții din Iași, fără însă a face distincția obligatorie între ramurile de comerț și cele meșteșugărești. Potrivit unui studiu recent, anul 1820 înregistrează cea mai ridicată cifră în privința numărului ramurilor de meserii, în perioada 1774—1845, practicate de meșteșugari, indiferent că sînt autohtoni sau sudiți. Vezi Gh. Platon, *op. cit.*, p. 277 și anexa nr. III, p. 311—315.

[20] Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 9, f. 264—265.

[21] Idem, condica nr. 10, f. 215 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

coperit numeroase falsuri. Astfel, în catagrafia ținutului Putna [22], care este singura păstrată în forma definitivă, sînt consemnate 20 persoane date „rămase" din sudiție, adică înlăturate de la protecțiile străine, întrucît nu dispuneau de pașapoarte sau documente care să le ateste calitatea de sudiți [23]. Printre acestea, figurau birnici, ruptași și alte categorii impozabile.

În catagrafia orașului Iași, printre sudiții care practicau alte ocupații, figurează și un fost birnic [24]. Acesta nu putea fi decît un pămîntean, care a dobîndit prin mijloace frauduloase protecția străină.

Catagrafia din 1820 este un document statistic de o reală importanță. Datele cu privire la sudiți furnizate de catagrafie contribuie la o primă estimare a numărului global al sudiților din Moldova, a repartizării lor pe protecții, la cunoașterea ocupației și proveniență acestora.

*

Statistica cea mai completă și bogată în informații cu privire la supușii străini din Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea este cea din anii 1824—1825.

Meticulozitatea care i-a călăuzit pe alcătuitori izvorăște din instrucțiunile amănunțite de verificare a sudiților, în cadrul acțiunii de riguroasă revizuire a tuturor străinilor din Principat, ordonată de guvernul otoman. După înfrîngerea insurecției grecești (1821—1822), verificarea listelor supușilor străini din Imperiul otoman a fost unul din punctele principale din programul politic al Sultanului Mahmud [25].

Plîngerile Porții că supușii străini au provocat revoluția de la 1821 se întemeiau pe abuzul cu patentele de protecție și pe prezența grecilor în personalul tuturor consulatelor [26].

Pentru a pedepsi pe sudiții care avuseseră un rol însemnat în evenimentele de la 1821, Poarta a ordonat, în 1822, o verificare a tuturor străinilor din Moldova [27]. Ca urmare, la 20 iulie 1822, în numele Domnitorului Ioniță Sandu Sturza, caimacamii săi au poruncit ispravnicilor de ținuturi să verifice pe toți supușii străini [28].

S-a înființat un comitet central de cercetare a sudiților și s-au redactat instrucțiuni amănunțite de modul cum trebuiau înregistrați [29]. În catagrafie, urma să se indice numele, porecla, locul de origine, timpul de cînd locuiesc în țară, ocupația, scopul venirii lor în Principat.

Lucrările de verificare ale sudiților din Moldova au fost însă stînjenite de atitudinea refractară a agentului austriac din Iași, Lippa, care a refuzat să dea orice concurs la această acțiune, răspunzînd că va proceda singur la cercetarea și verificarea supușilor austrieci din Principat [30].

---

[22] Catagrafia ținutului Putna în forma inițială se află la Bibl. Acad., Mss. 330. Vezi și Constantin C. Giurescu, *Populația județului Putna la 1820*, în „Buletinul Societății Regale Române de geografie", t. LIX, 1940, București, 1941, p. 195—232.

[23] Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 11, f. 206.

[24] Idem, condica nr. 21, f. 20.

[25] N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova* p. 10

[26] Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 132.

[27] D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 304.

[28] Arh. St. Iași, Mss. nr. 10, f. 89 v.

[29] *Ibidem*, f. 90.

[30] Vezi Stela Mărieș, *Abuzuri ale consulilor din Moldova în anii 1822—1828*, în *AIIAI*, VII, 1970, p. 291—300; I. C. Filitti, *Corespondența domnilor și boierilor români cu Metternich și cu Gentz, între anii 1812—1828*, p. 973—1025.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Verificarea supușilor străini din Moldova s-a complicat prin faptul că Poarta a condiționat retragerea parțială a trupelor sale de ocupație din Moldova de acordarea de garanții scrise de către autoritățile moldovene că ordinea publică va fi menținută, în cazul evacuării Principatului, ceea ce Domnitorul și Divanul Moldovei au refuzat, cît timp nu aveau posibilitatea să oblige pe sudiți să respecte legile locale [31]. Ca urmare, prin scrisoarea vizirială, din 24 august/5 septembrie 1824, adresată Domnitorului Ioniță Sandu Sturza, Sultanul a dat dispoziții ca, odată cu retragerea parțială a trupelor otomane de ocupație din Moldova, să se procedeze la o nouă și foarte riguroasă examinare a tuturor străinilor din Principat [32].

Lucrările de revizuire ale supușilor străini au început în luna iulie 1824 și au durat pînă la 25 martie 1825, rezultatul lor fiind consemnat într-o voluminoasă condică păstrată în Arhivele Statului din Iași [33]. La sfîrșitul lucrărilor, s-a mai operat o revizuire generală, pe baza căreia s-a definitivat situația statistică pe întreaga țară. Fiind o lucrare statistică specială consacrată sudiților, catagrafia din 1824—1825 este cea mai detaliată, mai amplă și mai veridică sursă documentară despre supușii străini din Moldova. Din acest considerent, vom analiza îndeaproape acest prețios document statistic, unic în ceea ce privește valoarea și bogăția informațiilor.

Condica generală a catagrafiei, alcătuită la Vistierie, pe baza listelor trimise de comisiile de pe ținuturi, reliefează criteriile amănunțite care au stat la baza lucrării — sînt înregistrate : numele sau porecla, naționalitatea, locul nașterii, religia, timpul de cînd a venit în Moldova, actele prin care dovedește calitatea de supus străin (pașapoarte, patentă consulară), fizionomia, vîrsta, portul, starea civilă, ocupația, situația materială, rezoluția comitetului în sensul recunoașterii sau nu a suditului. Este, desigur, judecînd după datele acestui chestionar, cea mai completă catagrafie a sudiților din Moldova.

Potrivit datelor catagrafiei, suma totală a sudiților din Moldova era de 2 282 capi de familie, ceea ce reprezenta 5 705 suflete [34]. În acest număr au fost incluși și evreii supuși străini. Cifra totală, indicată mai sus, nu trebuie privită ca *absolută*, datorită caracterului lacunar și defectuos al tuturor lucrărilor catagrafice din prima jumătate a secolului trecut. În „extractul" statistic final al condicii alcătuit la 25 martie 1825 (vezi anexa II, tabelul 2), se arată, în acest sens, că din suma totală lipsesc persoanele care nu s-au prezentat la comisiile de recensămînt. Sub aceste rezerve de ordin tehnic, operăm și noi cu cifrele catagrafiei din 1824—1825. De asemenea, se impune o observație foarte importantă, legată de proveniența sudiților : suma totală de 2 282 indivizi nu reprezintă numărul real al supușilor străini din Moldova, ci situația numerică prezentată de consulate. În fapt, după cum a arătat verificarea titlurilor de sudiție, operată la sfîrșitul recensămîntului de către o comisie instituită special în acest scop, situația numerică reală era următoarea : [35]

---

[31] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment, I$_4$, p. 40—41 ; Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p. 1159—1160 ; X, p. 392.

[32] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet MCCXXII/161, copie în lb.greacă, tradusă de N. Gaidagis.

[33] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, 562 file.

[34] Am calculat totalul în suflete folosind multiplicatorul demografic corespunzător (2,5) pentru sudiți, adică : 2 282 × 2,5 = 5 705 suflete.

[35] Tabelul este alcătuit pe baza datelor catagrafiei din 1824—1825, vezi Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 583 v și a memoriului Domnitorului Ioniță Sandu Sturza către Poartă din 7 aprilie 1825, vezi Bibl. Acad., *Documente*, Pachet CXXII, dosar 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Protecția	sudiți legali	sudiți ilegali	Total
Austriacă	298	1 216	1 514
Rusă	72	420	492
Franceză	63	55	118
Prusiană	61	7	68
Engleză	16	74	90
Total	510	1 772	2 282 (capi de familie)

Rezultă, din datele tabelului de mai sus, că numărul real al supușilor străini din Moldova nu era mai mare de 510 (capi de familie), restul de 1 772 proveneau din rîndul autohtonilor, negustori și meșteșugari mai înstăriți, de rit creștin, armean sau mozaic.

Catagrafia sudiților din 1824—1825 a dezvăluit astfel, pentru prima dată, proporțiile și gravitatea procesului de dobîndire a protecției străine de către pămînteni.

Față de catagrafia din anul 1820, se constată o creștere sensibilă a numărului sudiților pe întreaga țară, creștere care putea rezulta atît din afluența străinilor în Principat, cît mai ales, după cum s-a văzut, din trecerea unui număr tot mai mare din rîndul contribuabililor pămînteni la supușenia străină.

Cei mai numeroși sudiți se aflau în capitala țării — 1 004 capi de familie, după care urma, în ordine descrescîndă: ținutul Botoșani, cu 303 sudiți capi de familie, ținutul Neamț, cu 84, ținutul Roman, cu 79 sudiți capi de familie.

Catagrafia din 1824—1825 permite o analiză amănunțită a tuturor sudiților din Moldova sub raportul protecției de care depindeau. Repartiția pe protecții și pe ținuturi este prezentată în două tabele statistice (vezi anexa II, tabelele nr. 1 și 2).

La fiecare sudit este indicată protecția; de asemenea, la sfîrșitul catagrafiei există un tabel centralizator cu supușii străini din toate ținuturile țării, repartizați pe cele 5 protecții. Dintre toate consulatele, Agenția consulară austriacă din Moldova avea cei mai mulți sudiți — 1 249 capi de familie, concentrați, mai ales, în capitala țării (511) și în tîrgurile mai însemnate de pe la ținuturi. După Iași, urmează Botoșani, cu 213 sudiți austrieci.

Protecția rusă avea în întreaga țară 492 supuși capi de familie, dintre care, cei mai mulți, în capitala țării (349). Urma, apoi, în ordine descrescîndă: protecția franceză, cu 118 sudiți, cea engleză, cu 90 sudiți și cea prusiană, cu cel mai mic număr — 68 sudiți.

Desigur, nu toți sudiții austrieci, ruși sau englezi erau originari din statele sub a căror protecție se aflau. La o cercetare mai atentă a sudiților din capitala țării, se constată că, din cei 511 supuși austrieci, numai 51 erau germani de origine, restul aveau următoarea apartenență etnică: 72 erau români, originari din Bucovina, Ardeal, Banat, Maramureș, 36 erau armeni din Bucovina, 34 polonezi, 251 erau persoane de rit mozaic, venite mai ales din Galiția, dar și din Bucovina, Polonia, Rusia, Ardeal și Ungaria, cîteva

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

erau chiar din Moldova. Restul supușilor austrieci erau: greci, bulgari, sîrbi, ruși, lipoveni, unguri, francezi și italieni.

Dintre cei 349 sudiți ruși din Iași, 110 erau ruși propriu-ziși, 142 evrei, iar restul constituiau o masă eterogenă: moldoveni, greci, sîrbi, armeni, polonezi, bulgari ș.a.

Dintre cei 70 supuși francezi din Iași: numai 25 erau francezi la origine, 32 erau evrei, 3 italieni, 1 elvețian, 1 spaniol, 3 polonezi, 3 greci și 2 germani.

Din cei 13 supuși englezi, toți erau greci din insulele aflate sub dominația engleză, veniți în Moldova de peste 20 de ani.

Din cei 61 supuși prusieni: 48 erau originari din Prusia, 5 erau saxoni, 4 erau de rit mozaic, 1 era olandez, 1 era danez, 1 era elvețian și 1 era moldovean, născut la Botoșani.

Catagrafia mai permite interesante observații cu privire la ocupația sudiților. Pe baza datelor acesteia, am alcătuit un tabel centralizator cu ocupațiile sudiților din Moldova la acea dată (vezi anexa nr. III). Tabelul relevă următoarea situație: 614 sudiți practicau meșteșugurile, 927 erau negustori, 330 aveau alte profesiuni, iar unui număr de 140 sudiți nu li se menționează ocupația. Deci, majoritatea sudiților se ocupau cu comerțul.

După cum era și firesc, capitala țării adăpostea cel mai mare număr de sudiți meșteșugari sau negustori: respectiv, 455 negustori și 403 meșteșugari.

Totodată, se observă o largă diversificare pe specialități: sînt înregistrate 75 ramuri de meserii și 60 ramuri de negoț (vezi anexele nr. IV și V).

Cele mai răspîndite meserii erau: ciubotăria, croitoria, pietrăritul, stoleritul, iar ca ramuri de negoț: lipscănia, negoțul de vite ș.a. Conducîndu-ne după criteriile altor catagrafii, am inclus în rîndul negustorilor și pe cei 7 „șpițeri" din Iași și pe cei 14 zarafi, dintre care menționăm pe faimosul Michel Daniel, sudit austriac.

Negustorii sudiți din Iași desfășurau un larg comerț cu mărfuri străine. În condică, sînt consemnați, pentru orașul Iași, negustori „cu mărunțișuri de Lipsca" (59), cu „marfă de Viena" (7), cu „marfă de Țarigrad" (6). Este menționat și un anume Ioan Balasan, armean de origine, supus austriac, negustor cu „feluri de mărfuri subțiri evropenești și turcești", în „boltă de piatră" (f. 22 v.).

În catagrafia negustorilor sudiți, figurează un număr însemnat de armeni, toți sudiți austrieci, originari din Bucovina sau din alte provincii ale Imperiului habsburgic. Aceștia, înregistrați mai ales la ținuturile Botoșani și Dorohoi, desfășurau un larg comerț cu vite în statele austriece. Se mai ocupau cu arendarea de moșii sau imașuri pentru creșterea vitelor, în baza unor vechi privilegii, acordate, încă din 1784, de Domnitorul Al. C. Mavrocordat [36]; unii combinau negoțul de vite și arendășia cu vînzarea de băuturi, cereale sau piei de vite. Toți aceștia se bucurau de o prosperă situație materială, avînd imobile în tîrguri, vii și alte bunuri imobiliare.

În condica catagrafiei din 1824—1825 sînt menționați și cîțiva așa ziși „fabricanți", în realitate posesorii unor ateliere mai mari, care nu depășeau stadiul micii producții de mărfuri sau al cooperației capitaliste simple. Dintre aceștia, citățm: Drozdec Raimut, supus austriac, german de origine, domiciliat în Iași, „fabricant" de pălării (f. 94), italienii Luiz Valponi și Iacob

[36] Th. Codrescu, *op. cit.*, II, p. 145—149.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Kicherale, supuşi francezi, „fabricanţi de macaroane" în Iaşi (f. 258 şi 259), Marcu Lorenzul, supus rus şi Iacov Şloimovici, supus austriac, „fabricanţi de vată" (f. 105, 167), Herşcul Şteinberg, supus austriac, originar din statele germane, „fabricant de iufturi" (f. 108), Grigori Novitchi, polonez de origine, supus rus, „fabricant de farfurii", sosit de 8 ani în ţară, stabilit la mănăstirea Slatina, ţinutul Suceava, la „fabrica de farfurii" (f. 402). Firește, termenul de fabricant este impropriu folosit. Întreprinderile denumite astfel erau, în cazul cel mai bun, ateliere ale cooperaţiei capitaliste simple.

Semnalăm, de asemenea, că supuşii străini, în special cei germani de origine, asigurau mîna de lucru calificată în asemenea ateliere. Menţionăm în acest sens pe Franz Lerhi, supus austriac, născut în Austria, german de origine, venit în ţară de 9 ani, „maistru" la „fabrica de huscărie" din ţinutul Bacău, consemnat în catagrafia specială a sudiţilor din anii 1824—1825 cu specificaţia că are atestat de „meşter din Ţara Nemţească", din anul 1813 [37].

O categorie însemnată, ca număr şi putere economică, o constituiau sudiţii arendaşi. Deşi arendăşia fusese interzisă pentru sudiţi, încă de la începutul secolului al XIX-lea [38], în fapt, existau numeroşi din această categorie. Ocîrmuirea locală a tolerat în mod tacit exerciţiul acestei ocupaţii de către sudiţi. După datele catagrafiei din 1824—1825 numărul total al sudiţilor arendaşi se ridica la 92 capi de familie. Repartizarea lor teritorială, pe cele 16 ţinuturi, se poate vedea din tabelul prezentat în anexă (vezi anexa nr. VI). Se observă că cei mai mulţi sudiţi arendaşi se aflau în ţinutul Botoşani (f. 39). Urma, apoi, Iaşul, cu 18 sudiţi arendaşi. Cei mai puţini apar la ţinuturile Fălciu, Tecuci, iar în ţinuturile Tutova, Bacău, Covurlui, Cîrligătura lipsesc cu desăvîrşire. Arendaşii sudiţi aparţineau mai ales protecţiilor : austriacă (2), rusă (13), britanică (10).

În acelaşi timp, unii dintre ei se ocupau şi cu negoţul de vite, de băuturi sau de cherestea. Faptul că mulţi arendaşi erau şi negustori arată că din comerţ se putea procura capitalul necesar investirii în arenzi.

În categoria sudiţilor care practicau *alte ocupaţii* (vezi anexa nr. VI) menţionăm liber profesioniştii : 5 arhitecţi, 27 profesori de limbi străine, 9 medici, 1 jurist ş.a.

Cei mai numeroşi erau profesorii de limbi străine, dintre care 19 activau în capitala ţării. Dintre aceştia, citărn pe : Victor Lefevre, francez, născut la Paris, supus francez, (f. 260), pe Iosif Gall, francez, supus austriac (f. 100), pe Loren Charhou şi Paul Thomas, supuşi francezi, originari din Franţa (f. 248, 261), pe Vandman, francez de la Pas de Calais (f. 252), pe Frederich Bell, supus englez, elveţian de origine, catolic, venit de 5 ani în Moldova „dascăl de limba franţuzească la dumnealui logofătul Dumitrache Sturza" (f. 260 v.) ş.a. [39].

În afara capitalei, pe la ţinuturi, activau ca profesori sudiţii : Karl Hain, „dascăl nemţesc, la copii lui Zosim Iordachi comis" în Botoşani (f. 331), Johan Urbani, ungur de origine, sudit austriac, în aceeaşi localitate

---

[37] Arh. St. Iaşi, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, nr. 23, f. 462.

[38] Th. Codrescu, *op. cit.*, IV, nr. 154 ; V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 38.

[39] Mai citărn pe : Ioan Kiş, supus austriac, ungur de origine, „dascăl nemţesc", pe Jan Josef Naipaur, supus austriac, ungur de origine ; pe polonezii Podhaischi Marian şi Carol, supuşi austrieci, originari din Galiţia, şi pe Spiru Paizi Dumitru, supus englez, de origine grecească, *Ibidem*, f. 15, 89, 125, 241.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(f. 330), Ştefan Vişoli (sic), fostul staroste de sudiţi austrieci la ţinutul Neamţ, activa la data înregistrării ca „dascăl" la Piatra Neamţ (f. 407) ş.a.

Dintre arhitecţii sudiţi din Iaşi, citäm pe : Ioan şi Constantin Şmid (sic), supuşi austrieci, unguri de origine, născuţi la Cluj (f. 8), pe Johann Krauss, supus austriac, german de origine, născut la Tg. Mureş (f. 6) şi pe Andreas Roznial, supus austriac, ungur de origine, născut în Ardeal (f. 8). În catagrafie,. mai este consemnat un arhitect la Hîrlău : Gheorghe Jahomann, supus austriac, originar din Saxonia, venit în Moldova de 14 ani, locuitor „în casă boierească", pe moşia Storeşti (f. 278 v.).

Dintre medici şi farmacişti menţionăm : în capitală, pe Grigore Kişinovici, supus francez, polonez de origine, care era în acelaşi timp şi medic „hirurg" (f. 259), pe doctorii : Perişu (sic), supus francez, născut la Paris (f. 249), pe Samuel Romanţaill, supus austriac, ungur din Zlatna (f. 101), pe Peterson, supus austriac (f. 294), pe Zimo Anastasie, supus austriac, grec din Thesalonic (f. 101), iar la ţinuturi pe : Ioan Ţăbulce, supus rus, polonez din Liov, medic la Botoşani (f. 336), pe Iosef Vilner, supus austriac, ungur, născut în Galiţia, medic la Bacău (f. 461), pe Samoil Eporiş,. supus austriac, ungur, medic la Tg. Ocna (f. 460), pe Grigore Popovici, supus austriac, român din Transilvania, medic la ţinutul Putna (f. 501).

Dintre farmaciştii sudiţi din Iaşi, citäm pe : Anton Kuclar, supus austriac, originar din Bucovina (f. 103), pe Iacob Brozinschi, supus austriac, polonez din Cernăuţi (f. 4), pe Anton Dimitrie, supus austriac, român din Braşov (f. 88), pe Costache Silef, supus englez, grec de origine (f. 239), pe Gheorghe Vasilcovachi, supus austriac, german de origine (f. 104). Mai existau : un farmacist, supus austriac, Iosip Koşubeţchi, polonez din Stanislav, la Bîrlad (f. 527) şi altul, ardelean de origine, tot sudit austriac, Ştefan Lodorman, la Huşi (f. 565).

O distinsă personalitate juridică din Moldova acelei epoci, înregistrată în catagrafia din 1824—1825, era jurisconsultul Christian Flechtenmacher (f. 123). Informaţiile catagrafiei contribuie la precizarea anumitor date biografice cu privire la „pravilistul" Flechtenmacher [40].

Concomitent cu catagrafia sudiţilor din 1824—1825, în anul 1825, s-a procedat la alcătuirea unei noi catagrafii [41] a întregii populaţii din Principat, care nu s-a mai păstrat *, dar pe baza căreia s-a alcătuit „extractul general" din 1826, existent la Arhivele Statului Iaşi [42]. Acesta prezintă o deosebită importanţă pentru că indică totalul absolut al populaţiei Moldovei (219 105 capi de familie, sau 1 115 325 suflete), care include şi categoriile privilegiate : boieri, cler, sudiţi etc.

În extrasul statistic din 1826, la rubrica celor „fără bir", figurează şi sudiţii din întreaga Moldovă, cu un total de 2 017 capi de familie. Cifra este identică cu cea din catagrafia specială a sudiţilor din 1824—1825 ; la fel şi repartiţia lor numerică pe ţinuturi (vezi anexa nr. VII).

Pe aceste temeiuri, presupunem că extrasul statistic din 1826 a folosit ca model şi sursă de informaţie catagrafia sudiţilor încheiată în martie

---

[40] Aceste date au fost folosite pentru prima dată în lucrarea lui Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Christian Flechtenmacher*, Iaşi, 1931, p. 2.

[41] Arh. St. Iaşi, Vistieria Moldovei, Tr. 485, op. 525, nr. 65, f. 1.

* Există doar un „extract" pentru slugi şi bejenarii hrisovoliţi. Vezi Arh. St. Iaşi, *Documente*, Pachet 304/31.

[42] Arh. St. Iaşi, *Documente*, Pachet 143, doc. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1825. Deci, extrasul statistic din 1826 nu redă o situaţie contemporană, ci una mai veche.

În anii 1828—1830, la cererea administraţiei ruseşti din Principate, au fost alcătuite cîteva statistici ale populaţiei Moldovei, în care au fost cuprinşi şi supuşii străini [43]. Statisticile dintre anii 1829—1834, efectuate sub administraţia rusească, au fost incluse într-un gen nou de lucrări „Statisticeşti ştiinţi" şi au avut la bază principii moderne, mai riguroase decît în recensămintele anterioare.

Dintre acestea, merită să fie menţionată catagrafia din 1829, intitulată : *extractul de tot numărul lăcuitorilor aflători în Moldova* [44] (vezi anexa nr. IX). Acest interesant document nu a fost pînă în prezent publicat şi a rămas complet necunoscut şi neutilizat. Importanţa lui rezidă în faptul că este singura situaţie statistică generală existentă pentru anul 1829, care conţine date despre toate categoriile populaţiei ţării, inclusiv categoriile privilegiate (boieri, cler, sudiţi) şi alte categorii (ţiganii robi, slugile şi scutelnicii). Cu ajutorul statisticii din 1829 se completează lacunele din catagrafia din 8 septembrie 1828 (vezi anexa nr. VIII), ceea ce permite o estimare mai exactă a numărului sudiţilor în anul 1828.

Statistica din 1829 indică, global, numărul supuşilor străini la fiecare din cele 16 ţinuturi ale ţării. Totalul general al sudiţilor este de 2 932 capi de familie. Faţă de anul 1828, cînd totalul sudiţilor era de 2 017 capi de familie, se constată o creştere simţitoare a numărului acestora pe întreaga ţară. Ţinuturile cu cei mai numeroşi sudiţi erau : Iaşi, urmat de Botoşani, cu 656 sudiţi şi Galaţi, cu 484 sudiţi. În capitală, se observă un adevărat salt : de la 1 005 în 1828, la 1 772 sudiţi în 1829. Lipsa altor informaţii cu privire la proveniență, ocupaţie, protecţie nu permite comentarii mai detailate asupra datelor catagrafiei.

Ultima catagrafie generală din perioada preregulamentară este cea din anul 1830, executată tot la cererea administraţiei ruse. Statistica s-a alcătuit în urma adresei generalului P. D. Kiselev, din 29 iulie 1830, către Divanul Împlinitor al Moldovei. Demnitarul rus, la 10 august, a pus în vedere tuturor ispravnicilor de ţinuturi ca, în termen de 10 zile, să alcătuiască o situaţie numerică a locuitorilor fiecărui ţinut şi s-o trimită de urgenţă la Divan [45]. Recensămîntul populaţiei nefiind gata pînă la data fixată, Divanul Împlinitor s-a văzut nevoit să trimită o situaţie alcătuită pe baza catagrafiilor mai vechi existente la Vistierie şi a unor liste primite în termen de la ispravnici. La 1 septembrie 1830, situaţia respectivă, sintetizată într-un tabel centralizator, redactat în limba rusă [46] a fost trimisă generalului Kiselev. Aceasta prezintă aproape întreaga populaţie a tîrgurilor şi oraşelor ţării [47], inclusiv stările privilegiate ca : boieri, cler, sudiţi ş.a. Totalul sudiţilor din Moldova se ridica la 3 646 capi de familie, fără cei de rit mozaic. Situaţia indicată, aşa cum s-a observat, nu era însă cea reală, corespunzătoare anului 1830. Ea era un amestec de date din statistici mai vechi şi din listele trimise pînă la 1 septembrie 1830 de ispravnici. De aceea, considerăm mai apropiate de realitate catagrafiile trimise. Divanului Împlinitor de

[43] Catagrafia din 8 septembrie 1828. Vezi Arh. St. Iaşi, Litere T/9.
[44] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet MCCXLI/100 şi MCCXLI/114.
[45] Arh. St. Iaşi, Litere V/15, f. 13.
[46] *Ibidem*, Litere V/65, f. 9—12.
[47] Din statistică lipsesc tîrgurile : Sulițoaia, Nămoloasa, Frumuşica.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ispravnici [48]. Acestea sînt şi mai complete, conţinînd, la unele tîrguri, şi pe evreii sudiţi.

Privite comparativ, cele două statistici din 1830 (vezi anexa nr. X) relevă următoarea situaţie : oraşe ca Iaşi, Botoşani, Galaţi, care numărau cei mai mulţi sudiţi, nu prezintă modificări ca număr, în schimb, se constată diferenţe substanţiale la Fălticeni, Focşani, Bîrlad, Vaslui, unde numărul sudiţilor este sensibil crescut în statisticile isprăvniciilor. Aceasta se datoreşte includerii în total şi a supuşilor străini de rit mozaic, ceea ce lipseşte în statistica Divanului Implinitor. Diferenţele care mai apar, la oraşe ca Herţa, Tg. Frumos, Hîrlău, Roman, Odobeşti, provin din adausurile sau scăderile operate de isprăvnicii în cursul alcătuirii catagrafiilor. Socotind mai completă statistica isprăvniciilor, cu rezerva că nu indică numărul evreilor sudiţi la toate ţinuturile, considerăm că, la 1830, numărul total al supuşilor străini din Moldova era de 4 048 capi de familie. Este un punct de vîrf în dinamica creşterii numărului sudiţilor în perioada preregulamentară. Faţă de anul precedent, se înregistrează o sporire cu 1 116 sudiţi. Creşterile sînt evidente mai ales la ţinuturile Vaslui, Suceava, Piatra, Tecuci. Oraşul Iaşi se situa pe primul loc în privinţa numărului de sudiţi : 1 772 (capi de familie), urmat de Botoşani 648 (capi de familie) şi Galaţi 460 (capi de familie).

Următoarea catagrafie generală, efectuată, de data aceasta, pe baza dispoziţiilor Regulamentului Organic, a fost cea din 1831. „Proiectul pentru chipul prescrierii lăcuinţei prinţipatului Moldovei", din 20 februarie 1831, prevedea în art. VI că se vor însemna „osebit", prin indicarea stării la negustori şi a breslei la meşteşugari, „toţi cei ce se vor arăta că li se vor zice *sudiţi* sau *protectăluiţi* de oricare străin guvern, arătîndu-se la restul observaţiilor doveditoarele titluri, cu a lor veleturi, a sudeţiei sau a protecţiei fieştecăruia, măcar de orice religie ar fi". Fapt cu totul nou, dispoziţiile citate precizau că sudiţii, după provenienţă, vor fi înregistraţi, în 3 categorii :

a) prima categorie : pămîntenii trecuţi sub protecţii străine ;

b) a doua categorie : străini născuţi în Turcia şi statorniciţi în Moldova, care abia după stabilirea în Principat au dobîndit protecţia străină ;

c) a treia categorie : persoanele străine venite de peste hotar cu paşapoarte sau alte acte care atestau calitatea de supuşi străini [49].

Deci, prima catagrafie regulamentară a inclus şi pe sudiţi, în conformitate cu instrucţiile Divanului Implinitor. Se prevedea că aceştia să fie înscrişi într-un formular separat, marcat cu litera D. La fiecare sudit trebuiau notate : numele şi porecla, originea, religia, naţionalitatea, protecţia străină, ocupaţia, actele de sudit [50].

În instrucţiuni, grija pentru exactitate, mergînd pînă la detalii, se îmbina cu preocuparea tot mai accentuată a autorităţilor locale de a verifica provenienţa sudiţilor, pentru a depista pe cei frauduloşi şi a pune astfel capăt evaziunii fiscale a contribuabililor pămînteni.

În general, demn de remarcat este faptul că Regulamentul Organic a inaugurat o nouă perioadă în istoria statisticii româneşti. El a fixat reguli

---

[48] Arh. St. Iaşi, Litere V/65 : Catagrafia ţinutului Bacău, f. 107—111, ţinutului Botoşani, f. 135 ; ţinutului Cîrligătura, f. 137—138 ; ţinutului Covurlui, f. 127—129 ; ţinutului Dorohoi, f. 134 ; ţinutului Fălciu, f. 132 ; ţinutului Herţa, f. 133 ; ţinutului Hîrlău, f. 136 ; ţinutului Iaşi (fără oraş), f. 149—151 ; ţinutului Neamţ, f. 104—105 ; ţinutului Putna, f. 117—120 ; ţinutului Roman, f. 123—124 ; ţinutului Tecuci, f. 125—126 ; ţinutului Tutova, f. 170 ; ţinutului Suceava, f. 101—107 ; ţinutului Vaslui, f. 131.

[49] Arh. St. Iaşi, Litere P/211, f. 29—38.

[50] *Ibidem*, Vistieria Moldovei, Tr. 644, op. 708, dosar 95, f. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

precise de înregistrare a populației, a stabilit principiul periodicității catagrafiilor din 7 în 7 ani[51], fapt care a avut ca urmare, în comparație cu perioada preregulamentară, îmbunătățirea lucrărilor catagrafice. Recensămintele fiscale ale populației Moldovei au fost lucrări metodice, sistematice, apropiate de statisticile moderne. Ele au fost net superioare catagrafiilor preregulamentare, atît în ceea ce privește modul de executare, precum și obiectivele urmărite[52]. Nu pot fi ignorate însă nici erorile (după unii cercetători într-un procent însemnat)[53], nici unele deficiențe ale catagrafiilor regulamentare.

În pofida acestora, ele rămîn, totuși, un instrument prețios de lucru de care cercetătorul nu se poate dispensa.

Dificultățile de tot felul întîmpinate în cursul recensămîntului fiscal din 1831 (epidemia de holeră din vara aceluiași an ș.a.) au tergiversat, uneori, chiar au întrerupt pentru un timp, orice lucrare. În toamna anului 1831, cînd acestea au fost reluate, s-au suplimentat „Instrucțiunile" cu noi indicații și recomandări ; în privința supușilor străini, s-a prevăzut că, în capitală, comisia de catagrafiere se va limita la listele puse la dispoziție de consulate, iar la ținuturi de starostii de sudiți, fără a mai proceda la cercetări suplimentare[54]. Situația însă nu s-a schimbat deoarece unele dintre consulatele străine din Iași au pretins că nu pot să întocmească o listă exactă a supușilor lor[55], ceea ce a frînat mersul lucrărilor.

În cele din urmă, în decembrie 1831, Visteria Moldovei a primit toate lucrările comisiilor de catagrafiere de pe la ținuturi și din capitală. Pe baza acestora, secția „Extracteriei" a alcătuit „extracte" de numărul locuitorilor din fiecare ținut în care sînt cuprinși și sudiții. În 9 din cele 16 ținuturi ale Moldovei : Roman, Bacău, Tecuci, Fălciu, Dorohoi, Botoșani, Hîrlău, Iași, Cîrligătura — sudiții nu sînt menționați. În aceste condiții, practic, nu se poate alcătui o situație generală pentru anul 1831. Din datele disparate și incomplete, am alcătuit un tabel statistic (vezi anexa nr. XI), care prezintă numai numărul sudiților de la ținuturile Suceava, Neamț, Putna, Covurlui, Tutova, Vaslui, Herța și orașul Iași.

În capitală, din cei 916 sudiți, număr simțitor redus față de anul 1829 — majoritatea celor mai înstăriți erau negustori și meșteșugari. Între ei, distingem : 32 arendași de moșii, 5 bancheri, 20 zarafi, 22 stoleri și geamgii, 56 ciubotari, 77 croitori, 66 crîșmari, 30 rachieri, 6 berari, 66 precupeți, 15 spițeri, 10 giuvaergii, 13 bacali, 9 brașoveni, 6 bogasieri, 10 negustori cu marfă de Țarigrad, 15 cu marfă de Viena, 91 lipscani[56].

Deosebit de interesantă și mai bogată în informații cu privire la sudiți este statistica Moldovei din anul 1832, alcătuită la cererea administrației ruse. Importanța acesteia a fost, de altfel, deja, relevată într-un documentat studiu de specialitate[57]. Așa cum s-a subliniat, catagrafia din 1832 are meritul de a fi cea dintîi statistică completă cu caracter demografic, care cu-

---

[51] *Regulamentul Organic al Moldovei din 1831*, cap. III, Secția a IV-a, art. 84—89, după *Analele parlamentare ale României*, I_2, p. 100.

[52] Gh. Ungureanu, *Catagrafia locuitorilor Moldovei din anul 1831*, în *Din istoria statisticii românești*, București, 1969, p. 145.

[53] L. Boicu, *op. cit.*, p. 282.

[54] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 644, op. 708, dosar 505, f. 162—163.

[55] *Ibidem*, f. 174.

[56] Vezi Gh. Platon, *op cit.*, Anexa XIII, în *loc. cit.*, p. 259—343.

[57] Ecaterina Negruți-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a tîrgurilor și orașelor moldovenești la 1832*, p. 239—257.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prinde toate centrele orășenești din Moldova[58], într-o perioadă de însemnate prefaceri economice și sociale.

Potrivit datelor statisticii din 1832, numărul supușilor străini se ridica la 3 174 capi de familie[58bis], ceea ce reprezintă 2,46% din populația urbană a Moldovei. Repartiția pe centre orășenești (orașe și tîrguri) este prezentată în anexă (vezi anexa nr. XII).

În realitate, numărul supușilor străini era mai ridicat; statistica respectivă nu prezenta și membrii familiilor. De asemenea, nu sînt incluși evreii sudiți, care, din motive fiscale, figurau la un loc cu evreii pămînteni. Numărul acestora din urmă, cu aproximație, era de 1 266 (capi de familie)[59]. Adăugînd și evreii sudiți, numărul total al sudiților din Moldova, la 1832, se ridica la 4 440 capi de familie. Cei mai numeroși sudiți erau concentrați în capitala țării (1 245) și în orașele mari, cu o intensă activitate comercială ca: Galați (559) și Botoșani (423).

Față de catagrafia din anul 1830, care indica un număr total de 4 048 supuși străini, statistica din 1832 consemnează o sporire numerică de 400 indivizi. Dinamica numărului sudiților reprezentată grafic corespunde unei linii care crește continuu, începînd de la 1829 și pînă în 1859, după cum o probează catagrafiile următoare din perioada regulamentară. Potrivit statisticii din 1832, sudiții cei mai numeroși erau cei austrieci (1 631), urmau cei ruși (529) și prusieni (392). Se înțelege, naționalitatea individului nu corespundea întotdeauna cu protecția străină de care depindea. Nu trebuie considerați drept veritabili supuși prusieni toți cei 392 desemnați ca atare, nici cei 382 supuși britanici și nici cei 1 631 supuși austrieci. În rîndul acestora, existau și elemente provenite dintre localnici: greci, evrei, polonezi, chiar moldoveni, ajunși la protecția respectivă pe căi frauduloase.

Analiza *ocupației sudiților*, după datele disparate, fragmentare și incomplete din statistica citată, sugerează interesante observații cu privire la ponderea acestei categorii în viața economică a principalelor orașe și tîrguri din Moldova. Astfel, în Iași, singurul oraș pentru care deținem date mai complete în acest sens *, cei 1 131 sudiți, care practicau negoțul și meșteșugurile, erau repartizați pe stări, după cum urmează: starea I: 111, starea a II-a: 201, starea a III-a: 819[60]. Menționăm că lipsesc evreii sudiți, despre care știm numai că, împreună cu evreii pămînteni, în Iași, însumau 17 032[61] indivizi. Dacă comparăm cifrele de mai sus cu situația negustorilor și meșteșugarilor patentari autohtoni din Iași, care erau repartizați astfel: starea I: 29, starea a II-a: 83, starea a III-a: 1 258[62], iese clar în evidență superioritatea calitativă a negustorilor și meșteșugarilor sudiți. Este de presupus că și volumul comerțului sau producției din ateliere era mai mare la sudiți (mai numeroși în starea I și a II-a) decît la cei pămînteni (mai numeroși în

---

[58] *Ibidem*, p. 256.

[58bis] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 644, op. 708, dosare: 107, 144, 203, 311, 346, 375, 411, 452, 485, 524.

[59] Verax, *La Roumanie et les Juifs*, București, 1903, p. 16.

* Date incomplete furnizează catagrafia din 1832 pentru Galați (cvartalul I). Vezi Arh. St. Iași, Eforia Galați, Tr. 757, op. 853, dosar 65, f. 1—8. Pentru celelalte tîrguri lipsesc datele cu privire la ocupația și starea comerțului sau a meșteșugului sudiților.

[60] Datele sînt extrase dintr-o situație statistică din anul 1833, alcătuită de Agie pentru orașul Iași și trimisă Vistieriei, la 24 martie 1833, indicînd numărul sudiților prezentați la comisia de recensămînt din capitală (904), pe protecții și cei apăruți după recensămînt (219), total 1 123. Vezi Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 875, op. 997, dosar 259, f. 105.

[61] Ecaterina Negruți-Munteanu, *op. cit.*, Anexa I. După Arh. St. Iași, Tr. 644, op. 708.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

starea a III-a). Explicația rezidă în capitalul, experiența și relațiile comerciale internaționale mai active ale negustorilor sudiți în comparație cu cei pămînteni. Se constată, totodată, o mare varietate a ramurilor meșteșugărești și de comerț practicate de sudiți [63], ceea ce dovedește o activitate economică susținută și variată desfășurată în tîrgurile și orașele moldovenești, la 1832.

În general, în rîndurile lor, sudiții numărau pe cei mai înstăriți negustori și arendași, proveniți, fie dintre localnicii atrași de avantajele sudiției, fie dintre străini. Exemple numeroase în acest sens ne furnizează catagrafia sudiților din iunie 1832 din ținutul Iași. Astfel, în ocolul Turiei, din ținutul Iași, comisia de recensămînt a înregistrat pe un Ioniță Pestimangiu, din Pogorăști, supus „nemțăsc", armean de origine, arendaș de starea I, care avea 300 oi, 70 vite albe „tamazlîc", 80 stupi, pe un Florea Zipa, moldovean, supus „nemțăsc", arendaș de starea I, care avea 200 oi și 38 vaci „tamazlîc", pe un Gheorghe Cavracariu din Bălteni, supus rus, grec de origine, domiciliat în Iași, posesor de starea I, cu 250 oi, 35 boi și vaci, 40 stupi, pe un Neotari Curti din Șipote, grec, supus englez, posesor de starea I, stăpîn a 100 boi și vaci, pe Neculai și Constantin Cocor, din Bălteni, greci de origine, supuși „nemțăști", posesori de starea I-a, care aveau 700 oi, ocupînd și slujba de vechili de moșie ș.a., deținători de case, vii și chiar moșii „de veci" în ținutul Iași [64].

În 1833 [65], Eforia orașului Iași constată că: „toți fruntașii negutitorilor fiind sudiți" nu are posibilitatea să aleagă un mai mare staroste de negustori (starostele tuturor breslelor de negustori din Iași), care trebuia să fie autohton. Afirmația de mai sus, potrivit căreia cei mai bogați negustori și meșteșugari din Iași erau sudiți, se confirmă și prin catagrafia sudiților din 1838, de care ne-am ocupat într-un studiu aparte [66]. Catagrafia privește numai pe sudiții din capitală. Cu excepția capitalei și a tîrgului Roman [67], în arhive nu s-au mai păstrat catagrafiile din anul 1838 ale sudiților din celelalte orașe și tîrguri ale Moldovei.

Comparînd numărul negustorilor sudiți de starea I (26) cu cel al negustorilor autohtoni (11) de aceeași stare, observăm cu ușurință că numărul negustorilor sudiți era dublu față de cel al autohtonilor [68]. În realitate, el putea fi și mai mare, pentru că nu sînt incluși și negustorii sudiți evrei. De asemenea, se constată că dacă majoritatea meșteșugarilor din Iași erau autohtoni (1 285 capi de familie), în schimb, majoritatea celor de treapta I-a și a II-a erau sudiți. Din totalul meșteșugarilor sudiți și autohtoni de treapta I-a și a II-a (123), un număr de 89 erau sudiți, adică un procent de 72% [69]. Se degajă și de aici, în mod evident, concluzia că cei mai înstăriți meșteșugari din Iași erau toți sudiți.

Regimul feudal prin tratamentul fiscal și juridic inegal aplicat sudiților, net avantajați prin scutirea de plată a impozitului personal și a altor obligații care împovărau pe autohtoni, a accentuat concurența între negustorii și meșteșugarii sudiți și cei pămînteni, în defavoarea acestora din urmă.

---

[62] Arh. St. Iași, *Documente*, Pachet 46/doc. 28.

[63] Vezi situația analitică a negustorilor și meșterilor din Iași, la 1831, prezentată de Gh. Platon, *op. cit.*, Anexa XIV, p. 325.

[64] Arh. St. Iași, Tr. 875, op. 997, dosar 259, f. 35—40.

[65] Arh. St. Iași, Eforia Iași, dosar 29/1833, f. 31 și Tr. 875, op. 997, nr. 279, f. 44.

[66] Stela Mărieș, *Supușii străini din orașul Iași...*, p. 185—202.

[67] Bibl. Acad., Mss. rom., nr. 8, p. 262; *Tabla sudiților din tîrgul Romanului.*

[68] Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 196.

[69] *Ibidem*, p. 195.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Numeroasele reclamații ale ultimilor probează suficient întărirea concurenței economice între sudiți și pământeni. De nesuportat era abuzul trecerii negustorilor pământeni mai înstăriți la supușenia străină. Aceștia deveneau, apoi, concurenți primejdioși pentru negustorii autohtoni. Concludentă în acest sens este reclamația negustorilor pământeni din Botoșani, din 2 iulie 1838 [70], adresată Ministerului de Finanțe al Moldovei, împotriva falșilor sudiți. Aceștia din urmă, se arată cu îndreptățită revoltă în reclamație, s-au sustras, în perioada fiscală septenală 1831—1838, de la plata impozitelor, prin dobîndirea unor protecții străine. La origine, fuseseră pământeni, născuți și crescuți în Moldova din părinți moldoveni. Ulterior, prin diverse mijloace, au dobîndit protecția străină. Proveneau, mai ales, din rîndul negustorilor celor mai înstăriți. Trecerea lor la supușenia străină și evaziunea fiscală realizată pe această cale a adîncit și mai mult diferențierea materială dintre „așazișii" sudiți și negustorii pământeni. Ca urmare, negustorii pământeni solicitau măsuri energice pentru ca să fie supuși „jugului birului și mincinoșii sudiți, care sînt drepți pământeni și numai cu viclene chipuri aleargă către protecții străine" [71]. În atare condiții, cînd cei mai bogați negustori pământeni deveneau supuși străini, concurența economică mai veche între sudiți și pământeni se accentuează, fiind în defavoarea celor din urmă.

Importante observații cu privire la numărul, ocupația și proveniența sudiților se degajă și din catagrafia de la 1845, care a făcut obiectul unor excelente studii de specialitate în istoriografia noastră [72]. Realizarea obiectivelor propuse în lucrarea noastră ne este simțitor înlesnită de amănunțita și pertinenta analiză a datelor catagrafiei din 1845 din remarcabilul studiu al profesorului Gh. Platon, publicat în anul 1970, în revista „Carpica" [73].

Față de catagrafia din 1838, cea de la 1845 oferă o imagine mai completă și mai exactă a numărului supușilor străini din Moldova. Acesta era de 3 187 (capi de familie) [74], la care se adăugau 1 437 evrei sudiți [75], ceea ce, în total, însuma 4 624 capi de familie. Se constată, deci, în continuare, o creștere a numărului sudiților în decursul celor două perioade fiscale septenale (1832—1845). Este de presupus că aceasta s-a datorat atît afluenței străinilor în Principate, precum și dobîndirii protecției străine de către un important număr de negustori și meșteșugari pământeni.

Catagrafia însăși indică numărul pământenilor trecuți sub o protecție străină, descoperiți de comisiile de recensămînt la 1845 : 484 capi de familie. Din totalul de 3 187 sudiți, numai 2 174 erau veniți din țări străine cu pașapoarte. La aceștia se adăugau un număr de 529 străini, veniți din Turcia, cu patente de sudiți (vezi anexa nr. XIII).

O creștere remarcabilă a numărului sudiților, se observă, în special, în orașul Galați : de la 559, în 1832, cifra acestora se ridică la 1 430, în 1845. În cazul Galațiului, acest spor, cu totul neobișnuit, se explică atît prin afluența străinilor în activul centru comercial de la Dunăre, după declararea libertății comerțului exterior și instaurarea regimului de porto-franco, prin

---

[70] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 512, f. 441—450.

[71] *Ibidem*, f. 450.

[72] L. Boicu, *op. cit.*, p. 281—305 ; Gh. Platon, *Observații cu privire la populația tîrgului Bîrlad...*, p. 269—179 ; idem, *Populația orașului Iași...*, p. 259—343 (cu referire specială la catagrafia Iașului din 1845), p. 293—296 ; idem, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 5—32.

[73] *Ibidem*.

[74] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 1423, op. 1619, dosare 845, 871, 892, 912, 926, 951, 962, 1019, 1020, 1026.

[75] Arh. St. Iași, Tr. 1423, op. 1619, dosare 1021, 1029, 1033.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

imigrarea unui însemnat număr de sîrbo-bulgari de la Sud de Dunăre, cît şi prin trecerea unor numeroşi localnici în categoria supuşilor străini.

Într-un raport, din 26 iulie 1845 [76], comisia de recensămînt de la ţinutul Covurlui semnala următoarea situaţie, observată cu ocazia lucrărilor catagrafiei din acelaşi an : toţi grădinarii din preajma oraşului Galaţi, în număr destul de însemnat, erau bulgari veniţi din Turcia. Cea mai mare parte a acestor contribuabili s-au sustras de la plata impozitelor datorate fiscului, trecînd la protecţii străine, la cea prusiană, în special. Totodată, comisia mai constata că cea mai mare şi cea mai înstărită parte a orăşenilor din Galaţi sînt strecuraţi pe căi frauduloase sub diferite protecţii străine. Unii dintre aceştia proveneau dintre localnici, alţii din Turcia. Această masivă evaziune fiscală se dovedea foarte dăunătoare fiscului [77].

Vistieria era la curent cu această situaţie. Încă de la 30 mai 1845, în instrucţiunile trimise comisiei de recensămînt de la ţinutul Covurlui, îi punea în vedere să nu recunoască drept sudiţi decît pe cei cunoscuţi ca atare, cu ocazia ultimei catagrafii din 1838, şi pe persoanele recent venite în Principat, în scopuri comerciale, cu paşapoarte legale [78].

Observaţii interesante oferă catagrafia de la 1845 şi cu privire la ocupaţia sudiţilor. Se confirmă, şi cu acest prilej, constatarea făcută cu ocazia catagrafiilor anterioare, potrivit căreia, majoritatea sudiţilor erau angrenaţi în comerţ şi meşteşuguri. Un număr de 1 168 sudiţi practicau comerţul şi alţi 1 090 — meşteşugurile, fără a mai socoti pe evreii sudiţi, care, din motive fiscalo-confesionale, erau înregistraţi în catagrafii la un loc cu evreii pămînteni. În total cei 11 655 evrei erau repartizaţi astfel : 5 350 erau negustori, 4 898 meşteşugari şi 1 427 calfe. Analiza raportului cantitativ între meşterii sudiţi şi cei pămînteni, în majoritate de treapta a III-a, raport defavorabil ultimilor, nu prezintă importanţă, considerat numai în sine, aşa după cum prea bine s-a arătat [79]. Analiza detailată, pe ramuri de meserii, sugerează observaţii mai concludente. Tabelele amănunţite care însoţesc documentatul studiu consacrat de profesorul Gh. Platon catagrafiei de la 1845 sînt deosebit de sugestive în acest sens [80]. Astfel, în domeniul meşteşugurilor, în timp ce pămîntenii erau angajaţi în 61 ramuri, iar evreii în 85 ramuri, supuşii străini erau diversificaţi pe 101 ramuri [81]. În Iaşi, sudiţii erau angajaţi în 66 ramuri de meşteşuguri, în timp ce pămîntenii practicau doar 24, iar evreii, mai numeroşi, doar 11 [82]. Marea varietate a ramurilor meşteşugăreşti practicate de sudiţi probează o activitate economică mai diversificată în raport cu pămîntenii şi evreii. De asemenea, se observă o mare varietate de ramuri şi o amănunţită specializare chiar în sînul aceleiaşi ramuri. Totodată, este de remarcat noutatea unor ramuri, pe care sudiţii le-au introdus cei dintîi la noi în ţară şi pe care le-au practicat în exclusivitate. Astfel, în oraşul Iaşi, la 1845, numai sudiţii practicau meseria de ceasornicar (6), cofetari (8), săpători în piatră (2), giuvaergii (2), perucheri (1), tufecciu (5), zugravi (7), pastramagii (1), „fabricant" de lumînări (2), mănuşari (1), pălărieri (5), „fabricant" de cuţite (1), strungari (2), lăcătuşi (14), grădinari (19).

---

[76] Arh. St. Iaşi, Vistieria Moldovei, Tr. 1352, dosar 258, f. 102, 111.

[77] *Ibidem*, Comisia de recensămînt de la ţinutul Covurlui nota cu îngrijorare că „dintru aşa oraş impopulat (Galaţi — n.ns.) se vede în tristă nevoie a-şi umple coloanele registrurilor sale cu nevolnici şi cu văduve şi cu sărăcime".

[78] *Ibidem*, f. 32.

[79] Gh. Platon, *Populaţia oraşului moldovenesc...*, p. 17.

[80] *Ibidem*, vezi anexele VII şi VIII.

[81] *Ibidem*, Anexa VII.

[82] *Ibidem*, Anexa VIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În Iași, sudiții dețineau superioritatea numerică în raport cu celelalte categorii de meșteșugari, în rîndul berarilor și franzelarilor. Evreii (sudiți și pămînteni la un loc) dominau ramura croitoriei, argintăria, căsăpia, ciubotăria, stoleritul. Din păcate, în catagrafie lipsesc indicații despre starea negoțului sau treapta meseriei sudiților.

În comerț, în general, supușii străini practicau 40 ramuri, evreii (sudiți și pămînteni la un loc) 41, iar pămîntenii — 24 ramuri. În Iași, sudiții profesau 25 ramuri, evreii 11, iar autohtonii 9 ramuri. Și în privința ramurilor de comerț, sudiții dețineau prioritatea. Comerțul lor se distingea printr-o mare varietate [83]. În Iași, sudiții practicau în exclusivitate : spițeria (19), erau negustori de articole de modă, așa numiții „marchands de modes" (2), librăria (1), alții erau negustori de grîu (13), se ocupau cu negoțul cu articole de fierărie (4), bogasieri (15), tutungieri (12), cafegii (11). Cei mai numeroși sudiți comercianți din Iași erau în ramura comerțului cu băuturi (66), ai băcăniei (43), în comerțul mărunt (precupeți) (25), precum și în ramura lipscăniei (23). La un loc, evreii cu sudiții dețineau în exclusivitate zărăfia (159) ; unii aveau calitatea de bancheri, iar alții făceau oficiul de mijlocitori.

În alte orașe, în Galați, spre exemplu, unii dintre supușii străini monopolizau comerțul cu cherestea și cu grîne [84].

Existau, pe întreaga Moldovă, și un număr de 2 sudiți care făceau comerț cu mărfuri străine, ramură în care erau întrecuți numai de negustorii evrei (4).

De asemenea, ca arendași de moșii, pe întreaga țară, cei mai numeroși erau sudiții (82), față de 2 evrei și 11 autohtoni.

O importantă ramură de comerț în care se mai remarcau sudiții era și comerțul cu vite (22), ramură în care erau întrecuți numai de negustorii evrei (36). Această ramură era foarte lucrativă și mulți sudiți, armeni de origine, își trăgeau averea din comerțul de vite cu Austria și cu statele germane. De asemenea, lipscănia era o specialitate a sudiților (30), în care-i domina net pe autohtoni. Cei mai numeroși lipscani erau însă negustorii evrei — 800 (evrei raiele și sudiți la un loc).

Din sumara prezentare a ramurilor de meserii și comerț practicate de sudiți reiese cu claritate varietatea acestora și specializarea lor pe anumite ramuri. De remarcat că sudiții erau integrați, în general, în ramurile cele mai lucrative.

După cum am constatat, majoritatea sudiților se ocupau cu negoțul și meșteșugurile. Mai erau însă și unii care intrau în categoria liber profesioniștilor (avocați, arhitecți, ingineri, profesori de limbi străine, actori). În Iași, la 1845, existau 5 avocați, 4 arhitecți, 1 medic, 3 muzicanți, dintre care menționăm pe Franz Caudella, 1 inginer, 6 comedianți, 14 profesori (dintre care 1 „dascăl franțuzesc", 1 dascăl limbi străine, 1 dascăl „nemțăsc", 2 dascăli „de clavir", 1 „clavir maistru" (A. Caudella), 2 dascăli de chitară, 1 profesor de dans, 1 dascăl „la Academie" ș.a. Despre meritul acestora la dezvoltarea culturală, științifică și artistică a Iașului acelei epoci ne vom referi într-un capitol aparte.

Totodată, prin venirea în Principat a unor sudiți cu înaltă calificare (arhitecți, ingineri, medici), au apărut profesiuni noi, care au influențat pozitiv dezvoltarea urbanistică, tehnică și culturală a Moldovei.

Cîțiva sudiți din Iași erau încadrați în diverse servicii publice („cantelarist" la Agenția austriacă (1), curieri poștali (3), arnăuți (8), căprari (8),

[83] *Ibidem*, Anexa IV.
[84] *Ibidem*, Anexa III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căpitani la casa poştelor (1), controlori la fabrica de lumînări (1), staroste de hornari (1), un vătaf de moară (1), un maistru velnicer (1).

Observaţii noi şi interesante au fost prezentate în studiul profesorului Gh. Platon, pe baza analizei datelor catagrafiei din 1845, cu privire la capacitatea revoluţionară a oraşului moldovenesc la jumătatea secolului trecut, observaţii care merită să fie subliniate şi relevate, mai ales în ceea ce priveşte pe sudiţi.

După cum cu justeţe s-a arătat în istoriografia ieşeană [85], negustorimea, precum şi meşteşugarii, în ansamblu, din oraşele şi tîrgurile moldoveneşti, erau divizaţi în categorii deosebite etnic (autohtoni, sudiţi, evrei), categorii separate nu atît de originea etnică diferită, cît de regimul fiscal şi juridic inegal aplicat acestora de ocîrmuirea de stat. Acest fapt a accentuat concurenţa dintre categoriile etnice aparţinînd aceleiaşi clase burgheze şi a împiedicat unirea eforturilor în lupta împotriva feudalismului.

Sudiţii, o categorie fiscală distinctă, eterogenă din punct de vedere etnic, privilegiată sub raport juridic şi fiscal, deosebită confesional de populaţia ţării, nu s-a asimilat în masa populaţiei autohtone şi n-a făcut front comun, decît cu rare excepţii, cu forţele interne care luptau împotriva feudalismului. Această situaţie avea să se evidenţieze cu prilejul revoluţiei de la 1848.

Dar şi în cazul categoriei sudiţilor, în pofida situaţiei lor juridice excepţionale şi a regimului preferenţial fiscal pe care-l aveau, se constată o stratificare materială şi socială. Din păcate, catagrafia din 1845 nu furnizează date cu privire la starea materială a sudiţilor, treapta meseriei sau starea comerţului. Afirmaţia noastră se întemeiază pe datele catagrafiei din 1859—1860 [86].

În privinţa numărului, conform catagrafiei de la 1845, cei mai numeroşi sudiţi se aflau în capitală : 1 779 capi de familie (995 sudiţi + 784 evrei sudiţi), urma oraşul Galaţi cu un număr de 1 430 sudiţi. Corectăm, cu acest prilej, afirmaţiile de pînă acum că cel mai mare număr de sudiţi la 1845 se aflau în Galaţi [87]. Autorii n-au inclus în calcularea totalului numărului sudiţilor din Iaşi şi pe sudiţii evrei (784), care, împreună cu sudiţii de rit creştin (995), totalizau 1 779 capi de familie.

În privinţa *protecţiei sudiţilor*, ca şi pînă atunci, prioritatea o deţinea Austria. La 1845, Agenţia consulară austriacă avea cei mai numeroşi sudiţi în Moldova — 1 277. Numărul acestora, numai în Iaşi, a crescut de la 453 capi de familie, în 1838, la 483, în 1845, la care se adăugau şi evreii sudiţi. Urma, pe locul al doilea, protecţia elină (194), iar pe locul al treilea — cea prusiană (175).

O creştere spectaculară a înregistrat numărul sudiţilor supuşi elini : astfel, de pildă, la Iaşi, de la 25 în 1838, acesta se ridică la 194, în 1845. Aceleaşi concluzii se desprind şi din catagrafia din anii 1859—1860. Lăsînd la o parte catagrafia din anul 1851, care este săracă în informaţii, incompletă [88] şi neconcludentă pentru problema sudiţilor din Moldova, ne oprim la catagrafia lui Ion Ionescu de la Brad, din anii 1859—1860, care, în ciuda imperfecţiunilor, inerente oricărei statistici, este cea mai completă şi exactă lu-

[85] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 15—16 ; L. Boicu, *op. cit.*, p. 303.

[86] Din catagrafia sudiţilor şi evreilor de la 1860 extragem următoarele date : în despărţirea a II-a a oraşului, din cei 159 negustori sudiţi, numai 29 erau de starea I, 22 de starea a II-a, restul erau de starea a III-a şi calfe. Vezi Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2017, nr. 2801, f. 65 şi urm. Vezi şi L. Boicu, *op. cit.*, p. 296.

[87] Vezi L. Boicu, *op. cit.*, p. 295 ; Gh. Platon, *op. cit.*, p .17.

[88] Pentru anul 1851 nu s-au păstrat decît condicile catagrafiilor ţinuturilor Suceava, Botoşani, Dorohoi, Herţa, Neamţ, Fălciu şi Hîrlău. Vezi Arh. St. Iaşi, Tr. 1768, op. 2017, dosare 849, 880.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

crare statistică din toate recensămintele efectuate în prima jumătate a secolului trecut în Moldova (vezi anexa nr. XIV). Conform datelor acesteia, numărul supușilor străini din Moldova era de 6 164 capi de familie [89], care, împreună cu evreii sudiți, însuma 21 519 suflete. Dintre aceștia : 2 912 erau sudiți austrieci, 1 368 supuși elini, 614 supuși prusieni, 455 supuși britanici, 418 supuși ruși, 192 supuși turci, 175 francezi, 19 sarzi, 1 olandez. Și de data aceasta se constată că supușii austrieci și cei greci erau cei mai numeroși. Cei mai mulți sudiți austrieci se aflau în ținutul Dorohoi.

Din totalul de 6 164 sudiți capi de familie numai 4 836 capi de familie erau sudiți adevărați, restul, de 1 328, proveneau din rîndul pămîntenilor. Deci, un sfert din totalul sudiților erau pămînteni la origine. Aceștia au dobîndit fraudulos supușenia străină. Cei mai numeroși sudiți frauduloși se aflau la ținutul Iași — 309 (capi de familie).

Ținutul cu cei mai numeroși sudiți din Moldova era Covurluiul, cu 1 456 (capi de familie), fapt întru totul explicabil dacă ținem seama că aceștia erau concentrați în Galați, mai ales, oraș în plină dezvoltare, port la Dunăre și centru comercial internațional. Urma, apoi, capitala, cu 1 318 sudiți (capi de familie).

Anul 1859 marchează un punct culminant în dinamica numărului sudiților în perioada regulamentară. De la aproximativ 4 400 sudiți, cîți erau în 1832, se ajunge la 6 164 în 1859, ceea ce reprezintă o creștere însemnată. Ea s-a datorat nu atît afluxului străinilor veniți de peste hotare în Moldova, cît trecerii pămîntenilor la protecția străină,

Catagrafia din anii 1859—1860 nu oferă alte informații despre sudiți.

Dintr-un alt document, datat 1860, intitulat *Matca așezării meșteșugarilor pămînteni, supuși străini, evrei și țigani dezrobiți din capitala Iași și a negustorilor pămînteni, sudiți și evrei* din capitală, alcătuit de Ministerul de Finanțe, se pot desprinde interesante informații cu privire la raportul numeric și calitativ dintre cele trei categorii mai sus menționate, cu referire, în special, la meșteșugarii și negustorii sudiți. În acest sens, pe baza datelor extrase, am alcătuit următoarele tabele :

Treapta	Meșteșugarii autohtoni patentari	Meșteșugarii sudiți patentari	Meșteșugarii evrei
I	2	15	14
II	11	42	77
III	1 030	388	3 445
Total	1 043	445	3 536

Starea	Negustorii autohtoni patentari	Negustorii sudiți patentari	Evreii
I	18	82	133
II	56	105	293
III	395	348	2 572
Total	469	535	2 998

[89] *Din lucrările statistice ale Moldovei*, cap. II, *Populațiunea pe 1859 și 1860*, Iași, 1862, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se observă cu claritate, că atît în ceea ce privește meșteșugarii, cît și negustorii, sudiții, împreună cu evreii, dețineau prioritatea, atît cantitativă, cît și calitativă. Meșteșugarii sudiți, de treapta I și a II-a, erau net superiori numeric celor autohtoni. La fel stăteau lucrurile și în privința sudiților negustori de treapta I și a II-a. Rezultă că negustorii și meșteșugarii sudiți, recrutați din rîndul celor mai înstăriți meșteșugari și negustori, au avut o pondere nu puțin însemnată în viața economică a capitalei la jumătatea secolului trecut.

Dacă raportăm datele din 1860 privind negustorii din Iași la cele cuprinse în catagrafia din 1845, rezultă o creștere numerică simțitoare. Numărul negustorilor sudiți sporește de la 267 în 1845, la 535 în 1860. În privința meșterilor, se constată o stagnare. În rîndul acestora din urmă, majoritatea o dețineau cei de treapta a III-a (388). Aceeași observație se poate aplica și la meșterii autohtoni, al căror număr înregistrează o creștere excepțională, de la 536 în 1845, la 1 043 în 1860. De asemenea, dintre meșteșugarii evrei, cei mai numeroși erau cei de treapta a III-a, 3 445. Avînd în vedere că la toate cele trei categorii de meșteri preponderența o aveau cei de trepta a III-a și ținînd seama de faptul că numai meșteșugarii de treapta I-a și parțial cei de treapta a II-a pot fi încadrați în cooperația capitalistă simplă, ne raliem opiniei exprimate de L. Boicu [90] potrivit căreia, în Iași, forma predominantă de producție în domeniul industriei era mica producție de mărfuri.

În încheierea capitolului, se degajă cîteva importante constatări.

O primă constatare se referă la dinamica numărului sudiților în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pe baza datelor celor mai importante catagrafii, am alcătuit tabelul de mai jos, în care se observă, cu claritate, creșterea continuă a numărului sudiților din Moldova în perioada 1803—1859 :

Anul	Numărul sudiților din Moldova (capi de familie)
1803	540
1820	1 935
1824—1825	2 017
1826	2 017
1829	2 932
1830	4 048
1832	4 400
1845	4 624
1859	6 164

Așa după cum se poate observa, dacă la începutul secolului al XIX-lea cifra totală a sudiților era neînsemnată, în decursul primelor trei decenii ea a crescut considerabil. Astfel, pînă în 1820, aceasta a crescut de patru ori față de începutul secolului, pentru ca pînă la 1830 să sporească de opt ori. În anul 1830 se atinge un maximum de creștere pentru perioada preregulamentară. O scurtă fază staționară se înregistrează între anii 1824—1838, cînd numărul sudiților s-a menținut neschimbat — 2 017 capi de familie. După

[90] L. Boicu, *op. cit.*, p. 292.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Regulamentul Organic, în continuare, se constată o creştere însemnată a numărului sudiţilor pînă în anul 1859, cînd se înregistrează un punct culminant (6 164 capi de familie), după care, ca urmare a întăririi autonomiei interne a Principatelor Unite şi a măsurilor de îngrădire a privilegiilor economice şi juridice ale sudiţilor, a urmat un proces invers, de scădere treptată a numărului acestora.

Fenomenul relevat merită toată atenţia. Este evidentă creşterea continuă şi în proporţii masive a numărului sudiţilor din Moldova în prima jumătate a secolului trecut. Explicaţia rezidă în procesul început încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi continuat în prima jumătate a secolului trecut, proces cu largi implicaţii economico-sociale, de trecere a unui număr mereu crescînd dintre contribuabilii autohtoni la protecţiile străine, pentru a beneficia de avantajele conferite de calitatea de sudit. În sprijinul acestei ipoteze stă mărturie catagrafia specială a sudiţilor din Moldova din anii 1824—1825, care, cea dintîi, a relevat proporţiile şi gravitatea acestui proces. Statisticile ulterioare (1832, 1845, 1859—1860) confirmă această realitate.

Se adaugă, la acest proces, mai ales după declararea libertăţii comerţului exterior (1829), afluxul de negustori străini, dornici de cîştig în ambele Principate.

Totodată, remarcăm că faza staţionară (1824—1828) coincide cu domnia lui Ioniţă Sandru Sturza, cînd s-au luat unele măsuri de îngrădire a abuzurilor consulare, cînd s-au verificat şi chiar expulzat persoane care nu puteau dovedi cu acte în regulă calitatea de supus străin. Sub administraţia rusească, dobîndirea de patente de protecţie străină de către autohtoni şi reintegrarea în sudiţie a persoanelor respinse a devenit din nou posibilă, ceea ce, în consecinţă, a sporit numărul sudiţilor. După cum am mai arătat, sub domnia lui Cuza Vodă, măsurile de desfiinţare a jurisdicţiei consulare şi de îngrădire a privilegiilor fiscale ale sudiţilor au marcat o nouă perioadă — în care numărul supuşilor străini a rămas staţionar, ba chiar a scăzut ca urmare a numeroaselor naturalizări.

După cum indică majoritatea catagrafiilor, cei mai numeroşi sudiţi aparţineau protecţiei austriece. Pe locul doi, urma protecţia elină.

Explicaţia numărului mare de sudiţi austrieci din Moldova este foarte simplă. Austria a căutat pe toate căile să-şi întărească influenţa politică şi economică în spaţiul carpato-dunărean. Un mijloc eficace l-a constituit crearea de sudiţi din rîndul elementelor autohtone angrenate în procesul de producţie şi de schimb. Consulii austrieci au servit cu zel acest obiectiv.

Datele statistice mai permit observaţii cu privire la repartiţia teritorială a sudiţilor în Moldova. Se constată că aceasta nu era uniformă şi că sudiţii erau concentraţi mai ales în capitala ţării, urmau apoi, în ordine, pînă la 1830, oraşul Botoşani şi oraşul Galaţi. Aceste trei oraşe, la 1830, adunau la un loc 73% din totalul sudiţilor din Moldova. Iaşul, primul centru al ţării ca dezvoltare economică, la 1830, adăpostea 45% din totalul sudiţilor din Principat. Cei mai puţini sudiţi se aflau în ţinuturile Tecuci, Hîrlău şi Cîrligătura. După cum era de aşteptat, supuşii străini, în majoritate negustori, meşteşugari sau liber profesionişti, sînt concentraţi în mari centre comerciale şi de producţie ca : Iaşi, Botoşani, Galaţi (ultimul şi port la Dunăre), în care îşi puteau desfăşura activităţile lor lucrative. După 1832, Galaţii întrec ca număr de sudiţi Botoşanii, trecînd pe locul II, iar în 1859 el se situează pe locul I, înaintea capitalei. Faptul se explică uşor dacă ţinem seama că, de la 1 ianuarie 1837, Galaţii devin porto-franco. Evenimentul nu putea rămîne fără ur-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mări. O primă consecință a fost afluxul masiv de negustori străini în Galați și transformarea lui într-un adevărat centru comercial internațional.

Materialul prezentat a scos în evidență, totodată, tendința manifestă a negustorilor înstăriți din tîrgurile și orașele moldovenești de a se pune sub protecția unei puteri străine, ceea ce este o dovadă destul de puternică a crizei sistemului feudal perimat.

Regimul feudal a accentuat printr-un tratament juridic, fiscal și vamal preferențial aplicat sudiților, în baza capitulațiilor, concurența între sudiți și negustorii și meșteșugarii pămînteni, în defavoarea ultimilor.

De asemenea, constatăm că dacă sub raport numeric negustorii și meșteșugarii pămînteni erau mai numeroși decît cei sudiți, în schimb, majoritatea, sub raport calitativ, aparținea negustorilor și meșteșugarilor sudiți.

Avantajul calitativ se datora însă tot sistemului feudal, care prin abuzurile funcționarilor fiscali împingea un număr însemnat dintre negustorii pămînteni, mai înstăriți, la protecția străină.

Dacă se ține seama că meșteșugarii și negustorii sudiți de treapta I și a II-a erau net superiori numeric celor autohtoni, dacă se iau în considerare relațiile de afaceri mai extinse, pe plan internațional, experiența și capitalul mai mare, numeroase proprietăți imobiliare urbane dobîndite în majoritatea centrelor comerciale moldovenești [91], atunci se poate conchide că sudiții au avut o pondere însemnată în viața economică a Moldovei în prima jumătate a secolului trecut. Ei au contribuit la dezvoltarea economică a Moldovei și, în special, la extinderea schimburilor comerciale cu statele industriale apusene, pornite pe făgașul capitalismului, ceea ce a grăbit angrenarea economiei moldovene în circuitul pieței europene.

De asemenea, se constată prezența în rîndul sudiților a unor profesori de limbi străine, actori, medici, farmaciști, ingineri, juriști, care au contribuit la dezvoltarea culturală, edilitară și artistică a Moldovei în perioada care ne interesează.

Nu stăruim aici mai mult asupra rolului sudiților în viața economică și culturală a Moldovei, de care ne vom ocupa într-un capitol aparte.

•

O consecință a practicilor și abuzurilor sistemului feudal, rezultat al accentuării crizei de structură a societății feudale, a fost trecerea contribuabililor pămînteni la protecțiile străine, pentru a scăpa de vexațiunile administrației pămîntene, proces care a generat apariția unei categorii aparte în rîndul supușilor străini — așa-numiții *protejați* și care, recent, a intrat și în preocuparea sociologilor români [92].

În cele ce urmează, analizînd originea, cauzele și consecințele fenomenului, vom putea semnala unele importante aspecte sociale și politice ale problemei sudiților.

C. CATEGORIA PROTEJAȚILOR

În baza capitulațiilor Puterilor europene cu Poarta, consulii străini aveau dreptul să extindă privilegiile capitulare și la persoane care nu aveau aceeași

---

[91] Stela Mărieș, *Proprietatea imobiliară a supușilor străini...*, p. 1679.
[92] Ilie Bădescu *op cit.*, p. 103—106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

naționalitate cu consulul [1]. Astfel a luat naștere în Imperiul otoman așa-numita categorie a *protejaților,* compusă din supușii Porții sau din străinii care erau lipsiți în Turcia de protectorul țării lor de origine. Aceștia, în schimbul unei taxe plătite ambasadorului sau consulului, au obținut o patentă, în baza căreia puteau să beneficieze de imunitățile și privilegiile acordate prin capitulații sudiților propriu-ziși. Sistemul protejaților în Imperiul otoman datează de la jumătatea secolului al XVI-lea, cînd ambasadorii și consulii Puterilor europene au obținut de la Poartă dreptul, ca în relațiile cu guvernul turc, să se folosească de interpreți sau „dragomani" *, recrutați din rîndul supușilor nemusulmani [2]. Printr-un *berat,* Sultanul acorda dragomanului, fiilor și servitorilor acestuia scutirea de impozitul personal (djizya) și de alte numeroase taxe la care erau impuși supușii otomani (raielele) [3].

În secolul al XVII-lea, Puterile europene au obținut diferite imunități diplomatice pentru dragomanii ambasadorilor și consulilor [4]. Curînd, ambasadorii și consulii au început să procure asemenea *berate* pentru supușii nemusulmani (evrei, greci, armeni), care nu îndeplineau funcții de dragomani. Pe calea aceasta, ei și-au adunat mari sume de bani. Acești „beratlii" sau „barataires" și servitorii lor se bucurau de aceleași avantaje fiscale, juridice și vamale ca și sudiții veritabili. Ei căutau în protecția străină nu numai privilegii economice ; urmăreau să-și asigure securitatea persoanei și a averii în fața rapacității și a vexațiunilor funcționarilor otomani.

La început, patentele de protecție se acordau acelora care le puteau cumpăra ; situația s-a schimbat cînd documentele au fost acordate, pe scară largă, de consulii unor Puteri europene, din motive politice. În felul acesta, capitulațiile au încetat să fie o problemă de privilegii economice și juridice pentru străinii din Imperiul otoman ; ele au devenit un instrument politic în mîinile unora din statele europene [5].

Protecția străină s-a extins chiar și asupra supușilor otomani musulmani, care, pe această cale, dobîndeau privilegiile supușilor străini.

Odată cu înființarea consulatelor străine în Principatele Române, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, consulii din Iași și București, după exemplul celor de la Constantinopol, au început să acorde patente de protecție pămîntenilor, în schimbul unor sume de bani. În sprijinul traficului cu patente, consulii ruși invocau prevederile articolului XI din tratatul de la Küciük-Kainargi (1774), prin care Poarta îi autoriza ca în relațiile cu autoritățile locale să folosească dragomani recrutați dintre raiele, așa numiții „beratlii" sau „oameni cu patentă" [6].

Pe temeiul articolului citat, consulii ruși și austrieci au acordat patente de protecție unui număr mai mare de persoane decît ar fi fost necesar pentru legăturilor lor cu autoritățile locale. Ei au fost încurajați și de faptul că pămîntenii alergau să dobîndească protecția străină, care se dovedise a fi o ipostază foarte avantajoasă. Astfel, la noi, a luat naștere categoria protejaților sau „Schutzgenössen"-ilor ; în documentele vremii beneficiarii erau

---

[1] Halil Inalcik, *The Encyclopedia of Islam,* III, Leiden, 1971, p. 1187 ; P. Fauchille, *op. cit.,* p. 157. Vezi art. 6 al capitulației franceze din 1604 și art. 43 al capitulației franceze din 1740. G. Noradounghian, *op. cit.,* I, p. 95, 288—289.

* Cuvîntul *dragoman* derivă din cuvîntul arab *tirgiman* și înseamnă interpret.

[2] Sousa Nasim, *op. cit.,* p. 99.

[3] H. Inalcik, *op. cit.,* p. 1187.

[4] Vezi art. 45 din capitulația engleză din 1675. G. Noradounghian, *op. cit.,* I, p. 157.

[5] Sousa Nasim, *op. cit.,* p. 101.

[6] D. A. Sturdza, *op. cit.,* I, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

denumiți „atîrnați" la protecții străine, „tîrtanii", în limbajul popular, prin deformarea termenului german „Untertan", care însemna supus al unui suveran.

În cadrul acestei categorii, se disting două feluri de protejați:

1. *Protejații străini* adică supușii diferitelor state care nu încheiaseră capitulații cu Poarta și, prin urmare, nu aveau în Principate un consul sau agent consular. Este cazul grecilor veniți din Insulele Ionice care, în majoritate, pînă la înființarea consulatului elin la Iași, în anul 1835, au adoptat protecția rusă, alteori, pe cea britanică, sau a saxonilor și piemontezilor, care au preferat protecția austriacă.

2. *Protejații supuși otomani*, provenind din rîndul pămîntenilor (în această categorie, pe lîngă moldoveni, intrau armeni, greci, evrei, locuitori din moși strămoși în Moldova, născuți și căsătoriți în Principat, cu femei pămîntene, vechi contribuabili ai țării).

Curînd, după stabilirea consulilor ruși și austrieci la București și Iași, Domnitorii din Principate, N. Caragea în Țara Românească și Al. C. Mavrocordat în Moldova, se văd nevoiți să adreseze Porții plîngeri împotriva practicilor consulilor care sustrăgeau contribuabili locali de la plata impozitelor datorate fiscului, luîndu-i sub protecția străină [7]. De pildă, abuzurile consulului austriac în Principate, I. St. Raicevich, care a luat sub protecția austriacă mulți români emigrați din Transilvania și deveniți contribuabili ai țării, stabiliți de mulți ani în Țara Românească, unde aveau case, vii, prăvălii ș.a. fac obiectul reclamațiilor îndreptățite ale Domnitorului N. Caragea. Acesta, la 4 noiembrie 1784, adresează Porții un amplu memoriu în această chestiune [8]. O reclamație similară înaintează în aceeași lună Domnitorul Moldovei, Al. C. Mavrocordat, împotriva agentului austriac. Acesta, pe lîngă dezertorii austrieci propriu-ziși, cerea să fie expatriați în Imperiu și contribuabilii autohtoni, unguri sau români ardeleni, stabiliți de mulți ani în Principat, căsătoriți cu femei pămîntene, pe motivul să sînt originari din Imperiul habsburgic [9]. Ambele documente, necunoscute pînă în prezent, sînt remarcabile prin forța de demascare a abuzurilor consulare, prefigurînd binecunoscuta „plîngere" către Poartă a Domnitorului Moldovei, Ioniță Sandu Sturza, din anul 1826, publicată de N. Iorga [10].

Ca urmare, guvernul otoman, în februarie 1785, a dat un firman adresat Domnitorului Țării Românești, prin care se făcea cunoscut că este interzis consulilor străini să ia sub protecția lor, sub vreo formă oarecare, supuși otomani, eliberîndu-le patente sau scrisori de protecție („letres de protection") [11]. De remarcat este faptul că aceste scrisori de protecție, spre deosebire de beratele eliberate de guvernul otoman, erau creația consulilor, emise din propria lor autoritate, fără nici o aprobare a Porții.

Prin hatihumaiumul din 1798, Poarta a repetat interdicția pentru pămînteni de a lua patente de protecție și a refuzat să recunoască pe viitor consulii și viceconsulii proveniți dintre supuși otomani [12]. Este o dovadă că abuzul cu patente de protecție acordate ilegal pămîntenilor sporise simțitor pînă

---

[7] N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 188.

[8] Bibl. Acad., Arhiva Agenției consulare austriece din București, Pachet MCMXII/4.

[9] *Ibidem.*

[10] N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini în Moldova*, în „Analele Academiei Române", S. II, Memoriile Secțiunii Istorice, t. XXXV, 1912, 11 p.

[11] Bibl. Acad., *Documente*, DCCLXXI/24.

[12] Th. Codrescu, *op. cit.*, III, p. 158—159; D. A. Sturdza, *op. cit.*, I, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la acea dată, în pofida ordinelor restrictive ale Porții. Mai ales, după tratatul de la Șistov (1791), consulatele străine din Moldova, Agenția austriacă din Iași, în special, au distribuit în mod ilegal patente de protecție unor persoane de rit mozaic, originare din Galiția, care se stabiliseră în Moldova, unde s-au căsătorit cu pămîntene și au plătit impozitele obișnuite fiscului țării [13]. De asemenea, în aceeași perioadă, au dobîndit protecția austriacă românii originari din Transilvania și unguri, lipoveni, armeni și chiar moldoveni propriu-ziși, care, în schimbul unei taxe plătite Agenției austriece, au obținut o patentă de sudit austriac, care-i punea la adăpost de vexațiunile autorităților locale, conferindu-le, totodată, privilegiile de care se bucurau suditii veritabili.

Pînă la 1800, fenomenul nu a avut, totuși, o intensitate prea mare. După această dată și mai ales începînd din deceniile doi și trei ale secolului al XIX-lea, procesul semnalat ia proporții îngrijorătoare. Este suficient să citățm, în acest sens, datele oficiale extrase din recensămîntul supușilor străini din Moldova, din anii 1824—1825. Din totalul de 2 282 suditi capi de familie, cîți erau la 1825 în Principat, numai 510 erau suditi veritabili, care aveau dreptul la supușenia străinilor [14]. Restul de 1 772 erau pămînteni trecuți fraudulos la protecția străină, după cum s-a dovedit prin verificarea titlurilor de sudiție operată la sfîrșitul recensămîntului de o comisie specială, în primăvara anului 1825. Aceștia proveneau, mai ales, din rîndul negustorilor și meșteșugarilor mai înstăriți, de rit creștin, armean sau mozaic, din tîrgurile Moldovei. În realitate, aceștia erau vechi locuitori ai țării, de 25—30 ani, alții născuți chiar în Principat, căsătoriți cu femei pămîntene, posesori de bunuri imobiliare în țară [15]. La origine, erau moldoveni, armeni, greci sau evrei și se îndeletniceau cu comerțul, din generație în generație. Demn de remarcat este faptul că Agenția consulară austriacă din Moldova avea cei mai numeroși protejați — 1 216 capi de familie. Nici celelalte consulate nu rămîneau mai prejos : consulatul rus avea 420 protejați, consulatul britanic 741, consulatul francez 55, iar consulatul prusian 4 [16].

De remarcat este faptul că, din cei 1 216 protejați, Agenția austriacă însăși a respins 265 persoane, recunoscute ca suditi frauduloși, dar n-a acceptat să îndepărteze restul de 916 persoane, care proveneau dintre negustorii autohtoni cei mai înstăriți. Aceasta denotă că abuzul acordării de patente de protecție pămîntenilor se generalizase și era practicat de aproape toți consulii din Moldova. El devenise o sursă rentabilă pentru unii consuli din Principate.

De pildă, la 1813, consulul rus din București realiza o avere, care se cifra la 300 000 piaștri [17], prin intermediul acestui sistem.

De asemenea, consulul austriac de la Iași, la 1834, încasa pentru fiecare patentă de protecție suma de 2—3 ducați [18]. Ținînd seama de numărul mare de patente acordate, se poate afirma că sistemul reprezenta o importantă sursă de venituri.

---

[13] Bibl. Acad., Documente, CXXII/95 ; Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 750—751.

[14] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 583 v.

[15] Bibl. Acad., Documente, CXXII/95, f. 4 v. Vezi comentariul nostru pe marginea documentului din 7 aprilie 1825 în lucrarea *Din abuzurile consulilor în Moldova în anii 1822—1828*, în A.I.I.A.I., VII, 1970, p. 291—300.

[16] *Ibidem*.

[17] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I$_2$, București, 1885, p. 739.

[18] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 332. Raportul lui Bois le Comte către contele de Rigny, din 10 mai 1834.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Prețul încasat pentru fiecare patentă diferă de la consul la consul și de la o perioadă la alta (2—3 ducați la consulul austriac, 5 galbeni la viceconsulul francez din Galați [19]). În ciuda acestui fapt, negustorii pământeni alergau la protecțiile străine, chiar cu prețul unor sacrificii materiale. Vom arăta în cuprinsul lucrării cauzele care-i determinau să adopte supușenia străină.

Procedeul acordării de patente de protecție pământenilor și urmările sale dezastruoase pentru fiscul țării au fost denunțate Porții într-un documentat memoriu din 7 aprilie 1825, rămas inedit, redactat de Domnitorul Ioniță Sandu Sturza, pe baza datelor recensămîntului sudiților din 1824—1825 [20]. Prin memoriu se solicita intervenția Porții pe lîngă guvernele Puterilor europene pentru respectarea capitulațiilor și desființarea abuzurilor consulare. Ca urmare, Poarta a încercat să acționeze împotriva acestui abuz generalizat în întreg Imperiul otoman. Prin note succesive, ea a reamintit Puterilor europene respectul datorat capitulațiilor. De asemenea, a impus ca, în textul tratatelor încheiate în prima jumătate a secolului al XIX-lea cu diverse state, să fie inclusă clauza prin care statele respective se angajau să nu solicite berate decît pentru dragomanii aflați efectiv în serviciul ambasadorilor și consulilor, să nu elibereze nici un pașaport fără asentimentul prealabil al autorităților otomane și să nu acorde patente de protecție supușilor Porții [21].

În pofida eforturilor guvernului otoman, abuzurile cu patentele de protecție au continuat pe scară largă, atît în Principate, cît și în restul Imperiului otoman.

În Moldova, verificările listelor de sudiți, devenită o preocupare pentru autoritățile locale, începute încă din primul deceniu al secolului al XIX-lea, și repetate, în diverse rînduri, în deceniile care au urmat (1813, 1814, 1824 — 1825, 1827) n-au avut efectul dorit ; consulii n-au dat concursul cuvenit, persistînd în pretenția de a revizui singuri listele supușilor lor, fără amestecul autorităților. Atîta timp însă cît nu erau desființate cauzele mai profunde, de ordin economic și politic, care au generat procesul trecerii pământenilor la protecția străină, nu se putea aștepta rezolvarea acestei spinoase probleme.

Pe linia măsurilor luate de autoritățile locale pentru curmarea abuzului cu patentele de protecție acordate pământenilor s-au înscris și dispozițiile articolului 92 din Regulamentul Organic al Moldovei [22]. Acesta prevedea instituirea unei comisii speciale în fiecare Principat pentru verificarea sudiților, comisie la care trebuiau să ia parte și consulii străini din Principate. Comisia trebuia să procedeze la eliminarea tuturor persoanelor care nu puteau dovedi cu acte autentice calitatea de supus străin.

De asemenea, la 14 mai 1832, Sfatul Administrativ al Moldovei înștiința toate consulatele din Iași că, pe viitor, toți străinii care vor intra în țară vor fi datori să se prezinte la poliția locală pentru controlul pașapoartelor, iar consulii vor prezenta lunar o listă cu persoanele străine nou venite și actele

---

[19] Arh. St. Iași, Litere S/746, f. 194.

[20] Bibl. Acad., *Documente*, CXXII/95.

[21] Vezi art. 8, 10 din tratatul cu Anglia (din 6 ianuarie 1809), art. 13 din tratatul cu Sardinia (25 octombrie 1823), art. 2 din tratatul cu Suedia (28 mai 1827), art. 5 din tratatul cu S.U.A. (7 mai 1830), art. 11 din tratatul cu Toscana (12 februarie 1833), art. 9 din tratatul cu Belgia (3 august 1839), art. 9 din tratatul cu Portugalia (20 martie 1843). Vezi G. Noradounghian, *op. cit.*, I, p. 83, 101—102, 127, 193, 225, 279, 356, 357.

[22] *Regulamentul Organic al Moldovei din 1831*, cap. III, Secția a IV-a, art. 92, după *Anulele parlamentare*, I_2, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care atestă calitatea lor de sudiți [23]. În același timp, Sfatul Administrativ însărcina Departamentul de Finanțe ca, împreună cu consulii străini, să examineze titlurile de protecție ale tuturor persoanelor declarate ca sudiți după 1832. Cele care nu puteau să-și justifice calitatea respectivă urmau să fie considerate, pentru totdeauna, pământeni.

Poarta nu a rămas nici ea pasivă față de creșterea continuă a numărului sudiților proveniți dintre supușii otomani. Prin firmanul din 1834, reînnoit în 1837, adresat Domnitorilor din Principate, Grigore Al. Ghica și M. Sturza, se interzicea categoric „raelelor" să ia patente de protecție străină [24], cele date deja erau considerate nule.

Cu toate măsurile sus menționate, în perioada regulamentară, numărul protejaților a crescut continuu. Consulii din capitală și agenții lor de pe la ținuturi (staroștii de sudiți) nu numai că refuzau să prezinte autorităților locale dovezile care atestau calitatea de sudit, în cazul unor persoane a căror supușenie era dubioasă, dar nu conteneau să elibereze patente de protecție oricui le solicita, cu precădere elementelor celor mai înstărite din rîndul negustorilor și meșteșugarilor autohtoni.

Excelau, în această privință, în epoca regulamentară, mai ales, consulii austrieci [25] și prusieni din Iași. Astfel, viceconsulii prusieni din Iași, Margotti și Gr. Boțan, împărțeau cu dărnicie patente de supuși regali pământenilor. Din cei 365 supuși prusieni din Iași, înscriși în listele viceconsulatului, numai 18—20 erau supuși veritabili; restul de 345 proveneau din rîndul moldovenilor, după propriile afirmații ale viceconsulului Boțan [26].

Situația a fost semnalată de Sfatul Administrativ Președintelui Kiselev, într-un raport din 27 iulie 1834, în care se arătau gravele abuzuri ale viceconsulatului prusian din Iași, cerîndu-se urgent ca toți supușii frauduloși să fie trecuți în rîndul contribuabililor pământeni [27]. Abuzul era în floare mai ales la ținuturi. Astfel, starostele prusian din Bîrlad, Petre Ioachim, în 1839, a dat patente de sudiți unui număr de 106 contribuabili pământeni (moldoveni, sîrbi și bulgari) din orașul Bîrlad și din satele ținutului Tutova. Dintre aceștia, 87 erau negustori și meșteșugari [28].

Deoarece trecerea pământenilor la protecțiile străine a luat proporții de masă, provocînd îngrijorarea autorităților locale și chiar a Porții otomane, considerăm că nu este lipsit de interes să analizăm cauzele acestui proces istoric, cu multiple implicații social-economice.

După cum am constatat, calitatea de sudit acorda beneficiarului o serie de privilegii și imunități conferite prin capitulații. În virtutea acestora, supusul străin era scutit de impozitul personal. În afară de impozitul anual pentru patenta de sudit (care era aproape un ducat la mijlocul secolului al XIX-lea, achitat consulatului), suditul era scutit de orice impozit, în baza capitulațiilor [29]. El plătea numai taxa vamală după tarife (3% *ad valorem*) și beneficia de avantaje ca: inviolabilitatea domiciliului, garanția libertății individuale, siguranța averii și a persoanei. În materie jurisdicțională, suditul se

---

[23] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, t. II, cap. III, Iași, 1856, p. 164—165.

[24] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 415—416.

[25] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 414, f. 457 v.

[26] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I_6, București, 1895, p. 616—617.

[27] *Ibidem*.

[28] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 455; Vistieria Moldovei, Tr. 875, op. 997, dosar 354, f. 57, 58, 60—62; *Ibidem*, Tr. 1316, op. 1488, dosar 225, f. 2

[29] J. F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, in Breslau, 1854, p. 293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bucura de un regim preferențial : era asistat, la procese, de consuli sau de dragomanii consulatului ; el nu putea fi arestat sau condamnat la amenzi fără a fi înștiințat în prealabil consulatul de care depindea. În asemenea condiții, se înțelege de ce ipostaza de sudit era rîvnită de autohtoni.

Încă în memoriul din 7 aprilie 1825, Domnitorul Ioniță Sandu Sturza, alarmat de extensiunea sudiției în Moldova, arăta că negustorii autohtoni alergau la sudiție „numai pentru ca să nu dea *vama legiuită* pe mărfurile ce neguțitoresc, (...), spre a nu da *celelalte legiuite dări ale pămîntului* și pentru ca să poată cîștiga și a se folosi din *pronomiile acele ce preînaltul Devlet le-au hărăzit :* numai către *supușii priatenilor curți, plătind aceștia, ca și sudiții, după mărfuri, după tarifă, trei la sută*, iar pentru celelalte ale mîncării, ce aduc de peste hotar, neplătind nimică..." (s.ns.) [30].

Cauzele economice : scutirea de plata impozitului personal și a altor obligații, care apăsau pe autohtoni — au fost, deci, primul și cel mai important factor al trecerii pămîntenilor la sudiție.

Un bogat material documentar, necunoscut în cea mai mare parte, extras din Arhivele Statului din Iași, stă mărturie că pămîntenii alergau la supușenia străină pentru a scăpa de plata impozitelor [31]. Iată și cîteva exemple : în 1833, isprăvnicia de Herța reclama Secretariatului de Stat al Moldovei că 10 persoane care, pînă la acea dată, au figurat în rîndul contribuabililor și au plătit impozitele legale, la numai 2 ani de la recensămîntul populației din Moldova, din 1831, s-au declarat sudiți austrieci și au refuzat plata impozitelor cuvenite fiscului [32].

Cercetările ulterioare au dovedit că respectivii, atît pînă la recensămîntul din 1831, cît și după această dată, au plătit impozitele către stat pe anii 1832—1833. La 30 iulie 1834, Vistieria Moldovei a comunicat Secretariatului de Stat, că autoritățile locale, în pofida reclamației Agenției consulare austriece, nu-i pot considera decît ca „adevărați pămînteni" [33].

În anul 1839, Vistieria informează Secretariatul de Stat că prin satele ținutului Neamț se află un număr de 28 persoane statornicite acolo de 10 sau 20 de ani, „folosindu-se de lucrarea pămîntului și de datoriile proprietății deopotrivă cu ceilalți birnici ai satelor", și care se eschivează de la plata impozitelor la care sînt impuși, conform ultimei catagrafii, pe motiv că sînt sudiți austrieci [34]. Cu ocazia diverselor recensăminte fiscale din perioada regulamentară, ca, de exemplu, cele din 1831, 1838, 1845, 1851, a ieșit și mai pregnant în evidență motivul preponderent fiscal al trecerii pămîntenilor la supușenia străină. Astfel, locuitorul Atanasie Ioan din satul Băneasa, ținutul Covurlui, care figura în rîndul „căpătîierilor", după datele catagrafiei din 1835, în schimbul a 5 galbeni, a obținut de la viceconsulul francez din Galați o patentă de supus francez, pentru a se „scuti de toate angăriile pămîntului" [35].

Trecerea unor contribuabili pămînteni la protecția străină nu lasă indiferenți pe ceilalți locuitori din tîrg, care plătesc, în continuare, și partea celor plecați, după sistemul răspunderii colective („cislă"). Un asemenea caz face obiectul reclamației „breslei străinilor" din Ștefănești, din 7 februarie 1832,

---

[30] Bibl. Acad., *Documente*, CXXII/95, f. 1 v.

[31] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosarele 414, 530, 532, 533, 536, 538 ; Tr. 1768, op. 2017, dosar 806.

[32] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 274, f. 13.

[33] *Ibidem*, f. 57.

[34] *Ibidem*, dosar 414, f. 151, 158.

[35] Arh. St. Iași, Litere S/756, f. 194.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

împotriva tîrgoveților Gheorghe Abagerul și Dumitrache Șușuleanu, care, de 30 de ani, „au plătit bir cu tîrgul", iar de doi ani au obținut fraudulos patente de sudiți, sustrăgîndu-se, astfel, de la plata impozitelor cuvenite [36]. Demn de remarcat este aspectul social pe care-l pun în evidență reclamanții, care declară că „este păcat de noi săracii a purta sarcina celor mai puternici decît noi, care singuri erau cislași nouă" [37].

Catagrafia sudiților din Moldova din 1838 și lucrările comisiei de revizuire a sudiților, din anul 1839 [38], au dezvăluit un număr însemnat de pămînteni, atît din Iași, cît și de pe la ținuturi, înscriși în mod fraudulos la protecțiile străine (mai ales la cea elină, prusiană și austriacă) cu scopul de a se scuti de plata impozitelor cuvenite către stat [39]. Mai ales, după catagrafia sudiților din 1845, și cu ocazia celei din 1851, s-au descoperit numeroși sudiți frauduloși proveniți din rîndul pămîntenilor, cu concursul interesat al staroștilor de sudiți austrieci de pe la ținuturi. Astfel, din raportul comisiei de catagrafiere a ocolului Crasnei, ținutul Vaslui, din 2 iulie 1851, adresat Departamentului de Finanțe, aflăm că unii contribuabili locali din satul Muntenii de Sus, ca, de exemplu: Ioan sîn Adam Crețul și Vasile Zamă, locuitori de 30 de ani în Moldova, prin mituirea starostelui austriac din Huși, cu sume importante (de 10 galbeni și, respectiv, 360 lei), au obținut pașapoarte de sudiți austrieci, cu scopul de a scăpa de „orice dare către Vistierie" [40]. Respectivii au fost trecuți imediat în rîndul contribuabililor locali. Urmările financiare dezastruoase ale evaziunii fiscale a autohtonilor prin dobîndirea supușeniei străine n-au întîrziat să apară. Într-un singur an, după cum semnlează Secretarul de Stat, N. Suțu, într-un memoriu inedit, din perioada regulamentară, s-a înregistrat un deficit de 150 000 piaștri din cauză că o mulțime de autohtoni „nu contenesc să obțină protecții străine" [41].

Semnalînd proporțiile de masă atinse de acest sistem, autorul memoriului expune, totodată, succint, motivele care determinau pe pămînteni să alerge la supușenia străină. Pe lîngă motivul fiscal, se adăuga unul la fel de important, de ordin judiciar. Dobîndirea unei patente de supus străin dădea posibilitatea beneficiarului să se sustragă de sub controlul legii, în caz de infracțiuni, să eludeze, prin apelul la Constantinopol, executarea hotărîrilor judecătorești, date de tribunalele pămîntene. De asemenea, putea să beneficieze de sprijinul și asistența consulilor în procese, la licitații ș.a. [42].

În memoriul din 7 aprilie 1825, menționat deja, Domnitorul Ioniță Sandu Sturza surprinde plastic acest motiv, cînd scrie Porții că mulți locuitori pămînteni, „îndată ce sînt trași pentru *pricini de datorii* sau pentru *fapte de silnicie* sau pentru tălhușaguri, sar cu împotrivire împotriva poliției locului și a zapciilor, arătîndu-se că ar fi sudiți austrieci" [43].

Frecvența cazurilor de pămînteni care, în cursul proceselor, alergau la o protecție străină, explică și dispoziția autorităților locale, din 19 mai 1833, prin care se prevedea că persoanele care au început procese în calitate de

---

[36] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 644, op. 708, dosar 512, f. 25.
[37] *Ibidem.*
[38] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosarele 533, 538, 545.
[39] *Ibidem,* dosarele 414, 531, 589.
[40] Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, dosar 806, f. 19. Pentru alte exemple din perioada următoare catagrafiei sudiților din 1845, vezi Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 414.
[41] Bibl. Acad., Mss. 1030, f. 170.
[42] *Ibidem.*
[43] Bibl. Acad., *Documente,* CXXII/95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pămînteni, în fața tribunalelor locale, nu puteau, în cursul procesului, să se prevaleze de o protecție străină [44].

În pofida dispoziției citate, în perioada regulamentară, n-au lipsit cazuri de pămînteni trecuți la protecția străină pentru a profita de asistența consulului la proces și de sprijinul acestuia în litigiile pe care le aveau cu concetățenii lor.

Este de presupus că, din motive judiciare, a apelat la supușenia austriacă aga Constantin Ciocan, arendașul vămilor celor două Principate [45].

Cazurile concrete la care ne vom referi în continuare vor ilustra în mod concludent cele afirmate mai sus.

La 11 iulie 1838, Secretariatul de Stat invită Agenția consulară austriacă din Iași să îndepărteze de la protecția austriacă pe Neculai Barta, pămîntean, născut și crescut la Focșani, care uzează de protecția dobîndită ilegal în diferendul pe care-l avea cu căminarul Constantin Ciuti [46]. Un alt caz : un anume Neculai Vlaicu din Bîrlad, fiu de birnic, a obținut de la consulatul austriac din Galați, în 1856, o patentă de sudit austriac pentru a nu plăti suma de 14 000 lei sustrasă de la stolnicul Teodor Dobrianu. Stolnicul a deschis proces împotriva numitului Vlaicu la tribunalul ținutului Covurlui. În cursul procesului, Neculai Vlaicu a fost asistat de un delegat al consulatului austriac din Galați. În reclamația adresată de stolnic Secretariatului de Stat, în iunie 1856, cerînd punerea pîrîtului la dispoziția autorităților locale, întrucît cercetările au dovedit că Neculai Vlaicu nu figurează în listele sudiților austrieci din Galați, acesta își exprimă indignarea că fosta lui slugă, birnic din tată în fiu, a putut să obțină supușenia austriacă [47].

Însuși consulul general prusian J. F. Neigebaur (1843—1845) recunoștea că unii consuli extind protecția lor și asupra unor răi platnici, pe care îi sprijină să nu-și achite datoriile [48].

Cumpărarea unei supușenii străine servea unor pămînteni, mai ales bancherilor evrei, ca o garanție pentru rambursarea capitalurilor împrumutate, avînd o valoare chiar mai mare decît a unui titlu de ipotecă [49].

Existau cazuri, frecvente, cînd unii negustori obțineau protecția austriacă pentru a eluda angajamentele contractate față de creditori pămînteni [50].

În fine, nici avantajul vamal pe care-l aveau sudiții care, în afara taxei vamale de 3% *ad valorem*, la import cît și la export, erau scutiți de plata altor taxe municipale și comunale, nu era de neglijat pentru negustorii pămînteni. Acesta constituia un motiv în plus pentru dobîndirea protecției străine [51].

Motivele de ordin fiscal, vamal, financiar nu erau totuși singurele care îndemnau pe pămînteni să opteze pentru supușenia străină. Existau și cauze mai profunde, legate de criza sistemului feudal perimat, care au generat acest proces.

---

[44] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 261, f. 3. Vezi și instrucțiunile Secretariatului de Stat al Moldovei către Isprăvnicii, 1833, în dosar 244.

[45] Arhiva M.A.E., Pachet 95, dosar 23.

[46] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 533, f. 1—5.

[47] *Ibidem*, dosar 2155, f. 68—69. Pentru alte exemple vezi f. 18, 116.

[48] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 234.

[49] Gh. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 348.

[50] *L. 'Autriche dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1858, p. 17. Se face referire la un negustor din Țara Românească, Ianai Gîrleanu, care în 1855 a depus bilanțul direct la Tribunalul de comerț, fără să fi fost supus străin, pentru ca la data rambursării banilor către creditorii săi (la 14/16 decembrie 1857) să se pună sub protecția consulatului Austriei.

[51] Bibl. Acad., *Documente*, CXXII/95, f. 1 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Într-o epocă caracterizată prin nesiguranță, instabilitate politică și practici abuzive, cărora statul feudal aflat în plină disoluție nu le putea pune frîu, mulți negustori pămînteni vedeau în protecția străină posibilitatea de a exercita comerțul nestingherit la adăpostul jurisdicției consulare. Totodată, protecția străină le garanta securitatea persoanei și a averii. De aceea, recurgerea la sudiție apare ca un lucru perfect explicabil în condițiile crizei feudalismului și ale ascensiunii capitalismului. Însuși generalul Kiselev, într-o dare de seamă asupra administrării Principatelor, între 15 noiembrie 1829—1 ianuarie 1834, referindu-se la starea de lucruri existentă dinaintea introducerii Regulamentului Organic, arăta următoarele: „industriașii și, îndeosebi, oamenii din clasa de mijloc, pentru a-și păstra averile, alergau la supușenia străină și treceau sub atîrnarea de consuli" [52].

Iată, așadar, că protecția străină era pentru mulți negustori pămînteni un scut în fața arbitrariului și vexațiunilor funcționarilor locali, a rapacității agenților fiscali și a abuzurilor aparatului dministrativ feudal, incapabil să le suprime. Este, aceasta, încă o dovadă a accentuării crizei de structură a regimului feudal. În același timp, este un exemplu de contradicție a sistemului feudal. O instituție perimată, cu caracter feudal — *sudiția* — favoriza, în condițiile specifice ale regimului feudal din Principate, dezvoltarea comerțului și a forțelor angajate în procesul de producție și de schimb.

Aceasta explică de ce negustorii autohtoni nu precupețeau eforturile și sacrificiile materiale pentru dobîndirea protecției străine.

Documentele pe care le vom prezenta în continuare explică și întăresc constatările de mai sus.

Astfel, comisiile de revizie, din anii 1830—1831 din Moldova, observau că spre deosebire de trecut, cînd „starea negutitorească" putea să-și exercite nestingherit comerțul, „acum, însă, mulți dintre dînșii, fiind obligați să facă havalele, fiind închiși și bătuți și asupriți de către ispravnicii sau căpitanii de tîrg, au preferat să se facă sudiți" [53]. Ipostaza de sudit se dovedea mai bună și mai sigură pentru elementele angrenate în comerț, care se vedeau, în modul acesta, apărate de prestarea unor servicii gratuite față de stat (havalele), precum și de vexațiunile funcționarilor administrativi. Nu e de mirare că negustorii pămînteni făceau chiar unele sacrificii materiale pentru a dobîndi protecția străină, care le favoriza dezvoltarea comerțului.

Concludent în acest sens este raportul Vistieriei Moldovei către Sfatul Administrativ, din 2 mai 1843, care explică trecerea unui număr însemnat de negustori pămînteni din Bîrlad și Focșani la protecțiile străine, din cauza „rălei tratații ce se întrebuințează către fiiștecare persoană dajnică de către dregători, politmaiștri, comisari și privighetori, încă și ceilalți subalterni și slujitori ai lor, aceasta fiind un abuz atît de însemnător că negutitorii și toate celelalte trepte nimic stînjenindu-să de plata birului și a patentelor de orice clasis, să înfioară numai de nerespectuirea și de atacul ce li să face cinstei, căci nici unii din acești dregători nu prețuiesc persoana negutitorească, fie acela cît de înstărit; dacă iaste rae nu are întru nimică la cel întîi prilej a întinde ce mai aspră măsură asupră-le și pentru aceea, fiiștecare, cu mare jărtvire, s-au silit și să silesc de au primit și primesc străine protecsii, către care plătesc înzăcite sume cu havaetul pe toate jalobile și altile, dar cinste lor

[52] Th. Codrescu, *op. cit.*, X, p. 284.

[53] Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova în anii 1830 și 1831*, în „Studii și materiale de istorie modernă", București, I, 1957, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o cunosc ferită și respectuită" [54]. În sprijinul afirmațiilor cuprinse în raport, Vistieria citează mai ales reclamațiile celor mai înstăriți negustori din Focșani, trecuți la protecții străine, care, de mai multe ori, au cerut ocîrmuirii locale „punerea lor supt a ei ocrotire, după pravilele locului", în sensul să fie supuși față de Eforia tîrgului și să nu mai aibă ispravnicul și ceilalți funcționari, mai ales zapcii „nici un drept de amestec". Ignorarea acestei propuneri a avut ca urmare trecerea negustorilor celor mai de frunte din Focșani la supușenia străină.

Consulii sau călătorii străini în Principate confirmă și ei faptul că mulți negustori pămînteni din Galați, Iași, Roman și alte orașe moldovene apelau la protecția străină pentru securitatea persoanei, a averii și a comerțului pe care-l desfășurau [55].

Din aceleași motive, recurgeau la protecția străină chiar și unele pături privilegiate ca mazilii, privilegheții sau înșiși boierii [56].

Sistemul protejaților s-a transformat într-o sursă de venituri suplimentare pentru unii consuli străini și într-un adevărat instrument politic pentru unele puteri vecine, în special, pentru Austria. Faptul acesta a ieșit pregnant la iveală în timpul ocupației militare austriece a Principatelor Române, în anii 1854—1857.

La începutul anului 1852, în tîrgul Neamț, erau 30 supuși austrieci. În 1858, numărul lor se ridica, potrivit unui izvor contemporan, la 500 familii [57]. Toți aceștia erau protejați de Austria, pe simplu motiv că erau descendenți ai vechilor coloniști veniți odinioară din Bucovina. De asemenea, în aceeași perioadă, au dobîndit protecția austriacă un mare număr de țărani birnici, din satul Humulești și din alte localități din ținutul Neamț, stabiliți în Principate din timpuri îndepărtate [58]. O situație similară se semnalează în țara vecină de ispravnicul județului Ilfov. Acesta reclama că, în anii ocupației austriece, au dobîndit protecția austriacă, nu numai comercianți cu amănuntul și meșteșugari, dar și un număr de țărani, contribuabili locali, stabiliți de 10—30 ani în țară, căsătoriți cu pămîntene, pe simplul motiv al originii lor ardelene [59]. În felul acesta, în 1859, Austria a ajuns să aibă, după afirmațiile consulului Franței la București, — 120 000 de supuși în ambele Principate [60]. Cifra pare exagerată, mai ales dacă o comparăm cu datele cuprinse în statisticile oficiale, care indicau 10—15 000 supuși imperiali [61]. După propriile afirmații ale Cabinetului de la Viena, Austria nu putea să renunțe așa de ușor, în 1858, la jurisdicția consulară în Principate, unde avea de protejat 8 000 supuși în Moldova și 10 000 în Țara Românească. Indiferent de cifră, este fapt cert că Austria, prin sistemul patentelor de protecție acordate pămîntenilor, și-a creat o adevărată armată de supuși, un adevărat „stat în stat", o bază solidă de înrîurire economică și politică în ambele Principate. Sistemul patentelor,

---

[54] Idem, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 13. Apud. Arh. St. Iași, Tr. 1352, op. 1535, nr. 415, f. 1—10.

[55] X. Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par l'ordre du gouvernement français pendant les années 1846—1848*, Paris, I, p. 185 ; Hurmuzaki, *Documente*, XIX$_1$, p. 678.

[56] Arh. St. Iași, Condici K/338, 339 ; *Idem*, Vistieria Moldovei, Tr. 1768, op. 8017, dosar 807, f. 249 v.

[57] *L'Autriche dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1858, p. 21.

[58] *Ibidem*.

[59] Arh. St. București, Microfilme Franța, Rola 71, f. 92—93, Ministère d'Affaires Étrangères, Paris, Archives diplomatiques, Mémoires et documents, Turquie, vol. 54.

[60] *Ibidem*, Rola 8, f. 259 v.

[61] *L'Autriche dans les Principautés Danubiennes*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

precum şi extensiunea jurisdicţiei consulare, n-au fost pentru Cabinetul de la Viena decît căi voalate de infiltrare şi apoi de anexare a Principatelor Române dintre Dunăre şi Carpaţi. Pericolul pe care-l reprezenta acest sistem, devenit un instrument politic în mîna Austriei, a fost just sesizat de comisarul rus în comisia europeană de la Bucureşti, constituită în baza prevederilor tratatului de la Paris (1856). Demn de semnalat este faptul că, în raportul colectiv, semnat de comisarii europeni la Bucureşti, la 7 aprilie 1858, reprezentanţii Franţei, Prusiei, Rusiei şi Sardiniei au căzut de acord că extensiunea recentă dată jurisdicţiei consulare în Principate dă loc la abuzuri manifeste, de natură să împiedice mersul administraţiei acestora, lezează drepturile garantate Principatelor, împietează asupra independenţei lor administrative interne şi frînează bunul mers al justiţiei [62]. Se cereau măsuri urgente pentru constatarea şi suprimarea abuzurilor manifeste la care dădea loc jurisdicţia consulară în Principate, ba chiar desfiinţarea acestora.

În aceeaşi perioadă (aprilie 1858), comisarul Rusiei, Basily, a prezentat un memoriu separat, în care a demascat cu vigoare abuzul cu patentele de protecţie practicat de consulii austrieci şi a relevat consecinţele financiare negative ale acestui procedeu asupra economiei Principatelor [63].

Însăşi Conferinţa de la Paris, în şedinţa din 16 august 1858, a luat în dezbatere propunerile comisiei europene de la Bucureşti de abolire a jurisdicţiei consulare în Principate. Asupra acestei chestiuni am stăruit, deja, în cursul lucrării noastre.

Deşi unanimi în recunoaşterea abuzurilor provocate de exerciţiul jurisdicţiei consulare în Principate, ca şi în întreg Imperiul otoman şi a necesităţii suprimării abuzurilor cu patentele de protecţie acordate pămîntenilor, reprezentanţii Puterilor semnatare ale tratatului de la Paris n-au ajuns la un acord în privinţa mijloacelor de realizare, din cauza opoziţiei Austriei şi a Marii Britanii. Astfel, chestiunea a rămas nerezolvată.

Atitudinea Austriei faţă de desfiinţarea jurisdicţiei consulare în Principate este uşor de explicat. Prin protecţia acordată în masă de consulii austrieci pămîntenilor, Austria, care număra mult mai mulţi supuşi în Principate decît toate celelalte Puteri străine la un loc, şi-a asigurat o bază largă de influenţă economică şi politică. Pe această cale, Austria şi-a cîştigat un fel de preponderenţă politică, care sprijinea interesele sale comerciale la Răsărit şi Sud de Carpaţi. Prezenţa unui număr de mai bine de 10 000 protejaţi, supuşi numai legilor austriece, neplătind nici patentă, nici alte taxe, nesupunîndu-se tribunalelor ţării şi nici poliţiei, constituia un adevărat „stat în stat", un mijloc de luare în posesiune a Principatelor, lentă dar sigură, cum se exprima un consul francez la 1859 [64]. Puterea care a militat împotriva influenţei consulare pe care Austria a cîştigat-o prin dezvoltarea ilegală a dreptului de protecţie a fost Rusia. Neputînd să lupte cu aceleaşi rezultate pe terenul respectiv, nedispunînd de avantajele economice dobîndite de Austria, reprezentanţii Rusiei au încercat să îngrădească dezvoltarea sistemului patentelor. Acest fapt s-a văzut clar şi cu ocazia Conferinţei de la Paris, cînd diplomatul rus a fost primul şi singurul, de altfel, care a propus desfiinţarea imediată a jurisdicţiei consulare în Principate.

---

[62] D. A. Sturdza, *op. cit.*, tom. VI_2, p. 626.

[63] D. A. Sturdza, *op. cit.*, IX, p. 43—47.

[64] Arh. St. Bucureşti, Microfilme Franţa, Rola 8, f. 263, Ministère des Affaires Étrangéres, Archives diplomatiques, Turquie, Dépêches politiques de Bucarest.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Franța însăși, din punct de vedere politic, avea interes să împiedice absorbția treptată a Principatelor Române de către Austria.

Poarta, care, prin Faud Pașa, semnalase în Conferința de la Paris că jurisdicția consulară dă loc la grave abuzuri în întreg Imperiul otoman și care a aderat la principiul desființării jurisdicției consulare în Principatele Române, cu condiția ca Puterile europene să consimtă la abolirea acesteia și în restul Imperiului, a trecut la măsuri mai energice împotriva sistemului protecțiilor abuzive, care devenea un instrument politic în mîna Austriei, Rusiei și mai tîrziu a Greciei. Astfel, la 14 septembrie 1860, ea a adresat un larg memorandum legațiilor străine prin care înștiința Puterile europene asupra măsurilor pe care Poarta s-a hotărît să le ia cu privire la supușii otomani care s-au sustras autorității Sultanului, plasîndu-se sub o protecție străină [65]. Noii protejați urmau să fie supuși jurisdicției otomane în toate chestiunile anterioare schimbării naționalității lor, fără a se admite nici o intervenție din partea protecției străine pentru ei. Erau obligați să părăsească Imperiul otoman în decurs de trei luni de la declararea schimbării naționalității. Cei care nu se supuneau hotărîrilor respective erau considerați supuși ai Porții și, ca atare, justițiabili în fața legilor otomane.

În fața măsurilor severe preconizate de guvernul otoman, Puterile europene au consimțit să fie numită o comisie mixtă, însărcinată cu revizuirea patentelor de protecție.

Încurajată de acest succes, la 24 aprilie 1862, Poarta a adresat o nouă circulară corpului diplomatic în care, după ce dezvăluie abuzurile la care a dat naștere de două secole interpretarea eronată a capitulațiilor, cerea Puterilor europene să reglementeze, de comun acord, chestiunea sistemului protejaților [66]. Puterile și-au dat consimțămîntul și, astfel, Poarta, la 9 august 1863, a promulgat un regulament relativ la consulatele străine [67], care stabilea în ce condiții un supus otoman putea să obțină protecția străină. El trebuia neapărat să fie investit cu o funcție de către autoritățile străine : agent consular, dragoman, sau ienicer, în serviciul unui consulat străin. Numai aceste funcții permiteau accesul indigenilor la protecția străină. În afara lor, nici un supus al Porții nu putea să ia supușenia străină. Protecția străină era valabilă numai pe durata cît supușii Porții îndeplineau funcțiile citate.

Se limita numărul dragomanilor și ienicerilor care puteau fi întrebuințați de ambasade, consulate sau misiuni ecleziastice. Consulatul general putea să aibă : 4 dragomani și 4 ieniceri, consulatul : 3 dragomani și 3 ieniceri, viceconsulatul și agenția consulară cîte 2 dragomani și 2 ieniceri.

În privința funcției de agent consular, regulamentul din 1863 stabilea că numai în mod excepțional, cînd puternice interese comerciale o cereau și numai dacă era imposibil de a le da altora decît autohtonilor, să fie încredințată supușilor Sultanului, după o înțelegere specială între ambasadorul străin și Poartă. Funcția acestuia înceta de îndată ce împrejurările excepționale care au reclamat-o încetau.

Regulamentul mai fixa că protecția străină acordată supușilor otomani nu putea fi decît individuală, neextinzîndu-se, ca pînă atunci, și asupra fa-

---

[65] Pelissie du Rauses, *Le régime des capitulations dans l'Empire ottoman*, ediția a II-a, t. II, Paris, 1911, p. 35—36. Textul memorandumului în *Archives diplomatiques*, t. I, p. 157.
[66] *Ibidem*, p. 37.
[67] *Ibidem*, text în I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane*, I, Paris, 1864, I, p 228—232.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

miliei protejatului. Ea era temporară, pentru că înceta odată cu funcţia din care-şi trăgea originea [68].

În Principate, în scopul desfiinţării abuzurilor cu patentele de protecţie acordate pământenilor, în 1853 [69], în 1861 [70] şi în 1864—1865 [71] au fost instituite comisii speciale, însărcinate cu verificarea listelor supuşilor străini.

Chestiunea protejaţilor s-a rezolvat însă abia prin aranjamentul din 14 mai 1887, intervenit între guvernul austro-ungar şi cel român, prin care, cu începere de la 1 ianuarie 1888, Monarhia Austro-Ungară înceta să mai acorde în România protecţie unor persoane care nu s-ar bucura efectiv de naţionalitatea austriacă sau maghiară [72]. Exemplul Austriei a fost urmat, în acelaşi an, de Germania şi de Franţa [73], ceea ce a avut ca rezultat dispariţia categoriei protejaţilor în România.

Abuzul cu patentele de protecţie acordate de consulii străini pământenilor a fost o racilă a sistemului capitulaţiilor, care a avut importante implicaţii politice, economice şi sociale. Economic, evaziunea fiscală a contribuabililor locali, prin dobîndirea protecţiei străine, a avut urmări din cele mai grave asupra finanţelor statului, provocînd deficite considerabile bugetului Moldovei. Agenţii fiscali locali nu puteau intra în satele locuite de protejaţii străini [74]. Trecerea negustorilor pământeni mai înstăriţi la protecţia străină a accentuat concurenţa economică între negustorii sudiţi şi negustorii pământeni, rămaşi într-o poziţie inferioară.

Unii protejaţi luau chiar sub scutul lor ţărani contribuabili [75] sau îi incitau la nesupunere la plata impozitelor către stat.

Pe plan social, s-au înregistrat modificări sensibile în structura unor pături sociale, care au alergat în masă la protecţia străină, în special negustorii din tîrgurile şi oraşele moldoveneşti.

Categoria protejaţilor a avut un caracter eterogen, atît datorită mediilor sociale din care s-au recrutat membrii ei, cît şi originii şi naţionalităţii acestora. Eclectismul ei s-a accentuat şi prin caracterul divers sub raportul apartenenţei etnice a protejaţilor din Moldova, în rîndul cărora se numărau evrei, greci, armeni, bulgari, unguri, ardeleni, polonezi şi moldoveni propriu-zişi.

Problema protejaţilor a prezentat şi un aspect politic însemnat. Sistemul protejaţilor a devenit un instrument politic în mîna unor Puteri europene interesate să anexeze Principatele.

De la o problemă strict internă, sau care se rezuma la Imperiul otoman, datorită repercusiunilor politice şi economice pe care le-a avut în Principate, aceasta a devenit o chestiune politică importantă, care a figurat pe ordinea de zi a Conferinţei de la Paris. Dezbaterile în cadrul şedinţei, din 16 august 1858, au atras, totuşi, atenţia cabinetelor europene asupra pericolului ce exista ca Austria să-şi încorporeze tacit Principatele Române, ceea ce nu era nici interesul Franţei şi, mai ales, nici al Rusiei.

---

[68] *Ibidem.*

[69] Arh. St. Bucureşti, Microfilme Franţa, Rola 8, f. 268. Ministère des Affaires Étrangers, Archives Diplomatiques, Turquie, Dépêches politiques de Bucarest.

[70] „Românul", I, 245, din 2 septembrie 1861, p. 774.

[71] Arhiva M.A.E., vol. 8, dosar 44, f. 243—244, 273.

[72] *Archives diplomatiques*, Seria a II-a, t. XXI, 1887, p. 349—350.

[73] L. Neumann şi A. de Plason, *op. cit.*, t. XX, Viena, 1906, p. 217—218, 218—219; G. F. Martens, *Nouveau recueil général de traités*, 2-ème Série, t. XVIII, Goettingue, 1893, p. 808.

[74] Hurmuzaki, *Documente*, XIX_2, p. 693—694.

[75] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De remarcat este şi faptul că autorităţile din ambele Principate au luptat, prin diverse căi, pentru lichidarea acestui abuz : începînd cu reclamaţiile Domnitorilor către Poartă şi terminînd cu verificările repetate ale titlurilor de protecţie ale supuşilor străini din ambele Principate. Rezultatele n-au putut însă să fie favorabile atîta timp cît exista regimul capitulaţiilor. Abia după măsurile energice de desfiinţare a acestuia, întreprinse în timpul domniei lui Al. I. Cuza şi după cucerirea independenţei de stat, România a putut rezolva, prin acordurile încheiate cu Puterile europene, grava şi spinoasa problemă a protejaţilor străini din România.

Problema „protejaţilor" a învederat odată în plus necesitatea abolirii rînduielilor feudale care favorizau sistemul, nevoia modernizării statului şi a cuceririi independenţei naţionale.

*

După ce, în capitolele precedente, am prezentat trăsăturile categoriei sudiţilor (drepturile, privilegiile, numărul, ocupaţia, protecţia, relaţiile cu autorităţile locale), după ce am analizat proveniența așa numiților „protejaţi", se impune, în încheiere, să stabilim rolul şi importanţa sudiţilor în viaţa social-economică, politică şi culturală a Moldovei în perioada care ne interesează.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CAPITOLUL IV

ROLUL SUPUȘILOR STRĂINI ÎN VIAȚA SOCIAL-ECONOMICĂ, POLITICĂ ȘI CULTURALĂ A MOLDOVEI

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea criza de structură a regimului feudal devine fenomenul dominant al societății românești. Prezența noului se simte pretutindeni, atît în bază cît și în suprastructură.

Profundele transformări social-economice, generate de dezvoltarea forțelor de producție în sens capitalist și de orientarea economiei spre producția valorilor de schimb, sînt accelerate de îngrădirea monopolului otoman asupra comerțului exterior, după pacea de la Küciük-Kainargi (1774), și de pătrunderea Principatelor în circuitul pieței europene, dominată de modul de producție capitalist. În același timp, prin tratatele și hatișerifele smulse Porții de Rusia țaristă, în plină expansiune victorioasă, statutul juridic al Principatelor Române înregistrează modificări sensibile, de natură să favorizeze mișcarea internă de emancipare politică și națională și să trezească interesul economic și politic al Puterilor europene, care se grăbesc să stabilească consulate la București și Iași. Modificările structurale din baza societății provoacă prefaceri radicale în ideologia și cultura epocii, în mentalitatea, modul de trai și gusturile oamenilor. Au loc adevărate mutații spirituale, care devansează chiar transformările din structura economică a societății.

Abolirea monopolului otoman asupra comerțului exterior (1829) și deschiderea debușeului extern grăbesc procesul intern de dezvoltare social-economică pe făgaș capitalist, antrenează deplin economia Principatelor în orbita pieței internaționale. Producția de mărfuri își accelerează ritmul și se orientează tot mai hotărît spre capitalism.

Diviziunea socială a muncii se accentuează.

Piața internă se lărgește. Orașele și tîrgurile cresc și se dezvoltă. Se dezvoltă o nouă clasă — burghezia.

Domeniul feudal se transformă într-o întreprindere agricolă care produce pentru piață, eliberîndu-se treptat de servituțiile feudale și transformîndu-se, tot mai mult, în proprietate burgheză. Crește cererea de produse agricole a statelor industriale apusene și interesul acestora pentru porturile de la Dunărea de Jos și piața românească.

Regulamentele Organice instituie un regim de ordine relativă în administrație, finanțe și justiția țărilor române.

Această profundă transformare social-economică și politică a atras, după cum era de așteptat, un număr mereu crescînd de negustori, meșteșugari, ingineri, medici, arhitecți, profesori sudiți în ambele Principate. Începutul acestui proces datează încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Neîndoielnic că toți aceștia au contribuit la progresul economic și cultural al Moldovei și Țării Românești.

Să vedem, mai îndeaproape, în cele ce urmează, care a fost aportul sudiților la dezvoltarea economică, culturală și artistică a societății, în ce măsură au contribuit la ceea ce Nicolae Iorga denumea „o europenizare completă a vieții sociale" [1] din Moldova, din prima jumătate a secolului trecut.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în cadrul expansiunii comerciale a Austriei înspre provinciile europene ale Imperiului otoman, importante case comerciale vieneze, încurajate de tratatele de comerț dintre Austria și Poartă, confirmate și îmbogățite prin Senedul de comerț din 1784, întreprind expediții comerciale pe Dunăre și stabilesc contoare la București și Iași. Printre acestea, se numără expedițiile Companiilor comerciale Willeshofen, Bienenfeld, Festetics, Rutter și Mayer, Pürcker ș.a. care urmăreau să dezvolte comerțul austriac cu bogatele țări de la Dunăre și să asigure, totodată, un larg debușeu industrial Monarhiei [1bis].

Chiar dacă încercările acestor sudiți austrieci n-au fost întotdeauna încununate de succes, ele au avut o deosebită însemnătate, atît pentru interesele Austriei la Dunărea de Jos, cît și pentru Principate. Prin licențele obținute de la Poartă sau de la Domnitori, sudiții austrieci au contribuit la îngrădirea monopolului otoman și au favorizat pătrunderea comerțului românesc în orbita comerțului internațional.

În condițiile noi create de procesul intern de dezvoltare social-economică a Principatelor, accelerat de declararea libertății comerțului exterior, numărul negustorilor străini care vizitează țările române sporește.

Ca urmare a antrenării Principatelor Române în circuitul comercial internațional, negustori de diferite nații s-au instalat în porturile Galați și Brăila unde au întemeiat case de comerț pentru exportul grînelor. Galațul, unicul port al Moldovei, „singurul canal al fericirii țării prin slobodul negoț statornicit de fericitorul nou așezămînt", cum l-a denumit Domnitorul Mihai Sturza, a atras imediat atenția negustorilor străini, și, în primul rînd, a celor sarzi. La sfîrșitul anului 1831 și la începutul lui 1832, Filippo Pedemonte din Genova a înființat prima casă de comerț la Galați pentru exportul cerealelor a cărei strălucire o vor da, între anii 1837—1849, frații întemeietorului, Antonio și Francesco Pedemonte [2]. Casa Pedemonte a avut legături de comerț cu Neapole, Livorno, Genova, Messina, Marsillia, Nisa, Toulon, Alger, Calais, Malta, Constantinopol, suma afacerilor sale ridicîndu-se, pe la 1840, la 14 000 000 piaștri anual [3]. Ea a realizat cîștiguri imense. Casa de comerț Pedemonte avea sucursale la Brăila, Giurgiu, Calafat, Craiova, Botoșani, iar, peste graniță, la Genova și Constantinopol.

Consulul Sardiniei la Galați, Geymet, releva, în anul 1840 [4], însemnătatea comerțului cu grîne desfășurat de Casa Pedemonte, Rocca și Ghichizzola, rol subliniat, de altminteri, și de ocîrmuirea Moldovei, care considera necesară sprijinirea negustorilor piemontezi din Galați, activi în exportul de cereale [5]. După declararea Galațiului ca porto-franco (1837), a crescut și mai mult însemnătatea comercială a portului dunărean și s-au înmulțit anual nu-

---

[1] N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, București, 1906, p. 151.

[1 bis] Stela Mărieș, *Activitatea lui Ignațiu Ștefan Raicevich...*, p. 132—135.

[2] D. Bodin, *Politica economică a Regatului Sardiniei în Marea Neagră și pe Dunăre în legătură cu Principatele Române*, în „Revista istorică", 9, 1939, p. 82.

[3] *Ibidem*.

[4] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 414, f. 321.

[5] Arh. St. Iași, Tr. 1764, op. 2013, dosar 1296.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mărul vaselor străine, care aduceau produse manufacturate din Apusul Europei şi încărcau, în schimb, cereale şi produse animaliere din Moldova.

Galaţii, reşedinţă a viceconsulilor Angliei [6], Austriei, Rusiei, Franţei, Prusiei, Olandei, Sardiniei, Neapolului, Greciei, a devenit, în această perioadă, după expresia consulului prusian din Iaşi, C. A. Kuch, „strada pe care se mişcă, azi, exclusiv negoţul german spre Orient". Spre sfîrşitul deceniului al IV-lea al secolului al XIX-lea, comerţul german a fost tot mai puternic concurat de comerţul englez [6 bis].

Casa de comerţ „P. Argenti, G. Sechiari et Companie", stabilită la Galaţi, invadează piaţa românească cu o mare cantitate de manufacturate engleze, imitate după produsele germane solicitate de autohtoni [7].

În deceniul cinci al secolului trecut, au luat fiinţă, la Galaţi, numeroase case comerciale ale unor piemontezi : Casele Fanciotti, Lamberti et Comp., Cordiglio Carlo, Biga Raffaele, Riga şi Sala, Giovanni Batista Caravego, Agusiz, Milesi et Comp. [8] ş.a. Acestea dispuneau de un capital însemnat şi desfăşurau afaceri comerciale legate de comerţul cu grîne. Pe lîngă ele, se remarcau, în 1835, casele de comerţ franceze : firma „Sachetti et Comp.", supuşi francezi şi supusul austriac, Gleizer Margulis, care, în 1855, făceau comerţ cu mari cantităţi de secară [9]. Pe lîngă acestea, apar aşa numiţii „marchands de modes", ca supusul francez Ludovic Peré, care avea, în 1845, la Galaţi, „o dugheană cu mărfuri franţuzeşti" [10].

Atenţia negustorilor străini s-a îndreptat, pe lîngă portul de la Dunăre, propice exportului de cereale, şi spre capitala ţării, unde negustorii sudiţi francezi, austrieci, englezi, prusieni au deschis magazine de obiecte de lux pentru uzul protipendadei ieşene. Se vindeau, în special : mătăsuri, bijuterii, mănuşi, evantaie, parfumuri, servicii de masă, mobile de lux, pălării, îmbrăcăminte, şaluri, aduse din Paris. În 1838, cu ocazia catagrafiei sudiţilor din capitală, se înregistrează : 3 „marchands de modes", printre care citäm pe Nicolas Costelan, supus francez şi pe Domenico Rozin, italian, supus austriac [11]. Vestit era la Iaşi, pe atunci, magazinul doamnei Virginia Murphi, originară din Paris, magazin situat pe Uliţa Talpalari [12] sau magazinul francez din Uliţa Mare a lui Jan Caracaş şi I. Mihali [13]. La fel era magazinul italian a lui Giovanni Branzolfo. Ele aprovizionau marile case boiereşti din Iaşi cu articole fine ca, de pildă : caviar, Bordeaux, Champagne, Madeira [14].

În 1857, exista, la Iaşi, magazinul englez a lui W. Nathanson, Ornstein et Comp., care vindea mărfuri aduse din Anglia şi Franţa, mai ales bijuterii,

---

[6] Merită a fi menţionat vice-consulul britanic din Galaţi, Charles Cunningham, care a avut un rol activ în exportul crescînd de cereale din Principatele Române în Anglia, din perioada anilor 1837—1860, pînă în anul 1848, cînd a dat faliment ; Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I_6, p. 113. Vezi şi Paul Cernovodeanu, *An unpublished British Source concerning the international Trade trough Galatz and Brăila between 1837 and 1848*, în *RRH*, XVI, 1977, 3, p. 517—531.

[6 bis] Vezi Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 526—527.

[7] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 256—257.

[8] D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române şi Regatul Sardiniei*, Bucureşti, 1941, p. 83—177, 178, 222, 223.

[9] N. Corivan, C. Turcu, *Comerţul Moldovei între anii 1848 şi 1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei. 1848—1864*, Bucureşti, 1963, p. 373.

[10] Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619.

[11] Idem, Tr. 1316, op. 1488, condica 1295.

[12] „Săptămîna", nr. 2, din 10 mai 1853, p. 16.

[13] „Gazeta de Moldavia", 78, din 3 octombrie 1857.

[14] D. Ciurea, *Civilizaţia în Moldova în perioada 1834—1849*, în *AIIAI*, XIII, 1976, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mătăsuri, mobile [15], ori acela a lui „F. Bell et Pohl", unde se vindeau cele mai fine delicatese [16], ori magazinele de galanterie şi îmbrăcăminte ale supuşilor Ozer Lagerman [17] şi I. D. Barbulovits [18].

Presa vremii era plină de anunţuri ale comercianţilor sudiţi care făceau reclamă produselor lor. Astfel, „Gazeta de Moldavia", din 9 februarie 1853, anunţa că s-a înfiinţat în acel an, la Iaşi, „o fabrică de pălării cu obiecte aduse de la cele dintîi case de comerţ din Paris" [19], iar un supus austriac, Miller, îşi făcea reclamă, în acelaşi jurnal, „ca fabricant de clavir" [20].

Astfel, negustorii sudiţi au dat tonul în moda acelei epoci, stabilind ceea ce era nou, modern şi elegant. Aristocraţia moldoveană, în special partea feminină, s-a dovedit foarte receptivă la moda apuseană. Încă din primele decenii ale secolului trecut, consulul englez din Principate, W. Wilkinson, remarca rapiditatea cu care doamnele din societatea moldoveană au părăsit moda orientală, mult înaintea soţilor lor, şi au adoptat cea mai excentrică modă franceză [21].

Negustorii pămînteni, greci de origine, care mergeau de două ori pe an la tîrgurile de la Leipzig, se avîntau uneori şi pînă la Paris, de unde se întorceau cu mobile, trăsuri, articole de îmbrăcăminte, bijuterii, după moda franceză. Totuşi, ei n-au putut ţine piept concurenţei negustorilor puşi sub o protecţie străină, recrutaţi mai ales dintre armeni şi evrei, care au dominat comerţul cu Leipzigul, Viena, Nürenbergul şi oraşele sileziene.

Invazia de obiecte de tot felul din Apus, în special obiecte de lux, conjugată cu afluxul unor francezi: negustori, meşteşugari (croitori, pantofari, bucătari, etc.), proces început încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, din vremea revoluţiei franceze, a dus la o schimbare totală a obiceiurilor şi gusturilor societăţii moldovene. Rapida introducere a formelor exterioare ale civilizaţiei apusene în Moldova a impresionat pe călătorii şi consulii străini care ne-au vizitat ţara, începînd cu Raicevich [22], Langeron [23], Wilkinson [24] şi sfîrşind cu Neigebaur [25], Duclos [26], W. de Kotzebue [27] şi Samuel Gardner [28].

Adîncile prefaceri din structura economică a societăţii, numeroasele legături cu Apusul Europei transformă radical modul de viaţă al aristocraţiei moldovene. În locul vechilor case de ţară apar clădiri moderne, fastuoase, mai ales la Iaşi. Interioarele sînt mobilate cu mobilier străin, în special vienez. Vasele de ceramică pentru uzul casnic sînt înlocuite cu cele de porţelan.

Schimbările se resimt pînă la nivelul vestimentaţiei. Portul oriental decade şi se răspîndeşte tot mai mult portul european, la ambele sexe. Mătă-

---

[15] „Gazeta de Moldavia", 90, din 14 noiembrie 1857.
[16] Idem, 3, din 8 ianuarie 1853.
[17] Idem, 61, din 5 august 1857.
[18] Idem, 2, din 5 ianuarie 1853.
[19] Idem, 12, din 9 februarie 1853.
[20] Idem, 23, din 18 iunie 1851.
[21] W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 122.
[22] *Voyage en Valachie et en Moldavie*, Paris, 1822, traduit de l'italien par Lejeune, p. 144.
[23] A. Langeron, *Journal des campagnes faites au service de la Russie (1790—1812)*, în Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I, vol. III, p. 64—65.
[24] W. Wilkinson, *op. cit.*, p. 122.
[25] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 278, 293.
[26] Hurmuzaki, *Documente*, XVIII, p. 25.
[27] W. de Kotzebue, *Lascăr Viorescu, O icoană a Moldovei din 1851*, tradus din lb. germană de A[na] M[aiorescu], Bucureşti, 1892, p. 71—72.
[28] Paul Cernovodeanu, *An interesting Account concerning the British Consulate in Jassy*, în *RRH*, XX, 1981, 4, p. 733.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

surile şi brocarturile, lucrate după moda apuseană, în special franceză, înlocuiesc stofele simple, indigene, lucrate manual. Ca urmare, vechile meserii de croitori, cizmari, blănari decad în favoarea celor noi, practicate de meşteşugarii străini. Fenomenul respectiv nu s-a petrecut fără un dureros proces de adaptare la noile cerinţe din partea meşteşugarilor pămînteni, dintre care unii au învăţat meseriile la modă, alţii au plecat în Apus să se perfecţioneze, iar alţii şi-au schimbat meseria. Necesităţile şi cererile noi provocate de această radicală prefacere a gusturilor şi moravurilor societăţii moldovene, de acest fenomen de „europenizare" a vieţii sociale, sesizat de Nicolae Iorga, au atras în curînd în Moldova o mulţime de meşteşugari străini, supuşi ai diferitelor state străine, care erau foarte căutaţi şi atît de bine plătiţi, încît cădeau în excese de prea multă bunăstare. Posibilităţile largi de cîştig, condiţiile lesnicioase de viaţă, ospitalitatea boierilor moldoveni a tentat, în special, pe mulţi supuşi din statele Imperiului habsburgic, buni meşteşugari, în ramuri diferite, unele necunoscute pînă atunci la noi. Meşteşugarilor sudiţi, stabiliţi în Moldova, le revine astfel meritul de a fi introdus la noi, cei dintîi, ramuri noi de meserii, în special, cele tehnice şi de înaltă precizie, de fineţe şi rafinament artistic. Se cuvine a menţiona, în acest sens, aportul meşteşugarilor sudiţi de origine germană, care au introdus primii în Principat meserii ca cea de ceasornicari, mecanici, lăcătuşi, armurieri, giuvaergii „fabricanţi" de cuţite, legători de cărţi, librari, grădinari, farmacişti, arhitecţi ş.a. Termenul de *neamţ* ajunsese la acea epocă sinonim cu „meşter", „tehnician".

Exprimînd opinia generală referitoare la rolul meseriaşilor de origine germană veniţi în Moldova, economistul N. Suţu nota următoarele în lucrarea sa *Notiţe statistice*, publicată în 1849, „un mare număr de germani (nemţi), cea mai mare parte originari din staturile austriene au format în Moldova aşezăminte industriale şi au case prin politii. Înflorirea întreprinderilor lor, scutirea de tot felul de dări, înlesnirea traiului vieţii şi apropierea relaţiilor comerciale cu Austria contribuise de a-i trage în Moldova, unde se dedau comerţului şi meseriilor. Neguţitorii cei mai înavuţi şi mai căutaţi sînt nemţi, cei mai dibaci caretaşi, lăcătuşi şi stoleri sînt nemţi. O vorbă ce este destul de răspîndită adevereşte spusa noastră : dă la neamţ să direagă trăsura, să se cheme pe un neamţ să puie încuietoarea, ori să facă o mobilă... ei sînt vestiţi în mai multe feluri de industrii şi afară de cele ce le-am arătat mai sînt încă multe ramuri ce se uneltesc de dînşii în Moldova. Germanii mai figurează ca: medici, arhitecţi, ceasornicari, giuvaergii, grădinari, bucătari, calfe de pietrari, ciubotari, croitori, perucheri, mecanici, tufeccii, pitari, legători de cărţi ş.a." [29].

Noutatea meseriilor introduse, calitatea execuţiei produselor, corectitudinea în afaceri, le-a asigurat, curînd, supuşilor austrieci, favorizaţi şi de protecţia atotputernică a consulilor austrieci din Iaşi, un loc de prim rang în rîndul meşteşugarilor din oraşele şi tîrgurile moldoveneşti, după cum cu justeţe releva Secretarul de Stat, N. Suţu. Alţi sudiţi, de diferite protecţii, de origine : italieni, francezi, ruşi, polonezi au introdus, în deceniul trei al secolului trecut, meşteşugul fabricării macaroanelor, cofetăria, fabricarea vatei, farfuriilor şi a pielăriei fine [30], iar în deceniul cinci al secolului al XIX-lea

[29] N. Şuţu, *Notiţii statistice asupra Moldaviei*, Ediţia Th. Codrescu, Iaşi, 1852, p. 52—53.

[30] Arh. St. Iaşi, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 258—259, f. 105, 108, 167, 402.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-au înregistrat încercări ale unor sudiți de înființare a unor fabrici de bere [31] Atelierele menționate pînă acum, denumite impropriu „fabrici", nu depășeau stadiul micii producții de mărfuri sau al cooperației capitaliste simple.

Meșteșugarilor sudiți li se datorează și introducerea unor specialități noi în prelucrarea lemnului — ca meșteșugul parchetării, inexistent în Moldova pînă la venirea lor. Astfel, în 1858, Rosetti Roznovanu a angajat pentru parchetarea camerelor castelului său de la Stînca un meșter german, Johan Baumgarten din Iași [32], care se obliga să lucreze împreună cu 24 teslari, aflați sub conducerea sa. La reconstrucția aceluiași castel, au fost angajați, în 1851, și un număr de meșteri germani pentru lucrările de „bronzuit" [33].

Un fapt demn de semnalat este că supușii străini asigurau, aproape exclusiv, mîna de lucru *calificată* în atelierele mai mari, de tipul cooperației capitaliste simple, în puținele manufacturi, existente în țară și în fabricile înființate în deceniile 5—6 ale secolului al XIX-lea, pe baza capitalului străin. Încă din anul 1817, la manufactura „de huscă" de la Luncani, ținutul Bacău, a fost adus, ca „maistru", supusul austriac Franz Lerhi, german de origine, cu atestat de „meșter din Țara Nemțească", pentru conducerea tehnică a procesului de producție [34]. De asemenea, la manufactura de sticlă a logofetesei Mărioța Ghica, înființată la Comănești, în 1820, mîna de lucru calificată o asigurau cei 31 lucrători „unguri și nemți" [35], iar la fabrica de sticlă de la Grozești a cneazului D. Cantacuzino, întemeiată în anul 1845, toți lucrătorii erau „oameni străini, aduși de peste hotar, cu grele cheltuieli", în special, meșteri austrieci [36].

Pentru perfecționarea procesului de producție al micii fabrici de spirt și rachiu de pe moșia Zvoriștea, existentă la 1860, a fost adus un specialist englez, August Hamilton [37]. Mai ales la velnițe se foloseau meșteri străini, care fie că aduceau mașinile din străinătate și le montau în țară, fie că le construiau ei înșiși. Pentru primul caz, citățm exemplul velniței de pe moșia Siliștea (ținutul Suceava) a lui G. Ghițescu, unde maiștrii Alexandru Coiatcovschi și Adolf Wolf, supuși străini, și-au luat angajamentul să procure o mașină de velniță din Prusia sau Austria, care a și fost adusă în 1863, cu mari cheltuieli [38]. În cazuri mai rare, le construiau chiar ei, ca, de exemplu arhitectul orașului Suceava, supusul austriac Kureck și inginerul Peitaven [39] (ultimul, ulterior, naturalizat).

Exemple de folosire a sudiților ca mînă de lucru calificată în procesul de producție, în ateliere, manufacturi și fabrici, sînt numeroase și se înmulțesc odată cu începutul deceniului 5 al secolului trecut, cînd apar primele întreprinderi industriale, bazate pe folosirea aburului [40].

---

[31] L. Boicu, *Industria în Moldova între anii 1848—1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei. 1848—1864...*, p. 221.

[32] Arh. St. București, Achiziții noi, CCXXVII/4.

[33] Vezi L. Boicu, *op. cit.*, p. 192.

[34] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 462; vezi cu privire la „fabrica" de huscă de la Luncani articolul lui C. Turcu, *Fabrica de huscă de la Luncani — Bacău (1817)*, în *Arhivele statului — 125 ani de activitate. 1831—1956*, p. 417—425.

[35] Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, condica nr. 10.

[36] L. Boicu, *op. cit.*, p. 248.

[37] *Ibidem*, p. 218.

[38] *Ibidem*, p. 219.

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem*, p. 231, 241, 243, 266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Supuşii străini, reprezentanţi ai capitalului francez, englez, austriac, au avut un rol însemnat în introducerea în deceniul 5 al secolului trecut a maşinismului în Moldova. Nu pot fi însă neglijate nici încercările unor boieri moldoveni de înfiinţare a unor instalaţii industriale în ramura textilă (M. Kogălniceanu), a fabricării hîrtiei (Gh. Asachi), uleiului (Th. Ghica), construcţiei uneltelor agricole şi altele.

În acest ultim domeniu, care a stat în atenţia administraţiei Moldovei şi a unor boieri moldoveni, trebuie menţionată „Şcoala de arte şi meserii din Iaşi", înfiinţată sub domnia lui Mihai Sturza (ianuarie 1841), pe lîngă care a luat fiinţă un atelier destinat reparării şi executării unor unelte agricole.

Ucenicii de la „Şcoala de arte şi meserii", pe lîngă însuşirea cunoştinţelor teoretice, reparau şi confecţionau unelte agricole la comandă, realizînd piese care au putut fi prezentate la expoziţia de la Frumoasa (1865) [41]. Înfiinţarea şi activitatea Şcolii, devenită mai tîrziu „Şcoala tehnică de maşini şi instrumente agricole", este deosebit de semnificativă pentru tendinţele de perfecţionare a tehnicii agricole în gospodăria moşierească şi de înfiinţare a unor ateliere de confecţionat maşini agricole. În acest sens, amintim că la jumătatea secolului trecut, în Moldova, existau trei instalaţii mecanice de fabricare a uneltelor şi maşinilor agricole : una pe moşia Zvoriştea a prinţului A. Moruzi, alta pe moşia Voineşti (Iaşi) a lui Alecu Negruţi şi, în fine, atelierul menţionat de la Şcoala tehnică din Iaşi [42].

De asemenea, nu trebuie uitat faptul că prima întreprindere mecanică pentru fabricarea uneltelor şi maşinilor agricole, fondată la Iaşi, de Jules Sachetti, în 1841, a fost opera unei Societăţi pe acţiuni, formată din principalii boieri ai ţării [43].

Este un indiciu că şi în rîndul elementelor autohtone au existat preocupări şi încercări de înfiinţare a unor instalaţii industriale, determinate de dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial.

Iniţiativa în domeniul introducerii maşinismului în Moldova a aparţinut capitaliştilor francezi şi a avut loc mai întîi în ramura morăritului mecanic. Prima moară cu aburi a fost înfiinţată la Iaşi, în anul 1846, în Păcurari, de către o societate franceză — „Société meunière de Paris" — avînd ca reprezentant pe supusul francez Felix Barberot, care a primit de la guvernul moldovean un privilegiu de producere a făinii, prin folosirea forţei aburului, pe timp de 25 de ani [44].

I-a urmat, în anul 1855, la Galaţi, moara mecanică a negustorului francez Prosper Durand, bancher cunoscut, care avea şi în Bucureşti o instalaţie asemănătoare. Durand era reprezentantul unei societăţi franceze bine cunoscută : „Societatea franceză a morilor şi pităriilor mecanice din Principatele Dunărene" [45], iar moara înfiinţată de el la Galaţi funcţiona încă şi la 1863.

Pe lîngă cele două mori mecanice franceze, din Iaşi şi Galaţi, în Moldova, au mai funcţionat, în deceniul 6 al secolului trecut : moara cu vapori a arhitectului Matias Niciman din Iaşi, înfiinţată la începutul anului 1860, anexată fabricii de arpacaş a aceluiaşi Niciman, moara lui Gueldry şi două mori de măcinat cu vapori ale fraţilor Peitaven, ingineri francezi naturali-

---

[41] Ec. Negruţi-Munteanu, *Dezvoltarea agriculturii în Moldova între anii 1848—1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei. 1848—1864...*, p. 74.

[42] *Ibidem*, p. 73.

[43] Adrian Macovei, *Prima întreprindere din Moldova pentru fabricarea uneltelor şi maşinilor agricole (Iaşi, 1848)*, în „Cercetări istorice", Iaşi, 1973, p. 211.

[44] L. Boicu, *op. cit.*, p. 213—214.

[45] *Ibidem*, p. 215.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zaţi [46]. Demn de remarcat este faptul că fabrica de arpacaş a arhitectului M. Niciman era prima de acest fel din Moldova. El a avut meritul de a înzestra ţara cu o ramură nouă de industrie, reuşind chiar să exporte arpacaş, importat pînă atunci din ţări străine.

Tot unor capitalişti francezi se datorează şi înfiinţarea, în 1859, la Iaşi, a primei fabrici de pîine. Sprijinit de consulul francez Victor Place, inginerul francez Bourquet a pus bazele primei fabrici de pîine din Iaşi, acţionată cu forţa aburilor, obţinînd şi un privilegiu exclusiv de fabricare a pîinii, pe cale mecanică, pe timp de 15 ani [47].

Pătrunderea capitalului francez în economia Moldovei se face simţită pe lîngă ramura morăritului mecanic şi a producerii pîinii şi în producţia de lumînări de stearină. Astfel, în 1861, a luat fiinţă, la Galaţi, fabrica lui Foulcquier, reprezentantul societăţii franceze „Foulcquier, Blanc et Comp.", care utiliza ca forţă motrice aburul şi folosea peste 100 de lucrători. Aceasta a fost cea mai mare întreprindere industrială din Moldova [48], din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În acest domeniu, pe lîngă fabrica lui Foulcquier, au funcţionat, încă din deceniul 5 al secolului trecut, şi alte fabrici de stearină, care însă n-au avut o existenţă prea îndelungată, desfiinţîndu-se din cauza concurenţei interne şi externe. Printre acestea, citäm fabrica de lumînări de stearină şi săpun a farmacistului Tornborg, prima de acest fel, fondată în 1840, în baza privilegiului obţinut de întreprinzătorul suedez [49]. Tornborg cunoştea „secretul fabricaţiei lumînărilor de stearină Milly" [50]. Fabrica a funcţionat în subordinea unei Companii din Viena, care a furnizat maşinile şi personalul tehnic. Conducerea fabricii a avut-o tot un sudit, Samuel Leivras, supus „galicesc", pînă în anul 1844, cînd a fost adus la Iaşi pentru reorganizarea întreprinderii Franz Ibi din Viena [51]. Ulterior fabrica a fost preluată de vornicul Th. Ghica.

În 1846, Tornborg a înfiinţat şi o fabrică de chibrituri chimice [52]. Urmează, apoi, fabrica de ceară a lui Loderman et Comp., înfiinţată în 1843 [53] şi atelierul de confecţionat lumînări al lui Negroponte, întemeiate la Galaţi, în 1841 [54].

O menţiune aparte se cuvine fabricii de maşini şi unelte agricole de la Iaşi a suditului francez J. Sachetti. Aceasta, deşi n-a avut o existenţă prea lungă (1841—1842), a avut meritul de a fi fost prima încercare de construire de maşini agricole din Moldova [55]. Cercetări recente au stabilit că întreprinderea lui Sachetti n-a fost decît o manufactură de tip capitalist [56]. O altă încercare aparţine lui Anton Schiller et Comp., care a deschis, la Iaşi, în Păcurari, în 1857 [57] o „aşa zisă" fabrică pentru maşini agricole (maşini de treierat, maşini de desfăcut popuşoi etc.), care era, de fapt, un atelier de

[46] *Ibidem*, p. 216.
[47] *Ibidem*, p. 221.
[48] „Analele statistice", IV, 1863, 13—14; p. 132—133. Vezi L. Boicu, *op. cit.*, p. 243—244.
[49] D. Ciurea, *Civilizaţia în Moldova în perioada 1834—1849*, în AIIAI, XIII, 1976, p. 38.
[50] *Ibidem.*
[51] *Ibidem.*
[52] I. C. Filitti, *Domniile regulamentare...*, p. 596.
[53] *Ibidem.*
[54] L. Boicu, *op. cit.*, p. 190.
[55] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 32—34.
[56] A. Macovei, *op. cit.*, p. 207—222.
[57] L. Boicu, *op. cit.*, p. 191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tipul cooperației capitaliste simple. Nici aceasta n-a avut o existență prea îndelungată.

Încercări reușite de pătrundere a capitalului străin în economia Moldovei se înregistrează și din partea capitalului englez, în domeniul prelucrării produselor alimentare, în special, a cărnii de vită. În primăvara anului 1844, a luat ființă prima fabrică de conservare a cărnii de vită din Moldova, la Galați, pe moșia Țiglina. Fabrica aparținea unei Societăți engleze, care a delegat ca reprezentant al ei la Galați pe supusul britanic Goldner [58]. Fabrica producea carne conservată destinată, în special, marinei engleze, franceze și austriece. Potrivit economistului N. Suțu, fabrica prelucra anual carnea a aproximativ 4000 boi [59]. Conform datelor statisticii din 1860—1862, care apreciază prețul anual al produselor fabricate de fabrica lui Goldner la suma de 1.998.100 lei, aceasta era, după fabrica de lumînări de stearină a lui Foulcquier, întreprinderea industrială cu cea mai mare producție din Moldova [60]. În afara încercării reușite a lui Goldner, în același domeniu, se înregistrează inițiativa hamburghezului Johan Krodop, supus austriac, care, în urma intervenției consulatului austriac din Galați, în anul 1847, a obținut dreptul de a înființa la Galați o fabrică de conservare a cărnii sărate de vită, prin metode neutilizate de fabrica lui Goldner [61].

O ramură a industriei alimentare în care s-au remarcat, de asemenea, inițiative din partea sudiților, a fost cea a berei. Aceasta a fost apanajul exclusiv al străinilor. În 1842, la Galați exista fabrica de bere a suditului Marcu Schein, după cum ne informează N. Suțu [62]. Instalația lui Schein a fost perfecționată de urmașul său, Ploll, care a introdus mașini bazate pe forța aburului [63]. În aceeași perioadă, polonezul Jeyacic a înființat o fabrică de bere la Bacău, care însă a dat faliment la jumătatea secolului al XIX-lea, deoarece „oamenii nu s-au putut deprinde cu băutul berei" [64].

Deși nepus în aplicare, se cuvine a fi menționat și proiectul fondării unei fabrici de zahăr, aparținînd unei societăți străine, reprezentată de un anume Hempel, care, în anul 1863, a obținut, de la Domnitorul Al. I. Cuza, privilegiul de a înființa o fabrică de zahăr pe timp de 15 ani [65].

În afară de industria alimentară, sudiții s-au remarcat și în industria textilă, în care mașinismul a înregistrat succese mai mari decît în alte domenii.

După o încercare nereușită de înființare a unei fabrici de postav, întreprinsă de supusul austriac Freiwald [66], la 29 februarie 1852, a fost întemeiată prima fabrică de postav din Moldova, la mănăstirea Neamț, prin contractul încheiat între Consiliul de administrație al mănăstirii și supusul străin Wilhelm Stiber, care a condus procesul tehnic de fabricație, a adus mașini și lucrători specializați din străinătate, mai ales meșteri germani, și a pro-

---

[58] Vezi amănunte cu privire la fabrica lui Goldner în L. Boicu, *op. cit.*, p. 223—228. Apud Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1297, 1601 și Tr. 1316, op. 1488, dosar 108, f. 15.

[59] N. Suțu, *Notiții statistice asupra Moldaviei*, Iași, 1852, p. 191.

[60] „Analele statistice", IV, 1863, 13—16, p. 130—131.

[61] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1297, f. 55. Vezi și L. Boicu, *op. cit.*, p. 228.

[62] N. Suțu, *op. cit.*, p. 211.

[63] L. Boicu, *op. cit.*, p. 220.

[64] Costache Radu, *Bacăul de la 1850—1900*, Bacău, 1906, p. 52.

[65] „Analele statistice", IV, 1863, 13—16, p. 147.

[66] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui Mihai Sturza*, Iași, 1947, p. 138. Apud A. Winckler, *Privire asupra agriculturii, industriei și comerțului Moldovei*, în „Propășirea", 39, din 8 octombrie 1844, p. 305—308, I, 40, din 15 octombrie 1844, p. 313—335.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dus postav, din lîna oilor, atît pentru nevoile vestimentare ale mănăstirii, cît şi pentru piaţă [67].

În ramura industriei textile, se mai poate menţiona şi fabrica supusului prusian Ed. Bühl, fondată în anul 1855, în Tg. Neamţ, care făcea concurenţă fabricii lui M. Kogălniceanu [68]. Fabrica lui Bühl a funcţionat un an de zile, producînd un sortiment variat de produse textile, după care şi-a încetat activitatea. M. Kogălniceanu a cumpărat maşinile cu care fusese înzestrată.

Exemple de introducere a maşinismului de către sudiţi în ramuri noi industriale s-au mai înregistrat în industria de construcţii şi prelucrare a lemnului, în care s-a remarcat supusul englez Stephen Verwuah. Împreună cu alţi cinci englezi, acesta a fondat, în 1857, la Galaţi, o instalaţie mecanică de prelucrare a lemnului [69]. De asemenea, se înregistrează unele încercări ale sudiţilor în prelucrarea prafului de puşcă, în care iniţiativa a aparţinut lui Mihalic de Hodocin [70] şi în rafinarea petrolului [71].

Considerăm că aportul sudiţilor la introducerea unor ramuri noi în mica producţie, în cooperaţia capitalistă simplă şi în domeniul industriei mecanice nu a fost neînsemnat, contribuind astfel la dezvoltarea economică a Moldovei în sens capitalist.

*

Transformarea domeniului feudal în Moldova într-o întreprindere agricolă producătoare de cereale marfă a pus în valoare pămîntul şi roadele sale şi a sporit pofta de bani a marii boierimi. Necesitatea crescîndă de bani a acesteia, pentru scopuri economice şi cheltuieli de lux, au creat un teren favorabil pentru activitatea bancherilor şi zarafilor din Moldova. Împrumuturile făcute de marii boieri se înmulţeau tot mai mult şi concomitent cu ele se dezvolta cămătăria.

Varietatea monezilor care circulau pe piaţa moldoveană era un motiv în plus care reclama prezenţa persoanelor care se ocupau cu schimbul de bani.

Activitatea bancară în Moldova era în mîinile negustorilor sudiţi, a micii boierimi şi a cîtorva mari dregători. Potrivit afirmaţiei unor specialişti [72], toate zecile de milioane de lei cu care se împrumuta Vistieria Moldovei sau a Ţării Româneşti, cu mici excepţii, erau luate, în epoca care face obiectul atenţiei noastre, de la micii boieri, cu o dobîndă de 18—30%.

Precizăm însă, că, în realitate, această mică boierime, care-şi trăgea averea din negoţ, arendăşie şi cămătărie, nu era, de fapt, decît o negustorime îmbogăţită, care cumpărase titluri de boierie (mică sau mijlocie).

În rîndul deţinătorilor de capital figurau şi unii mari boieri moldoveni, ca, spre pildă : hatmanul Anastasie Başotă, care, în 1845, înfiinţează o „Casă cambială" [73], logofătul Costache Conache, vel logofătul Costache Balş ş.a. [74].

---

[67] L. Boicu, *op. cit.*, p. 229—233. Vezi amănunte în L. Boicu, *Ştiri noi despre industria de postav în Modova la jumătatea veacului al XIX-lea*, în „Studii", XIII, 1960, 2, p. 207 şi urm.

[68] *Ibidem*, p. 238—239.

[69] Arhiva M.A.E., Pachet 135, dosar 24, f. 2.

[70] *Ibidem*, p. 247—248.

[71] *Ibidem*, p. 253.

[72] G. Zane, *Die österreichischen und die deutschen Wirtschaftsbeziehungen zu den rumänischen Fürstentümern 1774—1874*, Jena, 1927, p. 279.

[73] Gh. Platon, *Situaţia şi lupta maselor din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848*, teză de doctorat, Cluj, 1969, p. 53 (mss.) ; idem, *Domeniul feudal din Moldova în preajma revoluţiei de la 1848*, Iaşi, 1973, p. 38, 54, 56, 67—68.

[74] Constantin C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Bucureşti, 1972, p. 174—176, 179—180, 184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Un rol foarte important în acest domeniu l-au jucat și cîțiva bancheri, sudiți austrieci, din Iași și Galați. Dintre aceștia, cel mai influent a fost bancherul Michel Daniel din Iași, care a avut strînse relații de afaceri cu magnați ai finanței internaționale, în special cu casa Rothschild și care s-a bucurat de o poziție excepțională sub domnia lui Mihai Sturza, pe care l-a ajutat financiar să-și achite datoriile contractate în vederea obținerii tronului [75]. Bancherul Michel Daniel și apoi fiul său, Israel Chaim, prin capitalul propriu și creditele puse la dispoziție de sprijinitorii săi din străinătate, au jucat un rol important în viața economică a epocii, dominînd piața financiară moldoveană în prima jumătate a veacului trecut.

Alt bancher de seamă, supus austriac, care a jucat un rol proeminent printre financiarii Moldovei, a fost Leiba Cahane, denumit în actele epocii și Leiba Cane, în tovărășie, mulți ani, cu Moise Idel Vecsler. S-a făcut apreciat prin zecile de mii de galbeni împrumutați anual aristocrației moldovene, prin ajutorul dat în cîteva rînduri chiar Vistieriei țării, cînd aceasta s-a aflat în momente critice [76].

Printre alți sudiți din Iași, din perioada 1848—1864, menționăm pe Iacob Neuschatz, Leiba Meierhofer, W. Wechsler, A. M. Byk și fiii, Hornstein și Wortman, Avram Cohn, Solomon Ber, Spiridon Andrea Pavlu, sudit rus, Elias Cantar și Hertz Wolf, supuși francezi și alții ; bancherii Elias la Focșani, Abraham Haim, Joseph Beer și Figler Elias la Botoșani ș.a. Importantul rol jucat de unii dintre aceștia în viața economică a epocii se vede și din faptul că prima moară cu aburi din Moldova fondată la Iași, în 1846, a fost cumpărată în 1864 de bancherii Neuschatz și A. M. Byk, împreună cu alți trei negustori, cu prețul de 5 500 galbeni [77]. Astfel, reprezentanții capitalului cămătăresc și comercial au dobîndit o participație într-o întreprindere industrială, ceea ce denotă transformarea capitalului comercialo-cămătăresc în capital industrial. După 1870, bancherii Daniel și Neuschatz vor sprijini înființarea de întreprinderi industriale intrînd chiar în consiliile de administrație ale acestora, ceea ce vine să confirme transformarea capitalului cămătăresc și comercial în capital industrial în economia românească. În afară de Iași, s-au mai remarcat cîțiva bancheri sudiți austrieci și în Galați ca : frații Abramowitz, frații Schlinger, I. Mendel, I. O. Rotenberg, Marcu Tal și G. Vlaste [78], ultimul trecînd ulterior la protecția britanică. Toți acești bancheri, avînd strînse legături cu străinătatea, au jucat un important rol pe piața gălățeană.

În Moldova, au existat, în prima jumătate a secolului trecut, și sudiții ca : librarii Adolf Hennig, Franz Nesler, Heinrich Selten, Johan Capucinschi, francezul Jules Hette, medicii Adalbert Reiner și Teofil Glück [79], care împrumutau debitorilor locali sume importante, rezultate din practicarea profesiunilor lor, dovedite a fi foarte rentabile în Moldova.

Prin acțiunea desfășurată de capitalul cămătăresc, concentrat, mai ales, în mîna unor bancheri sudiți din Iași și Galați, s-a desăvîrșit ruina marii boierimi, împovărată de datoriile enorme contractate, precum și năruirea producătorilor mijlocii și mici, a negustorilor și meșteșugarilor. Ruinînd pe marii

---

[75] Const. C. Angelescu, *Creditul în Moldova de la 1848 la 1864*, în *Dezvoltarea economiei Moldovei. 1848—1864...*, p. 386.
[76] *Ibidem*, p. 387.
[77] *Ibidem*, p. 423.
[78] *Ibidem*, p. 389.
[79] *Ibidem*, p. 397.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

latifundiari, camăta a contribuit la accelerarea procesului de destrămare a relațiilor feudale.

*

Modificările structurale produse în baza societății românești, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, au determinat transformări covîrșitoare în viața spirituală a epocii. Înnoirea ideilor a devansat chiar prefacerea bazei economice, dominată încă de feudalism. Criza sistemului feudal, lupta dintre vechi și nou, s-a dezvăluit pregnant și în toată amploarea ei mai ales în domeniul ideologiei. Elementele înaintate, conștiente de necesitatea unor înnoiri în toate domeniile vieții social-economice, politice și culturale, caută noi soluții economice, politice și culturale, capabile să accelereze procesul de dezvoltare a societății, ajunsă în stadiul de destrămare a relațiilor feudale. În acest scop, se formulează programe de înnoire social-economică și politică, se promovează noile idei în toate sectoarele gîndirii, se modernizează și laicizează învățămîntul, se înființează societăți culturale și politice. Se cristalizează și consolidează conștiința națională. Această largă mișcare ideologică, generată de realitatea internă, se completează și potențează prin multiplele și variatele contacte cu cultura europeană, cu marile curente ale gîndirii apusene.

Căile prin care s-au stabilit contacte durabile cu cultura europeană au fost numeroase și variate. Printre acestea amintim: preceptorii francezi, germani, italieni, prezenți în Principate după 1774, în casele unor domnitori fanarioți sau ale unor mari familii boierești, secretarii domnitorilor fanarioți, consulii străini, numeroșii călători apuseni, străinii, mai ales francezi, care întemeiază pensioane la București, Iași, Galați, și alte centre mai importante din țările române, unde vor învăța viitorii fruntași ai culturii românești.

Despre contribuția acestor preceptori și institutori francezi, la care s-au adăugat juriști, medici, farmaciști, ingineri, arhitecți, de diferite naționalități, aparținînd diverselor protecții străine, vom trata în rîndurile care urmează.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, domnitorii fanarioți luminați, de tipul lui Constantin Ipsilanti (1799—1801), admirator al culturii franceze, au introdus obiceiul perfecționării copiilor lor prin profesori francezi. Cel mai remarcabil dintre aceștia a fost marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire, devenit ulterior chiar prim ministru al domnitorului C. Ipsilanti, trecut din scaunul Moldovei în cel al Țării Românești (1802—1806) [80].

Solii culturii franceze la curțile domnești din Iași sau București au fost, în unele cazuri, propagatori fervenți ai ideilor de libertate, egalitate socială, proclamate de revoluția franceză de la 1789.

La începutul secolului al XIX-lea, mai ales după anul 1806, a crescut numărul emigranților francezi care au luat calea Principatelor, unde s-au stabilit ca preceptori ai fiilor caselor domnitoare sau a marilor boieri, ca profesori de limbă franceză, de muzică sau de dans. Printre aceștia, merită a fi menționați: abatele Lhommé, profesorul viitorului Domnitor Mihai Sturza, Dopagne, Laurençon, Recordon Mondoville, Lejeune și revoluționari ca: Lincourt, Fleury. Prezența acestor profesori a avut o mare însemnătate, deoarece, prin intermediul lor, viitorii cărturari și-au însușit limbile europene, devenind capabili să intre în contact direct cu scrierile Apusului.

---

[80] Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1812, a sosit la Iași francezul Victor Cuénim-Four, fire întreprinzătoare, care, în 1826, a deschis cel dintîi pension particular francez pentru educarea fiilor protipendadei moldovene. Printre elevii săi s-au numărat viitorul poet V. Alecsandri și marele om de stat și istoric Mihail Kogălniceanu [81].

Sub domnia lui Ioniță Sandu Sturza, existau, deja, la Iași, trei pensioane pentru băieți, fondate de supuși francezi și anume: pensionul deja amintit a lui Cuénim, pensionul lui Mouton și pensionul de la Miroslava, condus de profesorii Lincourt, Chefneu și Bagarre [82]. Lincourt, fire industrioasă, îmbina talentul de profesor și pedagog cu acela de industriaș, avînd la Iași, „o moară de oloi", făcută de el însuși [83]. În timpul domniei lui Mihai Sturza, s-a bucurat de toată prețuirea domnului, care i-a încredințat educația fiilor săi, Dimitrie și Grigore, iar, în 1834, l-a însărcinat să-i conducă la studii în Franța, la Luneville, la institutul dirijat de abatele Lhommé, fost profesor al Domnitorului [84]. V. Lincourt numea Moldova patria sa adoptivă în care s-a și retras să moară, în 1835.

Menționăm și pensionul de fete deschis în această perioadă de „Garet et son epouse" [85].

Ziarul „Albina Românească" este plin de anunțuri cu privire la deschiderea de pensioane în capitala Moldovei, conduse de profesori francezi. În anii 1831—1832, Victor Cuénim, Louis Jourdan, Malgouverné și Tribout, Lincourt și Bagarre făceau o susținută reclamă pensioanelor pe care le conduceau [86].

Un institut particular de învățămînt pentru băieți a mai condus la Iași, timp de cinci ani, supusul francez J. Sachetti, fondatorul „fabricii" de mașini și unelte agricole din capitala Moldovei [87], iar pe la jumătatea secolului trecut, un supus prusian Anton Frei [88].

În 1859, lua ființă la Iași, în urma intervenției consulului britanic H. Churchill, pensionul de fete al doamnei Rosita Gardner, supusă britanică, pe care o recomandau pentru această funcție „instrucția, moralitatea, vrednicia și șederea ei îndelungată în țară" [89].

Pensioane ale unor supuși britanici existau și în alte orașe mai mari, cum era Bacăul, unde, la 1854, funcționa un pension pentru băieți, condus de supusul britanic Constantin Salligny [90].

La Iași, profesorii de limbă franceză nu erau puțini. În timpul lui Ioniță Sandu Sturza, se remarcase un anume Schneider, elvețian de origine, supranumit „le philosophe cynique" [91]. Într-o listă a supușilor francezi din Iași, întocmită de consulul Duclos, la 15/27 februarie 1832 [92], figurează ca „maîtres des langues": Caron, originar din Franța, Ballif, originar din Elveția. Mai sînt înregistrați cu mențiunea „preceptori": Laurent, francez și L. Jourdan,

---

[81] *Ibidem*, p. 273.
[82] Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dixneuvième siècle*, Paris, 1905, p. 222.
[83] Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 559—560.
[84] *Ibidem*, vezi și N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 624.
[85] *Ibidem*.
[86] „Albina Românească", II, 1830, p. 318; III, 1831, p. 29—30, 84, 141, 456; IV, 1832, p. 28 XVI, 1844, p. 296, 376; XVIII, 1846, p. 73—74; XIX, 1847, p. 65.
[87] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1036, f. 33 v.
[88] *Ibidem*, dosar 2173, f. 19—27.
[89] Arhiva M.A.E., Secretariatul de Stat al Moldovei, Pachet 168, dosar 5, f. 6.
[90] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1867, f. 1.
[91] Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 222.
[92] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 68, f. 1—1 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

elveţian şi cîteva institutoare : Madame Raimond şi Madame Pranapré, amîndouă originare din Franţa. După întemeierea Academiei Mihăilene (1835), limba şi literatura franceză s-a bucurat de o deosebită atenţie. Printre profesorii care au predat-o la Academie, citărn pe : Ch. Tissot, A. Malgouverné, L. Répey, Saint André, L. Jourdan, J. Sachetti, Armand Loisel, Gallice.

Toţi aceşti profesori, educatori, preceptori de limbă franceză, la care s-au adăugat : actori, ingineri, medici, librari ş.a., au întreţinut curentul francez în civilizaţia şi cultura Moldovei, care corespundea intim aspiraţiilor naţionale ale românilor de unitate şi independenţă naţională.

După cum just s-a observat, problema „influenţelor" primite, în această perioadă, din cultura europeană burgheză, mai ales din cultura franceză, îşi găseşte o justă rezolvare dacă în „influenţele" amintite vedem, pe drept cuvînt, elementele pe care clasa burgheză din Principate le căuta în cultura europeană a vremii pentru a favoriza procesul de dezvoltare a societăţii româneşti, ajunsă în stadiul de destrămare a relaţiilor feudale [93]. De asemenea, idealurile proclamate de marea revoluţie franceză, răspîndite în Principate de profesorii de limbă franceză, corespundeau luptei românilor pentru eliberare naţională şi socială, ceea ce explică ecoul lor în Principate.

În domeniul culturii, în Moldova, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se poate afirma cu certitudine că influenţa franceză a fost predominantă. Relevînd rolul civilizator al Franţei, consulul Duclos, într-o depeşă din 1834, consemnează că : toată generaţia acelei epoci, de 18—35 ani, este formată în spirit francez şi educată în şcoli franceze. Toate pensioanele de fete sînt conduse de franţuzoaice. Menţionează, fapt demn de remarcat pentru acea dată, existenţa a patru pensioane de fete la Iaşi, două la Botoşani şi unul la Galaţi. El arată, totodată, că importul de obiecte de lux din Franţa crescuse considerabil în ultimul deceniu : „tous les objets de mode, de goût et de nouvauté se tirent de Paris" [94]. De asemenea, semnalează larga răspîndire a limbii franceze în toate clasele societăţii, fapt remarcat, de altminteri, şi de diplomatul Bois le Comte, în 1834, atît la Bucureşti cît şi la Iaşi [95].

În întărirea influenţei franceze în Moldova, un rol însemnat l-a jucat teatrul francez, înfiinţat în 1832, cu trupa lui Baptiste Foureaux, care a făcut cunoscută literatura franceză, a mărit numărul cumpărătorilor de carte de limbă franceză. Rezultatul a fost că s-au înfiinţat la Iaşi librării ca aceea a lui Fr. Bell, supus francez, de origine elveţiană, care a trezit admiraţia consulului prusian J. F. Neigebaur. „În librăriile lui Fr. Bell şi A. Hennig, scria acesta, puteau fi comandate toate cărţile literaturii europene" [96].

Fr. Bell se aproviziona cu cărţi din Franţa, Belgia.

Adolf Henning înfiinţează librăria sa abia în 1843, solicitînd guvernului local, cu această ocazie, o autorizaţie pentru deschiderea unui cabinet de lectură, alăturat librăriei [97]. Acesta se aproviziona cu cărţi de la Leipzig. În librăriile respective se vindeau, totodată, articole de galanterie şi delicatese.

Vînzarea de cărţi străine devine la modă şi unii negustori locali, trecuţi la protecţii străine, ca negustorul din Iaşi, Panaite Gherasim Macri, protejat englez, încep să se îndeletnicească cu vînzarea de cărţi [98]. În 1855, se înregis-

[93] *Istoria României*, III, p. 1040.
[94] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 856—857, 969—972.
[95] *Ibidem*, p. 571.
[96] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 306.
[97] Arh. St. Iaşi, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1101, f. 34.
[98] *Ibidem*, dosar 1061, f. 3, 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trează încercarea unui supus austriac, Marcus Pinehes, de a deschide, la Iași, o librărie pentru vînzarea cărților germane și evreiești [99].

Influenței culturii germane, mult mai slabă decît cea franceză în Moldova și orientată mai mult spre știință, se datorește înființarea, în 1833, a „Societății medico-istorico-naturale" din Iași [100]. Creatorul acesteia a fost doctorul Iacob M. Cihak, originar din Aschaffenburg, profesor de istorie naturală la Academia Mihăileană. Societatea a reunit un număr însemnat de intelectuali și savanți din țară (economistul și juristul A. Winkler, supus austriac, Gh. Asachi, farmacistul Anton Abrahamfi, sudit, medicul Bazilius Bürger) și din străinătate (savantul botanist Joseph Zukarini din München, naturalistul și etnograful austriac Julius Edel, medicul farmacist Joseph Szabo, I. N. von Meyer ș.a.).

Societatea, împreună cu muzeul și biblioteca, a fost un fel de anexă științifică a Academiei Mihăilene și a constituit atracția cea mai importantă a Moldovei pentru oamenii de știință străini veniți în Principat. Prin Societate și Muzeu au fost întreținute relații cu cercurile științifice din străinătate.

Ramura medicinei și farmaciei în Moldova, a fost, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în exclusivitate, apanajul sudiților. Referindu-se la reprezentanții acestor ramuri, farmaciști mai ales, J. F. Neigebaur scria că erau de origine germană și proveneau, în mare parte, din rîndul sașilor din Transilvania [101]. Un astfel de medic a fost sasul Andreas Wölf, care a stat la Iași între anii 1780—1782 și a revenit apoi în repetate rînduri (1788, 1794, 1795—1797). Andreas Wolf (1741—1812), originar din Sibiu, a fost medicul mitropolitului Moldovei, Iacov Stamati (protectorul său), și al domniței Sultana Sturza, fiica lui Costache Moruzi. Bun cunoscător al limbii românești, în vorbit, citit și scris, cu înclinații istorice (a cercetat, în 1781, împreună cu logofătul Grigoraș, arhivele Mitropoliei Moldovei, a studiat inscripțiile din biserica „nemțească" de la Baia), învățatul medic este autorul unei monografii, cu caracter științific, publicată la Sibiu, în 1805, în două volume — *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthum Moldau*, care conturează un tablou cuprinzător al vieții social-politice din Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dintr-o perspectivă foarte modernă, care-l situează pe autor, cu depline drepturi, printre oamenii veacului al XIX-lea [102].

Medicii sudiți nu erau puțini. Într-o listă din anul 1842, conținînd numele a 42 doctori și 32 „hirurgi", care aveau dreptul să exercite profesiunea de medic în Principat, figurează, printre primii, doctorul Iosif Viola, supus austriac, investit cu rang de postelnic, șef al spitalului Sf. Spiridon, doctorul „acușer" maiorul St. Cihac, sudit, dr. Emanoil Frenkel, sudit austriac, care îndeplinea și funcția de al doilea secretar al Societății de medici și naturaliști din Iași, dr. chirurg Charles Maisonable, sudit francez, dr. aga Emanoil Holzdrenger, supus austriac ș.a. [103]. Mai practicau medicina la Iași sudiții:

---

[99] *Ibidem*, dosar 1981, f. 2—2 v.

[100] V. Răscanu, Gh. Năstase, D. Ciurea și E. Ciurea, *Istoricul Societății de medici și naturaliști din Iași (1830—1960)*, București, 1961. Vezi și D. Ciurea, *Civilizația în Moldova în perioada 1834—1848*, în AIIAI, XIII, 1976, p. 46—48; N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturală și muzeul istorico-natural din Iași, 1830—1919*, Iași, 1919.

[101] J. F. Neigebaur, *op. cit.*, p. 292.

[102] Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthum Moldau*, Hermanstadt, I, 1805, p. VIII.

[103] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet CCCXVI/327.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dr. Vincent Perez, născut la Paris, Bartelemy [104] și Bassereau [105], toți supuși francezi, Franz Kaiser, supus austriac, doctor la spitalul Sf. Spiridon [106]; la Botoșani: Iţic Rottenberg, „hîrurg", originar din Würtenberg, supus francez [107] și dr. Peterson, supus austriac; dr. Fleischen, sudit austriac, de origine bavarez, doctor la spitalul mănăstirii Neamț [108] și mulți alții, provenind din pămînteni, trecuți la sudiție și figurînd ca protejați străini [109].

La numărul mereu crescînd al doctorilor sudiți în prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu ridicarea nivelului economic și cultural al societății, se adaugă acela al farmaciștilor sau „spițerilor", destul de numeroși la acea epocă.

La 1813, Domnitorul Scarlat Calimachi acorda lui Franț Xavier Naiman dreptul de a înființa o „spițerie" în Botoșani [110], iar, în 1826, Domnitorul Ioniță Sandu Sturza autoriza pe Costache Desila, sudit rus, să-și deschidă spițeria pe care o avea la Iași, întărindu-i și vechile privilegii [111]. Toți farmaciștii din Moldova înregistrați cu ocazia catagrafiei sudiților din 1824—1825 erau sudiți austrieci: Anton Kuclar, originar din Bucovina, Iacob Brozinski și Iosif Kosubețchi, polonezi, Ștefan Lodorman și Anton Dimitrie, ardeleni din Brașov, Georg Vasicovschi, german de origine [112].

La 1838, existau la Iași, 16 spițeri, dintre care unul singur avea și diploma de spițer: farmacistul Anton Abrahamfi, sudit austriac, membru al Societății de medici și naturaliști, cercetător al izvoarelor minerale de la Slănic, Șarul Dornei, Borsec, Hangu, Strunga, Văiuța [113].

Printre farmaciștii sudiți mai cu vază din Iași, la 1838, citățm, pe lîngă Anton Abrahamfi, pe: Karl Vorel, Ioan Lochman, sas din Transilvania, Ignat Degret, germani de origine, supuși austrieci [114] și pe Karl Tornborg, suedez de origine, supus prusian, fire întreprinzătoare, care, pe lîngă meseria de farmacist, practicată timp de 20 de ani în Iași [115], pînă la vînzarea farmaciei sale, în 1852, lui Gustav Schiller, s-a mai remarcat și prin alte inițiative în domeniul creării primei fabrici de lumînări de stearină sau a celei de chibrituri chimice, la care ne-am mai referit.

În 1859, situația farmaciilor din Moldova era următoarea: existau 13 farmacii în Iași, 3 la Galați, 2 la Botoșani, 2 în Bacău, deținute în majoritate de sudiți [116]. În calitatea lor de medici sau farmaciști, supușii străini au constituit un real element de progres în acea epocă, bîntuită nu odată de epidemii de ciumă sau holeră, care au secerat mii de vieți.

Îmbunătățirile edilitare care au avut loc în epoca regulamentară în capitalele Principatelor, mai ales, implicau prezența arhitecților, care au fost, la început, în exclusivitate, supuși străini: germani, francezi, spanioli ș.a. În Moldova, în materie de edilitate, în timpul domniei lui Mihai Sturza, s-au

[104] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 68, f. 1.
[105] Idem, dosar 1571, f. 59—61.
[106] *Ibidem*, dosar 2060, f. 212—214.
[107] *Ibidem*, dosar 68, f. 3.
[108] Arh. St. Iași, Tr. 1567, op. 1797, dosar 155.
[109] Bibl. Acad., *Documente*, Pachet CCCXVI/327.
[110] Bibl. Acad., *Documente*, VII/142.
[111] *Ibidem*, LXIX/50.
[112] Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 4, 88, 103, 104, 527, 565.
[113] Stela Mărieș, *Supușii străini din orașul Iași...*, p. 197, 201.
[114] *Ibidem*, p. 197.
[115] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 2071, f. 1—2, în iunie 1848, C. Tornborg vindea în farmacia sa din Iași „hapuri feritoare" de holeră. După D. Ciurea, *Civilizația în Moldova...*, p. 42.
[116] *Ibidem*, f. 30, 38—40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

distins pe lîngă *supușii francezi :* Felix Barberot [117], inginerul constructor Hommaire de Hell [118] și *supușii austrieci :* arhitectul și inginerul Johan Freiwald (sosit în Moldova încă din 1804), profesor de belle-arte la Academia Mihăileană [119], arhitectul J. Brandel [120], Franz Kureck, arhitectul orașului Suceava, arhitectul Johan Krauss, originar din Tg. Mureș, și *supușii prusieni :* Georg Jahomann, originar din Saxonia, arhitect la Hîrlău, Georg Pentre Daniil, arhitect în Iași ș.a.

Vorbind de rolul cultural al sudiților, nu putem ignora aportul lor în materie juridică.

O distinsă personalitate juridică din Moldova, între anii 1812—1841, a fost jurisconsultul Christian Flechtenmacher, supus austriac, originar din Brașov [121], doctor în drept și filosofie de la Viena. Acesta a tradus în românește codicele civil austriac [122], care a servit ca plan și metodă la alcătuirea Codului Calimachi ; a fost principalul colaborator al domnului la această lucrare și cel mai de seamă jurist al Moldovei la epoca respectivă. A ținut cursuri de drept, de latină și de limbă germană la Academia Mihăileană și a dat consultații juridice, ca jurist oficial al statului moldovean, Departamentul Pricinilor Străine și altor instanțe judiciare [123]. A fost ridicat de Mihai Sturza la rangul de căminar, pentru merite deosebite în activitatea sa, dar a rămas supus străin pînă la moarte, survenită în anul 1843.

Dintre jurisconsulții sudiți mai de seamă din Iași, menționăm și pe : Anton Winckler [124], supus austriac, economist și publicist, totodată, membru al „Societății de medicină și istorie naturală" din Iași. La Iași mai erau și alți sudiți avocați : J. Gall, supus francez, născut la Paris, Gallice, tot sudit francez, profesor la Academia Mihăileană și publicist, secretarul Domnitorului Mihai Sturza, Corvissiano Pierre, supus britanic ; la Galați, în 1845 : Mansolino Vivanti, „doctor de legi" ș.a. Toți acești sudiți, juriști, medici, farmaciști, naturaliști, ingineri, arhitecți, profesori, artiști, librari au constituit, incontestabil, un factor de progres, contribuind la dezvoltarea cultural-artistică, științifică, edilitară și sanitară a Moldovei, la europenizarea legislației civile și comerciale și la modernizarea societății moldovene din prima jumătate a secolului trecut.

*

În privința *rolului politic* jucat de sudiți în prima jumătate a secolului al XIX-lea, remarcăm că acesta a fost mai palid, mai nesemnificativ, fapt

[117] Inginerul francez Felix Barberot a fost însărcinat de Mihai Sturza cu pavarea, curățenia și iluminatul capitalei și pentru opera de utilitate publică înfăptuită a fost decorat chiar de Sultan, la propunerea Domnitorului Moldovei. Vezi D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturza*, p. 145.

[118] Inginerul francez Xavier Hommaire de Hell a fost adus în Moldova, în 1841, de Mihai Sturza în vederea unor lucrări tehnice. A stat la noi mai bine de un an și a lăsat o carte de pe urma vizitei făcută în Principate și în Orient : *Voyage en Turquie et en Perse, éxecuté par l'ordre du gouvernement français pendant les années 1846—1848*, Paris, 5 volume, 1854—1859. Vezi D. Ciurea, *op. cit.*, p. 151—152.

[119] Arhitectul Johann Freiwald, menționat în catagrafia sudiților din Iași, în anul 1838, că „are acareturi de veci", a început lucrarea de pavare a orașului Iași, a lucrat la restaurarea palatului vistiernicului Săndulache Sturza de la Ruginoasa, la recomandația Academiei Mihăilene, ș.a. D. Ciurea, *op. cit.*, p. 146, 148, 165.

[120] Arhitectul german Johann Brandel s-a remarcat prin introducerea stilului gotic la palatul de la Ruginoasa al lui Costache Sturza, fiul vistiernicului Săndulache Sturza, Vezi Adrian Macovei, *Unele precizări privitoare la palatul de la Ruginoasa*, în AIIAI, XI, 1974, p. 282—284.

[121] Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Christian Flechtenmacher*, Iași, 1931, 36 p.

[122] V. A. Urechia, *Din domnia lui Scarlat Al. Calimach*, p. 9.

[123] Bibl. Acad., Mss. rom., nr. 10, 11.

[124] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1570, f. 35—36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe deplin explicabil dacă ţinem seama de situaţia aparte şi de regimul excepţional de care aceştia au beneficit, în virtutea capitulaţiilor.

Supuşii străini din Moldova au constituit o categorie privilegiată sub raport juridic şi fiscal, distinctă de restul populaţiei, închistată şi izolată ca mod de viaţă socială, datorită deosebirilor etnice şi confesionale, accentuate prin puterea tradiţiilor transmise din generaţie în generaţie. Regimul feudal, după cum cu justeţe s-a remarcat în istoriografia românească [125], prin tratamentul fiscal şi juridic inegal aplicat diverselor categorii aparţinînd aceleaşi clase burgheze (localnici, evrei, sudiţi), a menţinut şi întărit această separaţie între sudiţi şi elementele locale, a accentuat concurenţa dintre ele, a fărîmiţat forţele burgheziei moldovene, abătînd-o de la lupta împotriva feudalismului. Numai unii dintre sudiţii încadraţi în industrie, în comerţul internaţional şi cîţiva liber profesionişti (avocaţi, profesori) au militat pentru desfiinţarea regimului feudal şi a abuzurilor generate de acesta. Nu ne referim nici la influenţa politică covîrşitoare jucată de atîţia consuli străini în Moldova, ca reprezentanţi oficiali ai politicii duse de statele ale căror interese economice şi politice le reprezentau la Iaşi şi Galaţi. Nu vom stărui nici asupra unor momente ca: răscoala tătărăşenilor din Iaşi, din anul 1819 [126], la care, deşi sudiţii austrieci şi prusieni din capitală au luat parte, prezenţa lor nu a avut o motivaţie politică şi n-a însemnat o participare conştientă, vizînd scopuri politice. Nu ne vom ocupa nici de rolul politic al aşa-zişilor „protejaţi", proveniţi în majoritate din rîndul autohtonilor trecuţi la vreo protecţie străină, întrucît aceştia nu erau sudiţi veritabili.

Cu ocazia „conjuraţiei confederative" din anul 1839 a comisului Leonte Radu, el însuşi protejat rusesc, s-a înregistrat printre conjuraţi şi un supus francez, avocatul Gall din Iaşi, dar rolul său politic în mişcare a fost nesemnificativ [127].

De o participare activă, conştientă, a unor sudiţi la mişcări cu caracter politic se poate vorbi abia odată cu înfiinţarea la Iaşi, în 1841, a Societăţii secrete „Fiii coloniei lui Traian". Societatea respectivă, cunoscută şi sub denumirea de „Societatea filantropică", a fost fondată de profesorul francez J. A. Vaillant, în scurtul răgaz petrecut la Iaşi (noiembrie 1840 — mai 1841), după ce fusese nevoit să părăsească Ţara Românească, unde, împreună cu D. Filipescu, întemeiase, în 1840, o altă Societate secretă [128]. Asupra caracterului revoluţionar al Societăţii secrete de la Iaşi, din 1841, mascată sub formula de „Societate filantropică", asupra rolului principal jucat de J. A. Vaillant în organizarea acesteia, alături de care s-a remarcat şi locotenentul străin I. Deivos, comandant al corpului de pompieri din Iaşi, fost ofiţer în miliţia Ţării Româneşti [129], nu stăruim, fiind competent şi detaliat prezentate în studiile profesorilor G. Zane [130], Gh. Platon [131] ş.a. [132].

---

[125] L. Boicu, *op. cit.*, p. 303 ; Gh. Platon, *op. cit.*, p. 15—16.

[126] Gh. Duzinchevici, *Date noi asupra răscoalei tătărăşenilor din Iaşi şi asupra sfîrşitului domniei lui Scarlat Callimachi (1819)*, în „Studii", XXI, 1968, 1, p. 66, 69, 71, 78.

[127] Hurmuzaki, *Documente*, Supliment, I_6, p. 110, 144.

[128] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 813, 816, Supliment I_6, p. 338—340.

[129] Gh. Platon, *Contributions à la connaissance des mouvement sociaux et politiques antérieurs à l'année revolutionnaire 1848 en Moldavie. La «Société (Association) Philanthropique»*, în RRH, IV, 1965, 5, p. 949, 956 (nota 78).

[130] G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1848, prélude de la révolution roumaine de 1848*, Bucureşti, 1964, p. 57 (nota 56), p. 59 (nota 58), p. 65.

[131] Gh. Platon, *op. cit.*, p. 943—962.

[132] Oltea Cudalbu-Sluşanschi, *Contribution à la biographie et à l'oeuvre de J. A. Vaillant*, în „Mélanges de l'École Roumaine en France", Paris, XIV, 1938, p. 32—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ne vom opri puțin în cele ce urmează la momentul 1848, încercînd să arătăm de ce sudiții din Moldova, cu rare excepții, n-au participat la mișcarea revoluționară. Constatările noastre sînt simțitor înlesnite și confirmate, în privința sudiților, de analiza competentă a capacității revoluționare a orașului și a burgheziei moldovene la jumătatea secolului trecut, din remarcabilele studii ale profesorilor Gh. Platon [133] și L. Boicu [134]. Studierea atentă a compoziției sociale urbane din Moldova la jumătatea secolului trecut a arătat următoarea situație numerică: negustorii și meșteșugarii autohtoni însumau 14 304 capi de familie, supușii străini — 2 360 capi de familie, evreii — 11 655 capi de familie [135]. Această fărîmițare a burgheziei moldovenești era întărită de tratamentul fiscal și juridic inegal aplicat fiecărei categorii în parte de statul feudal. Astfel, pe cînd negustorii și meșteșugarii sudiți erau scutiți de impozite, de impozitul personal și de patenta pe starea negoțului sau treapta meseriei și protejați, în toate, de regimul jurisdicției consulare, autohtonii erau impuși la plata patentei, a obligațiilor municipale și la diferite prestații gratuite și erau expuși la abuzurile și vexațiunile agenților fiscali locali. Evreii, din motive confesionale, constituiau o categorie fiscală aparte, cu un regim special. Se observă de la sine că din cele trei categorii sudiții aveau un regim preferențial.

În aceste condiții, era normal ca între acestea să existe contradicții și fiecare să aibă interese diferite. Negustorii și meșteșugarii pămînteni, înscriși în bresle, erau opuși acelora care ieșiseră din bresle și trecuseră la protecții străine. Primii se socoteau nedreptățiți față de cei din urmă sau față de negustorii și meșteșugarii de rit mozaic, care nefăcînd parte din breslele lor, avînd alt regim fiscal, îi concurau în afaceri. La rîndul lor pămîntenii și evreii, la un loc, se situau pe o poziție potrivnică față de sudiți, care beneficiau de regimul excepțional conferit prin capitulații [136].

Interesele și starea de spirit diferită a celor trei categorii contribuiau la slăbirea burgheziei moldovenești, întărind lipsa ei de omogenitate.

După cum am mai arătat, sudiții, o categorie orășenească privilegiată, beneficiari ai regimului capitulațiilor, deși aparțineau clasei burgheze și contribuiau la dezvoltarea elementelor noi, capitaliste, erau, în același timp, legați de vechiul regim feudal, care le era atît de profitabil. Aceasta explică și faptul pentru care sudiții nu aveau interes să lupte împotriva feudalismului.

Unii dintre sudiți, ca, spre pildă, antreprenorii desfacerii bunurilor de larg consum în orașe, negustorii de cereale și mărfuri de lux, erau legați într-o măsură mai mare sau mai mică de boierimea feudală, de procedeele tipic feudale în domeniul aprovizionării cu hrană a orășenilor, beneficiind de pe urma îngrădirii liberei concurențe [137].

Incontestabil, că acești din urmă sudiți nu doreau desființarea regimului feudal, atît de rentabil. La fel nici bancherii și zarafii sudiți, care profitau de ruina marilor latifundiari moldoveni.

În general, în condițiile societății feudale în plină criză de structură, în care domnea abuzul și arbitrariul, categoria sudiților, bucurîndu-se, la adăpostul jurisdicției consulare, de un regim de favoare în comparație cu pămîntenii, regim care le dădea posibilitatea să-și desfășoare normal și nestingheriți

---

[133] Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc...*, p. 5—32.
[134] L. Boicu, *op. cit.*, p. 302—303.
[135] Gh. Platon, *op. cit.*, Anexa V.
[136] L. Boicu, *op. cit.*, p. 303—304.
[137] *Ibidem*, p. 302.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

activităţile lor comerciale, vădeau indiferenţă pentru tot ceea ce depăşea cercul îngust al intereselor lor. În aceste condiţii, se înţelege că cei mai mulţi dintre sudiţi n-au avut şi nu puteau să aibă o atitudine angajată, revoluţionară. Ei nu aveau interes să lupte împotriva unor stări de lucruri de pe urma cărora aveau atîtea avantaje. Numai elementele active din rîndul sudiţilor, ca stăpînii de ateliere ale cooperaţiei capitaliste simple, indlustriaşii, cei care practicau un comerţ internaţional şi unele elemente progresiste din rîndul liber profesioniştilor şi-au dat seama că dezvoltarea relaţiilor capitaliste este frînată de relaţiile feudale şi, în consecinţă, s-au alăturat forţelor care militau pentru reforma generală a societăţii şi pentru desfiinţarea vechiului regim feudal perimat. În acest sens, menţionăm intervenţia supusului austriac Anton Winkler, avocat de profesie, care, cu prilejul adunării din 27 martie 1848, de la Hotelul Petersburg, a luat cuvîntul, protestînd „cu glas puternic" împotriva abuzurilor ocîrmuirii, în special, a celor din domeniul justiţiei [138]. Demn de remarcat este faptul că Winkler, în încheierea cuvîntării, sublinia că se raliază revendicărilor formulate de partida liberal-democrată, înscrise în petiţia adresată Domnitorului Mihai Sturza, care realizate nu însemnau altceva decît înlocuirea regimului feudal cu un regim burghez. Afirmînd în adunare : „aceea ce D-voastră cereţi, tot aceea cerem şi noi, străinii" [139], Winkler se făcea exponentul acelei părţi dintre sudiţi interesaţi în dezvoltarea relaţiilor capitaliste : industriaşii, comercianţii care practicau un comerţ internaţional şi unii liber profesionişti.

De asemenea, intervenţia lui Winkler dovedea că, la 1848, sudiţii, alături de toate clasele şi păturile sociale, doreau desfiinţarea aubuzurilor generate de criza de structură a regimului feudal, într-un cuvînt, aspirau la o înnoire a societăţii, mai conformă cu „spiritul veacului".

E de presupus că aceleaşi elemente care au luat atitudine la 1848 au sprijinit şi lupta pentru Unirea Principatelor, care însemna crearea unei pieţe unice interne, mai multă stabilitate economică şi politică, un cadru mai propice dezvoltării regimului burghez.

Dacă rolul politic al sudiţilor din Moldova, din motivele mai sus indicate, n-a fost prea însemnat în marile evenimente istorice, în schimb, ei au constituit, permanent, un instrument în mîna statelor vecine, în special a Austriei, care prin mulţimea sudiţilor şi protejaţilor din Principat, constituiţi într-un adevărat „stat în stat", şi-a creat o largă bază de influenţare politică şi economică.

*

Se cuvine, acum, ajunşi la capătul cercetării noastre, să tragem cîteva concluzii generale referitoare la rolul supuşilor străini în dezvoltarea social-economică a Moldovei şi la caracterul problemei sudiţilor în contextul luptei Principatelor Române pentru independenţă şi suveranitate naţională.

---

[138] *Anul 1848 în Principatele Române*, I, Bucureşti, 1902, p. 470.
[139] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ÎNCHEIERE

Dezvoltarea istorică obiectivă a societăţii româneşti în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, caracterizează prin afirmarea în toate sectoarele economiei a formelor capitaliste şi destrămarea relaţiilor feudale, a creat un cadru nou, mai propice activităţii unor negustori şi meşteşugari străini, atraşi în Principate, după 1774, mai ales, ca urmare a îngrădirii monopolului economic otoman, a înfiinţării consulatelor străine la Bucureşti, Iaşi şi Galaţi şi a antrenării comerţului Principatelor în circuitul comercial internaţional.

Aceşti negustori şi meşteşugari străini, cărora li s-au adăugat profesorii de limbă franceză ai fiilor domnitorilor şi marilor boieri, secretarii domnitorilor fanarioţi, medicii, farmaciştii şi inginerii străini au constituit o categorie orăşenească deosebită de restul populaţiei atît prin obiceiuri, moravuri, credinţe religioase cît, mai ales, prin regimul feudal, juridic şi vamal excepţional de care beneficiau în virtutea capitulaţiilor Puterilor europene cu Poarta otomană. În primul rînd, supuşii străini se bucurau de însemnate privilegii fiscale, constînd din scutirea de impozitul personal. Ca urmare, ei făceau parte din rîndul stărilor privilegiate, scutite „de bir", constituind *o categorie fiscală distinctă.*

Pe lîngă privilegiile fiscale, sudiţii beneficiau şi de importante privilegii vamale. Ei plăteau o taxă vamală de 3% *ad valorem,* la importul şi exportul mărfurilor lor din Principate. În realitate, datorită tarifelor vamale riguros alcătuite, care specificau cuantumul vămii pentru fiecare marfă în parte, supuşii străini, *în special cei austrieci,* plăteau, în fapt, mai puţin de 3% vamă.

Sudiţii şi-au întărit treptat poziţia avantajoasă pe care o deţineau în comerţ, mai ales datorită sprijinului atotputernic exercitat de consuli prin jurisdicţia consulară. Aceasta s-a exercitat efectiv în Principate, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu instalarea consulilor ruşi şi austrieci la Bucureşti şi Iaşi. Datorită însă autonomiei administrative şi judiciare a Principatelor Române, jurisdicţia consulară la noi nu s-a exercitat într-un mod similar ca în statele musulmane ale Imperiului otoman, ci, dimpotrivă, a cunoscut diferenţe substanţiale de aplicare.

Totuşi, consulii străini, prin imixtiuni în judecarea propriu-zisă a proceselor sudiţilor cu pămîntenii, prin sustragerea falimentelor şi succesiunilor sudiţilor de sub autoritatea instanţelor locale, prin ingerinţe în poliţia ţării, prin traficul cu patente de protecţie, au extins arbitrar jurisdicţia consulară în Principate. Implicit, au fost extinse şi privilegiile juridice ale sudiţilor,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care erau, deja, destul de însemnate. La adăpostul jurisdicției consulare, sudiții au beneficiat de totalitatea privilegiilor și imunităților personale, care le asigurau persoana și averea de vexațiunile aparatului fiscal feudal. În condițiile crizei de structură a societății feudale, avantajele condiției de sudit au fost rîvnite de pămînteni, mai ales de elementele înstărite angrenate în procesul de producție și de schimb, care găseau în protecția străină un scut în fața vexațiunilor administrației feudale locale. Astfel, numărul supușilor străini din Moldova a crescut spectaculos în decursul unei jumătăți de veac, avînd consecințe economice, financiare și sociale dintre cele mai importante. În felul acesta, în cadrul supușilor străini a apărut o nouă categorie, a așa numiților *protejați* sau *Schutzgenössen-ilor.*

Sistemul protejaților s-a transformat dintr-o sursă de venituri suplimentare, foarte rentabilă, de altfel, pentru unii consuli străini, într-un adevărat instrument politic pentru unele puteri vecine, în special pentru Austria.

În același timp, trecerea negustorilor și a altor categorii de contribuabili pămînteni, mai înstăriți, la protecția străină a accentuat concurența economică dintre negustorii sudiți și cei pămînteni, rămași într-o poziție inferioară.

Regimul feudal, prin tratamentul fiscal, vamal și juridic deosebit aplicat acestor categorii, a accentuat concurența dintre ele, în defavoarea pămîntenilor.

Creșterea însemnată a numărului sudiților din Moldova s-a datorat și afluxului de negustori străini, dornici de cîștig în Principat, după declararea libertății comerțului exterior (1829). Noua situație economică a Principatelor Române, în general, după abolirea monopolului otoman și deschiderea debușeului extern, caracterizată prin antrenarea deplină a economiei românești în orbita pieței europene, prin creșterea considerabilă a producției agricole în vederea comercializării și prin apariția unei clase de negustori, care mînuiau noile valori de schimb create prin intensificarea exportului, a atras un număr mereu crescînd de negustori și meșteșugari sudiți în orașele și tîrgurile moldovene.

Negustorii sudiți, în special cei stabiliți în Galați, care se ocupau cu exportul cerealelor, au fost un element dinamic, activ, care au contribuit la prosperitatea portului de la Dunăre, cercetat de tot mai multe vase ale statelor apusene și, în primul rînd, de cele engleze, care aduceau produse manufacturate și luau în schimb cereale și produse animaliere.

Numărul sudiților din Moldova a crescut apoi continuu, pe lîngă negustori (de la angrosiști și exportatori pînă la cei care se ocupau cu comerțul ambulant), cu meseriași de diverse specialități, stăpîni de ateliere, manufacturi și mici instalații mecanice, cu industriași, reprezentanți ai capitalului străin, francez, englez, austriac, cu bancheri, posesori de capital și cu liber profesioniști. Toți aceștia, la care s-au adăugat numeroși pămînteni, care, după cum am arătat, din interese economice sau pentru a se apăra de vexațiunile regimului feudal, au adoptat o supușenie străină, au constituit o categorie orășenească distinctă, privilegiată din punct de vedere al regimului juridic, fiscal și vamal, compusă din elementele cele mai bogate ale diverselor grupări sociale, etnice și confesionale, categorie care a avut o pondere însemnată în viața social-economică a Moldovei în perioada care ne interesează. Din rîndurile acesteia, dintre negustorii angrosiști, mai ales cei care se ocupau cu comerțul de cereale și obiecte de lux, dintre proprietarii de ateliere și instalații mecanice, dintre bancherii cu relații financiare internaționale, sau dintre cei care exercitau profesiunile „libere", iar în sectorul agrar, dintre arendași, s-a constituit o pătură însemnată a noii clase sociale burgheze din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Moldova. Deținătoare a unor importante mijloace de producție în sectorul comercial, meșteșugăresc, industrial, financiar, a unor capitaluri în continuă creștere, beneficiară a regimului excepțional de exteritorialitate, acordat prin capitulații, burghezia străină din Moldova a fost o concurentă primejdioasă pentru cea autohtonă. Concurența economică dintre burghezia moldoveană și cea străină, în fond elemente ale aceleiași clase burgheze, a fost menținută și întărită de regimul feudal, prin tratamentul fiscal, juridic și vamal deosebit aplicat acestor categorii.

În majoritate, negustori și meșteșugari, sudiții au constituit elemente de adîncire a diviziunii sociale a muncii, care a contribuit la separarea orașului de sat și la dezvoltarea funcțiilor economice specifice orășenești. Prin extensiunea dată activităților meșteșugărești, prin larga diversificare și amănunțita specializare a ramurilor de meserii introduse și practicate, prin noutatea și finețea unor meserii introduse și practicate exclusiv, sudiții au impulsionat dezvoltarea economică a tîrgurilor și orașelor moldovene Un element pozitiv l-a constituit faptul că sudiții, în special cei provenind din statele germane și din Imperiul habsburgic, au asigurat mîna de lucru calificată în atelierele și întreprinderile industriale din Moldova. Sudiții negustori au contribuit substanțial la intensificarea schimburilor comerciale cu Apusul Europei pornit pe calea dezvoltării capitaliste. Întreținînd strînse legături cu tîrgurile de la Leipzig și Breslau, de unde aduceau mărfuri „de Lipsca", galanterii, obiecte de lux sau articole de fierărie de Stiria și Nürenberg, importînd mărfuri din Paris, Viena, Berlin și exportînd cereale, vite, piei, ceară, cherestea etc., sudiții au accelerat angrenarea comerțului românesc în orbita comerțului internațional. Totodată, ei au răspîndit în Moldova practicile comerciale cunoscute în țările lor, contribuind la modernizarea formelor de comerț (comerțul de credit ș.a.). Nu poate fi neglijat nici aportul sudiților la dezvoltarea tehnică, urbanistică și culturală a Moldovei.

Concentrînd elementele cele mai înstărite din rîndul negustorilor și meșteșugarilor pămînteni, evrei, armeni, sudiții au constituit un element de adîncire a stratificării sociale în rîndul populației orășenești. În ciuda situației lor excepționale, sub raport juridic, fiscal, vamal, chiar în sînul categoriei sudiților s-a operat un proces de stratificare materială și socială, pe care ni-l dezvăluie unele recensăminte fiscale (1859—1860). În majoritate negustori, meșteșugari, industriași, tehnicieni, ingineri și liber profesioniști, sudiții au fost purtători ai elementelor noi, capitaliste, în comerț și industrie, contribuind, în același timp, la dezvoltarea tehnică, urbanistică și culturală a Moldovei. Sub acest raport, sudiții au jucat un rol pozitiv, accelerînd destrămarea vechilor relații feudale și contribuind la apariția și dezvoltarea relațiilor noi, capitaliste.

Relevînd contribuția lor la dezvoltarea capitalismului în Principate, nu ignorăm faptul că, în calitatea lor de beneficiari ai regimului capitulațiilor, generînd probleme sociale, fiscale, economice, sudiții au constituit, în același timp, un obstacol în calea afirmării autonomiei naționale. Ei au dat naștere, cu adevărat, unei „probleme" din cele mai complexe, care a stat în centrul atenției guvernelor din Principatele Române și a fost rezolvată abia odată cu dobîndirea independenței naționale, care a pus capăt regimului capitulațiilor în România.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LES SUJETS ÉTRANGERS EN MOLDAVIE DE 1781 À 1862

(Résumé)

La lutte contre l'immixtion des Etats étrangers dans les affaires intérieures des Principautés roumaines et pour l'abolition du régime des capitulations a fait partie du long combat des Moldaves et des Valaques pour reconquérir l'indépendance de leur patrie.

L'indépendance de la Roumanie, réalisée le 9 mai 1877, a mis fin aux privilèges dont jouissaient les consuls étrangers, privilèges basés sur les traités dénommés „capitulations", conclus avec l'Empire ottoman. La proclamation de l'indépendance de la Roumanie a eu pour conséquence de résoudre sur le territoire de cet Etat le problème des sujets étrangers.

Bénéficiant du régime des capitulations institué par les traités conclus entre l'Empire ottoman et les Etats européens, au cours des XVI-e—XIX-e siècles, les sujets étrangers (désignés en langue roumaine par le terme „sudiţi") constituaient une catégorie privilégiée quant aux régimes juridique, fiscal et douanier. Cette catégorie a détenu une place importante dans la vie sociale et économique des villes et des bourgs moldaves à le fin du XVIII-e siècle et au début du siècle suivant.

Le terme „sudiţi" désignait les citoyens étrangers et même des habitants autochtones placés sous la protection des Etats étrangers sur le territoire des Principautés roumaines.

Le problème des sujets étrangers dans ces Principautés a son origine dans le traité de paix de Küciük-Kainargi (1774), en vertu duquel la Russie a obtenu de l'Empire ottoman le droit d'avoir des consuls et des vice-consuls à Bucarest et à Jassy.

A la fin du XVIII-e siècle, lors de l'installation des consuls étrangers dans les capitales des deux Principautés, la Valachie et la Moldavie furent inclues dans le système des capitulations turques. Les agents consulaires ont invoqué en faveur de leurs nationaux les droits, privilèges et immunités obtenus de l'Empire ottoman par les Etats qu'ils représentaient. Ces privilèges et droits étaient contraires à l'autonomie dont jouissaient les Principautés roumaines. La juridiction consulaire, telle qu'elle a été exercée dans les Etats musulmans de l'Empire ottoman, était inconciliable avec l'autonomie intérieure de la Valachie et de la Moldavie. C'est pourquoi, dans ces deux Principautés, dès le début, s'est déclenchée une puissante résistance contre le régime des capitulations et surtout contre la juridiction consulaire dont la mission était de soustraire les sujets étrangers aux tribunaux locaux et à l'administration locale.

Par une interprétation arbitraire des dispositions des traités avec la Turquie, les consuls dans les Principautés roumaines ont augmenté les privilèges économiques et juridiques conférés à leurs nationaux et même ils ont étendu leur protection aux contribuables valaques ou moldaves qui se sont placés sous leur autorité. Ces abus ont suscité des problèmes économiques, juridiques et politiques pour les gouvernements roumains.

Dès la fin du XVIII-e siècle et jusqu'à ce que les Roumains aient reconquis leur indépendance, la question des sujets étrangers a préoccupé les gouvernements valaques et moldaves qui ont entrepris maintes démarches auprès des grandes Puissances européennes afin d'obtenir une solution satisfaisante. Ils ont eu aussi recours à des mesures juridiques et économiques pour mettre fin à ces abus et endiguer la juridiction consulaire.

La présente étude est limitée à la situation des sujets étrangers en Moldavie, à partir de la fin du XVIII-e siècle et jusqu'en 1862, lorsque par l'union de la Moldavie et de la Valachie fut constitué l'Etat unitaire roumain. A partir de cette date, le problème des sujets étrangers entra dans une nouvelle phase. Pour bien connaître cette phase, il faudra aussi étudier la situation des sujets étrangers en Valachie avant 1862.

Nous avons divisé notre exposé en quatre chapitres ayant les titres suivants :

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

I. La situation des sujets étrangers dans l'Empire ottoman. Le régime des capitulations en Turquie.

II. La création des consulats dans les Principautés roumaines.

III. Les sujets étrangers en Moldavie de 1781 à 1862.

IV. La part prise par les sujets étrangers dans la vie sociale, économique, politique et dans la culture de la Moldavie.

Ces quatre chapitres sont précédés d'une introduction. Ils sont suivis d'une conclusion et de quatorze annexes contenant des statistiques, dont quelques-unes inédites, concernant les sujets étrangers en Moldavie au cours de la première moitié du XIX-e siècle.

Pour pouvoir étudier le problème des sujets étrangers en Moldavie, il a été nécessaire de connaître la situation des sujets étrangers dans l'Empire ottoman, l'origine du régime des capitulations conclues par l'Empire ottoman avec les Etats européens au cours des XVI-e—XVIII-e siècles, les privilèges personnels, juridiques et économiques conférés par ces capitulations aux sujets étrangers domiciliés en Turquie. Des dispositions des capitulations relatives aux consuls, aux sujets étrangers et à la juridiction consulaire se dégage la conclusion que le régime des capitulations a été un régime exceptionnel, en vertu duquel les étrangers ont eu, dans l'Empire ottoman, une meilleure situation que la population locale.

Les représentants des Etats étrangers ont abusé souvent des privilèges et immunités accordés par les capitulations aux ressortissants de ces Etats en Turquie.

Les capitulations conclues par les Etats européens et l'Empire ottoman ont été appliquées sur tout le territoire de cet Empire et, par conéquent, aussi dans les Principautés roumaines, lesquelles, malgré leur autonomie intérieure, ont été considérées comme étant également soumises au régime des capitulations.

Les immunités et les privilèges prévus par les capitulations étaient fondés sur la considération que les lois des musulmans avaient un caractère religieux et ne devaient pas être appliquées aux chrétiens. Or cet argument n'était pas valable pour les Principautés roumains dont les ressortissants étaient chrétiens et sur le territoire desquelles le droit musulman n'a jamais été appliqué. Pourtant, à la fin du XVIII-e siècle, après l'installation des premiers consuls à Bucarest et à Jassy, les représentants des Etats étrangers ont invoqué les droits que leurs gouvernements avaient obtenus de la Turquie, en vertu des capitulations, quoique les prémisses sur lesquelles étaient fondées ces capitulations n'étaient pas valables pour les Principautés roumaines.

Les consuls ont refusé de tenir compte de la situation juridique des Principautés roumaines dans le cadre de l'Empire ottoman, c'est-à-dire de leur autonomie intérieure. Or, ces Principautés, dès qu'elles furent placées sous la suzeraineté de la Turquie, ont joui d'une large autonomie administrative et judiciaire, de sorte que les capitulations ne furent pas appliquées en Valachie et en Moldavie de la même manière que dans les Etats musulmans de l'Empire ottoman. Les différences furent très grandes. Elles sont indiquées dans le paragraphe du présent volume ayant pour titre : *L'application des capitulations dans les Principautés roumaines.*

La principale différence découlait de l'autonomie administrative et judiciaire des Principautés. En vertu de cette autonomie, en Moldavie et en Valachie, les procès entre les étrangers et les indigènes étaient jugés par les tribunaux locaux, en présence du consul ou du drogman du consulat, tandis qu'en Turquie de tels procès étaient jugés par les consuls eux-mêmes. Dans les Principautés roumaines fut même crée, dans ce but, un tribunal spécial, dénommé „Département des procès des étrangers". Un document inédit a permis à l'auteur du présent ouvrage de préciser que ce tribunal a été créé peu de temps après l'installation des consuls russes et autrichiens à Bucarest et à Jassy.

Attendu que le problème des sujets étrangers dans les Principautés roumaines a été une des conséquences du traité de paix de Küciük-Kainargi (1774) qui a prévu la création de consulats à Bucarest et à Jassy, le deuxième chapitre du présent ouvrage est consacré à la fondation des consulats étrangers dans les Principautés roumaines. Le problème des sujets étrangers dans les Principautés s'est posé peu de temps après. Auparavant les sujets étrangers en Moldavie et en Valachie n'ont pu bénéficier d'une telle protection, leur pays d'origine n'ayant pas de représentant dans les Principautés roumaines.

Est exposé l'activité des principaux consuls pour la protection de leurs nationaux et les conséquences qui en résultèrent quant à la lutte des Roumains, au cours du siècle précédent, pour leur émancipation nationale.

Le troisième chapitre du présent ouvrage est relatif aux sujets étrangers en Moldavie de 1781 à 1862. Il est divisé en trois sections ayant pour titres :

A. *Les privilèges des sujets étrangers.*

B. *La situation sociale et économique des sujets étrangers en Moldavie.*

C. *La catégorie des protégés.*

La situation privilégiée des sujtes étrangers a consisté dans les droits, privilèges et immunités qui leur ont été conférés par les capitulations. Conformément aux capitulations

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

appliquées dans les Principautés roumaines, l'étranger bénéficiant de cette protection jouissait d'importants privilèges économiques et judiciaires et de certaines immunités personnelles qui le plaçaient dans une situation bien meilleure que celle des indigènes.

Les sujets étrangers étaient exemptés de l'impôt personnel. Ils ne payaient qu'un droit de douane de 3% *ad valorem* pour les marchandises importés ou exportées. Ils étaient libres de faire du commerce sur tout le territoire de la Moldavie. Ils bénéficiaient aussi d'importants privilèges juridiques, notamment dans leurs procès avec les autochtones ils étaient assistés du drogman du consulat; on ne pouvait procéder à leur arrestation et on ne pouvait les condamner à des amendes qu'après avoir avisé leur consul. L'étranger jouissant de ces privilèges était ainsi placé sous la protection toute puissante de son consul.

L'étude des privilèges fiscaux, dont ont bénéficié les sujets étrangers en Moldavie, a permis à l'auteur du présent ouvrage de mettre en évidence qu'en fait ils ont eu une bien meilleure situation que celle conférée par les capitulations. Malgré les stipulations de ces capitulations, à la fin du XVIII-e siècle, en Moldavie, les sujets étrangers étaient propriétaires de biens ruraux et urbains, s'adonnaient au commerce en gros et en détail, exerçaient des métiers, contrairement aux lois locales qui accordaient de tels droits aux seuls autochtones. En outre, les sujets étrangers refusaient de payer les impôts afférents, invoquant à leur profit certaines dispositions des capitulations. A cet égard de longs pourparlers eurent lieu entre les autorités locales et les consuls.

Pour ce qui concerne les privilèges douaniers, les sujets étrangers, surtout les sujets autrichiens, ont payé en fait moins de 3% *ad valorem,* qui était la quotité du droit de douane, stipulée par les capitulations.

Quant aux privilèges juridiques des sujets étrangers, les consuls se sont efforcés de soustraire à la compétence des autorités locales les faillites et les successsions des personnes placées sous leur protection. Le gouvernement de la Moldavie a constamment protesté contre cet abus de la juridiction consulaire.

Les voies et moyens auxquels les Roumains ont eu recours pour obtenir la suppression de la juridiction consulaire font l'objet d'un paragraphe ayant pour titre: *La lutte pour l'abolition de la juridiction consulaire dans les Principautés roumaines.*

Dès la fin du XVIII-e siècle et jusqu'à ce que la Roumanie soit redevenue un Etat indépendant, les gouvernements des Principautés roumaines se sont constamment efforcés d'obtenir l'abolition de la juridiction consulaire. Le point culminant de cette lutte a été atteint sous le règne du prince Alexandre Jean Cuza (1859—1866). Après la proclamation de l'indépendance de la Roumanie (9 mai 1877) et jusqu'à ce que cette indépendance ait été confirmée par le traité de Berlin de 1878, le gouvernement roumain a opposé un refus catégorique à la prétention des consuls étrangers d'exercer leur juridiction sur notre territoire. Ainsi fut abolie la juridiction consulaire qui, depuis la fin du XVIII-e siècle, avait donné lieu à d'innombrables abus en Moldavie et en Valachie.

Des principaux recensements qui ont été effectués en Moldavie ont été extraits des statistiques relatives au nombre des sujets étrangers, à leur origine, à leur profession, etc., durant la fin du XVIII-e siècle et la première moitié du XIX-e siècle. Les quatorze tableaux statistiques, publiés en annexe, mettent en évidence l'activité professionnelle des sujets étrangers, notamment leur activité commerciale.

Sont indiquées les circonstances sociales, économiques et politiques qui ont favorisé la création d'une catégorie spéciale de protégés, celle des „Schutzgenossen".

Au cours de la crise de structure du système féodal, de nombreux commerçants indigènes ont obtenu la protection de certains consuls, après leur avoir payé en monnaie courante cette faveur. Ces indigènes ont procédé ainsi pour bénéficier des privilèges et immunités conférés aux sujets étrangers et pour éviter les vexations de l'administration locale. Des statistiques officielles de la première moitié du XIX-e siècle nous font connaître les conséquences désastreuses qui en résultèrent pour le budget de la Moldavie.

Le système de la protection consulaire fut non seulement une source de revenus supplémentaires pour les consuls, mais aussi un moyen politique dont usèrent les Etats voisins, surtout l'Autriche.

Le dernier chapitre est consacré à la part prise par les sujets étrangers dans la vie sociale, politique, économique et dans la culture de la Moldavie au cours de la première moitié du XIX-e siècle.

Les transformations de structure intervenues dans l'économie dans Principautés roumaines à la fin du XVIII-e siècle et au début du XIX-e ont attiré, dans les pays situés entre les Carpathes et le Danube, de nombreux commerçant, artisans, ingénieurs, architectes, médecins, professeurs de langues étrangères, etc.

En vertu des licences accordées par la Turquie ou par les princes régnants de Valachie ou de Moldavie, les négociants autrichiens, qui ont entrepris les premières expéditions commerciales sur le Danume, à la fin du XVIII-e siècle, ont favorisé l'endiguement du monopole ottoman et la pénétration du commerce roumain sur le marché international. Après l'abolition

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

du monopole ottoman (1829), des négociants étrangers se sont installés dans les ports du Danube, Galatz et Braïla, où ils ont fondé des maisons de commerce pour l'exportation des céréales. Ces négociants, parmi lesquels se sont distingués les Piémontais, ont contribué à la prospérité du port de Galatz et à intensifier les échanges de marchandises entre la Moldavie et les Etats de l'Europe occidentale.

Les profondes transformations de la structure économique de la Moldavie, les échanges commerciaux de plus en plus fréquents avec l'Europe occidentale, l'invasion des objets de luxe qui y provenaient, ont transformé radicalement le train de vie de l'aristocratie moldave. Ce „phénomène d'européenisation complète de la vie sociale" — ainsi désigné par Nicolas Iorga — a attiré en Moldavie de nombreux artisans étrangers, surtout des émigrés de l'Empire des Habsbourgs. Ils ont introduit chez nous de nouvelles professions, principalement techniques et de grande précision. Leur contribution a été fort importante pour les moulins mécaniques, pour l'industrie alimentaire et textile, pour la confection des bougies en stéarine, pour la fabrication des outils nécessaires à l'agriculture, etc. Résultèrent aussi des conséquences négatives après la pénétration du capital étranger en Moldavie.

Est amplement exposé le rôle positif des sujets étrangers exerçant des professions libérales : juristes, professeurs, médecins, pharmaciens, ingénieurs, architectes, libraires, etc. Est mise en évidence leur contribution au développement de la culture, des arts et de la science en Moldavie.

En conclusion, l'auteur constate que les sujets étrangers ont constitué, parmi les habitants des villes, une catégorie privilégiée aux points de vue juridique, fiscal et douanier. Ils sont devenus plus riches que les autres habitants. Dans le commerce, l'artisanat, l'industrie, les finances, ils ont conquis de hautes positions. De leurs rangs, surtout de ceux qui faisaient du commerce en gros, du commerce de céréales ou d'objets de luxe ou qui étaient banquiers, fermiers ou bien exerçaient des professions libérales, s'est constituée une importante partie de la nouvelle classe sociale en cours de formation, c'est-à-dire de la bourgeoisie. La concurrence économique entre les sujets étrangers et la bourgeoisie moldave a été facilitée par le régime fiscal, juridique et douanier dont ils ont bénéficié.

Les sujets étrangers étant, en majorité, commerçants et artisans, ont contribué à augmenter la division du travail et à séparer la ville et le village. Par l'extension de certaines activités artisanales, par la nouveauté de certains métiers, les sujets étrangers ont donné une puissante impulsion au développement économique des villes en Moldavie.

Les sujets étrangers adonnés au commerce ont contribué à intensifier les échanges commerciaux avec l'Europe occidentale et ont hâté l'entrée du commerce roumain dans l'orbite du commerce international.

En conclusion, l'auteur souligne la contradiction entre la situation privilégiée des sujets étrangers qui ont bénéficié du régime des capitulations et l'activité qu'il ont déployée dans l'industrie et le comerce contribuant à anéantir la féodalité et à favoriser l'apparition des nouvelles relations capitalistes. L'auteur relève aussi la complexité des problèmes étudiés, notamment du „problème politique". Ses problèmes ont pris fin seulement lorsque l'indépendance de la Roumanie a été rétablie et le régime des capitulations a été aboli.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUMAR

Pages

INTRODUCERE 7

Capitolul I: SITUAŢIA SUPUŞILOR STRĂINI ÎN IMPERIUL OTOMAN. REGIMUL CAPITULAŢIILOR ÎN TURCIA 15

1. Capitulaţiile Turciei cu Puterile europene; jurisdicţia consulară . 15
2. Aplicarea regimului capitulaţiilor în Principatele Române . . 26

Capitolul II: INFIINŢAREA CONSULATELOR STRĂINE ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE 30

Capitolul III: SUPUŞII STRĂINI ÎN MOLDOVA ÎN PERIOADA 1781—1862 40

A. *PRIVILEGIILE SUPUŞILOR STRĂINI* 40

1. Privilegiile economice 41
   a. fiscale . 41
   b. vamale . 58
2. Privilegiile juridice. Jurisdicţia consulară în Moldova . . 69
3. Lupta pentru abolirea jurisdicţiei consulare în Principatele Române 80
4. Privilegiile personale 100

B. *SITUAŢIA SOCIAL-ECONOMICĂ A SUPUŞILOR STRĂINI DIN MOLDOVA* 104

Numărul, ocupaţia şi protecţia supuşilor străini 104

C. *CATEGORIA PROTEJAŢILOR* . . 128

Capitolul IV: ROLUL SUPUŞILOR STRĂINI ÎN VIAŢA SOCIAL-ECONOMICĂ, POLITICĂ ŞI CULTURALĂ A MOLDOVEI 143

ÎNCHEIERE 163

REZUMAT ÎN LIMBA FRANCEZĂ 166

ANEXE . .

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

TABLE DES MATIÈRES

INTRODUCTION . . . 7

Chapitre I-er — LES SUJETS ÉTRANGERS DANS L'EMPIRE OTTOMAN . 15

1 — Les capitulations de la Turquies avec les Etats européens ; la juridiction consulaire 15

2 — L'application des capitulations dans les Principautés roumaines . 26

Chapitre II — LA CRÉATION DES CONSULATS DANS LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES 30

Chapitre III — LES SUJETS ÉTRANGERS EN MOLDAVIE DE 1781 À 1862 40

A. — *LES PRIVILÈGES DONT ONT JOUI LES SUJETS ÉTRANGERS* 40

1 — Les privilèges économiques 41

a. — fiscaux . . . 41

b. — douaniers . 58

2 — Les privilèges juridiques. La juridiction consulaire en Moldavie . 69

3 — La lutte pour l'abolition de la juridiction consulaire dans les Principautés roumaines 80

4 — Les privilèges personnels 100

B — *LA SITUATION SOCIALE ET ÉCONOMIQUE DES SUJETS ÉTRANGERS EN MOLDAVIE. LEUR NOMBRE, LEURS PROFESSIONS ET LA PROTECTION QUI LEUR FUT ACCORDÉE* 104

C — *LA CATÉGORIE DES PROTÉGÉS* 128

Chapitre IV — LA PART PRISE PAR LES SUJETS ÉTRANGERS DANS LA VIE SOCIALE, ÉCONOMIQUE, POLITIQUE ET DANS LA CULTURE DE LA MOLDAVIE 143

CONCLUSION . . 163

RÉSUMÉ EN FRANÇAIS . 166

ANNEXES .

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Coli tipo 11

Tiparul executat sub cd. nr. 138, la
Intreprinderea poligrafică Iaşi
str. 7 Noiembrie nr. 49

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUDIȚII DIN MOLDOVA LA 1820—1821[1]

Nr. crt.	Ținuturile	Protecția								Total general
		Austriacă	Rusă	Franceză	Prusiană	Engleză	Nu se arată protecția	Total	Evrei sudiți	
1	Suceava	7	4	—	—	1	—	12	8	20
2	Neamț	4	—	—	—	1	18	23	—	23
3	Roman	91	15	—	1	—	—	107	—	107
4	Bacău	66	6	1	—	3	—	76	—	76
5	Putna	2	1	—	—	3	—	6	—	6
6	Tecuci	—	—	—	—	—	36	36	—	36
7	Covurlui	—	—	—	—	—	169	169	—	169
8	Tutova	—	—	—	—	—	83	83	—	83
9	Vaslui	12	9	—	—	—	—	21	15	36
10	Fălciu	26	28	—	—	4	—	58	4	62
11	Herța	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Dorohoi	2	6	—	—	—	—	8	—	8
13	Botoșani	65	14	—	1	—	2	82	—	82
14	Hîrlău	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	Cîrligătura	5	1	—	—	—	—	6	3	9
16	Ținutul Iași	12	45	2	—	—	—	59	14	73
17	Orașul Iași	321	320	14	48	2	—	705	440	1 145
	Total sudiți	613	449	17	50	14	308	1 451	484	1 935
	Evrei sudiți	318	161	2	1	2	—	1 484		
	Total general	931	610	19	51	16	308	1 935		

[1] Întocmit după: Arh. St. Iași, Vistieria Moldovei, Tr. 166, op. 184, dosarele: 7—11, 13—21, pentru catagrafia din 1820 și „Buletinul Ion Neculce", fasc. 7 (1928), p. 139—141, pentru anul 1821.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXA II (Tabelul 1)

SUDIȚII DIN MOLDOVA DUPĂ CATAGRAFIA DIN 1824—1825[1]

Nr. crt.	Ținuturile	Austriacă	Rusă	Franceză	Prusiană	Engleză	Sudiții respinși de agenția austriacă	Total
1	Suceava	35	2			1	20	38
2	Neamț	67	14			3	10	84
3	Roman	61	17			1	14	79
4	Bacău	38	11	4	4	—	62	57
5	Putna	41	2	—	—	22	5	65
6	Tecuci	26	6	—	—	—	39	32
7	Covurlui	33	—	—	—	—	—	33
8	Tutova	36	25	—	—	1	33	62
9	Vaslui	28	17	—	—	—	22	45
10	Fălciu	47	17	—	—	—	6	64
11	Herța	30	—	1	—	—	10	31
12	Dorohoi	55	4	2	1	—	9	62
13	Botoșani	213	47	41	2	—	12	303
14	Hîrlău	37	5	—	1	—	12	43
15	Cîrligătura	11	3	—	—	1	7	15
16	Ținutul Iași	511	349	70	61	14	3	1 005
17	Orașul Iași	—	—	—	—	—	—	—
	Total	1 269	519	118	69	43	264	2 018

Total general 2 018 +
— 264 — sudiți respinși
2 282 capi de familie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUPUȘII STRĂINI DIN MOLDOVA DUPĂ SITUAȚIA STATISTICĂ ALCĂTUITĂ LA 25 MARTIE 1825[1]

Nr. crt.	Ținuturile	Protecția						Total
		Austriacă	Rusă	Franceză	Prusiană	Engleză	Sudiți respinși de agenția austriacă	
1	Suceava	34	2			1	21	37
2	Neamț	41	2			22	10	65
3	Roman	61	1			27	14	89
4	Bacău	38	11	4	4		62	57
5	Putna	48	2			24	5	74
6	Tecuci	26	6				39	32
7	Covurlui	33						33
8	Tutova	36	25			1	33	62
9	Vaslui	28	17				22	45
10	Fălciu	47	18				6	65
11	Herța	30		1			10	31
12	Dorohoi	55	4	2		1	9	62
13	Botoșani	213	47	41	2		12	303
14	Hîrlău	37	5		1		12	43
15	Cîrligătura	11	3+			1	7	15
16	Oraș și ținut Iași	511	349++	70	61	13	3	1 004
	Total	1 249	492	118	68	90	265	2 017

[1] Arh. St. Iași, Tr. 166, op. 184, condica nr. 23, f. 581—583. Tabelul respectiv a mai fost publicat, cu mici diferențe, de către C. Turcu, în *Observări asupra catagrafiei sudiților din Moldova pe anii 1824—1825*, în *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, II, București, 1956, p. 131.

\+ Am corectat greșeala din condica unde apar 2 în loc de 3 sudiți.

\++ Corectat 349 în loc de 350 cîți apar în condică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANEXA III

SUDIȚII DIN MOLDOVA LA 1824—1825

Protecția						Ocupația						
Rusă	Austriacă	Prusiană	Franceză	Engleză	Cei respinși de la protecția austriacă	Meșteșugari	Negustori	Calfe	Alte ocupații	Fără ocupație	Total	Cei respinși**
492	1249	68	118	90	265	616	924	6	335	136*	2 017	265 dintre care 11 meșteri, 4 negustori, 8 alte ocupații

Observații :

* Unii bolnavi, alții decăzuți, alții fără să li se menționeze ocupația

** La restul li se menționează ocupația.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NEGUSTORII SUDIȚI DIN MOLDOVA, PE RAMURI, LA 1825

| Nr. crt. | Ținuturile | Total | Abtîrlicari | Bacali | Barușnic | Berari | Biliargii | Brașoveni | Boccegii | Bogasieri | Casapi și precupeți de vite | Cavaf | Cafegii | Cazaclii | Crișmari | Cherestegii | Comisioneri de marfă turcească | Dughengii | Fabricanți de rachiu (cu velnițe) | Fălinari și vărari | Geambași de cai | Hangii | Lipscani | Limongii | Mărgelari (vinde mărgele) | Morari | Cu matrapazlîcul | Negustori de vite* (șufari) | Negustori de cereale | Negustori de mărunțișuri | Negustori „din picioare" | Negustori „cu marfă de Viena" | Negustori* cu marfă de Țarigrad" | Negustori „cu marfă de fierărie" | Negustori de piei | Negustori de pește | Negustori de blănărie | Negustori de sare | Negustori de ceară și miere | Negustori de lînă | Negustori de păcură | Negustori de lemn | Negustori de sticlărie | Negustori de postavuri | Negustori de băuturi** | Negustori de lucruri antice | Negustori de cărți bisericești | Negustori*** | Grîndari | Pescari | Precupeți | Rachieri, vutcari, horelcari | Speculanți | Spiteri | Țesălî | Trăistari | Tutungii, tabacli | Vinde taftfe | Vînzători de papuci | Negustori de tenzuh | Zarafi | Calfe |
|---|---|---

Anexa V

MEŞTERII SUDIŢI DIN MOLDOVA PE RAMURI, LA 1825

| Nr. crt. | Ţinuturile | Total | Arcănar | Alămari | Argintari | Băibărcari | Bărbieri | Blănari | Boiangii | Bucătari | Butnari | Lucrează la butci | Ciubotari | Croitori | Cepregari | Cojocari | Cuşmari | Curelari | Cheingiu | Cizmari | Ceasornicari | Cărbunari | Cărămidari | Căldărari | Cofetar i | Caretaşi şi harabagi | Dulgheri | „Fabricanţi" de farfurii | „Fabricanţi" de macaroane | „Fabricanţi" de vată şi bumbac | „Fabricanţi" de iufturi | Făclieri | Fringhieri | Fanaragii | Fierari | Franzelari | Giuvaergii | Lăcătuşi | Lefticari | Lemnari | Linari | Mărgelari | Mătăsari | Mindirigii | Morari şi care lucrează păsat | Mumgerii | Olari | Pălărieri şi „fabricanţi" de pălării | Pantofari | Perucheri | Pietrari | Polobocari | Potcapier | Pitari | Postăvari | Pînzari | Rotari | Săhăidăcari | Săpători în piatră de mormînt | Simigiu | Sitari | Solonari | Sticlari | Stoleri | Soponari | Sobari | Şelari | Şlicari | Tăbăcati | Tălpălari | Taingiu | Teslari | Tinichigiu | Tufecciu | Tăitori de tutun | Făcător de chipuri de ipsos | Făcător de strune de scripcă | Velniceri | Zugravi | Calfe |
|---|---|---

SUDIȚII LIBER PROFESIONIȘTI ȘI ALTE OCUPAȚII, LA 1825. ÎN MOLDOVA

Nr. crt.	Ținuturile	Total	Arhiereți	Arendași de moșii	Cîprar la starostele austriac	Camardiner	Ceauș	Consul[1]	Controlor la huscărie	Dascăli profesori, belferi, învățători	Doctori chirurgi	Grămătic	Grădinar	Grubariu[2]	Haham	Lucrători de pămînt	Lucrători pela unii și alții	Maiștri	Mahali	Mazili, răzăși	Muzicanți, lăutari, țambalagii	Păstori, ciobani, scutari	Psalt	Pravilist	Pădurar	Otcupcici de crișme, dijme, mori	Preot	Pușcar	Rufetași prin slujbe	Staroste la Agenție.	Staroste la cămara gospod.	Staroste de evrei	Slubași la cîntarul tîrgului	Slujitori la vamă	Sufragiu pe la boieri	Slujitori*)	Vameși	Veselitori de oameni	Viticultori	Vînător	Paznici	Vătafi de moșie, slujitori de vătafi, vechili.	Vizitii	Maistru la fabrica de huscărie și de sticlărie	Slugi	Alții[3])	Fără să li se menționeze ocupația	Fără ocupație[5])
1	Iași	112	4	18	—	1	3	1	—	19	5	1	6	1	1	6	5	—	1	2	7	4	—	1	—	2	—	1	3	1	1	2	—	1	2	1	1	1	1	1	—	2	4	—	1	1	19[4])	17
2	Botoșani	61	—	39	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	2	—	—	1	1	—	—
3	Roman	17	—	8	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	1	1	—
4	Putna	7	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
5	Neamț	32	—	6	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	5	1	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—
6	Fălciu	23	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	15	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	8	—
7	Dorohoi	13	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
8	Tutova	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—
9	Bacău	9	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3
10	Vaslui	9	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—
11	Hîrlău	7	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
12	Suceava	7	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Covurlui	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	Tecuci	16	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
15	Herța	6	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	Cîrligătura	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	TOTAL	335	5	92	1	1	3	1	1	27	9	1	13	1	4	70	8	2	1	2	8	28	1	1	1	2	2	1	3	1	1	2	1	1	2	5	1	1	1	1	1	9	5	2	8	4	30	21

OBSERVAȚII:

1) Ghilni Antoni — consul la „ostroavele Rodos, Samos, Patmos", supus prusian.
2) Grubariu — termen necunoscut.
*) Un slujitor la Agenția austriacă din Iași.
3) Au fost incluși în această categorie foști negustori decăzuți și alte ocupații.
4) Dintre aceștia: 13 sînt foști negustori și 3 sînt persoane bolnave.
5) Dintre aceștia unii sînt bolnavi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Anexa VII

SUDIŢII DIN MOLDOVA LA 1826 [1]

Nr. crt.	Ţinuturile	Numărul sudiţilor (capi de familie)
1	Suceava	37
2	Neamţ	65
3	Roman	89
4	Bacău	57
5	Putna	74
6	Tecuci	32
7	Covurlui	33
8	Tutova	62
9	Vaslui	45
10	Fălciu	65
11	Herţa	31
12	Dorohoi	62
13	Botoşani	303
14	Hîrlău	43
15	Cîrligătura	14
16	Ţinutul Iaşi	—
17	Tîrgul Iaşi	1 005
	Total general	2 017 capi de familie

1 Arh. St. Iaşi, Documente, Pachet 143/dosar 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUPUŞII STRĂINI DIN ORAŞELE ŞI TÎRGURILE MOLDOVEI LA 1828

Nr. crt.	Ţinuturile	Oraşele şi tîrgurile	Supuşii străini	Evreii supuşi străini	Total
1	Suceava*	—	—	—	—
2	Neamţ	Piatra Neamţ	59	33	225
		Tîrgu Neamţ	61	72	
3	Roman	Roman	64	**)	64
4	Bacău	Bacău	36	12	
		Moineşti	4	—	
		Tîrgu Ocna	34	—	87
		Căiuţi	1	—	
5	Putna	Focşani	99	—	
		Adjud	8		
		Odobeşti	17	—	130
		Panciu	6***)	—	
6	Tecuci	Tecuci	14	—	24
		Nicoreşti	10	—	
7	Covurlui	Galaţi	287	—	298
		Drăguşeni	—	11	
8	Tutova	Bîrlad	108	—	108
9	Vaslui	Vaslui	17	15	36
10	Fălciu	Huşi	88	5	
		Fălciu	5	—	98
11	Herţa	Herţa	8	18	26
12	Dorohoi	Dorohoi	8	50	
		Tîrgu Nou	3	15	101
		(în sate)	—	25	
13	Botoşani****)	Botoşani	—	—	—
14	Hîrlău	Hîrlău	9	29	38
15	Cîrligătura	Podul Iloaiei	3	—	21
		Tîrgu Frumos	3	15	
16	Iaşi	Iaşi	424	*****)	
		Ştefăneşti	311	2	468
		Tîrguşorul Nicolina	11	—	
	TOTAL		1 424	300	1 724 capi de familie

*) Lipseşte catagrafia.
**) În oraşul Roman sînt 157 evrei hrisovoliţi, fără a se arăta care dintre ei erau sudiţi.
***) Nu se arată care din cei 6 sudiţi ruşi sînt creştini sau evrei.
****) Nu sînt menţionaţi sudiţii.
*****) În oraşul Iaşi sînt consemnaţi 634 evrei, fără a se arăta cîţi dintre aceştia erau sudiţi.

1) Se arată că sînt „negustori străini dughengii".

Arh. St. Iaşi, Litere, dosar T, nr. 9, f. 95—443.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUDIȚII DIN MOLDOVA LA 1829[1])

Nr. crt.	Ținuturile	Numărul sudiților (capi de familie)
1	Suceava	23
2	Neamț	125
3	Roman	88
4	Bacău	185
5	Putna	104
6	Tecuci	77
7	Covurlui	484
8	Tutova	52
9	Vaslui	35
10	Fălciu	135
11	Herța	49
12	Dorohoi	131
13	Botoșani	656
14	Hîrlău	39
15	Cîrligătura	10
16	Ținutul Iași	53
17	Tîrgul Iași	1 772
	Total general	2 932 capi de familie

[1]) Biblioteca Academiei R.S.R., Documente, Pachet MCCXLC/100 și MCCXLI/114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUDIȚII DIN MOLDOVA LA 1830

Nr. crt.	Statistica Divanului implinitor[1]			Statisticile Isprăvniciilor[2])		
	Ținuturile	Orașe și tîrguri *	Numărul sudiților	Sudiții	Evreii[3] sudiți	Total
1	Iași	Oraș Iași	1 772	1 772	—	1 772
		Tîrgușor Nicolina	11	11	—	11
		Tg. Ștefănești	7	1	6	7
		Tg. Sculeni	10	10	—	10
2	Cîrligătura	Oraș Tg. Frumos	5	10	—	10
		Tg. Podul Iloaiei	3	3	85**	3
3	Hîrlău	Tg. Frumușica	—	—	—	—
		Oraș Hîrlău	23	31	—	31
4	Botoșani	Oraș Botoșani	648	648	—	648
		Tg. Sulițoaia	—	—	—	—
5	Dorohoi	Oraș Dorohoi	71	71	—	71
		Tg. Tîrgu Nou	14	14	—	14
6	Herța	Oraș Herța	31	27	—	27
7	Suceava	Oraș Fălticeni	9	20	63	83
		Tg. Burdujeni	1	1	12	13
		Tg. Lespezi	—	—	6	6
8	Neamț	Oraș Piatra	58	58	—	58
		Tg. Neamț	36	36	—	36
		Tg. Bodești-Buhușoaia	6	—	—	—
9	Roman	Oraș Roman	79	90	—	90
10	Bacău	Oraș Bacău	103	103	—	103
		Tg. Ocna	23	23	—	23
		Tg. Moinești	16	16	—	16
		Tg. Căiuțu	—	—	—	—
11	Putna	Oraș Focșani	70	116	22	138
		Tg. Adjud	—	6	—	6
		Tg. Panciu	9	—	—	—
		Tg. Odobești	9	15	3	18
		Tg. Nămoloasa	—	—	—	—
12	Tecuci	Oraș Tecuci	23	22	—	22
		Tg. Nicorești	—	31	—	31
13	Tutova	Oraș Bîrlad	30	85	—	85
14	Covurlui	Tg. Drăgușănii	—	—	—	—
		Oraș Galați	460	460	—	460
		Tg. Putnii	—	—	—	—
15	Fălciu	Tg. Huși	96	109	—	109
		Oraș Fălciu	7	12	—	12
16	Vaslui	Oraș Vaslui	16	84	51	135
	Total		3 646 capi de familie	3 885 capi de familie	163	4 048 capi de familie

[1] Arh. St. Iași, Litere, V/65, f. 10—12.

[2] Ibidem, f. 101—170.

[3] Totalul evreilor sudiți este nesigur și aproximativ, pentru că la multe tîrguri cu numeroși evrei ca Iași, Botoșani, Herța, Roman, Dorohoi nu se indică cîți dintre aceștia erau sudiți.

* Tot ce apare sub termenul de *goroda* am înlocuit cu oraș iar *mesteciki* cu *tîrguri*.

** Nu se specifică cîți anume sînt evreii sudiți și cîți raele. De aceea am făcut abstracție de această cifră la calcularea totalului sudiților la ținutul Cîrligătura.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1831. SUPUȘII STRĂINI DIN MOLDOVA[1]

Nr. crt.	Ținuturile	Denumirea tîrgurilor și orașelor	Numărul supușilor străini	Total
1	Suceava	Fălticeni	59	
		Lespezi	3	65
		Burdujeni	3	
2	Neamț	Piatra Neamț	20	52
		Neamț	32	
3	Roman	—	—	—
4	Bacău	—	—	—
5	Putna	Focșani	92	
		Adjud	7	107
		Panciu	1	
		Odobești	7	
6	Tecuci	—	—	—
7	Covurlui	Galați	260	260
8	Tutova	Bîrlad	70	70
9	Vaslui	Vaslui	16	61
		Ținut	45	
10	Fălciu	—	—	—
11	Herța	Herța	28	28
12	Dorohoi	—	—	—
13	Botoșani	—	—	—
14	Hîrlău	—	—	—
15	Cîrligătura	—	—	—
16	Oraș Iași	Iași	916	916
17	Ținutul Iași	—	—	—
	Total		1 559	1 559

[1] Arh. St. Iași, Visteria Moldovei, Tr. 885, op. 1 011, condicile nr. 7, 35, 49, 72, 112, 131, 146, 188.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1832. SUPUŞII STRĂINI DIN MOLDOVA[1]

Nr. crt.	Ţinuturile	Denumirea tîrgurilor şi oraşelor	Numărul supuşilor străini	Total
		Burdujeni	8	
1	Suceava	Fălticeni	49	60
		Lespezi	3	
		Botoşani	423	
2	Botoşani	Bucecea	1	427
		Sulițoaia	3	
		Dorohoi	24	
3	Dorohoi	Tg. Nou	13	37
		Săveni	—	
4	Herţa	Herţa	29	29
		Buhuşoaia	8	
5	Neamţ	Tg. Neamţ	44	107
		Piatra	55	
		Bacău	62	
6	Bacău	Moineşti	8	
		Tg. Ocna	—	70
		Căiuţul	—	
7	Roman	Roman	115	115
8	Hîrău	Hîrlău	28	28
		Frumuşica	—	
9	Fălciu	Huşi	84	87
		Fălciu	3	
10	Vaslui	Vaslui	18	18
11	Cîrligătura	Tg. Frumos	16	24
		Podul Iloaiei	8	
12	Tutova	Bîrlad	70	70
		Nămoloasa	—	
		Panciu	2	
13	Putna	Focşani	111	
		Odobeşti	10	138
		Adjud	15	
		Tecuci	17	
14	Tecuci	Nicoreşti	9	26
		Podul Turcului	—	
15	Covurlui	Galaţi	559	566
		Drăguşăni	7	
		Sculeni	4	
16	Iaşi	Ştefăneşti	13	17
		Nicolina	—	
		Iaşi	1 345	1 345
	Total		3 174	3 174

[1] Arh. St. Iaşi, Vistieria Moldovei, Tr. 644, op. 708, dosare 107, 144, 203, 311, 346, 375, 411, 452, 485 524.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1845. SUPUȘII STRĂINI DIN MOLDOVA[1]

Nr. crt.	Denumirea orașelor și a tîrgurilor	Total	Moldoveni trecuți sub o protecție străină	Veniți din Turcia depinzînd de o putere străină	Veniți din alte țări cu pașaport	Rusia	Austria	Prusia	Franța	Anglia	Grecia	Sardinia	Negustori	Meșteri	Calfe	Proprietari de întreprinderi	Slugi, muncitori, hamali	Alte profesii[2]	În servicii publice	Fără meserii
1	Dorohoi	12	7	—	5	—	12	—	—	—	—	—	5	4	—	—	—	2	—	—
2	Tg. Mihăileni	7	1	—	6	—	7	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—
3	Tg. Herța	6	3	—	3	—	6	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	2
4	Botoșani	274	180	13	81	8	147	76	2	30	26	—	113	81	8	—	11	7	—	36
5	Tg. Hîrlău	6	2	1	3	—	5	1	—	—	—	—	2	2	—	—	1	—	—	1
6	Fălticeni	61	10	2	49	—	48	7	2	1	3	—	6	42	—	—	—	13	—	—
7	Tg. Lespezi	2	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
8	Piatra Neamț	35	—	—	35	—	19	2	—	2	12	—	13	—	—	—	11	—	—	—
9	Tg. Neamț	13	9	—	4	—	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	Roman	50	4	—	46	4	29	16	—	—	4	—	25	19	2	—	1	—	—	2
11	Bacău	70	7	14	49	—	44	13	—	—	13	—	33	33	2	—	1	—	—	1
12	Tg. Ocna	25	14	3	8	—	20	1	—	—	4	—	17	—	—	—	—	—	—	—
13	Focșani	177	80	46	51	5	82	18	5	28	39	—	100	32	12	—	2	5	—	3
14	Tecuci	21	4	6	11	—	10	4	—	2	5	—	10	8	1	—	—	—	—	2
15	Tg. Nicorești	8	—	6	2	—	3	—	—	1	4	—	6	2	—	—	—	—	—	—
16	Galați	1 134	67	368	699	38	253	32	19	242	525	21	411	320	27	13	64	208	4	21
17	Tg. Folțești	3	—	1	2	—	2	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—
18	Tg. Pechea	3	1	2	—	—	1	—	—	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—
19	Tg. Drăgușani	2	—	1	1	—	1	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—
20	Tg. Berești	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
21	Bîrlad	160	72	52	36	—	62	33	2	21	33	—	100	45	—	—	—	—	12	—
22	Vaslui	30	—	—	30	—	1	27	—	—	2	—	1	25	—	—	1	—	—	—
23	Huși	68	10	4	54	1	42	11	—	9	5	—	26	20	1	—	—	5	—	—
24	Tg. Frumos	11	1	1	9	—	6	2	—	—	3	—	2	4	1	—	—	—	—	1
25	Tg. Sculeni	4	—	—	4	—	—	—	—	—	4	—	2	—	1	—	—	—	1	—
26	Tîrgușorul de peste apa Nicolinei	17	2	7	8	—	9	3	—	1	4	—	14	2	1	—	—	—	—	—
27	Orașul Iași	995	18	—	977	78	482	175	34	32	194	—	267	448	47	—	36	110	—	74
	Total	3 195	484	529	2 174	134	1 277	425	64	370	884	21	1 066	1 091	103	13	128	353	17	143
	Total general:	3 187		3 187				3 175												

Apud. Arh. St. Iași, Tr. 1 423, op. 1 619, Dosare : 845, 871, 892, 912, 951, 962, 1 019, 1 020, 1 026.

Nota 1 : După tabelul publicat de Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Carpica", XXI (1970), Anexa IX.

Nota 2 : Printre cei incluși în această categorie (alte profesiuni) în ordinea enumerării orașelor distingem : 4 vătavi, 1 vechil de moșie, 2 comisioneri la margine, 2 proprietari de moșii, 8 căprari la stărostie, 6 dascăli de copii, 2 dascăli „cu dialect franțuzesc", 1 servitor, 4 vizitii, 1 doctor de vite, un arhitect ; La Galați deosebim : 15 funcționari la consulat, 1 bancher, 6 cu serviciu în port, 7 la slujba Brateșului, 61 samsari la magazie, 10 marinari, 1 maistru de croitorie, 36 speditori la vapoare, 6 curieri și comisioneri, 22 magazioneri, 11 cu vite și plugărie, 1 proprietar de cîrlaciu, 2 căprari la Agenție, 1 dascăl de 3 limbi, 3 dascăli, 25 căruceri.

La Iași : 19 arnăuți, 3 muzicanți, 2 claviriști (un clavir maistru), 1 profesor, 1 doctor, 6 comedianți, 8 căprari la Agenția austriacă, 14 vizitii, 7 grămătici, 2 arhitecți, 12 dascăli, unu la Academie, 4 funcționari, 1 inginer, 1 limbist, 2 căpitani la Casa poștelor, 2 controlori ai fabricii de lumînări și 8 ciobani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1859. SUPUŞII STRĂINI DIN MOLDOVA[1]

Nr. crt.	Districtele	Puterea protectoare a capilor de familie									Sudiţi adevăraţi	Pământeni sudiţi	Total
		Austria	Grecia	Prusia	Anglia	Rusia	Turcia	Franţa	Sardinia	Olanda			
1	Dorohoi	289	6	9	13	16	—	2	—	—	261	74	335
2	Botoşani	268	21	20	46	14	2	4	1	1	313	64	377
3	Suceava	147	8	3	3	4	48	—	—	—	196	17	213
4	Neamţ	281	23	34	6	1	16	2	—	—	299	64	363
5	Roman	158	31	22	12	1	2	10	—	—	188	48	236
6	Bacău	190	45	56	25	5	8	6	—	—	241	94	335
7	Putna	120	37	56	30	1	2	14	—	—	146	114	260
8	Tecuci	76	90	13	11	8	12	7	7	—	62	162	224
9	Covurlui	392	626	186	147	55	6	34	10	—	1 354	102	1456
10	Tutova	172	149	26	77	3	5	11	—	—	304	139	443
11	Vaslui	53	41	19	11	9	4	4	—	—	111	30	141
12	Fălciu	51	51	15	16	6	1	1	1	—	102	40	142
13	Iaşi	681	178	129	26	213	15	76	—	—	1 009	309	1 318
14	Cahul	14	21	16	15	10	1	1	—	—	70	8	78
15	Ismail	20	41	10	27	72	70	3	—	—	180	63	243
	Total	2 912	1 368	614	465	418	192	175	19	1	4 836	1 328	6 164

Nota 1 După: *Din lucrările statistice ale Moldovei*, cap. II; ***Populaţiunea pe 1859 şi 1860***, Iaşi, 1862, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL"
THE YEARBOOK OF "A. D. XENOPOL"
INSTITUTE OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY

SUPLIMENTE • SUPPLEMENTS

I. Corneliu ISTRATI (ed.), *Condica visteriei Moldovei din anul 1816* (The Register of Moldavia's Treasury from 1816), Iași, Editura Academiei, 1979, 154 p., 15 lei.

II. Dumitru ȘANDRU, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale* (Romania's Rural Population between the Two World Wars), Iași, Editura Academiei, 1980, 213 p., 18 lei.

III. Gh. BUZATU, Gh. FLORESCU, *Al doilea război mondial și România : o bibliografie* (The Second World War and Romania : A Bibliography), Iași, Editura Academiei, 1981, XL+214 p., 21 lei.

IV. Gh. BUZATU, Al. PASCU (eds.), *Anglo-Romanian Relations after 1821*, Iași, Editura Academiei, 1983, 304 p., 42 lei.

V. Anton NIȚU, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni—Tripolie* (The Cucuteni—Tripolie Painted Pottery : the Emergence and Classification of the AB and B Style Groups), Iași, Editura Academiei, 1984, 136 p., 30 lei.

VI. Al. ZUB (ed.), *Culture and Society. Structures, Interferences, Analogies in the Modern Romanian History*, Iași, Editura Academiei, 1985, 222 p., 25 lei.

* Ecaterina NEGRUȚI, *Satul moldovenesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Contribuții demografice* (The Moldavian Village in the First Half of the XIXth Century : Demographic Approaches), Iași, Universitatea „Al. I. Cuza", 1984, 148 p., 44 lei.

Lei 40

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LEI 40

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro